

โครงการวิจัยชุด

นวัตกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

โครงการวิจัยย่อยเรื่อง

ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

นายสันติ อุณจะนำ

และคณะ

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

โครงการวิจัยชุด

นวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

Learning innovation about Buddha's Relic shrine in Nakhon Si Thammarat

โครงการวิจัยย่อยเรื่อง

ปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

Dhamma Pazzle and Belife on Buddha's Relies in Nakhon Si Thammarat

นายสันติ อุณจะนำ

พระเทพวินยาภรณ์ พระครูปริยัติวุฒิจาตา

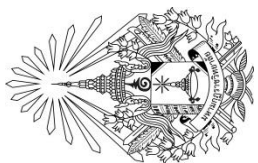
พระมหาฉลอง กลยานเมธี นายจิรพัฒน์ เพื้อแก้ว

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

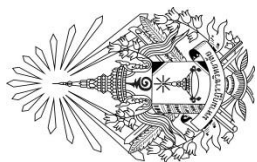
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

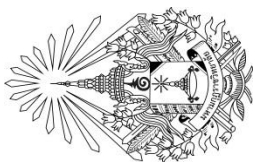
ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

สันติ อุณจะนำ และคณะ
2560

ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

สันติ อุณจะนำ และคณะ
2560

ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

สันติ อุณจะนำ และคณะ
2560

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” นี้ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาปริศนาธรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช 2) เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีวิจัยเอกสาร และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกแยะสิ่งที่ต่างกันและสัมพันธ์กัน นำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอข้อมูลโดยแยกแยะประเด็นตามขอบเขตของเนื้อหา ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้บทสรุปที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงมากที่สุด

ผลการวิจัยพบว่า

1) ปริศนาธรรม พระบรมธาตุเจดีย์นั้นเชื่อว่า ผู้คิดและผู้สร้างคงหมายเอาเขาพระสุเมรุ (หรือสิเนรุราช) และเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มาเป็นแผนผังการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ รูปแบบในบริเวณองค์พระบรมธาตุคงจะถ่ายทอดมา ผังจักรวาลนั่นเอง เพราะแนวคิดผังจักรวาลตามคติไตรภูมิเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ในส่วนที่เป็นปริศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ที่มีความสูง 37 วา อันหมายถึงรหัสธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องให้เกิดการตรัสรู้ หรือปิกกรรมบิณเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนความยาววัดโดยรอบได้ 30 วา หมายถึงบารมี 30 ทศ ซึ่งเป็นชาติที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญบารมี 10 ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมา ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

2) ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจากการศึกษาพบว่ามีประเด็น คือ ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ความเชื่อเกี่ยวกับการห่มทองคำปัลลวดพระบรมธาตุเจดีย์ ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา ความเชื่อเกี่ยวกับตะปูสังฆวานร ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล้า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ผู้รักษาทิศ ความเชื่อเกี่ยวกับช่างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์

ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพมีประเด็นคือ ความเชื่อเกี่ยวกับพระปัญญา ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอตหรือพระสังกัจจายนะ ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมาก ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าชายทนต์กุมาร เจ้าหญิงเหมชาลาและพระเชี้ยวแก้ว ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลององค์ษัตริย์ และความเชื่อที่เกี่ยวกับอื่นๆ มีประเด็นคือ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปจำลอง ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับสถูปบรรจุอัฐิพระเจ้าตากสินมหาราช

3) คุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ มีประเด็นคือ ปรีชาธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์มีคุณค่าทางวรรณกรรม ส่วนคุณค่าทางสังคมและ วัฒนธรรมมีประเด็นคือ คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชน คุณค่าความเชื่อเรื่องศาสนา คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์คุณค่า ทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตและคุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์

คำสำคัญ : 1. ปรีชาธรรม 2. ความเชื่อ 3. พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

ABSTRACT

This research studied on “Dhammic Paradox and Beliefs about Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat” aims to study: 1) the Dhammic paradox of Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat, 2) the beliefs about Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat. Documentary research method and Data analysis was to identify the distinct and interrelated and checked for accuracy. Then the results were presented with method of descriptive analysis. Therefore, the conclusion was based on the fact most.

Results of the study were found as follows :

1) As for Dhammic paradox, it is found that thinkers and constructors jointly initiated its structure of Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat, influenced by Mount Meru and Mount Kailash where Phra Brahma was believed to enshrine, according to Brahmanism’s reliefs. The shape of Phra Borommathat pagoda was likely to be passed down from the map of the universe, due to Tri Bhum beliefs. In the part of Dhammic paradox of Phra Borommathat Chedi, it has a height of 37 meters referring to 37 sections of Bodhipakkhiya Dhamma, and a length of 30 meters referring to 30 sections of Paramitas.

2) As for beliefs about Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat, it is found that there were following religious beliefs related to: Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat, worshipping Phra Borommathat Chedi, shadowless Phra Borommathat Chedi (pagoda), Sangwanon nail, Phra Arahants or enlightened ones, Borommathat elephants and statues. Apart from religious reliefs, there were picture-related reliefs of Phra Panya (wisdom), Phra Phuay, Phra Sanggajaya, Phra Siariyamettai, Phra Nanghamarachala and Phra Tantakumara’s statues, Phra Chaosithammasokarat’s statue, Phra Bunmak, Tantakumala, Hamachala princess, Phra Khikaeo, building statues to honor great kings, Buddha’s footprint, Pho trees and stupas containing the bones of King Taksin.

3) As for the value of Dhammic paradox and beliefs about Phra Borommathat Chedi, it focused on the belief of Phra Borommathat Chedi having added the value of literacy works, social and cultural values related to families or relatives as well as community-based relation. Other values included religion, ethics, history, economy, well being and local wisdom.

Keywords : 1.Dhamma Puzzle 2.Beliefs on Buddha’s Reliefs 3.Nakhon Si Thammarat

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยเรื่อง “ปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดีด้วยความเมตตากรุณายิ่งจากการช่วยเหลือ แนะนำและให้คำปรึกษาอย่างดียิ่งจากที่ปรึกษางานวิจัย พระเทพวินยาภรณ์ พระศรีธรรมประสาธน์ รองศาสตราจารย์ เปรมขญา ชนะวงศ์ รองศาสตราจารย์ ดร. สืบพงษ์ ธรรมชาติ รองศาสตราจารย์ ดร. ณรงค์ บุญสวยขวัญ ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการ คำแนะนำ ข้อเสนอแนะทางวิชาการที่เป็นประโยชน์และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่ง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ พระครูสิริธรรมาภิรต, ผศ.ดร. ที่ปรึกษาการเขียนงานวิจัยที่ได้กรุณาเสียสละเวลา คอยให้คำแนะนำและกระตุ้นเตือนให้แนวคิด ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเมตตาอย่างดี จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ คณะกรรมการตรวจงานวิจัยทุกท่านที่ได้มีเมตตาเสียสละเวลามาเป็นคณะกรรมการตรวจสอบงานวิจัยฉบับนี้และได้ชี้แนะให้คำปรึกษา แนะนำ ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องงานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จเรียบร้อย

เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราชและเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ศูนย์วิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ทุกคนทุกฝ่ายที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ พระมหาประทีป เขมจารี (ทองน้ำแก้ว) พระปลัดบุญฤทธิ์ ชูเลื่อน พระเทียนชัย สังข์สุวรรณ คุณพงษ์ศักดิ์ สุขแก้ว คุณกัญญาวิรุฬห์ ละอองแก้ว คุณทวีศักดิ์ จันทร์ประดิษฐ์ คุณจิรพัฒน์ เพ็ญแก้ว คุณจิตรา อุณจะนำ (ศรีสงคราม) และคุณสุธิดา สุ่มงคลที่ได้อนุเคราะห์ช่วยเหลือในด้านการค้นคว้าทำงานวิจัย ตรวจสอบเอกสารและได้จัดพิมพ์งานวิจัยฉบับนี้ให้สมบูรณ์

ประโยชน์และคุณค่าจากงานวิจัยฉบับนี้ขอมอบเป็นกตัญญูตเวทิตาบูชาแด่คุณบิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ คณะสงฆ์จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ได้มีอุปการคุณช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยในการทำงานวิจัยในครั้งนี้มาด้วยดี

สันติ อุณจะนำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
ประกาศคุุณูปการ	ค
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล	6
1.5 ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	8
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	9
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
1.8 ระยะเวลาทำการวิจัยและแผนการดำเนินงานตลอดการวิจัย.....	10
1.9 ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย.....	11
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง	13
2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง	13
2.1.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับความหมายของปรีชาธรรม.....	13
2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อ.....	14
2.1.3 แนวคิดทางความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์.....	35
2.1.4 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์.....	37
2.1.5 แนวคิดที่เกี่ยวกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์.....	47
2.1.6 ตำนานประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและประวัติพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช	43
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช	48
3.1 ประวัติพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช	48
3.2 การนำพระทันตธาตุมาประดิษฐานบนหาดทรายแก้ว	48
3.3 สถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช.....	52
3.4 องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช.....	55
3.5 ลักษณะขนาดและความสูงของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช.....	61
3.6 วิเคราะห์ปรีศนาธรรมจากสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์	63
บทที่ 4 ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช	93
4.1 ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์.....	93
4.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ.....	94
4.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์.....	95
4.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการห่มทองคำปัดภัยพระบรมธาตุเจดีย์	96
4.1.4 ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา.....	97
4.1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับตะปูสังฆวานร.....	97
4.1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิ่เหล่า	98
4.1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ผู้รักษาทิศ	99
4.1.8 ความเชื่อเกี่ยวกับช้างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์	99
4.1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์	100
4.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพ.....	101
4.2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระปัญญา.....	101
4.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย	102
4.2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอดหรือพระสังกัจจายนะ.....	103
4.2.4 ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย	104
4.2.5 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร	105
4.2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช.....	106
4.2.7 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมาก	106

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2.8 คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าชายทันทกุมาร เจ้าหญิงเหมชาลาและ พระเชี้ยวแก้ว.....	107
4.2.9 คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์.....	108
4.3 ความเชื่อเกี่ยวกับวัดอุสถานต่างๆ.....	110
4.3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปบาทจำลอง.....	110
4.3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์.....	112
4.3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับสถูปบรรจุอัฐิพระเจ้าตากสินมหาราช.....	113
4.3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับเจดีย์เก็บอัฐิ.....	114
4.4 คุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์.....	115
4.4.1 คุณค่าของปรีชาธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์.....	115
4.4.2 คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม.....	115
4.4.2.1 คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ.....	116
4.4.2.2 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน.....	117
4.4.2.3 คุณค่าความเชื่อเรื่องศาสนา.....	117
4.4.2.4 คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม.....	118
4.4.2.5 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์.....	119
4.4.3 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต.....	126
4.4.4 คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์.....	127
4.4.4.1 แหล่งมรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรม.....	129
4.4.4.2 พระวิหารเขียน และวิหารพระม้า.....	138
4.4.4.3 โพธิมณฑิย.....	140
4.4.4.4 พระธรรมศาลา และระเบียงคต.....	142
4.4.4.5 พระวิหารหลวง.....	144
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	150
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	150
5.1.1 ปรีชาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช.....	150

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.1.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช	155
5.1.2.1 ความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพ	157
5.1.2.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับอื่นๆ	159
5.1.3 คุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์	159
5.1.3.1 คุณค่าของปรีชาธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์	159
5.1.3.2 คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ	160
5.1.3.3 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน	160
5.1.3.4 คุณค่าความเชื่อเรื่องศาสนา	160
5.1.3.5 คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม	160
5.1.3.6 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต	161
5.1.3.7 คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์	161
5.2 ข้อเสนอแนะ	162
5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	162
5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	162
บรรณานุกรม	163
ภาคผนวก	168
ภาคผนวก ก ภาพประกอบ	169
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	179
ประวัติผู้วิจัย	182
ประวัติผู้ช่วยวิจัย	182

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 องค์พระบรมธาตุเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนรูปประฆังคว่ำทรงเจดีย์ลังกา.....	170
2 พระพวยหล่อด้วยทองสำริด ปางประธานอภัยประดิษฐานอยู่หน้าพระวิหารเขียน และพระวิหารโพธิ์ลังกา	170
3 อนุสาวรีย์พระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารประดิษฐานด้านทิศใต้ ข้างพระวิหารหลวง.....	171
4 พระแอดหรือพระสังกัจจายนะ สร้างด้วยปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดิษฐานในวิหาร พระแอดทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์.....	171
5 พระศรีอริยเมตไตรสร้างด้วยปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดิษฐานในซุ้มบริเวณฐานองค์ พระบรมธาตุเจดีย์.....	172
6 พระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ประดิษฐานในวิหารพระสามจอมทรงเครื่องอย่างกษัตริย์โบราณ ฝีมือช่างสมัยอยุธยา.....	172
7 พระบุญมาก เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัยประดิษฐาน ภายในซุ้มบริเวณฐานวิหารพระพุทธรูป.....	173
8 พระพุทธรูปจำลอง สลักจากหินอ่อนประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนเนินสูง นอกวิหารคดทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์.....	173
9 ต้นพระศรีมหาโพธิ์บริเวณหน้าศาลาศรีพุทธนิสาร นำพันธุ์มาจากลังกา พระพุทธรูปเถรอดีตครองเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทำพิธีปลูกเสก เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2488.....	174
10 สถูปเจดีย์ที่มีความเชื่อว่าบรรจุอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งอยู่ ทางทิศใต้ของวิหารธรรมศาลาในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	174
11 พระปัญญาเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มพระเจดีย์ พระปัญญา ซึ่งเป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนแบบย่อมุม ตั้งอยู่ทางทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์.....	175
12 พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าชายทนต์กุมารประดิษฐานอยู่หน้าวิหารพระธรรมศาลา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางห้ามญาติที่สร้างขึ้นแทนพระทนต์กุมาร	175

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
13 พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระนางเหมชาลาประดิษฐานอยู่ด้านหลังวิหาร พระธรรมศาลาซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางห้ามญาติที่สร้างขึ้นแทน พระนางเหมชาลา	176
14 เจดีย์รายบรรจุนิธิฐานพระบรมธาตุเจดีย์	176
15 รูปปูนปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์	177
16 รูปของเศียรช้างปูนปั้นรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์ทำเป็นลักษณะขมมีเศียรช้าง โผล่ออกมาจากฐานพระ	177

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมืองนครศรีธรรมราชตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนสันทรายเก่าที่เอกสารโบราณเรียกว่า “หาดทรายแก้ว” สันทรายเก่านครศรีธรรมราชในบริเวณที่ตั้งของตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราชแห่งนี้ เป็นบริเวณที่มีแม่น้ำลำคลองหลายสายตัดผ่าน นอกจากจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ที่ราบลุ่มทั้งสองด้านของแนวสันทราย แม่น้ำลำคลองเหล่านี้ยังเป็นแหล่งอาหาร ทางสัญจร และแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคที่สำคัญของเมืองโบราณนครศรีธรรมราชมาแต่โบราณด้วย (ปรีชา นุ่นสุข, 2544 : 76) นครศรีธรรมราชเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนาและการค้ามาตั้งแต่สมัยโบราณมากที่สุดเมืองหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นเมืองนี้จึงเป็นศูนย์กลาง การติดต่อระหว่างอินเดียและตะวันออกกลางกับอินโดจีนตลอดไปถึงประเทศจีน เมื่อพวกอินเดียได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับชายกับชนพื้นเมืองและได้นำเอาศาสนา อายธรรมและเทคโนโลยีเข้ามาเผยแพร่ เมืองตามพรลิงค์จึงได้มีการกำเนิดขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 – 8 ในฐานะเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของดินแดนสุวรรณภูมิตามที่ปรากฏในคัมภีร์บาลีมหานิทเทศ (ปรีชา นุ่นสุข, 2544 : 77)

จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเมืองโบราณเมืองสำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ มีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมและเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาและการปกครองในภาคใต้นับพันปี ในระยะแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 ซึ่งรู้จักกันในนามของเมือง “ตามพรลิงค์” “ตั้ง – มา – หลิง” หรือ “ตันมาลิง” ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงเมืองตามพรลิงค์ไว้ว่า เมืองตามพรลิงค์ได้ปรากฏชื่อในคัมภีร์มหานิทเทศของอินเดีย ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 เรียกชื่อตามภาษาบาลีว่า “ตามพลิงคม” และในศิลาจารึกภาษาสันสกฤตประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 หนึ่งหนึ่งเรียกชื่อว่า “ตามพรลิงค์” ในจดหมายเหตุเจ้าแก้วและวังตาหยานได้บันทึกชื่อไว้ว่า “ตั้ง – มา – หลิง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2521: 150) ซึ่งวิเชียร ณ นครและคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่านครศรีธรรมราชเป็นเมืองมาแล้วไม่น้อยกว่า 1,500 ปี มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันหลายชื่อ เช่น ตามพรลิงคม ตามพรลิงค์ ตันมลิงค์ ตันมาหลิง ตันมลิง ศรีธรรมราช สิริธรรมราช โลแค็ก ลิเกอร์ ละคร เป็นต้น รัฐตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชเกิดเป็นรัฐที่มีอิทธิพลเหนือบ้านเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูก็ได้ เมืองนครศรีธรรมราชเป็นทั้งเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง ศิลปวัฒนธรรมและเมืองท่าที่ค้าขายบ้านเมืองภายนอกทางทะเล โดยเฉพาะชาวอินเดียได้นำเอาพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาเผยแพร่ ในนครศรีธรรมราช ทำให้วัฒนธรรม

ของอินเดียเข้ามาเมื่อทิพพลเหนือดินแดนส่วนนี้อย่างรวดเร็ว เช่น วัฒนธรรมด้านความเชื่อ วัฒนธรรมด้านศาสนา วัฒนธรรมด้านการปกครอง และวัฒนธรรมด้านการละเล่น เป็นต้น จึงทำให้เมืองนครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการปกครอง ในระบบเมือง 12 นักษัตริย์ และเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวภาคใต้ (วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ, 2521: 20) ดังที่ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ กล่าวไว้ว่า นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่ตั้งของพระธาตุยอดทองอันเป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของภาคใต้อันเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวปักษ์ใต้ทั้งหมด ในช่วงชีวิตสักครั้งหนึ่งขอให้มีโอกาสไปนมัสการองค์พระธาตุถือเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่แล้ว ไม่ต่างอะไรกับคนภาคกลางก็มุ่งจิตอธิษฐานไปทำบุญไหว้พระพุทธรูปสักครั้งในชีวิตถือเป็นบุญกิริยาอันยิ่งใหญ่ สมัยที่ยังต้องเดินเท้ารอนแรมอันแสนลำบาก แต่หัวใจเปี่ยมด้วยแรงศรัทธาเป็นล้นพ้น มีแก้วแหวนเงินทองติดตัวไปก็ถอดถวายแด่องค์พระธาตุด้วยหัวใจเปี่ยมสุข (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2545 : 177)

ตรี อมาตยกุล กล่าวไว้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดเก่าดั้งเดิมของเมืองนครศรีธรรมราชมีสิ่งสำคัญคือพระบรมธาตุเจดีย์ สร้างขึ้นตามลัทธิพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เมื่อราว พ.ศ. 1300 กษัตริย์ซึ่งครองกรุงศรีวิชัยในเกาะสุมาตรามีอำนาจมาก มีอาณาเขตขึ้นมามาตลอดแหลมมลายูทางตอนเหนือถึงเมืองไชยา พวกชาวศรีวิชัยนับถือพระพุทธศาสนาอย่างลัทธิมหายาน จึงได้นำลัทธินั้นมาสั่งสอนในบรรดาเมืองต่างๆ ที่เป็นประเทศราช เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองหนึ่งที่ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรศรีวิชัยในยุคนั้น เพราะฉะนั้นธรรมดาโบราณวัตถุสถานที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นจึงเป็นแบบอย่างฝีมือช่างตามลัทธิมหายานซึ่งชาวศรีวิชัยได้นำมาสั่งสอนไว้ (ตรี อมาตยกุล และคณะ, 2521 : 197) และ ปรีชา นุ่นสุข กล่าวว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดที่กษัตริย์ศรีธรรมโศกราช แห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราชทรงสร้างในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันกับการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช (คงจะเป็นเมืองโบราณรุ่นหลัง มิใช่เมืองนครศรีธรรมราชรุ่นแรกๆ) ต่อจากนั้นจึงมีการสร้างเพิ่มเติมและบูรณะโบราณวัตถุสถานที่ในวัดนี้ต่อกันมาตามลำดับ และบางท่านมีความเห็นว่าวัดนี้จะต้องเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาพุทธศาสนาคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะในสมัยศรีวิชัยซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านมีความเห็นว่าอาณาจักรนครศรีธรรมราชก็เคยเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรศรีวิชัยด้วย (ปรีชา นุ่นสุขและคณะ, 2523 : 34-35) ดังที่ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ กล่าวไว้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดเก่าแก่และมีความสำคัญคู่บ้านคู่เมือง เดิมเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ แต่จัดให้มีพระครูทั้ง 4 องค์ดูแลรักษา คือ กาแก้ว กาเดิม การาม และการชาติ ซึ่งตั้งวัดอยู่โดยรอบเป็นผู้รับผิดชอบดูแลรักษา คือ ทิศเหนือ มีวัดพระเดิม วัดมังกุด และวัดโรงช้าง ทิศใต้มีวัดหน้าพระลาน วัดโคกธาตุ วัดท้าวโคตร วัดศพเดิม วัดไฟไหม้ และวัดชายนา ทิศตะวันออกมีวัดดิงดง วัดธรรมาวดี วัดสิงห์ วัดสระเรียง วัดหน้าพระบรมธาตุ และวัด

หน้าราหู ทิศตะวันตก มีวัดพระนคร วัดแม่ชี และวัดชลเนียร เป็นต้น ต่อมารัชกาลที่ 6 พ.ศ.2458 จึงโปรดจัดให้มีพระสงฆ์อาศัยประจำวัด เหมือนอย่างวัดทั่วไป และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เดิมชื่อวัดพระบรมธาตุ สาเหตุที่ต้องจัดให้มีพระครูถึง 4 องค์ เกิดการขัดแย้งระหว่างกัน คือ ฝ่ายคณะกาแก้ว (ทิศตะวันออก) ฝ่ายคณะกาเดิม (ทิศเหนือ) ฝ่ายคณะการาม (ทิศใต้) และฝ่ายคณะกาซาด (ทิศตะวันตก) ซึ่งล้วนสืบสายลัทธิลังกาวงศ์เหมือนกันทั้งสิ้น จึงไม่ยอมที่จะให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเข้าอยู่ดูแลรักษาพระบรมธาตุเจดีย์แต่ฝ่ายเดียวจึงต้องประนีประนอมให้เท่าเทียมกันเรื่องจีวรจีต โดยไม่ให้มีพระสงฆ์ประจำวัดหรือมีคณะสงฆ์ใดเป็นใหญ่แต่ฝ่ายเดียว แต่การปฏิบัติเช่นนี้จะเป็นเหตุให้วัดชำรุดทรุดโทรมมีปัญหามาก ทางราชการฝ่ายบ้านเมืองจึงต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือจัดการดังกล่าวโดยนิมนต์พระครูวินัยธร (นุ่น) จากวัดเพชรจริกมาอยู่จำพรรษาและเป็นเจ้าอาวาส (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2545 : 191)

เหตุที่กษัตริย์ศรีธรรมโศกราชสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ที่หาดทรายแก้ว เนื่องจากเป็นที่ใกล้เคียงกับเมืองโบราณรุ่นแรก และเป็นสถานที่ใกล้เคียงกับศาสนสถานที่มีคติความเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้กษัตริย์ศรีธรรมโศกราชเกิดความเลื่อมใสศรัทธามีแนวคิดสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขนาดใหญ่ของภาคใต้ เป็นการแสดงออกถึงอำนาจทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเสมือนการส่งข้อความบางอย่างไปถึงผู้คนทั่วไปว่าผู้สร้างเป็นผู้มีปัญญาบารมีและมีอำนาจสูงส่ง ถึงขนาดที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งมหัศจรรย์เหล่านี้ได้ นี่เป็นการสถาปนาอำนาจและการประกาศศูนย์กลางทางการเมืองของผู้นำ

อำนาจทางการเมืองนั้นไม่สามารถที่จะทำงานได้ หากไม่มีการแสดงอำนาจของตนในทางวัตถุอันประกอบด้วยการสร้างพิธีกรรม นักบวช จารึก สาธารณูปโภค และสิ่งก่อสร้างเช่นวัดวาอารามต่างๆ สิ่งเหล่านี้ส่งข้อความไปถึงผู้คนทั่วไปและคู่แข่งทางอำนาจว่าผู้นำที่มีอำนาจวาสนาและความเพียบพร้อมที่จะเป็นผู้นำทางการเมือง ดังที่ ปรีชา นุ่นสุข ได้กล่าวไว้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานคู่บ้านคูเมืองที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของไทย เป็นแหล่งรวม ความศรัทธาของประชาชน เป็นสถานที่สักการบูชาของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไปมานานกว่า 1,000 ปี (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 48) ดังที่ อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศูนย์รวมจิตใจ ความศรัทธาเลื่อมใสของชาวจังหวัดนครศรีธรรม และพุทธศาสนิกชนทุกภาค โดยมีองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งภายในวัดนี้

ประชาชนชาวใต้และพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อและความศรัทธาต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอย่างสูง จึงเป็นบ่อเกิดของคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นภาคใต้ เกิดเป็นความเชื่อที่มีต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41) ดังที่ อรุณ รอดประดิษฐ์ กล่าวไว้ว่า ความเชื่อพระบรมธาตุเจดีย์

ไม่มีเงา บ้างเชื่อว่าใครที่แนบหูฟังที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์แล้วได้ยินเสียงน้ำไหลจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นต้น ด้วยเหตุที่ชาวบ้านมีความเชื่อต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ดังกล่าว จึงมีการนำเอาสิ่งของมีค่าต่างๆ มาถวายพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อเป็นพุทธบูชา เช่น หุ้มยอดพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยทองคำ ถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง เครื่องประดับแก้วแหวนเงินทอง และยังมีเครื่องวัตถุสักการะอื่นๆ (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41) ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นการนำสิ่งของมีค่าไปถวายพระบรมธาตุเจดีย์หรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชาเรียกตามภาษาถิ่นว่า “บูชาพระธาตุ” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าการบูชาจะเกิดสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวอย่างสูง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 1894-1904) นอกจากนั้น ปรีชา นุ่นสุข และวิรัตน์ ธีระกุล ได้กล่าวถึงการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า สิ่งของมีค่าที่นำมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น แก้วแหวน เงินทอง แผ่นเงิน แผ่นทอง ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองและสิ่งอื่นๆ สิ่งของเหล่านี้ประชาชนนำมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เพราะมีความเชื่อว่าจะได้บุญกุศลพบกับความสุขในโลกหน้าและไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย นอกจากนี้ยังมีการนำพระพุทธรูป เทวรูป โบราณวัตถุอื่นๆ ตามสถานที่ต่างๆ มาเก็บรักษาหรือบูรณะซ่อมแซมไว้ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จนเกิดเป็นตำนานเล่าสืบทอดต่อมา เช่น พระพวย พระแอต พระปัญญาและสิ่งอื่นๆ สิ่งเหล่านี้เป็นรูปเคารพที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ได้ในสิ่งที่ต้องการ จึงมีการสร้างสถานที่ประดิษฐานไว้ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล, 2529) : 10-13) ดังที่ อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยได้กล่าวไว้ว่า ใครอยากได้บุตรธิดาหรือทรัพย์สินสูญหายให้ไปบนบานพระพวยจะดลบันดาลให้สมปรารถนาได้ (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41-50) ซึ่งได้สอดคล้องกับ พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยไว้ว่า พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์มีผู้เข้าไปกราบไหว้บูชาบนบานไม่เว้นแต่ละวัน เมื่อขอพรจากพระพวยให้มีบุตรและนำเอาน้ำที่ทรงพระพวยไปอาบกินซึ่งเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนี้ ชุนอาเทศคดี ได้กล่าวถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับพระแอตหรือพระสังกัจจายนะ ไว้ว่า การบนบานพระแอตเพื่อเป็นการขอฝนและขอให้หายจากการเจ็บป่วย เช่น ถ้าใครปวดหลัง ปวดท้อง ให้นำไม้ไปค้าพระแอตแล้วนำไม้้นั้นมานวดคลึงบริเวณที่ปวด เชื่อกันว่าจะหายจากอาการเจ็บป่วยได้

นอกจากปรีชาธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์แล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับรูปเคารพต่างๆ ดังที่กล่าวแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อกับสิ่งต่างๆ ในวัดนี้อีกมาก เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอต พระพวย พระพุทธรูปจำลอง ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับศาลพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากจะเป็นบ่อเกิดของความเชื่อต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ยังเป็นบ่อเกิดของประเพณีสำคัญๆ บางประเพณีอีก ตรียภูษา รักษาบาง

แหลม ได้กล่าวไว้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดที่เก่าแก่เป็นที่สักการบูชาของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไปมาช้านาน และเป็นบ่อเกิดทางความเชื่อและประเพณีที่สำคัญๆ หลายความเชื่อดังกล่าวมาแล้ว (ดิเรก พรตตะเสน.2529 : 1242-124) นอกจากนี้กษัตริย์ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราชได้มีการแสดงอำนาจทางวัตถุโดยการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประกอบไปด้วยปรีสนาธรรมและสิ่งก่อสร้างต่างๆ สิ่งเหล่านี้พระองค์ได้ส่งข้อความไปถึงผู้คนทั่วไปและคู่แข่งทางอำนาจว่าผู้นำผู้นี้มีอำนาจและมีความเพียบพร้อมที่จะเป็นผู้นำทางการเมือง การศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการค้าและแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆ กับเมืองใกล้เคียง ในสมัยนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญในการศึกษาเรื่องปรีสนาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ผลของการศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรีสนาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไว้ เพื่อการศึกษาและการสืบทอดในการปฏิบัติให้เหมาะสมต่อไปกับกาลและเวลา รวมทั้งเป็นข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้เพื่อเป็นฐานรองรับการนำเสนอพระบรมธาตุเจดีย์เป็นมรดกโลกต่อองค์การยูเนสโก ในปี พ.ศ. 2553 นี้ และยังเป็นประโยชน์ต่อการปรับใช้เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาความเชื่อในสิ่งที่ถูกต้องที่มีเหตุผลซึ่งไม่มมงาย ให้มีคุณค่าต่อประชาชนในชาติต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาปรีสนาธรรมเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- 2) เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ปรีสนาธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ แหล่งข้อมูลคือ การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาปรีสนาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรีสนาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์
จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.1 ปรีชาธรรมที่เป็นเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์

2.2 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุสถานอื่นๆ ในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์

2.2.1 คุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์
จำแนกได้ดังนี้

2.2.1.2 คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม

2.2.1.3 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต

2.3 เพื่อสร้างนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้ปรีชาธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุ
เจดีย์นครศรีธรรมราช

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์
เอกสารเป็นหลักและการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เบื้องต้นเพื่อหาแหล่งข้อมูลที่เป็น
ตัวแทนของผู้รู้เกี่ยวกับปรีชาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์จากนั้นจึงสัมภาษณ์
ระดับลึกจากตัวแทน จำนวน 10 คน ดังกล่าว โดยคัดเลือกนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน 5 ท่าน ได้แก่
1. นายบัณฑิต สุทธิมุสิก, 2. นายเฟื่อง พิทักษ์, 3. นายห้อง วัฒนสมัย, 4. นายเฉลิม จิตรา
มาศ, 5. อุบาสิกางน้อย เรียมวิจิตรกุลนักวิชาการที่มีความรู้เชี่ยวชาญเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของ
สังคมจำนวน 5 ท่าน ได้แก่ 1. ผศ.ฉัตรชัย ศุภระกาญจน์, 2. นายสมพุทธ ธุระเจน, 3. รศ.ดร. สืบ
พงษ์ ธรรมชาติ, 4. รศ.วิมล คำดี, 5. ผศ. ประหยัด เกษม

ขั้นตอนและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ขั้นเตรียมการ เตรียมศึกษาข้อมูลด้านเอกสารเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา
จากนั้นจึงลงสำรวจพื้นที่ครั้งแรก นอกจากนี้ยังเตรียมอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลอื่นๆ อีก เช่น สมุด
บันทึก กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่
การเก็บข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่ง
ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยจะทำการค้นคว้า

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย บทความ จดหมายเหตุและสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับปรีชาธรรมความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งค้นคว้าเพิ่มเติมในขณะเก็บข้อมูลภาคสนามและหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาภาคสนามด้วย ซึ่งการศึกษาจะค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ จะศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ในการศึกษาภาคสนามครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยจำเป็นต้องสำรวจพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้นก่อนลงมือปฏิบัติการวิจัยภาคสนามจริง และมีวิธีในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

2.2.1 การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกต 2 วิธี คือ

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยผู้ศึกษาจะสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือสังเกตภาพรวมโดยทั่วไปของปรีชาธรรม และความเชื่อ ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงที่สุด และมีการจดบันทึกทันที

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) จากปราชญ์ท้องถิ่นและผู้รู้ในท้องถิ่น จำนวน 20 ท่านซึ่งจะมีแนวคำถามในการเข้าไปสัมภาษณ์ตามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้า (Interview Guide) แต่แนวคำถามสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

อนึ่ง ในการสัมภาษณ์และสังเกต ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกจากการสังเกต เพื่อใช้เป็นหลักในการเก็บข้อมูล ใช้วิธีการบันทึกข้อมูลด้วยเทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และสมุดบันทึก

3. การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังการเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วซึ่งการตรวจสอบจะทำใน 3 ลักษณะ คือ การตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหาว่าครบถ้วนทุกข้อคำถามหรือไม่ การตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาว่าถูกต้องตามวัตถุประสงค์และตรงตามสภาพการณ์จริงหรือไม่ และการตรวจสอบความเป็นเอกภาพของข้อมูลว่ามีความเป็นลักษณะเดียวกันของคำตอบในข้อสัมภาษณ์เดียวกันของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูลการถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายแต่ละครั้งมาประกอบรวมด้วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์โดยแยกแยะตามประเด็นที่ศึกษา โดยหาสิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกัน หรือสิ่งที่สัมพันธ์กันขององค์ความรู้เกี่ยวกับปรีชาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หลังจากนั้นจะทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นการนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาวิเคราะห์ความถูกต้องว่าสามารถ

ตอบวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้หรือไม่ และสรุปอ้างอิงไปถึงสภาพการณ์จริงได้มากน้อยเพียงใด

5. การสรุป อภิปรายและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนที่นำข้อสรุปมาสังเคราะห์เชื่อมโยงสู่ภาพรวม และเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของ การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

6. จัดเสนอผลงานวิจัยในที่ประชุมในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เชิญผู้มีส่วนร่วมรับฟังผลงานวิจัย จำนวน 150 คน

ขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

1. นำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับปรีชาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ใน 3 ประเภทคือ คู่มือ วิทยุทัศน์ และเว็บไซต์

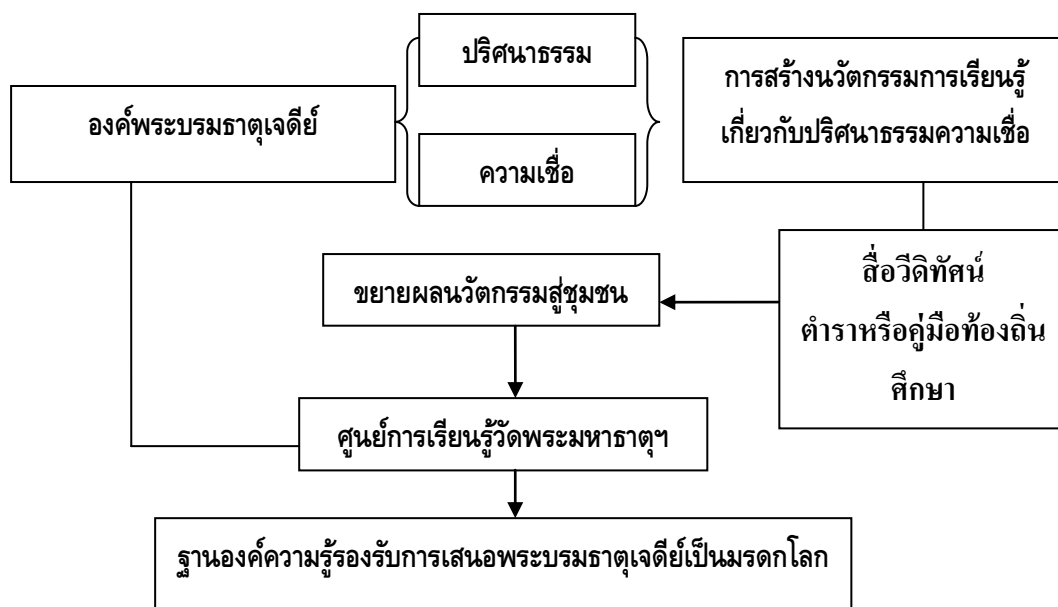
2. นำนวัตกรรมที่ได้ไปเผยแพร่สู่กลุ่มเป้าหมาย

3. นำนวัตกรรมที่ได้ไปจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1.5 ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวความคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิดของโครงการวิจัยเรื่องนี้ เนื่องจากองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งต่างก็มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นอย่างมาก ซึ่งในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นั้น นับตั้งแต่ฐานจนถึงยอดบรรพชนได้แผ้วถางซึ่งปรีชาธรรมทั้งสิ้น ซึ่งปรีชาธรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสื่อสอนหลักพุทธศาสนาแก่ประชาชน แต่เนื่องจากยังไม่มีกรอบปรีชาธรรมและความเชื่อเหล่านั้นออกมาอย่างเป็นระบบ จึงทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับปรีชาธรรมดังกล่าวยังเกิดประโยชน์น้อย ดังนั้น ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้เตรียมไว้เป็นฐานรองรับการเป็นมรดกโลกขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวความคิดในการวิจัยไว้ดังนี้

กรอบแนวความคิด

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ของชาวนครศรีธรรมราช หมายถึง ปรีศนาธรรมทางธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่คนสมัยก่อนได้สร้างสรรค์ทางปัญญาที่เป็นปรีศนาเอาไว้

2. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องด้วยพระบรมธาตุเจดีย์พระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมายถึง การยอมรับว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีอำนาจบางอย่างซึ่งอยู่เหนือธรรมชาติ และสามารถที่จะดลบันดาลให้เกิดผลดีเมื่อปฏิบัติถูกต้อง ถ้าปฏิบัติผิดจะดลบันดาลให้เกิดผลร้ายแก่มนุษย์ได้

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดสิทธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ได้องค์ความรู้จากปรีศนาธรรมที่เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ได้องค์ความรู้จากความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

3. ใต้องค์ความรู้จากวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานส่วนใดส่วนหนึ่งในการที่จะพัฒนาวัฒนธรรมและสังคมของท้องถิ่น

4. การศึกษาจะเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้อ่านเห็นคุณค่า ของการศึกษาเกี่ยวกับปรีชาธรรม ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช

5. การศึกษาปรีชาธรรมความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยองค์พระบรมธาตุเจดีย์ทำให้เกิดความสนใจในการที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีของท้องถิ่นอีกต่อไป

6. ใต้องค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการเป็นมรดกโลกขององค์พระบรมธาตุเจดีย์

1.8 ระยะเวลาทำการวิจัยและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย (ให้ระบุขั้นตอนอย่างละเอียด)

แผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

การดำเนินงาน เดือนที่	ระยะเวลาประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ประชุมครั้งที่1ขึ้นเตรียมการเตรียมศึกษาข้อมูลด้านเอกสารเบื้องต้นและแผนการดำเนินการวิจัย	↔											
สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเขียนงานบทที่ 1-3	↔	↔										
การดำเนินงาน เดือนที่	ระยะเวลาประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ประชุมคณะวิจัยครั้งที่ 2วางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม			↔									
เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยประชุมกลุ่มย่อย (Fogus Group)				↔								

เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก Indep Inter view				↔								
เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการ สัมภาษณ์ทางวิชาการ					↔							
การตรวจสอบข้อมูล					↔							
การวิเคราะห์ข้อมูล							↔					
เขียนรายงานวิจัยบทที่ 4								↔				
พัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์								↔				
นำนวัตกรรมที่ผ่านการ พัฒนาไปทดลองใช้กับกลุ่ม ตัวอย่างศึกษา									↔			
เชิญผู้เชี่ยวชาญมาตรวจสอบ และวิพากษ์งานวิจัย										↔		
ประเมินผลนวัตกรรมและ ปรับปรุงพัฒนา											↔	
วิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลการวิจัย เขียนรายงาน การวิจัยฉบับสมบูรณ์												↔
ขยายผลและเผยแพร่ นวัตกรรม												↔

1.9 ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย (อุปกรณ์การวิจัย, โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ) ระบุเฉพาะ ปัจจัยที่ต้องการเพิ่มเติม

ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. อุปกรณ์ในการวิจัย ได้แก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. โครงสร้างที่เอื้อต่อการวิจัย เนื่องจากคณะผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่ในวิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช ซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งเป็นรองอธิการบดีของวิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช จึงทำให้มีความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม

3. พระบรมธาตุเจดีย์กำลังได้รับการเสนอขึ้นเป็นมรดกโลก จึงทำให้ทุกฝ่ายต่างหันมาให้ความสำคัญ ดังนั้นการทำวิจัยในเรื่องนี้จึงจะได้รับการสนับสนุนและการให้ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ปรีชาธรรมความและเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
ผู้วิจัยได้นำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับความหมายของปรีชาธรรม

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อ

2.1.3 แนวคิดทางความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์

2.1.4 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

2.1.5 แนวคิดที่เกี่ยวกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

2.1.6 ตำนานประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและประวัติพระบรมธาตุ
นครศรีธรรมราช

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับความหมายของปรีชาธรรม

คำว่า “ปรีชาธรรม” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ซึ่งมีเนื้อความในลักษณะเดียวกันดังนี้
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของปรีชาธรรม
หมายถึง ปรีชาทางธรรม และส่วนพจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้าที่ 516 ให้ความ
หมายของคำว่าปรีชาแปลว่า สิ่งหรือถ้อยคำที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำเพื่อให้แก้ให้ทายและหน้าที่
420 ให้ความหมายของคำว่า ธรรม ความหมายที่ 1 คือคุณงามความดี เช่น เป็นคนมีธรรมะ เป็น
คนมีศีลธรรม ธรรม ความหมายที่ 2 คือคำสั่งสอนในศาสนา เช่น แสดงธรรม ฟังธรรม ธรรมะของ
พระพุทธเจ้า ธรรม ความหมายที่ 3 คือหลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา เช่น ปฏิบัติธรรม ประพฤติ
ธรรม ธรรม ความหมายที่ 4 คือความจริง เช่น ได้ดวงตาเห็นธรรม ธรรมความหมายที่ 5 คือความ
ยุติธรรม และความถูกต้อง เช่น ความเป็นธรรมในสังคม ธรรมความหมายที่ 6 คือกฎหรือกฎเกณฑ์
เช่น ธรรมะแห่งหมู่คณะ ธรรม ความหมายที่ 7 คือกฎหมาย เช่น ธรรมะระหว่างประเทศ และหน้าที่
516 ได้ให้ความหมายของคำว่า ปรีชาธรรม แปลว่า ปรีชาในทางธรรม รวมความหมายถึง
ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความรู้และความจริงที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำเพื่อให้แก้ให้ทาย
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 หน้า 673)

ปริศนาธรรมเป็นธรรมนักปราชญ์ผู้ชาญฉลาดในการถ่ายทอดธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในอีกรูปแบบหนึ่งในจำนวนหลายๆ รูปแบบ และในรูปแบบของปริศนานี้เป็นแง่ให้คิดตรិตรอง โดยใช้ปัญญาเป็นหลักให้แก่เงื่อนงำทั้งหลายที่ได้ผูกเอาไว้ คงจะหวังประโยชน์แก่พวกเราผู้เกิดใหม่ในภายหลังก่อนการสืบทอดอนุรักษ์และถ่ายทอดต่อไป การแก้หรือการทายนั่นคงจะไม่ตรงกันเสมอไป ดังท่านผู้รู้ทั้งหลายได้เฉลยแก้เอาไว้ เพราะปริศนาธรรมนั้นเป็นของกลางๆ ใครจะตอบอย่างไรก็คงจะถูกสำหรับผู้ตอบท่านนั้นๆ ตามภูมิธรรมของแต่ละท่าน (พระมหาสุขพัฒน์ อนนทจักรย์, ดร. 2546: 1-2) และ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบาย ปริศนาธรรมไว้ว่า หมายถึง ปริศนาทางธรรมอันกว้างขวางลึกซึ้งและเป็นเครื่องช่วยให้เห็นแจ้งธรรมะถึงที่สุดทุกซอกซี้ด อย่างไรก็ดี ปริศนาธรรมต่างๆ นั้น มีจุดหมายให้ผู้พบเห็นสามารถตีความในทางธรรมได้หลายอย่าง ตามแต่ภูมิปัญญาของผู้ดู ซึ่งล้วนแต่เป็นเครื่องผดุงศีลธรรม และให้ถึงธรรมทั้งนั้น ที่สุดของจุดปริศนาธรรมอยู่ที่ปริศนาธรรมออกแล้ว เข้าถึงธรรม มีกายใจเป็นพระธรรม ที่เรียกว่าเป็นอันเดียวกันกับพระธรรม เข้าถึงความไม่ยึดมั่นอะไรๆ เลยโดยประการทั้งปวง มีชีวิตเป็นอยู่อย่างปกติสุข และทำประโยชน์แก่โลกด้วยใจอิสระ คล่องตัว เบาใจ ถ้ายังไม่ถึงขั้นนี้ก็ถือว่ายังไม่ได้รับผลสมบูรณ์แห่งปริศนาธรรมนั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2548 หน้า ก – ข)

ตามแนวคิดของนักวิชาการและนักปราชญ์ดังกล่าวพอประมวลได้ ปริศนาในทางธรรม รวมความหมายถึง ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความรู้และความจริงที่ผูกขึ้นเป็นเงื่อนงำเพื่อให้แก้ให้ทาย

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตาย การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานของมนุษย์มักจะมีเชื่อมาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะมนุษย์ได้ใช้ความเชื่อเป็นสิ่งอธิบายเหตุผลของการกระทำ และข้อปฏิบัติอื่นๆ ความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งเหลือวิสัยที่จะอธิบายได้ จึงเชื่อว่าเกิดจากการ ดลบันดาลของผีสาร เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นความเชื่อที่เกิดขึ้นจึงกลายมาเป็นมูลเหตุหนึ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ ครั้นเมื่อวิทยาศาสตร์ต่างๆ มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์จึงหาคำตอบจากปรากฏการณ์และศาสนา ความเชื่อเหล่านั้นยังปรากฏอยู่กับสังคมมนุษย์ตลอดไป และนักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

สัทธา มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ส อupasrค แปลว่า ดี พร้อม งาม ง่าย กับ ธาธาตุ แปลว่า ทรง ตั้ง รับ วาง เข้าสมาสเป็น สทธา (ส+ ธา) แปลงนิคหิตเป็น ท มีความหมายว่าความเชื่อ ความเลื่อมใส (ประยูรท์ หลงบุญ, 2540 หน้า 701)

สัทธา ศัพท์เป็นนามศัพท์ (อิตถิลิงค์) เป็นกรณสาธนะลง อ ปัจจย มีรูปวิเคราะห์ว่า “สททหติ อาตายาติ สทธา” หากแปลให้ได้ใจความที่ครบถ้วน จึงควรแปลว่า เครื่องตั้งจิตโดยชอบ หรือธรรมชาติเครื่องกันจิตโดยชอบ ซึ่งหมายถึงความเชื่อ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2532 หน้า 1674)

ศรัทธา มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศรทธา เป็นศัพท์สมาสระหว่างคำว่า ศรท กับ ธา ศัพท์ ศรท เป็นนิบาต แปลว่า อย่างจริงใจ ส่วน ธา แปลว่า ทรงไว้ เมื่อแปลตามพยัญชนะจึงแปลว่า ทรงไว้อย่างจริงใจ อนึ่งศรัทธา ในภาษาสันสกฤตนี้ ได้รับการแปลงมาจาก สทธา ในภาษาบาลี ตรงกับคำภาษาอังกฤษอยู่หลายคำ ส่วนคำศัพท์ที่หมายถึงศรัทธา ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ 3 คำ คือ Faith, Belief, Confidence

Faith หมายถึง ความเชื่อมั่นหรือความไว้วางใจในบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อในหลักคำสอนของศาสนา รวมทั้งความเชื่อในสิ่งซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม มาตรฐานความดี faith เป็นความเชื่อที่ไม่ได้มีฐานมาจากการพิสูจน์ แต่เป็นความเชื่อในลักษณะที่มีอารมณ์ความรู้สึก เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความรัก ความภักดี ความไว้วางใจ เป็นต้น

Belief หมายถึง ความเชื่อในทัศนะบางอย่าง ความเชื่อมั่นในความจริง หรือความมีอยู่ของบางสิ่ง ซึ่งไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยหลักฐานด้วยเหตุผลที่ชัดเจนได้ในปัจจุบันทันที นอกจากนี้ยังหมายถึงความเชื่อมั่นในบุคคล และความเชื่อในหลักคำสอนทางศาสนา เหมือนคำว่า faith หากแต่ต่างกันตรงที่ belief เป็นความเชื่อในลักษณะที่มีการใช้เหตุผลร่วมกัน

Confidence หมายถึงความเชื่อมั่นและไว้วางใจในบุคคลหรือสิ่งที่ควรเชื่อถือ และยังหมายถึงความเชื่อมั่นหรือความไว้วางใจในตัวเอง ความมั่นใจ คำว่า Confidence นี้ ใช้สื่อถึงความหมายไว้วางใจ เชื่อมั่น เพราะมีเหตุผลที่ดี มีหลักฐานแน่นชัด หรือมีประสบการณ์มาแล้วด้วยตนเอง(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 หน้า 140)

ทศนีย์ ทานตวณิข ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อ” คือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้” ดังที่ ธวัช ปุณโณทก ได้ให้ความหมาย “ความเชื่อ” ไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง(ทศนีย์ ทานตวณิข, 2523 หน้า 224) นอกจากนั้น ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้ให้ความหมาย “ความเชื่อ” ไว้ว่า “ความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมาจำนวนหลายพันปีและเชื่อว่า มีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2518 หน้า 106)

กิ่งแก้ว อรรถากร ได้อธิบายว่าความเชื่อหมายถึง เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุใดก็ตาม ในขณะที่ ทศนีย์ (กิ่งแก้ว อรรถากร) และธวัช ฐิธิสวัสดิ์, 2520 : 26) ทานตวณิข ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อ” คือการยอมรับ

นับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้” ดังนั้น ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรงต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริงแต่มนุษย์ให้ความเคารพ (ทัศนีย์ ทานตวนิช, 2523 : 224) นอกจากนั้น ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้ให้ความหมาย “ความเชื่อ” ไว้ว่า “ความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมาจำนวนหลายพันปีและเชื่อว่า มีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้ายและอธิบายไว้ว่า ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ในสังคมมนุษย์ในสมัยโบราณ อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมากแต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2518 หน้า 106) ส่วน จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่าเกิดจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อประสบถึงความวิบัติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาเหล่านั้นเกินความสามารถจะแก้ไขได้จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นเช่นนี้ อำนาจเหล่านั้นจึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นพึงพอใจก็จะช่วยให้ปลอดภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความกตัญญูทวงเวทด้วยการเช่นสรวงบูชา หรือประกอบพิธีกรรมและ ได้ศึกษาความเชื่อของคนไทยในอดีตกล่าวสรุปคือความเชื่อหมายถึงสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามด้วยโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ จะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นการยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะมีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

ปราณี วงษ์เทศ กล่าวว่าความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาบางครั้งมักจะเรียกว่า Magic ซึ่งคนดั้งเดิมมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก ส่วนคนปัจจุบันในบางกลุ่มมักจะเห็นเป็นเรื่องงมงาย ผิดกับ Religion อันเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างมีเหตุผลมากขึ้นเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมจรรยาในการดำเนินชีวิตอันจะมีระดับความเจริญมากกว่าสังคมดั้งเดิมแต่จากการศึกษาเปรียบเทียบของนักมานุษยวิทยาก็ยังไม่สามารถสรุปชี้ชัดลงไปได้ว่าพฤติกรรม 2 รูปแบบนี้สามารถแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ (ปราณี วงษ์เทศ, 2532 หน้า 15)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่าศรัทธา คือความเชื่อ ความซาบซึ้ง ไม่ใช่ความรู้ แต่อาจเป็นทางเชื่อมต่อไปสู่ความรู้ได้ เพราะศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ผากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น ยอมรับฟังและอาศัยความรู้ของผู้อื่นหรือแหล่งความรู้นั้นเป็นเครื่องชี้นำตน ถ้าผู้มีศรัทธารู้จักคิดรู้จักใช้ปัญญาของตนประกอบไป ศรัทธานั้นก็สามารถนำไปสู่ความเจริญปัญญาและการรู้ความจริงได้เฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อผู้อื่นนั้นหรือแหล่งความรู้นั้นมีความรู้อย่างแท้จริง และมีกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะให้รู้จักใช้ปัญญา แต่ถ้าเชื่ออย่างงมงาย คือ ไม่รู้จักคิด ไม่ใช้ปัญญาของตนเลย และผู้อื่นหรือแหล่งความรู้นั้นไม่มีความรู้จริง ทั้งไม่มีกัลยาณมิตรที่จะช่วยชี้แนะหรือบาปมิตร ผลอาจกลับตรงข้าม นำไปสู่ความหลงผิด ห่างไกลจากความรู้ยิ่งขึ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543 : 43 – 44)

สมิทธิ์ สระอุบล ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่าวันเวลาโคจรของดวงดาวจะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็มีความยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังจะให้คุ้มครองให้โทษแก่ตนได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสาง นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เป็นต้น (สมิทธิ์ สระอุบล, 2534 หน้า 53 -54)

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกที่ได้รับจากการถ่ายทอดและกล่อมเกลามาโดยสังคัม เช่น เชื่อว่าฤกษ์ดี คือ เวลาที่ลงท้ายด้วย 5 เป็นต้น และเป็นความรู้สึกที่ได้รับจากการพิสูจน์ความจริงตามหลักวิทยาศาสตร์หรือการทดลองวิจัย เช่น พิสูจน์ว่าน้ำประกอบด้วยไฮโดรเจนและออกซิเจน ในอัตราส่วน 2 ต่อ 1 เป็นต้น (สงวน สุทธิเลิศอรุณ, 2543, หน้า 81)

दनัย ไชยโยธา ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากความเชื่อพื้นฐาน ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ในวิญญานบรรพบุรุษ ในเทพเจ้า ในพระเจ้า ในปัญญาของมนุษย์ ในความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น (दनัย ไชยโยธา, 2538 หน้า 48)

ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมนั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมนั้นยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านั้นเรียกว่า ความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญานทั้งหลาย (belief in spiritual

beings) ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น (ธวัช ปุณโณทก, 2530 หน้า 350 – 351)

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวล ความเชื่อไว้ว่า หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายแก่มนุษย์ได้ แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่ก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันในกลุ่มชนนั้นๆ และร่วมกันปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นประเพณี

1) สาเหตุการเกิดความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากการยอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อต้องการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนไม่รู้และเมื่อไม่สามารถค้นหาคำตอบได้ก็จะคาดเดาหรือเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อนหรืออาจจะเดาตามที่เคยมีผู้เล่าไว้ก่อนแล้ว ดังนั้นความเชื่อจึงอาจจะมีเหตุผลเพียงพอต่อการยอมรับหรือไม่ก็ได้ และความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นจากสาเหตุต่างๆ หลายประการ ซึ่งนักวิชาการหลายคนได้แสดงทรรศนะไว้ พอประมวลได้ดังต่อไปนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่าความเชื่อเกิดจากสาเหตุต่างๆ เช่น เกิดเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถรู้สาเหตุว่าเกิดจากอะไร เกิดโรคร้ายไข้เจ็บหรือเกิดภัยธรรมชาติ ซึ่งเกินวิสัยที่มนุษย์จะแก้ไขได้ จึงคิดว่าอำนาจลึกลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติมาบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็นภูตผีปีศาจ วิญญาณ หรือเทพเจ้า ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้พอใจก็จะช่วยให้ตนเองมีความปลอดภัยได้ และเมื่อพ้นภัยก็จะมีการเซ่นสรวงบูชาเพื่อ ความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521 : 106) ในทำนองเดียวกัน ชำนาญ รอดเหตุภัยและ บุญยงค์ เกศเทศ ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อเกิดจากการยอมรับในอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังนั้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญู” (ชำนาญ รอดเหตุภัยและ บุญยงค์ เกศเทศ, 2520 หน้า 92) และ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจาก การยอมรับสิ่งที่มีความอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่างๆ ดังนั้น เมื่อภัยพิบัติต่างๆ เกิดขึ้นก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนว่าจะช่วยได้ และเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญูรู้คุณต่ออำนาจเหล่านี้ (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล, 2522 หน้า 1)

ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้กล่าวถึงสาเหตุการเกิดความเชื่อไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เหตุที่กลัวที่ไม่รู้จึงกำหนดหรือสมมติให้มีเทวดาประจำสิ่งต่างๆ ขึ้น

2. ความเชื่อเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติ ได้ประสบกับเหตุการณ์ธรรมชาติเป็นประจำ ดังนั้นเมื่อมีปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเกิดขึ้น เช่น จันทรุปราคา รุ้งกินน้ำ ดาวหาง ฝนฟ้าคะนอง และอื่นๆ ก็มีความเชื่อว่าน่าจะมีเหตุการณ์อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้น (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2518 หน้า 18)

พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวไว้ว่า เป็นธรรมดาของมนุษย์ถ้ายังมีสิ่งใดที่ตนยังไม่รู้หรือยังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเรื่องนั้นย่อมเป็นที่อยากรู้อยากเห็น และเมื่อไม่สามารถที่จะรู้ได้ก็จะใช้วิธีการเดาโดยอาจจะอาศัยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อนหรือไม่ก็เดาจากเรื่องราวที่เคยมีผู้เล่าไว้ก่อน และถ้าเรื่องนั้นสอดคล้องกับความรู้สึกก็จะตกลงใจเชื่อทันที (พระยาอนุมานราชธน 2502 หน้า 28 -29)

ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากการยอมรับในอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังนั้นเมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญู (ชำนาญ รอดเหตุภัยและบุญยงค์ เกศเทศ, 2550 หน้า 92)

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากการยอมรับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นเหตุต่างๆ ดังนั้นเมื่อภัยพิบัติต่างๆ เกิดขึ้นก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนว่าจะช่วยได้ และเมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญูรู้คุณต่ออำนาจเหล่านี้ (หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล, 2522 หน้า 1)

สุนันท์ อุดมเวช ได้กล่าวไว้ว่า สาเหตุของการเกิดความเชื่อมาจากการค้นหาคำตอบในเรื่องที่ยังไม่รู้ และเมื่อมีสิ่งนั้นมาสอดคล้องกับความรู้สึกดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ก็จะตกลงใจเชื่อทันที นอกจากนี้ความเชื่อของมนุษย์ยังสามารถแบ่งออกได้ 2 สาเหตุ ดังนี้

1) เกิดจากความกลัวหรือความไม่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถหาเหตุผล หรือคำอธิบายใดๆ มาอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ เช่น ทำไมฝนจึงตก ทำไมฟ้าจึงผ่า เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและเชื่อว่าเป็นสิ่งลึกลับที่จะต้องมีการทำพิธีกรรม มนุษย์จึงได้สมมติให้มีเทพประจำสิ่งต่างๆ เช่น พระพิรุณ พระพาย พระเพลิง เป็นต้น แล้วได้ทำพิธีบูชาเช่นสรวงเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล แต่เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาการขึ้น มนุษย์สามารถหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ความเชื่อในสิ่งเหล่านี้จึงเสื่อมคลาญลง

2) เกิดจากการที่มนุษย์มีพัฒนาการขึ้นแล้วต้องการให้สังคมเกิดความสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มนุษย์จึงตั้งความเชื่อมาแฝงเหตุผลต่างๆ ไว้ในความเชื่อ ดังนี้

1. ความเชื่อที่ต้องการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ผีดูดต้นไม้ใหญ่ รุกขเทวดาจะโกรธ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ชาวบ้านที่เป็นทางได้อย่างถูกต้อง ถ้าหิวผีมกลางคืนผีจะมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ไปเที่ยวกลางคืน เป็นต้น

2. ความเชื่อที่ต้องการให้คนมีมารยาท มีความละเอียดรอบคอบ เช่น ตำครกแตก จะไม่ได้แต่งงาน ถ้าถอดผ้าถุงเป็นวงทิ้งไว้เป็นเสนียด เป็นต้น

3. ความเชื่อที่ต้องการให้มีสุขภาพอนามัยและความปลอดภัย เช่น ไม่ให้พาเด็กที่ฟันยังไม่งอกเข้าใต้ถุน เดี่ยวฟันจะไม่งอก ห้ามปลูกมะพร้าวใกล้บ้านเชื่อว่าอัปปริยัจญโร คนท้องห้ามอาบน้ำเวลากลางคืน จะแฝดน้ำ เป็นต้น

4. ความเชื่อที่ต้องการผลทางจิตใจ เช่น นุ่งผ้าใหม่วันจันทร์มีเสน่ห์ จะทำการใดให้ดูฤกษ์ยาม ให้นุ่งผ้าตามสีวันจะเป็นมงคล เป็นต้น

5. ความเชื่อที่ต้องการผลอื่นๆ เช่น หวงน้ำทองมาน ไม่ให้เคาะหัวแม่มือ เพราะเมื่อแก่วัยจะสั้นเหมือนแม่มือ ต้นไม้ออกผลห้ามขึ้นเพราะผลจะเน่า เป็นต้น (สุนันท์ อุดมเวช, 2524 : 114 – 115)

นอกจากนี้แล้ว พระอริยานุวัตรเขมจารีเถระ ได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดความเชื่อไว้ว่า “ความเชื่อเกิดมาจากศาสนา ซึ่งมีคำสอนไว้ตามลัทธิศาสนาอันสังคมยอมรับนับถือกันมานานแล้ว (พระอริยานุวัตรเขมจารีเถระ, 253 หน้า 73-74)

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลความสาเหตุการเกิดขึ้นความเชื่อได้ว่า สาเหตุการเกิดความเชื่อมีหลายสาเหตุ เช่น สาเหตุการเกิดจากความกลัว เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจ เกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดจากภัยธรรมชาติ เกิดจากลัทธิทางศาสนา และอื่นๆ

2) ประเภทของความเชื่อ

นักวิชาการได้แบ่งประเภทของความเชื่อไว้หลายๆ แนวซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ ได้ประมวลความเชื่อต่างๆ และแยกประเภทไว้ 11 ประเภท ไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล เช่น วิญญาณ การตายแล้วเกิดใหม่ตามผลกรรม การเข้าทรง เป็นต้น

2. ความเชื่อสิ่งแวดล้อม เช่น เหตุการณ์ ลายแทง ลางสังหรณ์ เป็นต้น

3. ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น แห่นางแมวขอฝน ตะบองเพชร เทพเจ้า เสน่ห์ยาแฝด เวทมนต์คาถา พระภูมิเจ้าที่ ศาลเพี้ยงตา เป็นต้น

4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น ถ้าพ่อเป็นคนเจ้าชู้ ลูกชายก็จะเจ้าชู้เหมือนพ่อ เป็นต้น

5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เป็นผี ห้ามรับประทานข้าวเหนียว เป็นต้น

6. ความเชื่อฤกษ์ โชคลาง เช่น จิ้งจกร้องทักไม่ควรเดินทาง เป็นต้น

7. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์ เช่น ผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น

8. ความเชื่อเรื่องความฝัน เช่น ฝันว่าฟันหักเชื่อว่าญาติหรือคนใกล้ชิดจะเสียชีวิต เป็นต้น

9. ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ เช่น วิญญาณ ผีเสื้อ ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น

10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เช่น ลักษณะสมพงศ์ วันมงคลต่างๆ เป็นต้น (ชานาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ, 2520 หน้า 87-117)

กึ่งแก้ว อัตถากร และธวัช ศิริสวัสดิ์ ได้แบ่งความเชื่อของคนในสังคมออกเป็น 7 ประเภท พอประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยารักษาโรค
4. ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์
5. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ
6. ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสีย
7. ความเชื่อเกี่ยวกับครว้เรือน (กึ่งแก้ว อัตถากร และธวัช ศิริสวัสดิ์, 2520 หน้า 92)

ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้แบ่งความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท ประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว ความเชื่อที่ก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ
2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังคมธรรมชาติ
3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน
4. ความเชื่อถือไสยศาสตร์
5. ความเชื่อถือโชคกลาง
6. ความเชื่อถือเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितผืน (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2518 : 54-72)

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ ได้แบ่งประเภทของความเชื่อเป็น 2 ประเภท

1. ความเชื่อทั่วไป เช่น เชื่อว่ามีนรกมีสวรรค์ มีเทวดา เชื่อว่าฟ้าแดงจะมีกุ๊้ง ฟ้ารุ่งจะมีปลา เป็นต้น

2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคลาง เสน่ห์ยาแฝด เป็นต้น (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, 253 หน้า 73-74)

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข ได้กล่าวถึงความเชื่อพื้นฐานของชาวใต้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท พอประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อธรรมชาติ
2. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อมนุษย์
3. ความเชื่อที่ชาวภาคใต้มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข, 2529 : 110-127).

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้แบ่งความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ตามมูลฐานที่เกิดออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ประมวลได้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิทางศาสนา
2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
3. ความเชื่อที่เกี่ยวกับจริยวัตร
4. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้านและการปิดเป่ารักษาไข้ (สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 :

467-474)

สุนันท์ อุดมเวช ได้แบ่งประเภทของความเชื่อไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ผ่าไม้รวก เชื่อว่าลูกจะมีอันเป็นไปด้วยเกรงว่าไม้รวกซึ่งมีความคมจะบาดท้อง หรืออาจก่อให้เกิดอันตรายได้ ห้ามกวาดบ้านตอนกลางคืน เชื่อว่าจะกวาดเงินกวาดทองออกจากบ้าน ด้วยเกรงว่าจะกวาดไม่สะอาดและอาจโดนข้าวของแตกเสียหาย เพราะในอดีตยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ห้ามปีนต้นกล้วยเดี่ยวขาโต ด้วยเกรงว่าจะตกลงมา เพราะต้นกล้วยมีความลื่น ห้ามตัดเล็บตอนกลางคืน เชื่อว่าเป็นการแข่งพ้อแข่งแม่ ด้วยเกรงว่าจะตัดถูกเข้าเนื้อ เพราะในอดีตยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ไปงานศพกลับมาจะต้องล้างหน้า ด้วยเกรงว่าภาพและสิ่งไม่ดีจะติดตากลักลับมา เป็นต้น

2. ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เช่น คนกินกล้วยแฝดจะออกลูกเป็นแฝด หญิงครรภ์แก่ให้กินจุลอกคราบจะได้คลอดง่าย ถ้าใครถ่ายรูปเราเราจะอายุสั้น คนตาเอกคบไม่ได้ คนมีเล็บเป็นดอกเป็นคนมีบุญ ห้ามชี้รุ่งกินน้ำมือจะกุด เด็กไม่ยอมพูดให้เอาตีนกบตบปากเด็ก จะทำให้เด็ก พูดเร็ว เป็นต้น (สุนันท์ อุดมเวช, 2524 หน้า 115)

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ ได้แบ่งความเชื่อไว้ 2 ประเภท คือ

1. ความเชื่ออย่างมงาย เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากความกลัวและความไม่รู้ ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อ และแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้นๆ ตามความเชื่อที่คิดว่าทำอย่างนั้นแล้วสิ่งนั้นจะดับทุกข์ และช่วยบันดาลสุขให้เกิดขึ้นกับตน เช่น การที่มนุษย์กราบไหว้บูชา ห่มผ้าให้กับต้นไม้ใหญ่ ด้วยเข้าใจว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ ความเชื่อต้นว้านนางคุ่ม จะช่วยคุ้มครองป้องกันภทภัยต่างๆ เป็นต้น

2. ความเชื่ออย่างมีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ เชื่อถือว่าถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนั้นขึ้น เช่น เชื่อว่าปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้บ้านไม่ดี เพราะรากของต้นไม้จะชอนไชเข้ามาในบ้านหรือกิ่งของต้นไม้ใหญ่จะหักลงมาทับบ้าน เชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรยืนขวางบันได เพราะจะทำให้กีดขวางคนขึ้นลงบัน และคนท้องอาจตกบันไดลงมาได้ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536 หน้า 8)

ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้แบ่งประเภทความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว เช่น เอาหนามล้อมบ้านขณะมีคนคลอดลูก เชื่อว่าเป็นการป้องกันผีกระสือจะมากินตับไตไส้พุงของควาๆ ของแม่และเด็ก เป็นต้น

2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติและ การสังเกตธรรมชาติ มนุษย์มีสิ่งแวดล้อมเป็นธรรมชาติได้ประสบการณ์ชีวิตอยู่เป็นประจำ เมื่อมีปรากฏการณ์ผิดปกติขึ้น เช่น จันทรุปราคา สุริยุปราคา รุ้งกินน้ำ ฝนฟ้าคะนอง ดาวหาง เป็นต้น เชื่อว่าเป็นสิ่งผิดปกติจะต้องมีเหตุการณ์ต่างๆ ตามมา เช่น เมื่อเห็นดาวหาง ชาวจะยกหมากจะแพง หรือถ้าดาวพระอังคารเป็นสีแดงจะเกิดสงคราม แดดสีเหลืองตอนพลบค่ำ เป็นตอนที่ผีตากผ้าอ้อม เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ความเชื่อเรื่องยากลางบ้านเป็นเรื่องของการมีประสบการณ์ ได้ลองผิดลองถูกจนสามารถนำสิ่งต่างๆ มารักษาโรคต่างๆ ได้ผลพอสมควร เช่น ปวดท้อง ให้เอาใบกระเพราขยี้กับปูนกินหมากทาท้อง หรือยาบำรุงสายตาให้ใช้ผักบุ้งแดงทั้งต้นทั้งราก นำมาตากแดดให้แห้งบดให้ละเอียดผสมกับพริกไทยบด อัตราส่วน 3 : 1 แล้วมาคลุกเคล้ากับน้ำผึ้งแท้ ปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานครั้งละ 1 เม็ด สองเวลาเข้าเย็น แก้กตามัว ตาฟาง แสบตาได้ผล เป็นต้น สำหรับยาบำรุงสายตานิ จะเห็นว่า ผักบุ้งนั้นมีวิตามินเอ ซึ่งช่วยบำรุงสายตา จึงเห็นว่าการรักษาของคนโบราณเป็นเรื่องที่ได้ลองใช้จนเห็นผลแล้วจดจำกันต่อๆ กันมา

4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ เป็นสิ่งที่พิสูจน์ยาก แต่ก็เป็นที่พึ่งทางใจอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่น การสักยันต์ การลงนะหน้าทอง การว่าคาถาอาคม หรือมีของศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น

5. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง เป็นเรื่องของการสังเกตและการจดสถิติของมนุษย์ เช่น เมื่อมีเหตุการณ์ล่วงหน้าอย่างนี้ผลจะเป็นเช่นไร เช่น คนไม่มีเงาหัวจะต้องตาย ตึกแก๊รก่อนจะออกจากบ้านไม่ดี เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमितผืน ข้อนี้ก็มีประสบการณ์จากประสบการณ์และสถิติ เช่นเดียวกับข้อ 5 เช่น ผืนว่างูกัด จะได้เนื้อคู่ ผืนว่าฟันหัก คนรู้จักใกล้ชิดจะเสียชีวิต ผืนว่าได้แหวนจะได้คู่ครองหรือจะได้บุตร เป็นต้น แต่ความผืนก็อาจจริงหรือไม่จริงก็ได้ เพราะผืนมีเหตุจาก 4 ประการ คือ บุญนิमित จิตนิวัณ เทพสังหรณ์ และธาตุกำเริบ บุญผา บุญทิพย์, 2532 : 158- 159)

กิ่งแก้ว อัดถการ ได้แบ่งประเภทความเชื่อไว้ 11 ประการ คือ

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล ได้แก่ การตั้งชื่อ วิทยญาณ การเกิด การตาย เป็นต้น

2. ความเชื่อสิ่งแวดล้อมเป็นความเชื่อในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ลายแทง ลางสังหรณ์ เป็นต้น

3. ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพเจ้า เวทมนต์คาถา พระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น

4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น พ่อเจ้าชู้ ลูกผู้ชายมักเจ้าชู้ เป็นต้น

5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เป็นผีห้ามกินข้าวเหนียว คนหุยานจะอายุยืน เป็นต้น

6. ความเชื่อเรื่องโชคลาง เช่น จิ้งจกตก นกแสกร้อง ว่าไม่ดี เป็นต้น

7. ความเชื่อเรื่องความฝัน เช่น ฝันว่าถูกกัดหรืองูรัดจะได้เนื้อคู่ ฝันว่าเห็นผีจะได้โชค เป็นต้น

8. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เช่น ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ คาถาอาคม ผ้ายันต์ พระเครื่อง เป็นต้น

9. ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ เช่น ผีป่วน ตายาย เป็นต้น

10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์

11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ได้แก่ การทำนายทายทักทางโชคชะตาราศี เป็นต้น (กิ่งแก้ว อัครถาวร, 2520 หน้า 93 – 94)

สมิทธิ์ สระอุบล ได้แบ่งความเชื่อออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1) ความเชื่อทั่วไปหรือความเชื่อธรรมดา (Beliefs) ซึ่งคนส่วนใหญ่จะมีอยู่สามารถแบ่งย่อยออกไปได้ ดังนี้

1. ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยแรกๆ อาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก พายุร้องกึกกัว บางทีเกิดฟ้าผ่าลงมาตนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่าธรรมชาติลงโทษ เพราะพระเจ้าท่านพิโรธ เมื่อน้ำท่วมใหญ่หรือฝนแล้ง จึงหาวิธีกราบไหว้ อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ เป็นต้น

2. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน ความเชื่อในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เจ็บป่วยไม่สามารถประกอบอาชีพก็หาหูกยาอันเป็นสมุนไพรรักษาหายบ้างไม่หายบ้าง เพราะยาออกฤทธิ์ช้า ยาเหล่านั้น เช่น คนปากเป็นกระจอกก็เอาเปลือกแคมาเคี้ยว คนเป็นตาแดงให้เคี้ยวกระเทียมเป่าที่ตา เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผัน การประกอบพิธีต่างๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองต่อไปภายหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ก็หาฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยามออกเดินทางไปทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อกันว่ามีส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็นการกระทำต่างๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีสุข หากฝันร้ายก็จะหาวิธีปัดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เป็นต้น

4. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีด้วยของกันและกันมาพิจารณาแล้วสรุปเอาว่าน่าจะเป็นอย่างนี้น่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากรือ คอสั้น ผมหยิก ห้ามคบ

หรือหญิงที่เดินทางแขนเหมือนชายเป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ควายเป็นต้น
จะนำมาใช้งานต้องดูว่าตัวมีกษัตริย์ ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี เป็นต้น

5. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้คนเชื่อด้วยวิธีต่างๆ กัน แต่จุดหมายปลายทางคือความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ผู้กระทำความผิดมีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและการประกอบอาชีพมนุษย์จะต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอดการเพาะปลูกต่างๆ จะได้ผลดีจึงมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้าวโพดจะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่างๆ เวลาต้นไม่มีดอกข้อห้ามนี้จะทำให้ผลเน่า เป็นต้น

7. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณีมากมาย เพราะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมีอย่างนั้น มีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในอีสาน ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

8. ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้เมื่อได้แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าเกิดมามีอายุเท่านั้นเท่านั้นจะถึงชาติ ก็ทำพิธีสับชะตาต่ออายุ หรือตัดกรรม จะทำให้อายุยืนไปได้นาน หรือผู้ผลิตแป้งเชื้อสุราเมื่อตากแป้งเชื่อก็จะนอนคลุ่มโปงทำเป็นทีว่าเมา จะทำให้แป้งเชื้อมีคุณภาพดี เป็นต้น

9. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมานานแล้วว่าเห็นทำไม่ดีจะตกนรกถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วไปเกิดในชาติหน้าต่อไป เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากศาสนาเช่นกัน เป็นความฉลาดของคนโบราณที่ใช้อุปมาสอนคนเพื่อให้เป็นคนดี มีความหวังในชีวิต

10. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่งที่เชื่อว่าจะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตก เชื่อว่าเลข 13 เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำที่เกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่าเลข 9 ดี ทำอะไรก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลขเก้านอกจากนั้นยังเชื่อในวันจัน วันพุธ ตามหลักโหราศาสตร์อีกด้วย

2) ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ (Superstition) ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่พึงทางดีที่ให้คุณและทางร้ายที่ให้โทษ ดังนั้นความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัวแบ่งได้ ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์ถือว่าเป็นมายาการมุ่งให้เกิดผลด้วยการใช้พลังหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ มีการใช้คาถาอาคมเสกเป่า เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝดทำให้คนรัก คาถาปิดไล่ทำให้คู่รักถึงแก่ความตาย หรือคาถากันผีไม่ให้มารบกวน ทำอันตรายแก่คน เป็นต้น

2. ความเชื่อเรื่องโชคกลาง มักจะมีอยู่เสมอ แล้วก็ทึกทักเอาว่าเป็นความจริง เช่น ตาเขมนข้างซ้ายจะโชคได้หัวเราะ ตาเขมนข้างขวาจะให้ร้ายถึงกับร้องไห้ หาวนอนจะมีคนมาเยี่ยม ขณะออกเดินทางมีสัตว์ตกมาตายต่อหน้าจะเคราะห์ร้าย ให้ระวังการเดินทาง เป็นต้น

3. ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจะมีอำนาจลึกลับมากกระทำให้เป็นไปต่างๆ นานา เช่น ชาวหมู่เกาะฮาวายของสหรัฐอเมริกา เชื่อในเจ้าแม่ภูเขาไฟ ว่าถ้าใครมาพรวนแผ่นดินจะทำให้มีอันเป็นไปต่างๆ เมื่อฝรั่งเข้าไปท่องเที่ยวเห็นหินลาวาของภูเขาไฟชิ้นต่างๆ สวยงามจึงเก็บไปเป็นของที่ระลึก เมื่อกลับถึงบ้านบางคนก็ประสบอุบัติเหตุ บางครอบครัวที่มีหินดังกล่าวไว้ครอบครองก็มีแต่ทะเลาะเบาะแว้งกันไม่มีความสุขตลอดเวลาที่ครอบครองหินนั้น จึงพากันจัดส่งหินคืนไปยังฮาวายดั้งเดิม (สมิทธิ์ สระอุบล, 2534 หน้า 56 –57)

จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อ จึงพอจะสรุปได้ว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกที่ซาบซึ้งอยู่ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ที่มีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่ความรู้ในปัญหาที่นำมาซึ่งความเจริญแห่งปัญญาและความรู้จริง แต่ถ้าเชื่ออย่างมกมายไม่รู้จักคิดไม่ใช้ปัญญาไม่มีกลยุธมิตระช่วยแนะก็จะนำไปสู่ความหลงผิด ความเชื่อช่วยกล่อมเกลาสังคมให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นและมีความสุข ได้แก่ เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อในไสยศาสตร์ เชื่อในธรรมชาติ เชื่อในผีบางเทวดา เชื่อในวิญญาณมนุษย์ เชื่อในเทพเจ้า เชื่อในปัญญาของมนุษย์ เชื่อในศาสนา เป็นต้น

สาเหตุของความเชื่อสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ ดังนี้

1) ความเชื่อเกิดจากความกลัวหรือความไม่รู้ของมนุษย์ที่ไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงได้สมมติเทพประจำสิ่งต่างๆ และทำพิธีบูชาเช่นสรวง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

2) ความเชื่อเกิดจากความต้องการของมนุษย์ เพื่อให้สังคมมีระเบียบวินัย และคนในสังคมอยู่กันอย่างมีความสุข

ความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อก็เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้กับสภาพแวดล้อม การประพุดติและการเสริมต่อกับสิ่งที่มองไม่เห็น พิสูจน์ได้และเข้าใจได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้เกิดความมั่นใจและความสบายใจในหน้าที่การงานและชีวิต

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากมาย หากความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย นอกจากนั้นยังมีการสืบทอดความเชื่อโดยมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ที่ปฏิบัติตามย่อมได้รับการยอมรับจากวงศาคนญาติและสมาชิกในสังคมของตนอีกด้วย

ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำในสิ่งที่ดีๆ ในชีวิตที่มีความมั่นใจ มีพลังความคิดสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความสามัคคี ทำให้เกิดปัญญา และการยอมรับนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง

ความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ความเชื่อที่มีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุผลน่าเชื่อถือได้ เช่น ความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับตำรายากลางบ้าน เป็นต้น
- 2) ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มกมายอันเกิดมาจากความกลัวและความไม่รู้ของมนุษย์ เพื่อที่จะดับทุกข์และช่วยบันดาลความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง เช่น ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เรื่องภูตผีวิญญาณ เรื่องเครื่องราง เรื่องความฝัน เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

3) ความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อ

สมิทธิ์ สระอุบล ได้แบ่งความจำเป็นที่มนุษย์ผูกพันกับความเชื่อไว้ 4 ประการ คือ

1. มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อหรือความคิดได้ เพราะหากขาดความเชื่อเสียแล้วมนุษย์จะไม่เข้าใจตนเอง และไม่เข้าใจโลกหรือสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ตัวอย่าง หากไม่รู้ว่าตนเป็นใครชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ก็จะไม่สามารถติดต่อกับผู้อื่นได้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก็ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม หรืออาจถูกภัยอันตรายจากสภาพแวดล้อมได้ การเข้าใจหรือมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

2. ชีวิตมนุษย์มีทั้งสิ่งที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ และเข้าใจได้ หากมนุษย์ไม่มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นได้ เช่น อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมองไม่ถึง ผีหรือเทวดาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรัก ความซัง ความดีความชั่วก็วัดไม่ได้ มนุษย์จะต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุน เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น และเพื่อเสริมต่อจากสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง

3. ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ เช่น เมื่อมนุษย์เชื่อว่าเครื่องบินสามารถบินในอากาศได้มนุษย์สามารถควบคุมเครื่องบินให้ถลาขึ้นสู่อากาศได้ มนุษย์เชื่อว่าตนมีกำลังกายดีก็จะมี ความมั่นใจในการต่อสู้ เพราะเชื่อว่าสัมมาอาชีพเป็นการทำได้แม้ยากลำบากก็มีกำลังใจฝ่าฟันทำ เป็นต้น

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสบายใจ เช่น เชื่อในเจตนาของพระเจ้าที่จะทดลองความอดทนทุกข์ยาก จึงทำให้เจ็บปวดไม่หายหรือทำความพยายามแล้วไม่สำเร็จ คนไข้เชื่อความสามารถของหมอจึงยอมให้ผ่าตัดด้วยความสบายใจ เป็นต้น (สมิทธิ์ สระอุบล, 2534 หน้า 53 – 54)

ตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าว พอประมวลความได้ว่า ความเชื่อของคนไทยสามารถแบ่งได้หลายลักษณะ แต่อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตาย การตั้งชื่อและเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นต้น ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเกี่ยวกับยารักษาโรค ความเชื่อ

เกี่ยวกับผีเจ้าที่เทวดาอารักษ์ เป็นต้น และความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในพระภูมิเจ้าที่ เป็นต้น

4) อิทธิพลของความเชื่อ

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อเช่นไรก็จะมีพฤติกรรมตามความเชื่อเหล่านั้น นักวิชาการได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อไว้หลายทฤษฎี ซึ่งจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

ปราณี วงศ์เทศ ได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อในสังคมไทย ไว้ว่าระบบความเชื่อ โดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่ความเจริญทางวิทยาการยังเข้าไปไม่ถึงนั้นจะมีอิทธิพลครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างของชีวิต เพราะจะเป็นตัวอธิบายให้เหตุผลต่อการกระทำและกิจกรรมทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง หรือแม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น อาหารการกิน กิริยามารยาทต่างๆ เป็นต้น (ปราณี วงศ์เทศ, 2532 หน้า 50-63) ในทำนองเดียวกัน จิราภรณ์ ภัทรากานุกัทร ได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อไว้ว่าความเชื่อเกิดขึ้นเมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย คติความเชื่อของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมคนในสังคมนั้น พฤติกรรมเหล่านั้นอาจจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามและข้อนิยมในการดำเนินชีวิต และประสาท อิศรปริดา ได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อสรุปได้ว่า ความเชื่อจะเป็นเสมือนมาตรการที่ควบคุมความประพฤติและศีลธรรม มิให้ชาวบ้านประพฤตินอกจารีตประเพณี นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องชี้ทางการดำรงชีวิตทั้งทางด้านการเกษตร การรักษาโรค การบริโภค การสร้างที่อยู่อาศัย และอื่นๆ รวมทั้งการแก้ปัญหาต่างๆ ของชาวบ้านที่ซึ่งนับว่ามีความเกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างใกล้ชิด

สมิทธิ์ สระอุบล ได้กล่าวว่า นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อมิทเชล เมย์ ได้กล่าวว่าหากบุคคลกำหนด (เชื่อว่า) สถานการณ์ใดเป็นความจริงมันก็จะจริงตามนั้น ใครเชื่อว่าสิ่งใดจะเป็นอย่างไร ผลลัพธ์จะเป็นอย่างนั้น เช่น เชื่อว่าเพื่อนเป็นมิตรที่ดีหรือศัตรู เพื่อนก็จะเป็นมิตรหรือศัตรูตามความเชื่อของตน ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อขึ้นมาก็จะเกิดความมั่นใจขึ้นมา มีความพยายามที่จะหาวิธีทางที่จะเข้าถึงความสำเร็จนั้นจนได้ ไม่ว่าความเชื่อจะมีจริงหรือไม่จริง ความเชื่อก็มีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ดังนี้

1. นักโทษตายเพราะหยดน้ำ ได้มีการทดลองอิทธิพลของความเชื่อว่าจะมีมากเพียงใด จึงได้นำนักโทษประหารเข้าห้องมิดแล้วแจ้งให้นักโทษทราบว่าจะถูกประหารโดยการเชือดคอ ผู้ทำการทดลองได้มัดมือมัดเท้าของนักโทษ แล้วนำมิดไปเก็บแล้วนำสิ่งที่คล้ายๆ มิดโกน แต่ไม่คมเท่ามิดโกนปาดคอนักโทษแรงพอสมควร ซึ่งมีดหลอกนั้นไม่เข้า พร้อมกันนั้นก็ทำให้น้ำซึ่งเตรียมไว้แล้วหยดลงมาถูกหน้านักโทษปล่อยทิ้งไว้เช่นนั้นตลอดคืนพอรุ่งเช้าปรากฏว่านักโทษตาย ทั้งที่ไม่มีบาดแผลแต่

อย่างไร นี่แสดงว่านักโทษเชื่อว่าตนถูกเชือดคอเลือดไหลตลอดคืน และเลือดคงจะหมดและต้องตาย นักโทษจึงตายด้วยความเชื่อดังกล่าว

2. การสร้างภาพพจน์นี้ นำรักษาบาดแผล คนไข้ชาวออสเตรเลีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ชื่อมิทเชล เมย์ เกิดอุบัติเหตุรถยนต์ชนกันจนขาของเขาได้รับบาดเจ็บมากเป็นแผลเหวอะหวะกว่า 25 แผล ร้อยละ 85 ของกล้ามเนื้อน่องฉีกขาด ร้อยละ 80 ของประสาทขาขาตั้งแต่เข่าลงไปหมดความรู้สึก หมอลงความเห็นให้ตัดเพื่อรักษาชีวิตไว้ แต่มิทเชลไม่ยอมและเชื่อว่าหาย เขาใช้วิธีภาพพจน์นำคือสร้างภาพในความคิดว่าเขาสามารถเดินเหินวิ่งเล่นได้เป็นปกติ และปลงใจเชื่อเช่นนั้น เมื่อเจ็บปวดจากบาดแผลก็กินยาระงับปวด แต่ไม่ยอมเปลี่ยนภาพพจน์นั้น นอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลประมาณ 10 เดือน ขาของเขาก็หาย เดินว่องไวและวิ่งได้เป็นปกติ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอีกรายหนึ่ง แสดงความสำคัญหรืออิทธิพลของความเชื่อ รายนี้ใช้ความเชื่อรักษาความเจ็บป่วยของเขาให้หายได้

3. หมอรักษาโรคด้วยความเชื่อ หมอ พ.อ.โอศก สุนทรสารทฐ์ แห่งโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ผู้ใช้ความเมตตาอารี และความปรารถนาดีเหมือนญาติของคนไข้ ทำให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่นวางใจและตั้งใจรักษาโรค ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอ ทำให้เกิดพลังอำนาจเพิ่มเติมจากยา และการดูแลรักษาของหมอทำให้อาการและโรคของคนไข้หายไปได้อย่างรวดเร็ว แพทย์หญิง ผู้นี้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ความจริงตามความเห็นของดิฉันเห็นว่าการใช้ยารักษาโรคนั้น ได้ผลเพียงร้อยละ 50 เท่านั้น ถ้าใช้ทางใจช่วยด้วยก็จะได้ผลสมบูรณ์” ความเชื่อจึงแสดงอิทธิพลให้เห็นในด้านนี้ด้วย คราวนี้เป็นความเชื่อของทั้งหมอและคนไข้ หมอเชื่อในความเมตตาอารีเห็นอกเห็นใจ รักใคร่คนไข้ อยากให้เขาหายเจ็บป่วยอย่างจริงจัง คนไข้ก็เชื่อในความเอาใจใส่จริงจังของหมอเห็นว่ายังมีคนรักห่วงใยจึงตั้งใจให้หายจากโรค อิทธิพลของความเชื่อทั้งสองฝ่ายก็ช่วยบำบัดโรคร้ายให้หายไปได้ (สมิทธิ์ สระอุบล, 2534 หน้า 57-59)

5) ประโยชน์ของความเชื่อ

สมิทธิ์ สระอุบล ได้กล่าวว่าความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดกระทำสิ่งต่างๆ ทั้งด้านดีด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องภูตผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาลความสุขสันต์มาให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการนำไว้กราบ เช่น สร้างสักการะบ่อยๆ เข้าก็ปลุกความเชื่อให้ลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคนจนไม่สามารถถอดถอนได้ เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้ว จะทำสิ่งที่ตนต้องการมากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา แยกออกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น คนไทยเชื่อในเรื่องของดวงสมพงศ์กันในกรณีที่ถูกบ่าวสาวรักใคร่ชอบพอกันมีความประสงค์จะแต่งงานก็จะพากันไปหาหมอดู ทำนายให้ว่าดวงสมพงศ์

กันหรือไม่ ถ้าดวงสมพงศ์กันจะมีผลให้อยู่ร่วมกันเป็นสุขตลอดไป เป็นการกระชับความแน่นแฟ้นเกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนได้มั่นคงอีกทางหนึ่ง

2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น คนไทยเชื่อว่าการรดน้ำมนต์จะสามารถป้องกันอันตรายต่างๆ ตลอดจนสามารถปัดเป่าภัยพิบัติต่างๆ ได้ เมื่อคนเชื่อเช่นนี้ย่อมจะไปหาพระหมอมให้ทำน้ำมนต์รดให้ในเวลาที่จะเดินทางหรือกลับจากเดินทาง จะแคล้วคลาดศัตรูได้ด้วย กรณีที่ทหารจะไปราชการสงครามมักจะเห็นพระภิกษุมนต์ไปประพรมน้ำพระพุทธรณ์อยู่เสมอสิ่งดังกล่าวช่วยเสริมให้พลังใจอีกเหิมกล้าที่จะต่อสู้กับอริราชศัตรูได้

3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ งานบางอย่างจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการตั้งใจช่วยคิดช่วยชี้ทางให้งานสำเร็จได้ บางพวกก็เชื่อว่าผีตาแฮก (ผีนา) ถ้าทำการเลี้ยงดีจะช่วยให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดีให้ผลผลิตเป็นทวีคูณ ดังนั้นชาวอีสานจึงให้ทำการเลี้ยงตาแฮกกัน ทุกปี

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี เช่น กรณีผีดำ ซึ่งนับถือกันอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสานนั้นถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ถ้าหากคนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีดำจะมาทำให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีอาการปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ต้องเข้านอนจึงจะหาย เหตุการณ์เช่นนี้กลุ่มที่เชื่อก็จะพยายามที่จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวมีสามัคคีกลมเกลียวกัน

5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม เช่น กรณีที่เชื่อว่ายักษ์มีจริงโดยอาศัยอยู่ในป่าและจะออกมาจับคนไปกิน พวกที่เชื่อก็จะวาดภาพหรือปั้นรูปยักษ์ให้น่าเกลียดน่ากลัว ถือตะบองยื่นแยกเขี้ยวเช่นที่เห็นตามวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร

6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา เช่น กรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากจะเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลม รู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้มาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม กล้วยาแพรก และดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครูด้วย

7. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง ศาสนาบางศาสนาสอนให้ทุกคนมีความเชื่อในศาสนานั้นๆ ดังนั้นหลักการของศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้การสวดอ้อนวอน เป็นต้น เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ

8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เช่น กรณีการเจ็บป่วยบางคนไม่สบายโดยหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตใต้สำนึกยังอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา หากได้บบานศาลกล่าวแล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่างๆ ได้โดยไม่ต้องกินยา ก็ปรากฏให้เห็นและปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอหรือกรณีที่คนไข้เชื่อว่าตัวเองหายจากโรคแน่ๆ ทั้งๆ ที่หมอบอกว่าไม่มีทางรักษาได้อยู่มาไม่นานพลังใจที่เข้มแข็งย่อมทำให้บุคคลนั้นหายจากโรคได้จริง (สมิทธิ์ สระอุบล, 2534 หน้า 56 -57)

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวว่าวัฒนธรรมด้านความเชื่อเป็นตัวสรรค์สร้างค่านิยม ปทัสถาน รูปแบบของการประดิษฐ์และอุดมการณ์ทั้งมวลแม้กระทั่งนิสัยแห่งการผลิตและการบริโภค

หรือแม้แต่วัฒนธรรมการเมือง ความเชื่อก็มีส่วนผลิตและเหนี่ยวรั้ง และยังได้กล่าวสนับสนุนว่าความเชื่อมีบทบาทและความสำคัญต่อมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งยึดถือปฏิบัติร่วมกันในสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันเป็นปกติสุขความเชื่อบางอย่างช่วยสร้างกำลังใจและเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้บุคคลประมาท เช่น การผืนดีหรือการเสกแป้งผัดหน้าจะช่วยให้มีขวัญกำลังใจและเกิดความเชื่อในตนเองยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ความเชื่อจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ประโยชน์ของความทำให้เกิดพลัง เช่น การเสกแป้งผัดหน้า ทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ คือ ทำให้จิตใจมีความอึกเขมขึ้น เป็นการสร้างความมั่นใจ นอกจากนี้ความเชื่อยังทำให้เกิดการสร้างสรรค์และการกระทำที่ก่อเกิดเป็นรูปธรรม กล่าวคือเมื่อเกิดความเชื่อแล้วก็ต้องแสดงความเชื่อนั้นออกมาซึ่งการแสดงออกมาซึ่ง ความเชื่ออันเป็นความคิดภายในจิตใจนั้นนับเป็นการกระทำที่สร้างสรรค์และแยบยลอย่างยิ่ง (สุธิวศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 หน้า 23)

ผาสุก มุทเมธา ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า เทวดานางฟ้าและศาลพระภูมิขึ้นบูชาทำให้งานด้านศิลปกรรมเกิดขึ้น
2. ความเชื่อจากข้อ 1 ทำให้เกิดงานจิตรศิลป์ ได้แก่ งานแกะสลัก งานดอกไม้ งานประดิษฐ์เครื่องหอมต่างๆ เป็นเครื่องสักการะ
3. ความเชื่อทำให้เกิดบทสวดมนต์อันวอน สรรเสริญและสวดดี เป็นต้นเป็นการแสดงออกความกตัญญูต่อสิ่งนั้นๆ เพื่อสวดเป็นมงคลแก่ตนเองก่อให้เกิดวรรณกรรมขึ้น
4. ความเชื่อทำให้เกิดวรรณกรรมกลุ่มในสังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม มีขนบธรรมเนียมประเพณีเกิดขึ้น
5. ความเชื่อทำให้เกิดความเชื่อมั่นที่จะกระทำและไม่กระทำทำให้เข้มแข็งมีหลักที่ยึดเหนี่ยว (ผาสุก มุทเมธา, 2532 หน้า 24)

6) โทษของความเชื่อ

ดนัย ไชโยธา กล่าวว่าโทษของความเชื่อของคนนั้นเกิดจากความมกมายไม่รู้จักใช้วิจรรย์ญาณเชื่อตามการบอกเล่าของบรรพบุรุษและไม่มีการศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลความเชื่อนั้นทำให้เกิดส่วนเสียโดยเฉพาะการพัฒนาสังคมเป็นอย่างมากเพราะบุคคลที่มีความเชื่อเช่นนั้น บางครั้งต้องเสียเงินเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนองความเชื่อของตนหรือเกิดการหลอกลวงหลงผิด เป็นต้น (ดนัย ไชโยธา, 2533 หน้า 45)

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลความเชื่อได้ว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากมาย หากความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็เปลี่ยนไปด้วย นอกจากนั้น ยังมีการสืบทอดความเชื่อโดยมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ที่ปฏิบัติตามย่อมได้รับการยอมรับจากวงศาคนญาติและสมาชิกในสังคมของตนอีกด้วย

7) หลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตร

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักการแห่งความเชื่อหรือหลักคำสอนความเชื่อของพระพุทธเจ้าชื่อว่ากาลามสูตร พระองค์ทรงให้ใช้ในการพิจารณาด้วยปัญญาแล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อ กาลามสูตรเรียกอีกอย่างว่าเกสปุตติยสูตรหรือเกสปุตตสูตรเป็นสูตรหนึ่งในคัมภีร์ติกกนิบาตอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนชาวกาลามะแห่งเกสปุตตนิคม ในแคว้นโกศลประเทศอินเดียไม่ใช่เรื่องมง่ายไร้เหตุผลซึ่งมีหลักการแห่งความเชื่อ 10 ประการ ดังนี้

1. มา อนุสส เวน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. มา ปรมปาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
3. มา อิตถิกาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. มา ปิฎกสมปทานเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
5. มา ตกุกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
6. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน
7. มา อาภารวิตกุกเณน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
8. มา ทิฎฐินิชฌามณฺขณติยา อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
9. มา ภพพสุปตาย อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. มา สมโณ โน คสุติ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 หน้า 257)

อย่าเชื่อถือด้วยการฟังตามๆ กันมา หมายถึง อย่าเชื่อถือเรื่องปรัมปราที่บอกเล่าต่อกันมาตามธรรมเนียม ฟังมีสติ ฟังหูไว้หู อย่าหลับหูหลับตาเชื่อหรือไม่เชื่อทันที เพราะมันอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้ ข้อมูลข่าวสาร นิทานพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา อาจจะมีรายละเอียดตกหล่น จนความหมายหายไป เช่น เรื่องเล่าของชาวเลในแถบฝั่งอันดามันที่ให้หนึ่ขึ้นที่สูงเมื่อเห็นน้ำทะเลลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นเรื่องเล่าที่ไม่มีใครสนใจ เพราะคิดว่าไร้สาระจนกระทั่งคลื่นสึนามิซัดเข้ามาถึงพัง

อย่าเชื่อถือด้วยการสืบๆ กันมา หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการถือสืบๆ กันมาอย่างปรัมปราโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล แต่ถือเอาการที่ทำสืบๆ กันมาเองเป็นเหตุผลลักษณะเช่นนี้เรียกกันว่าเถรสองบาตร เพราะความเชื่อทั้งหลายที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาจะต้องใช้การพิจารณาด้วยปัญญาให้ถ่องแท้ ก่อนจะนำไปประมวลเป็นองค์ความรู้ว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันมากนักน้อยเพียงใด เพื่ออนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลง การจะอนุรักษ์หรือจะเปลี่ยนแปลงนั้นต้องนำเสนอทางเลือกที่หลากหลาย และสร้างความเดือดร้อนน้อยที่สุด

อย่าเชื่อถือด้วยการเล่าลือ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการถือข่าวเล่าลือและตื่นข่าวในสิ่งอัศจรรย์ที่กำลังลือกระฉ่อนกันอยู่ในขณะนั้น ฟังมีสติไม่เป็นคนหูเบาเชื่อง่ายโดยเด็ดขาดการพิจารณา

ไม่ถือโชคถือกลาง ไม่เชื่อข่าวลือ เพราะข่าวลือพิสูจน์ให้เห็นมามากนักต่อนักแล้ว เป็นเรื่องการต่อเติมเสริมแต่งจนเกินจริง ข่าวลือที่ลือมาตั้งแต่หลายปีก่อน วันนี้ยังไม่เกิดขึ้น เป็นต้น

อย่าเชื่อถือด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ คำว่า ปิฎก ในที่นี้ก็คือสิ่งที่เราเรียกว่าตำรา สำหรับพระพุทธศาสนาคือ บันทึกรคำสอนที่เขียนไว้ในใบลานนำมารวมกันเอาไว้เป็นชุดๆ เรียกว่า ไตรปิฎก แม้แต่ในบันทึกทางศาสนาก็ยังต้องใช้การพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาก่อนจะปลงใจเชื่อฟังใช้ปัญญาศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมดูว่าข้อมูลในตำราถูกต้องหรือไม่ถูกต้องอย่างไร ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบันและอนาคต เพราะข้อมูลบางอย่างจะถูกต้องเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ความสนุกของวิญญูชน คือ การค้นคว้า เปรียบเทียบ ตรวจสอบ ซ้ำข้อมูลในตำราเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อมีการค้นพบข้อมูลใหม่ จะเผยแพร่ต่อจากข้อเก่า ทั้งข้อมูลที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

อย่าเชื่อถือด้วยการตรรกะ หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการคิดเอาเอง หรือการนึกเอาเองการเดาเป็นการคาดคะเนที่ไม่มีหลักฐานสนับสนุน เป็นการเดาตามความชอบใจอันเป็นนิสัยของคนธรรมดาโดยทั่วไป เพราะวิธีตรรกะก็ยังผิดได้ ในเมื่อเหตุผลหรือวิธีใช้เหตุผลมันผิดอยู่ ดังนั้น ฟังใช้ปัญญาพิจารณาว่าตรรกะใดถูกหรือตรรกะใดผิด สรุปไม่ได้จากปรัชญาภายในและภายนอก แต่ถึงแม้จะพิจารณาได้ถูกต้องก็ยังมิเจือปนไขว่แปร่งและนามธรรม ที่มีผลกระทบต่อความถูกต้องอย่างซับซ้อน

อย่าเชื่อถือด้วยการอนุมาน หมายถึงอย่าเชื่อถือด้วยการคาดคะเนหรือการคาดการณ์ซึ่งเป็นการประมาณการหรือเทียบเคียงโดยนัยต่างๆ ที่รัดกุมกว่าอันวิสัยของผู้มีปัญหา แต่ยังไม่ใช่ว่าข้อเท็จจริง อย่าเผลอใจไปเชื่อการคาดคะเนเสียหมด ให้อดทนรอเวลา จนกว่าเหตุการณ์จะบรรลุก่อน

อย่าเชื่อถือด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล หมายถึง อย่าเชื่อถือด้วยการคิดตรองตามแบบเหตุผลด้วยการอนุมาน (Deduction) และการอุปมาน (Induction) ตามหลักตรรกวิทยา (Logic) อันเป็นความคุ้นเคยที่เรียกกันว่า Common Sense หรือสามัญสำนึกเพราะว่าการคิดเหตุผลตามหลักตรรกวิทยาก็อาจมีข้อผิดพลาด (Fallacy) ได้ ฟังใช้ปัญญาพิจารณาว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสอดคล้องหรือขัดแย้งกับเหตุที่ก่อขึ้นหรือไม่ หากพบว่าสิ่งนั้นเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่เป็นเหตุเป็นผลให้ย้อนกลับไปหาปัจจัยใหม่นอกเหนือสิ่งที่เชื่ออยู่เดิมตามรูปแบบต่างๆ อันมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน

อย่าเชื่อถือเพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว หมายถึง อย่าเชื่อถือเพราะเห็นว่าเข้ากับลัทธิหรือทฤษฎีของตน อย่าได้รับเอาเพราะสิ่งนั้นตนได้ต่อการเพ่งด้วยทฤษฎีของตน ตัวเองมีความเห็นอย่างไร ถ้าเขามาสอนด้วยตัวสอนชนิดที่เข้ากันได้กับความเห็นของตัวเองก็อย่าเพิ่งถือว่าสิ่งนั้นถูก เพราะว่าทฤษฎีของตัวเองก็ผิดได้ ฟังใช้ปัญญาพิจารณาว่า ความคิดทฤษฎีต่างๆ ล้วนสร้างขึ้นจากบริบทใดบริบทหนึ่ง ดังนั้นอย่าไปยึดติด เพราะการค้นพบข้อมูลใหม่อาจสนับสนุนหรือ

เปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิมได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือภัยธรรมชาติ มีทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวกับภาวะโลกร้อน เป็นต้น

อย่าเชื่อถือเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้ หมายถึง อย่าเชื่อถือเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าเชื่อ เพราะเหตุว่าผู้พูดมีลักษณะน่าเชื่อถือมีคำพูด มีลักษณะท่าทางที่น่าเชื่อถือ ผู้พูดที่ควรเชื่อถือ หมายความว่าผู้พูดเป็นที่ใครๆ พวกกันเชื่อถือ เพราะเป็นบัณฑิต นักปราชญ์ เป็นคนเฒ่าคนแก่เป็นคนเคยไปในที่นั้นๆ มาแล้ว เป็นต้น พึงใช้ปัญญาพิจารณาว่าบุคคลมีรูปลักษณ์อย่างนี้ ผู้พูดมีลักษณะอย่างนี้เป็นใครมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด

อย่าเชื่อถือโดยความนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยความนับถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูอาจารย์ของเราแม้ว่าผู้นั้นจะเป็นครูของเราก็มิให้เชื่อ พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ให้เชื่อ แม้คำสอนของพระองค์ท่านก็ไม่ให้เชื่อ พึงใช้ปัญญาพิสูจน์ให้ได้ว่าสิ่งที่ครูอาจารย์สอนเรานั้นถูกหรือผิด และนำเอาสิ่งนั้นมาปรับปรุงแก้ไข พัฒนาให้ตนเองเจริญก้าวหน้ายิ่งกว่าที่ครูอาจารย์ทำไว้ เมื่อมีโอกาสก็จะแสดงความสามารถที่แท้จริง ผ่านทางความเชื่อที่ซัดเกลามาแล้วอย่างเต็มที่

หลักความเชื่อในกาลามสูตรพระพุทธเจ้าทรงวางหลักให้เชื่อต่อเมื่อได้มีการพิจารณาด้วยตนเองว่าคำสอนเหล่านั้น เมื่อประพฤติกระทำตามไปแล้วจะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ถ้ามีผลเกิดขึ้นเป็นการทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อนก็เป็นคำสอนที่ไม่ควรปฏิบัติตาม ถ้าไม่เป็นไปเพื่อทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน แต่เป็นไปเพื่อความสุขความเจริญ ย่อมเป็นคำสอนที่ควรทำตาม ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการพูดถึงราคะโทสะ โมหะว่าเป็นสิ่งควรละหรือไม่ผู้ฟังให้ความเห็นขัดแย้งของตนเสียก่อน เมื่อเห็นวราคะโทสะโมหะเป็นของร้อนจึงละเสียตามคำสอน ถ้ายังพิจารณาไม่เห็นแม้แต่เล็กน้อยก็เป็นสิ่งที่ให้รอไว้ก่อนยังไม่ปฏิบัติตามจนกว่าจะได้พิจารณาเห็นแล้วจึงปฏิบัติตาม โดยสัดส่วนของการพิจารณาเห็นไม่ยอมเชื่อและปฏิบัติตามสักว่าโดยเหตุ 10 อย่าง ดังกล่าวแล้วข้างต้นตามหลักการนี้เป็นการแสดงถึงหลักการตามที่พระพุทธศาสนาให้ความเป็นอิสระในความเชื่ออย่างถึงที่สุด พึงรู้ไว้ในฐานะเป็นอุปกรณ์แห่งการควบคุมความเชื่อของตนให้เป็นไปในทางที่จะปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้จริง (สารานุกรมเสรี, 2553 หน้า 30)

จากการศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตร จึงพอจะสรุปได้ว่า หลักคำสอนเกี่ยวกับกาลามสูตรเป็นหลักการแห่งความเชื่อที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาอย่างมีเหตุผลด้วยตนเองแล้วจึงค่อยตัดสินใจเชื่อในคำสอนเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติตามคำสอนแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน แต่เป็นไปเพื่อความสุขความเจริญ ย่อมเป็นคำสอนที่ควรปฏิบัติตามได้ หลักความเชื่อ 10 อย่างจึงเป็นอุปกรณ์ควบคุมความเชื่อของตนให้เป็นไปในทางที่จะปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้จริง

2.1.3 แนวคิดทางความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์

นักวิชาการกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ดังนี้

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อที่มีต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า ชาวบ้านเชื่อกันว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์มีสระกว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 8 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ผูกด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้าน ภายในสระนั้นทำเป็นสระเล็กขึ้นสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ใส่ น้ำพ่นพิษนาคมี่แม่ขันทองคำใส่ผอบทองคำบรรจุพระทันตธาตุลอยอยู่ในสระนั้น กับมีทองคำ 4 ตุ่มแต่ละตุ่มหนัก 38 คนหามตั้งอยู่สี่มุมสระด้วยกัน (ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2537 หน้า 3-6)

ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล ได้กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า การนำสิ่งมีค่าต่างๆ เช่น แหวน ต้มหู เงินตรา ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เป็นต้น มาถวายพระบรมธาตุเจดีย์จะทำให้ชีวิตมีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง (ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล 2529 หน้า 10-13)

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ว่า ผู้ใดได้มีโอกาสไปสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์แล้วมักจะบูชาเหรียญพระบรมธาตุเจดีย์หรือวัตถุมงคลเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกลับไปบูชาเป็นเครื่องรางของขลังประจำตัวเพราะเชื่อว่าสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์สามารถป้องกันคุ้มครองจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539 หน้า 162)

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ มีหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าภายในพระบรมธาตุเจดีย์มีสระน้ำ มีทองคำ เชื่อว่าการนำสิ่งของมีค่าไปถวายพระบรมธาตุเจดีย์ จะทำให้ชีวิตมีความสุข เชื่อว่าเครื่องรางของขลังที่สร้างเป็นรูปพระบรมธาตุเจดีย์ใช้ป้องกันตัวได้ เป็นต้น

1) ความเชื่อที่เกี่ยวพระพวย

นักวิชาการได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย ซึ่งพอจะประมวลได้ว่าดังนี้

อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยไว้ว่า พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่สามารถบันดาลความสำเร็จให้ได้ เช่น ใครอยากได้บุตรธิดาหรือต้องการให้หายจากการเจ็บไข้ หรือต้องการให้ทรัพย์สินที่สูญหายกลับคืน ก็จะมาบนบานอ้อนวอนต่อพระพวย ซึ่งเชื่อกันว่าจะได้ตามที่ต้องการ และเมื่อประสบความสำเร็จตามความต้องการในเรื่องที่บนบานไว้ก็จะมาแก้บนในลักษณะต่างๆ เช่น นำแผ่นทองคำมาปิดที่องค์พระพวย หรือนำรูปเด็กมาถวาย เพื่อให้พระพวยควบคุมครอง (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 หน้า 45-50).

พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยไว้ว่าชาวบ้านเชื่อกันว่าการนำเอาน้ำจากฐานพระพวยไปอาบหรือประพรมจะทำให้เกิดสิริมงคล นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อ

กันมากกว่าพระพวยเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จึงมีผู้คนเข้าไปกราบไหว้บูชา และบนบานไม่เว้นแต่ละวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชื่อกันว่าพระพวยเป็นพระที่ “ให้ลูก” คู่สามีภรรยาที่แต่งงานกันแล้วไม่มีลูกมักจะไปกราบไหว้ขอให้พระพวยบันดาลให้มีลูก และถ้าหลังจากนั้นมีลูกจริงๆ ก็เชื่อว่าเป็นเพราะการที่ได้บนบานไว้กับพระพวยพ่อแม่หรือญาติๆ ก็มักจะนำรูปถ่ายของลูกหรือหลานไปมอบแก่พระพวย เพื่อให้พระพวยช่วยคุ้มครองและดลบันดาลให้ลูกหลานมีชีวิตที่รุ่งโรจน์อนาคต (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, 2529 หน้า 2284 - 2285)

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยมีหลายอย่าง เช่น เชื่อว่าพระพวยสามารถบันดาลให้มีบุตรได้ เชื่อว่าน้ำที่ฐานพระพวยไปอาบหรือประพรมจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต และยังเชื่อว่าพระพวยสามารถช่วยคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ แก่ผู้ที่นับถือศรัทธา ตลอดจนช่วยให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บอีกด้วย

2) ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอต

นักวิชาการได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับ “พระแอต” ไว้หลายลักษณะ ซึ่งพอจะประมวลสรุปได้ดังนี้

พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวความเชื่อที่เกี่ยวกับ “พระแอต” ไว้ว่าพระแอตเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญองค์หนึ่งในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ชาวบ้านถือว่าเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน โดยเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ทางขอฝน ในสมัยก่อนเมื่อเกิดฝนแล้งจึงมีการอัญเชิญพระแอตมาแห่แหนเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล นอกจากนั้นยังเชื่อว่าผู้ที่มีการปวดสะเอวให้นำไม้มาค้ำหลังพระแอต จะทำให้อาการดังกล่าวหายไป พระแอตจึงเป็นพระพุทธรูปที่คนทั่วไปนับถือบูชามาก (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, 2529 หน้า 2412-2415)

ขุนอาเทศคดี ได้กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับ “พระแอต” ไว้ในทำนองเดียวกันไว้ว่า ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในทางขอฝนปีใดที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านชาวเมืองจึงพร้อมใจกันนิมนต์พระภิกษุมหาเจริญพระพุทธรมณต์ (สวดคาถาปลาช่อน) ณ ที่โรงพระแอต นอกจากนั้นยังมีความเชื่อว่าหากใครปวดสะเอวปวดหลัง ให้เอาไม้ไปค้ำยันหลังพระแอตก็จะหายจากการปวดหลังหรือปวดสะเอวได้ (ขุนอาเทศคดี, 2527 หน้า 50.)

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวพอประมวลได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอต ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อในเรื่องของการขอฝนที่ให้ตกต้องตามฤดูกาล และการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยเฉพาะอาการปวดหลัง เมื่อได้นำเอาไม้มาค้ำหลังพระแอตชาวบ้านเชื่อกันว่าจะหายจากอาการหลังได้

จากศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปริศนาธรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประกอบกับการสังเกตและสอบถาม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงจำแนกความเชื่อเกี่ยวกับวัดออกได้ดังต่อไปนี้ ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพ และความเชื่อที่เกี่ยวกับวัตถุสถานอื่นๆ

2.1.4 แนวคิดที่เกี่ยวกับความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

ปรีชา นุ่นสุข กล่าวว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา นครศรีธรรมราชมีมรดกที่บรรพชนได้ส่งสมเอาไว้อย่างมากมาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปกรรม ศาสนา ภาษา วรรณกรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น ศิลปะวัฒนธรรมเหล่านี้บรรพบุรุษได้ส่งสมและสืบทอดมาให้ลูกหลานมาจนปัจจุบันนี้

นครศรีธรรมราชจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มาโดยตลอด เมืองนี้จึงเปรียบเสมือนเมืองดักศิลาหรือมหาวิทยาลัยทางศาสนาที่มีชื่อเสียงบนคาบสมุทรมาลายู หลักฐานที่สามารถยืนยันความจริงข้อนี้ได้อย่างมั่นคงคือ โบราณวัตถุ โบราณสถาน เทวสถาน และศิลปวัตถุยุคสมัยต่างๆ เป็นจำนวนมากที่พบกระจายอยู่ทุกส่วนของนครศรีธรรมราช

จากคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ก่อให้ชาวปักษ์ใต้เกิดวิถีชีวิตที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมากมาย วิถีชีวิตและความเชื่อเหล่านั้นได้สะท้อนออกมาในหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพลงร้องเรือ สำนวน ภาษา และประเพณี เป็นต้น

ประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีหลายประเพณี “ประเพณี แห่ผ้าขึ้นธาตุ” เป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชหนึ่ง เพราะประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นประเพณีที่ชาวนครและพุทธศาสนิกชนจากต่างแดนได้ร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา นำเงินที่ได้จากการบริจาคนั้น ไปซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วแห่ผ้าขึ้นไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอกรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

สมัยก่อนพุทธกาล ชาวอินเดียส่วนใหญ่มีความเชื่อในสิ่งลี้ลับอยู่มาก โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อในเรื่องเทพเจ้าทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง จึงเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีเทพเจ้าเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ทำลาย เทพเจ้าจึงมีความสำคัญแก่ชีวิตพราหมณ์เป็นที่สุด การกระทำทุกสิ่งทุกอย่างของพราหมณ์จึงคำนึงถึงเทพเจ้าก่อนสิ่งอื่นใด เพราะเชื่อว่าหากการกระทำใดไม่ถูกอัยาศัยของเทพเจ้า จะนำมาซึ่งความวิบัติได้ ดังนั้น วิธีการกระทำที่ดีที่สุดเพื่อให้ถูกใจเทพเจ้าคือ การเซ่นสรวงบูชา กราบไหว้ การเซ่นสรวงบูชากราบไหว้เทพเจ้าจึงกลายเป็นวัตรที่ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

ประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุอันเป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้เคียง และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจนี้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนคร และพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านานแล้ว

สรุปว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช เพราะประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้เคียง และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งทางใจ ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราชที่ว่า ถ้าจะทำบุญ ให้ได้บุญจริงๆ ต้องทำบุญต่อพระพุทธรองค์ หรือใกล้ชิดพระพุทธรองค์มากที่สุด พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระพุทธรเจ้า เพราะว่าภายในพระเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนคร และพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านาน ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุยังก่อให้เกิดประเพณีที่เกี่ยวข้องอีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีนำของมีค่า ของแปลกหาได้ยากมาถวายเพื่อบูชาพระบรมธาตุอีกด้วย (ปรีชา นุ่นสุข, 2523 หน้า 97-118)

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า พระมหาธาตุเจดีย์คือศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญที่คนจากท้องถิ่นต่างๆ ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ผลัดกันเข้ามาบูชากราบไหว้เป็นประจำ เท่าที่สังเกตเห็น บรรดาบุคคลมากมายหลายกลุ่มเหล่าที่เข้ามาไหว้นั้นนับถือลัทธิและระบบความเชื่อที่แตกต่างกันด้วย แต่ว่าทุกคนมีสิ่งหนึ่งที่ร่วมกันคือพระมหาธาตุเจดีย์ อันเป็นสิ่งสักการะสูงสุด เมื่อกราบไหว้พระเจดีย์แล้วก็ไปประกอบพิธีตามวิหารหรือศาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543 หน้า 14)

กรมการศาสนา กล่าวว่า กิริยาอาการที่นอบน้อมกราบไหว้ด้วยจิตใจคิดเทิดทูนคุณสมบัติและอุปคุณไว้สูงเลิศ น้อมเข้าไปซึ่งของบริโศก และพัสตุน่าชื่นใจ เช่น ดอกไม้ของหอม เรียกว่า อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส คล้อยตามคำสอน ไม่ฝ่าฝืนคำสั่งโดยเคร่งครัด เรียกว่า ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตาม ปฏิบัติบูชานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญมาก สามารถจะดำรงพระพุทธานุภาพให้นานยิ่งกว่าการบูชาด้วยพัสตูละสังขาร หมายความว่า การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือจะความทำให้บริสุทธิ์ สว่างและสงบ สำคัญกว่าวัสดุภายนอก (กรมการศาสนา, 2538 หน้า 12)

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า การบูชาตามหลักของศาสนาพุทธ เป็นหลักปฏิบัติที่เต็มไปด้วยเหตุผล มีเงื่อนไขครบถ้วน หมายถึงการแสดงบูชาออกมาภายนอก ประกอบด้วยอุปกรณ์บางอย่าง เช่น รูปเทียน ดอกไม้ โคมไฟ ธงทิ้ว และอื่นๆ ตามความนิยม ของใช้ประกอบในการบูชาเหล่านี้รวมเรียกว่า “เครื่องสักการะ” แปลว่า เครื่องประกอบพิธีการ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535 หน้า 257)

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ถือกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระโค

คตศกยมนุณีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งถือกันว่าผู้ใดได้กระทำสักการบูชาพระบรมธาตุแห่งนี้ ย่อมเกิดสิริมงคลแก่ตนและครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้ จึงเกิดประเพณีงานบุญอย่างหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภาคใต้คือ ประเพณีการนำสิ่งของมีค่าไปถวายเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมธาตุหรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา ซึ่งเรียกกันตามภาษาถิ่น “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ชาพระธาตุ (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, 2542 หน้า 4091)

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ กล่าวว่า การบูชาพระบรมธาตุด้วยวิธีปฏิบัติบูชา นอกจากชาวพุทธในภาคใต้จะนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุแล้วยังบูชาด้วยวิธีปฏิบัติบูชาหลายลักษณะ ที่ทำกันเป็นธรรมเนียมประเพณีมีดังนี้คือ

1. ปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายเป็นอโณปกรณ์ในด้านที่ตนมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา
2. เดินทางไปนมัสการโดยเฉพาะและกระทำอย่างเป็นพิธีรีตอง เริ่มด้วยการตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ จัดเตรียมเครื่องสักการบูชาอย่างครบถ้วน และตั้งจิตอธิษฐานที่จะประพาสให้เป็นคนดี เป็นการสักการบูชา
3. บรรพชาหรืออุปสมบทบูชาพระบรมธาตุ โดยการไปทำพิธีที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4. บรรดานักแสดงพื้นเมืองกล่าวนมัสการก่อนการแสดง หรือแสดงเพื่อบูชาพระบรมธาตุโดยเฉพาะ เรียกตามภาษาถิ่นว่า “เล่นหว่ายพระธาตุ”
5. จัดพิธีหรือประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการบูชาพระบรมธาตุ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชา ที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, 2542 หน้า 4105)

ตรี อมาตยกุล กล่าวไว้ในเมืองเหนือและเมืองใต้ว่า ก่อนที่จะจัดพิธีพืชมงคลประจำจังหวัดนครศรีธรรมราชขึ้นนี้ ก็เนื่องจากสมบัติของวัดพระมหาธาตุซึ่งประชาชนที่ไปนมัสการมีศรัทธาบริจาคไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักจะเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทอง แหวน ต่างหู สร้อยข้อมือ เงินเหรียญ พระพุทธรูปเงินทองต่างๆ เสียโดยมาก ของเหล่านี้เก็บรวบรวมไว้ในวิหารเขียน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2470 ในเมื่อราชบัณฑิตยสถานมีการขยายโครงการจัดพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองขึ้นนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในโครงการขยายพิพิธภัณฑสถานของราชบัณฑิตยสถานด้วย กรมศิลปากรได้ประกาศรับเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ชื่อว่า “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน” (ตรี อมาตยกุล, 2513 หน้า 385)

นพวัฒน์ สมพันธ์ กล่าวว่า ประจวบความเชื่อกับเรื่องการประดับตกแต่งยอดเจดีย์โดยทั่วๆ ไปนั้น จากการได้สอบถามจากผู้รู้และผู้อาวุโส ต่างก็ได้ให้ความเข้าใจตรงกันว่า การที่

สามารถนำเอาสิ่งของมีค่าต่างๆ มาประดับตกแต่งบนปัลลียอดได้นั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนมั่งมี ความมีบุญบารมีของเจ้าของสิ่งของเหล่านั้น ส่วนความเชื่ออื่นๆ ก็คือมีความเชื่อว่าผู้ที่นำเอาสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น มาถวายเพื่อประดับตกแต่งปัลลียอดองค์เจดีย์ เพราะเชื่อว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นของมีค่า สมควรอยู่คู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้านคู่เมือง มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งมวล เพื่อผู้ที่มาสักการบูชาเห็นแล้วเกิดความประทับใจ การประดับตกแต่งปัลลียอดเจดีย์ต่างๆ ที่เห็นอยู่ในสยามประเทศ มักเป็นสิ่งของมีค่าที่นิยมประดับร่างกาย เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง กำไล เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญที่มุ่งเป็นพุทธบูชา แต่สำหรับชาวพุทธในนครศรีธรรมราช ยังเชื่อเพิ่มเติมไปอีกว่า เป็นการบูชาพระพุทธรูปอย่างใกล้ชิดเป็นนิรันดร์อีกโสดหนึ่งด้วยใจ (นพวัฒน์ สมพันธ์, 2543 หน้า 1)

บริพัตร กล่าวว่า เครื่องบูชาสักการะที่ใช้ในงานบรรจุพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เสร็จแล้วจะต้องบรรจุพระบรมธาตุไว้ในองค์เจดีย์ โดยมีสิ่งสักการบูชาดังนี้ แร่กาย แร่ใจ แร่ศรัทธา ดอกไม้ รูป เทียน สรงน้ำด้วยน้ำอบน้ำหอม ทองคำ เงิน นาค อัญมณีรัตนชาติ แก้วแหวนเงินทอง เสปียงอาหาร ฉัตร พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ข้าวตอก ดอกไม้ พาน ถาดทองเหลือง พระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทองคำ เอาทองคำ เงิน มาหล่อเป็นอิฐ แผ่นทองหล่อทองคำ ใส่กำไลมือเงิน ทองคำหล่อเป็นรูปเรือ กระโถนทองคำบรรจุแหวนทองคำ มงกุฎแก้ว มรกต ปิ่นทอง พานทองคำ (บริพัตร, 2539 หน้า 70)

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น การจัดให้มีประเพณีพิธีกรรมขึ้นตามระยะเวลาที่กำหนดนับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปกครอง เพราะมีแต่ความเชื่ออย่างเดียวนั้นเป็นเรื่องของนามธรรมที่แลเห็นยาก จึงต้องแสดงออกด้วยการกระทำ คือประกอบพิธีกรรมเพื่อให้บุคคลทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายปกครองและผู้อยู่ภายใต้ การปกครองมาพบปะสังสรรค์กัน ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน การประกอบพิธีกรรมจึงมีความหมายสำคัญเป็น 3 อย่างด้วยกัน

1. เป็นการชักนำผู้คนที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มเดียวกันหรือในสังคมเดียวกันมาพบปะกัน ก่อให้เกิดความรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น

2. การสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกันเพราะเรื่องของพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารทั้งสิ้น เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็คือการประกาศให้บุคคลทุกฝ่ายทั้งในราชอาณาจักรและนอกราชอาณาจักรทราบถึงความชอบธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์นั่นเอง ข่าวสารที่ออกไปนั้นเป็นเครือข่ายที่มีปริมาณลวกว้างขวางกว่ากลุ่มที่มาร่วมประกอบพิธีด้วยซ้ำ

3. เป็นเรื่องทางด้านจิตใจ ที่เป็นผลมาจากทั้งความเชื่อและการกระทำในการประกอบพิธีกรรม คือเมื่อกระทำถูกต้องตามประเพณีแล้วเชื่อว่าเป็นสิริมงคลทำให้เกิดความสบายใจและมั่นใจ จนเป็นการยอมรับอะไรต่างๆ ร่วมกันได้

ความเชื่อในเรื่องสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งผูกพันอยู่ในชีวิตและวัฒนธรรมของคนในสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง เป็นความเชื่อที่เน้นด้วยการแสดงออกในประเพณีพิธีกรรมที่มีทั้งศาสนาและไสยศาสตร์ผสมผสานกัน ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมในเวลาเดียวกัน จนอาจกล่าวได้ว่า คนในสังคมไทยแต่อดีตจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล องค์กรของรัฐ หรือเอกชนจะทำอะไรมักจะสัมพันธ์กับการประกอบประเพณีพิธีกรรมอยู่เรื่อย ๆ เมื่อพิจารณาให้ดีก็อาจเรียกได้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องประเพณีพิธีกรรมเป็นสำคัญ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543 หน้า 41-45)

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า "วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ" (สุพัตรา สุภาพ, 2531 หน้า 107)

สรุปว่า พระบรมธาตุเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ นั้นถือว่าเป็นปูชนียสถานวัตถุที่ทรงด้วยคุณค่า ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นสิ่งที่สูงค่า ควรแก่การเคารพบูชาอย่างสูงสุด คติความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ รวมถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ล้วนมีคุณค่าสำหรับจิตใจ โดยเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้ไกล โดยเอาพระบรมธาตุเจดีย์เป็นจุดศูนย์รวมแห่งการเกิดประเพณี

2.1.5 แนวคิดที่เกี่ยวกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

บริพัตร กล่าวว่า อานิสงส์ในการสร้างกุศลกับพระบรมสารีริกธาตุ ถวายฉัตรยอดพระเจดีย์ ได้รับการเคารพยกย่อง เกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ผิวพรรณงาม เปล่งปลั่ง อุดมมั่นคง ถวายเงิน ใจสว่างไสว อยู่เย็นเป็นสุข ถวายอัญมณี รัศมีกายทิพย์สว่าง มีราศี มักประสบโชคดี ถวาย บรรจุพระเครื่อง มีกำลังใจต่อสู้กับอุปสรรค มักมีคนช่วยเหลือเวลามีปัญหา ถวายแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ มีราศีผิวพรรณงาม ใจสว่าง อบอุ่นใจ ถวายอิฐ หิน ปูน ทราย มีความมั่นคงในชีวิต ใจคองหนักแน่นไม่โลเล สร้างองค์พระเจดีย์ มักได้สิ่งอันพึงปรารถนา สุขภาพดี ไม่มีวันอดตาย ถวายธงหลากสีประดับองค์พระธาตุ มีสง่าราศี กายทิพย์สว่าง ถวายโคมไฟให้แสงสว่าง,เทียน ใจสว่างชีวิตสะดวกสบาย มีอุปสรรคน้อยลง มีปัญญาธรรมสูงขึ้น เบิกทางสู่ทิพย์เนตร ถวายอกไม้อันบริสุทธิ์ต่างๆ สุขสงบใจ ใจสะอาดสดชื่นผ่องแผ้ว ถวายรูปเครื่องหอมต่าง ๆ อบอุ่นมั่นคงในใจ ใจสว่างมีอุปสรรคน้อยลง มีกลิ่นกายสะอาด รู้สึกสดชื่นเสมอ ถวายแผ่นหินปูพื้นพระเจดีย์ มีบารมี มีสมาธิดีขึ้นมีเวลาปฏิบัติธรรมมากขึ้น ถวายกระจกสีประดับองค์พระธาตุเจดีย์ กายทิพย์สว่าง มีสง่าราศี คนศรัทธาเห็นความดีในตัว ถวายผ้าเหลืองครององค์พระเจดีย์เพิ่มเนกขัมมบารมี ใจสงบขึ้น มีโอกาสได้ วิมุตติธรรมเร็วขึ้น สรงน้ำพระธาตุ ใจสะอาดสงบสว่างขึ้น กายและใจชุ่มชื้นแจ่มใส สุขภาพดี ถวายข้าว อาหาร เวรข้าวบูชาพระธาตุ

อุดมสมบูรณ์ อิ่มอกอิ่มใจ สุขภาพดี เวียนเทียนรอบองค์พระธาตุเพิ่มวิสัยปัจจัยแห่งกุศลธรรม เป็นสิริมงคล ช่วยยกระดับ จิตให้สูงขึ้น สะอาดขึ้น แสดงความเคารพอย่างสูงสุดต่อพระธาตุจากใจจริง เป็นที่เคารพยกย่อง มักไม่มีใครเข้าใจผิดหรือมองอะไรผิด ๆ ได้บารมีวิมุตติธรรมจากพระธาตุ พาไปสู่วิสุทธิมรรค ผล นิพพานได้เร็วยิ่งขึ้น เป็นเจ้าภาพหรือมีส่วนช่วยจัดงานฉลองพระธาตุ ประสพสุขในชีวิตโดยทั่วไปแทบทุกด้าน อุดมมั่นคง มีคนเคารพยกย่องช่วยเหลือเสมอ บุรณะซ่อมแซมเจดีย์พระบรมธาตุ สุขภาพดี อายุยืน รูปร่างหน้าตาผิวพรรณดี มีฐานมั่นคง สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ชีวิตมั่นคงสุขสมปรารถนาทุกด้าน เป็นที่เคารพยกย่อง ได้มรรคผล นิพพานเร็วขึ้น ถวายพระบรมธาตุเพื่อบรรจุในเจดีย์ เป็นที่เคารพยกย่อง สุขสมปรารถนาในชีวิต ประสพพบเจอแต่สิ่งดีงาม ได้อริยมรรคผลนิพพานเร็วขึ้น ถวายภาชนะบรรจุพระบรมธาตุในเจดีย์ มีชีวิตมั่นคงปลอดภัย มั่งคั่ง มีบริวารดี มีเกียรติ เป็นที่ยกย่อง ถวายบทสวด เทปมนต์สวดบูชาพระธาตุ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญจากคนทุกหมู่เหล่า ได้ยินได้พบแต่สิ่งดีงาม เสี่ยงไพเราะ มีวาจางดงาม มีสมาธิ (บริษัท, 2539 หน้า 269)

แน่งน้อย ปัญจพรรค์ กล่าวว่า จุดประสงค์ของการบูชาพระธาตุ นอกจากความต้องการที่แสดงออกซึ่งความเคารพบูชาอย่างบริสุทธิ์แล้ว พุทธศาสนิกชนอาจบูชาพระธาตุหรือบูชาพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ด้วยจุดหมายอื่น ๆ อีกหลายอย่าง

1. เพื่อต้องการบุญกุศลอันสูงส่ง และผลบุญนั้นบันดาลให้ตนพบสิ่งที่ดีในวันข้างหน้าหรือในภพหน้า
2. เพื่อต้องการความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ความสำเร็จในกิจการที่ตนมุ่งหวัง
3. เพื่อต้องการแสดงฝีมืออุทิศบูชาโดยเฉพาะ
4. เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง
5. เพื่อแก้บน
6. เพื่อให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย มีบางสิ่งบางอย่างที่เก็บไว้แล้วรู้สึกว่าจะไม่เป็นมงคลแก่ตน ก็นำมาบูชาเพื่อว่าสิ่งนั้นๆ จะไม่เป็นโทษแก่ตน (แน่งน้อย ปัญจพรรค์, 2534 หน้า 57)

สรุปว่า ความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการสักการบูชาพระธาตุ และพระบรมสารีริกธาตุ ย่อมส่งผลให้ผู้กระทำ เจริญสมบูรณ์พร้อมด้วยรูปสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยโภคสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณสมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยทรัพย์สมบัติ สมบูรณ์พร้อมด้วยบริวารสมบัติ และอริยสมบัติ เจริญด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ตราบจนกระทั่งเข้าสู่พระนิพพานตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

2.1.6 ตำนานประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและประวัติพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุฯ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร” ซึ่งในประเทศมีเพียง 6 วัด เดิมเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ” ต่อมาได้มีประกาศแผนกสังฆการี กระทรวงธรรมการ เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ 30 กันยายน 2458 ให้เรียกว่า “วัดพระมหาธาตุ” ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองโบราณ ปัจจุบันมีถนนราชดำเนินตัดผ่านหน้าวัด ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เมื่อ พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงเห็นว่าสมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลาไม้ชัย (ปัจจุบันเป็นตำบลในเมือง) อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพระครูวินัยธร (นุ่น) เป็นหัวหน้าให้มาจำพรรษาดูแลรักษาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุ จุดเด่นอยู่ที่พระเจดีย์องค์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ทุกวันจะมีพุทธศาสนิกชนจากที่ต่างๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เดินทางมาสักการบูชาเป็นประจำ บางพวกได้จัดผ้าแพะแพ้งามมาเพื่อพาขึ้นไปห่มห่อพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำเครื่องประดับตกแต่ง มีปิ่นปักผม สร้อย แหวน ต้มหูและเข็มขัดเงิน นาก และทองคำถวายไว้เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองคำถวายเป็นพุทธบูชาบ้าง ดังนั้นวัดพระมหาธาตุ จึงมีศิลปวัตถุโบราณหลายร้อยหลายพันชิ้น และเป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองตลอดมา

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดศักดิ์สิทธิ์มีขวัญโบราณเก่าแก่ เป็นศูนย์รวมจิตใจศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก และเป็นบ่อเกิดงานสำคัญๆ กลายเป็นงานประเพณีประจำปีของวัดและบ้านเมืองไปแล้ว มีอยู่หลายงาน คือ

1. งานมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวันคล้ายวันจุติของพระพุทธเจ้า ได้มีพุทธบริษัททั้งหลายมาจากส่วนภูมิภาคต่าง ๆ นำดอกไม้ ธูปเทียน มาทำพิธีบูชาทักษิณาวีรณเวียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์อย่างคึกคักล้นหลาม และบางหมู่บ้าน บางตำบลและบางอำเภอได้รวมคณะ จัดเป็นกระบวนแห่ผ้าเป็นแถวยาวเหยียดด้วยเครื่องประโคมดนตรี มีกลองยาวเป็นต้น นำขึ้นบูชาพระบรมธาตุ และมีการสรงน้ำพระบรมธาตุ เป็นประจำทุก ๆ ปี เป็นการระลึกถึงวันพระธรรม

2. วันสงกรานต์ ในเดือน 5 เป็นวันสิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่ตามประเพณีไทยแต่เก่าก่อน มีการแห่แห่พระพุทธรูปสำคัญซึ่งเป็นพระประจำเมือง ไปประดิษฐานที่สนามหน้าเมือง ทำพิธีให้

ประชาชน ได้สรงน้ำ และมีการสรงน้ำองค์พระบรมธาตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีการทำบุญ เลี้ยงพระบังสุกุลตามประเพณี

3. งานวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จัดเป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวัน คล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนจากส่วน ภูมิภาคต่าง ๆ หลังไหลกันมาทำพิธีวิสาขบูชาทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุ เป็นประเพณี ประจำปี เป็นการระลึกถึงวันพระพุทธ

4. งานอาสาฬหบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันสำคัญเพราะเป็นวันคล้าย วันพระสงฆ์องค์แรกได้เกิดขึ้นในโลก เนื่องจากพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ฟังปฐมเทศนาธรรมจักร กับปวัตตสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรมขอบรรพอุปสมบทเป็นองค์แรก เมื่อถึงวันเช่นนี้ พุทธบริษัทได้ หลังไหลมาวัดพระมหาธาตุ เพื่อดักบาตรรูปเทียนแก่พระภิกษุสามเณร เสร็จแล้วทำพิธีอาสาฬหบูชา ทักษิณาเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นการน้อมระลึกถึงวันพระสงฆ์

5. งานเดือนสิบ เดิมจัดทำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่ต่อมาทางการบ้านเมือง ได้นำไปจัดที่สนามหน้าเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นงานประจำปีใหญ่โต 10 วัน 10 คืน ประชาชนได้หลังไหลมาจากจังหวัดต่างๆ มาเที่ยวชมงานกันอย่างคับคั่ง และได้เข้าชมมัสการ สักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ บางพวก บางคณะ ได้จัดนำเอาสิ่งของ ขนม พอง ลา อาหารลงภาชนะ ตกแต่งประดับประดาสวยงาม เรียกว่า “หมรับ” แล้วจัดเครื่องประโคมดนตรี มีกลองยาวแห่แห่นเป็น กระบวน เรียกว่า “ยกหมรับ” นำไปทำบุญงานเดือนสิบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากมายล้น หลาม ทำพิธีถวายเสร็จแล้วมีการนิมนต์พระบังสุกุลอัฐิบรรพบุรุษ แล้วเที่ยวชมมัสการสักการบูชา พระศักดิ์สิทธิ์ และบริจาคเงินช่วยบำรุงรักษาบูรณะเจดีย์ในตู้ตามวิหารต่างๆ และดักบาตรพระ สะเดาะพระเคราะห์ ด้วยการสกุสนันเบิกบานใจ เป็นประเพณีประจำปี

6. งานดักบาตรเทโวหรืองานวันพระเสด็จ ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นวัน ออกพรรษา จัดเป็นวันสำคัญคล้ายวันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ลงที่ประตู่ สังกัสนนคร พุทธศาสนิกชนถือเป็นวันสำคัญ จะต้องจัดข้าวปลาอาหาร ขนมต้ม ไปดักบาตรทำบุญที่วัดต่างๆ ใน แรมค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “ดักบาตรเทโวหรือดักบาตรพระเสด็จ”

ส่วนทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้มีพ่อค้าข้าราชการ และประชาชนได้นำ ข้าวปลาอาหาร ขนมต้ม ไปดักบาตรเทโว ที่หน้าวิหารพระพุทธบาทเป็นประจำ

การกระทำเหล่านี้ที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบต่อกัน จะได้รับความนิยมนิยมชอบ แพร่หลายขยายไปทั่วประเทศไทย จนกลายเป็นประเพณีที่ดีงาม เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ สมควร อย่างยิ่งที่อนุชนพวกเราเหล่าลูก ๆ หลาน ๆ จะต้องปกป้องรักษาประเพณีอันดีงามนี้ให้ยืนยงคงอยู่ ตลอดไป

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีโบราณสถานที่สำคัญและโบราณวัตถุที่หา ค่าประมาณมิได้อย่างมากมายที่เก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเป็น สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและโบราณสถานที่สำคัญแล้ว วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชยัง เป็นบ่อเกิดและแหล่งรวมของผู้คน ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะ ประเพณี แห่ผ้าขึ้นธาตุ ที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวเนื่องกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ โดยไม่มีปรากฏที่ใดในประเทศไทย (วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ ,2521 หน้า 444) ปรีชา นุ่นสุข กล่าวไว้ในบทบาท ของพระบรมธาตุเจดีย์ : พิจารณาจากเครื่องสักการะ ว่า โดยที่องค์พระบรมธาตุเป็นศูนย์รวมแห่งความ ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จึงปรากฏว่ามีผู้นำสิ่งของต่าง ๆ มาสักการะเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนี้ ทางวัดด้วยความร่วมมือของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช ได้สำรวจทำบัญชีสิ่งของที่มีผู้มา สักการะ ซึ่งทางวัดเก็บไว้ในวิหารโพธิ์ลังกาและวิหารเขียน พบว่ามีสิ่งของทั้งหมดจำนวน 40,162 ชิ้น (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 หน้า 47)

ปรีชา นุ่นสุข กล่าวว่า องค์พระมหาธาตุเจดีย์เป็นที่เคารพบูชาของชาวปักษ์ใต้ทั้ง มวลยิ่งนัก ถึงปีมีผู้จัดผ้ามาห่มองค์พระมหาธาตุเสมอ ลางกลุ่มลางพวกทำต้นไม้เงินต้นไม้ทองมา ถวายเป็นพุทธบูชา ลางคนเมื่อมานมัสการเกิดความเลื่อมใส เกิดปิติซาบชานถึงกับน้ำตาตก ปลด เปลื้องเครื่องประดับที่ตกแต่งมา เป็นต้นว่า แหวน สร้อย กำไล ปิ่นปักผม ต่างหู เข็มขัดเงิน ทอง ฯลฯ อุทิศถวายเป็นพุทธบูชา ลางหมู่ลางพวกถึงเวลามีงานสมโภชประจำปี จะต้องหาทางมา ไหว้พระมหาธาตุมิได้ขาด ที่ไหนขัดสนยากจนก็พยายามรวบรวมเงินไว้ มุ่งมานมัสการมาจนถึงจนได้ ไม่ ว่าจะอยู่ที่ไหน ลำบากทุรกันดารอย่างไร องค์พระมหาธาตุเจดีย์แห่งนี้เปรียบเสมือนศูนย์รวมแห่ง จิตใจของชาวปักษ์ใต้มาแต่โบราณ แม้ทุกวันนี้ก็ไม่เสื่อมคลาย (ปรีชา นุ่นสุข,2523 หน้า134)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชุมแพ ศรีปัญญา ได้วิจัยเกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวยโสธรที่มีต่อประเพณีพิธีกรรม เกี่ยวกับพระธาตุพระอานนท์ พบว่า เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุสามารถแบ่งออกได้เป็น คติความเชื่อ เกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง และการบนบาน คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ การสงฆ์ และการเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ ตลอดจนการจัดงานบุญมหาชาติหรือบุญผะเหวด เป็นส่วนเสริมทำให้งานนมัสการพระบรมธาตุพระอานนท์มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ส่วนคติความเชื่อ เกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีกรรม และขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมจะเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ในเรื่องของบุคคล สถานที่ ช่วงเวลา การแก้บน ซึ่งคติความเชื่อในเรื่องดังกล่าวข้างต้นพระธาตุ พระอานนท์สามารถแสดงปาฏิหาริย์ให้คุณให้โทษแก่ประชาชนชาวจังหวัดยโสธร และจังหวัด ไกลเคียง ดังนั้นวิถีชีวิตชาวจังหวัดยโสธรและจังหวัดใกล้เคียง จึงมีความผูกพันเคารพศรัทธาต่อองค์ พระธาตุพระอานนท์มาโดยตลอดตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตายาย หากมีความเดือดร้อนเรื่องสิ่งใดก็จะไป

กระทำพิธีบ่าบน เพื่อขอให้องค์พระธาตุพระอานนท์ได้ช่วยเหลือตลอดมานานับหลายร้อยปี (ชุมแพ ศรีปัญญา, 2543 หน้า 1)

ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์ ได้ศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูน พบว่า ความเชื่อของชาวนาดูนที่มีต่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชนและสังคม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ผี โดยยึดตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตามเทศกาล และตามโอกาสเป็นสำคัญ เช่น ประเพณีพิธีกรรมวันมาฆบูชา และงานนมัสการพระธาตุนาดูนประจำปี เริ่มตั้งแต่เช้าไปบอกกล่าว ผีปู่ตา ผีอารักษ์ พราหมณ์พื้นบ้าน ประกอบพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีประเพณีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และเทศกาลต่าง ๆ โดยเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผีอารักษ์ประจำสถานที่สำคัญในท้องถิ่นนั้นจะบันดาลให้ตามที่ปรารถนา (รัตน์ ธนมาลาพงศ์ 2542 หน้า1)

สุพจน์ ทองเนื้อขาว ได้ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับระยะเวลาสถานที่ของประเพณีพิธีกรรมประจำปีเป็นแนวความคิดตามความเชื่อเกี่ยวกับฮีด 12 และตามแนวพระพุทธรูปศาสนา กล่าวคือ ยึดถือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและ ฮีด 12 เป็นหลักมีการกำหนดวันเวลาที่แน่นอน ส่วนพิธีกรรมส่วนบุคคลนั้นเป็นความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามคือถือว่าการทำพิธีวันพุธ และวันสำคัญมีความศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีพิธีกรรมส่วนรวมเป็นการยึดถือตามกำหนดเวลาประกอบพิธีกรรมหลักพระพุทธศาสนา สำหรับทางด้านสถานที่นั้น ที่สำคัญที่สุดก็คือวัดบ้านขามและพระธาตุขามแก่น เพราะเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่น ศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนา เชื่อว่าถ้าทำครบตามขั้นตอนประเพณีพิธีกรรมนั้นจะมีความศักดิ์สิทธิ์ แล้วทำให้เกิดความสบายอกสบายใจ ได้บุญมาก (สุพจน์ ทองเนื้อขาว, 2541 หน้า 147) วรรณสิริ นุ่นสุข ได้ศึกษาคติในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีดอกไม้เงินดอกไม้ทองพบว่า การศึกษานี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าในสังคมพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับการให้ทาน การทำบุญ การอุทิศสิ่งของถวายวัด และการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ความศรัทธาต่อศาสนาของพุทธศาสนิกชนนั้นลึกซึ้งสุดหยั่ง มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน และมีความเชื่อในเรื่องผลแห่งการทำความดีและการทำบุญ ดังนั้นคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อของท้องถิ่นในสังคมพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และคติดังกล่าวยังปฏิบัติอยู่สืบถึงทุกวันนี้ (วรรณสิริ นุ่นสุข, 2545 หน้า 154 -157)

ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ ได้ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พบว่า โบราณวัตถุซึ่งเก็บไว้ในพิพิธภัณฑวิหารเขียน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เครื่องปั้นดินเผา และศิลาจารึก เกิดจากประเพณีนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ บ้างก็นำสิ่งของที่เป็นผลผลิตจากการประกอบอาชีพของตนมาบูชาพระบรมธาตุ

เพื่อความรุ่งเรืองในการประกอบอาชีพ เช่น แหวน กำไล เข็มขัด ต่างหู ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง มงคลวัตถุ เครื่องรางของขลัง เครื่องแก้ว เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องประดับสตรี เนื่องจากพุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ จึงมีประเพณีการนำสิ่งของมีค่าเพื่อบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อความเป็นสิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว (ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ, 2544 หน้า 131)

ทรงสิริ วิชิรานนท์ ได้ศึกษา พิธีกรรมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสังคมวัฒนธรรม แต่ละพิธีกรรมจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากปรากฏการณ์ทางสังคมทั่วไป กล่าวคือ พิธีกรรมจะแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์โดยมีสัญลักษณ์เป็นสื่อทางรูปธรรม สัญลักษณ์เหล่านั้นล้วนมีความหมายและพลังอำนาจในการสั่งการและก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อถือสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการยอมรับและความเคารพร่วมกันในสังคม และการกระทำทางสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงในการประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ Social Drama ที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบวิถีการดำรงชีวิตในสังคมนั้นๆ พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรือเหนือธรรมชาติเข้มแข็งและยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่แน่นแฟ้นขึ้น โดยการสร้างความหมายของการอยู่ร่วมกัน มีอารมณ์ ความรู้สึก และการแสดงออกในแนวเดียวกันเมื่อได้ประกอบพิธีกรรม กลุ่มจะมีสำนึกร่วมกัน (Collective Consciousness) และยิ่งพิธีกรรมนั้นๆ ได้กระทำซ้ำ ๆ กันเป็นระยะ ๆ ในช่วงเวลาที่เจาะจงแน่นอน ก็จะทำให้ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม (ทรงสิริ วิชิรานนท์, 2538 หน้า 148)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ทำให้ผู้วิจัยได้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำไปใช้เป็นกรอบทฤษฎีในการดำเนินการวิจัยทั้งในด้านองค์ความรู้ที่เป็นฐานคิดในการวิจัย และกรอบแนวทางการวิจัยเรื่อง ปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

บทที่ 3

ปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญในทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้ความสักการบูชาเป็นอย่างมาก วัดนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์จากรัฐบาลและเอกชนและประชาชนทั่วไปทำให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองมากจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะองค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วยความศรัทธาในผลบุญที่จะรับจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และยังมีการสร้างสิ่งต่างๆ อย่างมากมาย ซึ่งเต็มไปด้วยปรีศนาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชซึ่งที่ปรากฏในวัดพระมหาธาตุววิหาร ที่ผู้วิจัยจะต้องศึกษาตามประเด็นดังนี้

3.1 ประวัติพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

จากการศึกษาเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พระนิพนพานโสทร และแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปแบบวิวัฒนาการและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่เริ่มตั้งแต่การนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานบนหาดทรายแก้ว การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การบูรณะและเสริมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ให้เป็นเจดีย์ทรงลังกา ตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ของพุทธศาสนิกชนและทางราชการบ้านเมืองดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันอย่างชัดเจน

ประมวลได้ว่าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสร้างขึ้นบนหาดทรายแก้วเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีอายุการก่อสร้างนับพันปีและมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานซับซ้อนยากที่จะสรุปได้ เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีมากมาย ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิง 2 ประเภท คือ หลักฐานทางเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี จากหลักฐานทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า การกำเนิดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสัมพันธ์กับพุทธประวัติ ตำนานพระเชี้ยวแก้ว และคัมภีร์ชินกาลมาลินีอย่างเหนียวแน่น ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีขององค์พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีน้อยจนยากที่จะกล่าวถึง จึงมักออกกมาในรูปแบบของการสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่

3.2 การนำพระทันตธาตุมาประดิษฐานบนหาดทรายแก้ว

พระทันตธาตุองค์นี้มีเรื่องปรากฏอยู่ในตำนานพระเชี้ยวแก้วและคัมภีร์ชินกาลมาลินีว่าเมื่อครั้งถวายพระเพลิงพุทธสรีระขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มกุฏพันธเจดีย์ แคว้นมัลลในครั้งนั้น เขมภิกษุซึ่งเป็นพระสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารูปหนึ่งได้นำพระทันตธาตุ

ออกมาจากจิตกาธานในขณะที่ถวายพระเพลิงพุทธสรีระขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว นำไปมอบให้พระเจ้าพรหมทัตกษัตริย์แคว้นกลิงคราชบุรีได้นำพระทันตธาตุไปประดิษฐาน ณ เมืองทันตบุรี ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นกลิงคราชบุรีในเวลานั้นและคงจะประดิษฐานพระทันตธาตุที่เมืองทันตบุรีสืบมาเป็นเวลาประมาณ 100 กว่าปี (ดิเรก พรตตะเสน, 2554 หน้า 329)

ครั้นเมื่อถึงสมัยของพระเจ้าคูหาสีวะ ซึ่งตรงกับระยะเวลาที่พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันครองกรุงลังกา ประมาณปี พ.ศ.841- 869 พระเจ้าคูหาสีวะได้ให้พระเจ้าปณทุราชกษัตริย์เมืองปาตลีบุตร อัญเชิญพระทันตธาตุไปประดิษฐานในกรุงปาตลีบุตร เพราะว่าเมืองปาตลีบุตรเป็นเมืองใหญ่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เมืองนี้ตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำคงทางตอนเหนือของแคว้นกลิงคราชบุรี เพื่อให้ชาวเมืองปาตลีบุตรที่เลื่อมใสศรัทธาได้สักการบูชาพระทันตธาตุช่วงระยะเวลาหนึ่ง

พระเจ้าปณทุราชกษัตริย์เมืองปาตลีบุตรถูกพวกนักถือศาสนาพราหมณ์ไวยยะ (พอค้า) พวกหนึ่งทูลยุยงให้นำพระทันตธาตุออกมาทดลองความศักดิ์สิทธิ์ด้วยวิธีการต่างๆ อันเป็นวิธีการที่เหยียดหยาม แต่ตามตำนานว่าพระทันตธาตุเกิดปาฏิหาริย์ชวนให้เลื่อมใสเป็นอัศจรรย์ยิ่งขึ้นทุกที และผลจากการทดลองครั้งนี้เองจึงทำให้พระเจ้าปณทุราชกษัตริย์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า พระองค์จึงทรงขับไล่พวกเดียรฉัตรที่เป็นตัวการยุยงและบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาออกไปจากเมืองปาตลีบุตร พวกเดียรฉัตรเมื่อถูกขับไล่ออกจากเมืองปาตลีบุตรก็ไปประจบประแจงพระเจ้าชีรธรรราชกษัตริย์เมืองชันธูรี ทูลยุยงให้ไปโจมตีเมืองปาตลีบุตรเพื่อชิงพระทันตธาตุมาทำลายเสีย แต่การยกทัพไปโจมตีกรุงปาตลีบุตรของพระเจ้าชีรธรรราชกษัตริย์ครั้งนี้ถูกกองทัพของพระเจ้าปณทุราชกษัตริย์ตีแตกและพ่ายแพ้ พระเจ้าชีรธรรราชกษัตริย์สิ้นพระชนม์ในที่สนามรบ ต่อจากนั้นไม่นานพระเจ้าปณทุราชกษัตริย์ก็คืนพระทันตธาตุให้แก่พระเจ้าคูหาสีวะนำกลับไปประดิษฐานในเมืองทันตบุรีตามเดิม (ดิเรก พรตตะเสน, 2554 หน้า 329)

เมื่อพระเจ้าคูหาสีวะนำพระทันตธาตุกลับไปประดิษฐาน ณ กรุงทันตบุรีไม่นานนัก ท้าวอังกุลราชพระนัดดาของพระเจ้าชีรธรรราชกษัตริย์ขึ้นเสวยราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์เมืองชันธูรีสืบต่อจากพระเจ้าชีรธรรราชกษัตริย์ก็รวบรวมกำลังยกทัพมาตีเมืองทันตบุรีเป็นศึกใหญ่ พระเจ้าคูหาสีวะมีพระทัยปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะไม่ให้พระทันตธาตุตกไปอยู่ในมือข้าศึก เพราะทรงทราบดีว่าข้าศึกเป็นคณนอกศาสนามีความต้องการพระทันตธาตุไปทำลาย แต่เมื่อประมาณดูกำลังของข้าศึกแล้วทรงเห็นว่าไม่สามารถจะสู้กับกองกำลังของข้าศึกได้ พระเจ้าคูหาสีวะจึงมอบพระทันตธาตุให้แก่เจ้าชายทันตกุมารซึ่งเป็นราชบุตรเขยและเป็นราชบุตรของพระเจ้าอุชเชนिरาชมิดีดีเป็นพระนัดดาของพระองค์และเจ้าหญิงเหมชาลาราชธิดา พระองค์ทรงรับสั่งว่าให้ทั้งสองพระองค์ช่วยกันนำพระทันตธาตุหลบหนีออกจากเมืองทันตบุรีไปถวายให้ถึงพระหัตถ์ของพระเจ้ากรุงลังกาให้จงได้

ครั้นเมื่อกรุงทันตบุรีแตก พระเจ้าคูหาสีวะสิ้นพระชนม์ในสนามรบ เจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาจึงนำพาพระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วหลบหนีลงเรือสำเภานี้เข้าศึกไปลังกา

แต่เรือสำเภาโดยสารถูกพายุพัดมาทางฝั่งตะวันตกของแผ่นดินรูปด้ามขวานแห่งสุวรรณทวีปคือดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยและในที่สุดเรือสำเภาแตกก็จมลง คลื่นซัดเจ้าชายและเจ้าหญิงรอดพระชนม์มาขึ้นฝั่งบนแผ่นดินส่วนนี้พร้อมด้วยพระทันตธาตุ เจ้าหญิงเหมมาลาทรงนำพระทันตธาตุซุกไว้ในมุ่นมวยผมมาตลอดเวลา ทั้งสององค์ได้เดินทางมาจากฝั่งทะเลด้านตะวันตกบุกป่าเดินทางข้ามแผ่นดินมาทางทิศตะวันออกจนบรรลุถึงฝั่งทะเลตรงกับหาดทรายแก้ว จึงได้ฝังซ่อนพระทันตธาตุไว้เกือบใจกลางของหาดทรายและทำสัญลักษณ์ไว้แล้วข้ามกลับไปอยู่ในหมู่บ้านริมฝั่งแผ่นดินใหญ่โดยปิดบังฐานะอันแท้จริงของตนเองอย่างเข้มงวดอยู่หลายเดือนเพื่อรอโอกาสที่จะเดินทางกลับไปลังกาให้ปลอดภัย

ครั้นในเวลาต่อมาเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมาลาได้พบกับพระภิกษุอรุณวาสีรูปหนึ่ง ซึ่งตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชมีชื่อว่ามหาเถรพรหมเทพ ตามตำนานกล่าวว่ามหาพรหมเทพเป็นพระอรหันต์ท่องธุดงค์มาจากอินเดีย เจ้าชายและเจ้าหญิงเลื่อมใสพระอรหันต์รูปนี้มากจึงได้เปิดเผยฐานะอันแท้จริงของตัวเองและเล่าเรื่องแต่หนหลังให้มหาเถรพรหมเทพทราบโดยตลอด พระอรหันต์รูปนี้ได้ช่วยเหลือเจ้าชายและเจ้าหญิงนำพระทันตธาตุเดินทางบกไปยังท่าเรือเมืองตรังฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตก ซึ่งในขณะนั้นเป็นท่าเรือที่สำคัญที่มีเรือขนาดใหญ่ไปมาค้าขายระหว่างเมืองต่างๆ ในฝั่งทะเลทางทิศตะวันตก เช่น ลังกา อินเดียและอาหรับ เมื่อสืบทราบได้ความว่าเหตุการณ์ที่เมืองทันตบุรีสงบลงแล้วมหาเถรพรหมเทพได้นำเจ้าชายและเจ้าหญิงพร้อมกับพระทันตธาตุโดยสารเรือสำเภาค้าขายลำหนึ่งออกจากท่าเรือเมืองตรังไปยังลังกาโดยปลอดภัย

เมื่อเจ้าชายทันตกุมารกับเจ้าหญิงเหมมาลาเดินทางมาถึงเมืองลังกาก็เข้าเฝ้าพระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันกษัตริย์กรุงลังกา ถวายพระทันตธาตุและกราบทูลเรื่องราวแต่หนหลัง พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันทรงรับพระทันตธาตุด้วยความโสมนัสปราโมทย์ จัดพิธีสมโภชเป็นการใหญ่และประดิษฐานพระทันตธาตุไว้ในกรุงลังกาประมาณปี พ.ศ. 854 พระองค์ทรงพระราชดำริว่าหาดทรายแก้วซึ่งเป็นฝั่งพระทันตธาตุชั่วระยะเวลาหนึ่งนั้นเป็นมงคลภูมิ ทั้งในเวลานั้นก็มีคนไปพำนักอยู่อาศัยแล้วต่อไปในภายหน้าคงจะเป็นเมืองใหญ่ที่มั่นคง สมควรที่จะนำพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปประดิษฐานไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของมหาชนสืบไป (ดิเรก พรตตะเสน, 2554 หน้า 330-331)

พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันทรงจัดตั้งคณะธรรมทูตขึ้นคณะหนึ่ง ซึ่งนำโดยเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมาลา เพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากลับไปฝั่งไว้ ณ หาดทรายแก้ว ซึ่งเป็นสถานที่ที่เคยฝังซ่อนพระทันตธาตุ คณะธรรมทูตได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวนหนึ่งมุ่งหน้าไปสู่หาดทรายแก้ว โดยการเดินทางด้วยเรือสำเภามาขึ้นฝั่งที่ทำเรือเมืองตรังแล้วยกขบวนเดินบกจนมาถึงหาดทรายแก้ว จึงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุซึ่งบรรจุผอบแก้วลงฝั่งไว้ ณ ที่ร่องรอยเดิมที่เจ้าชายทันตกุมารและ

เจ้าหญิงเหมชลาเคยฝังพระทันตธาตุ โดยใช้ชั้นทองรองรับผอบอีกครั้งหนึ่งแล้วก่อพระเจดีย์องค์เล็กๆ ครอบไว้อีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องหมาย อธิษฐานเสี่ยงทายเอาพุทธบารมีผูกด้วยกาภาพยนตร์ขึ้นรักษา และพระบรมสารีริกธาตุอีกส่วนหนึ่งได้อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ ทันตบุรี แคว้น กลิงคราษฎร์ พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันทรงมีพระราชสาส์นให้คณะธรรมทูตถือไปถวายกษัตริย์พระองค์ใหม่ของกรุงทันตบุรี เพื่อขอให้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้แทนพระทันตธาตุ ณ ที่ประดิษฐานเดิมและทรงขอร้องไม่ให้ทำอันตรายเจ้าชายและเจ้าหญิงเชื้อสายกษัตริย์เก่า

หาดทรายแก้วบริเวณฝั่งดอนพระทันตธาตุเดิมยังคงว่างเปล่า แต่ด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ของหาดทรายรวมทั้งแผ่นดินใหญ่ น่าจะมีผู้คนตั้งหลักแหล่งอาศัยประปรายแล้ว เพราะปรากฏหลักฐานจากหลายแหล่งว่า แผ่นดินส่วนนี้เป็นแหล่งชุมชนเรือสำเภานานาชาติหรือท่าเรือที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งและดินแดนแห่งนี้เคยมีพระภิกษุอริยวาสีจากดินแดนอื่นท่องจรดงค์ผ่านมามีได้ขาดประกอบกับคณะธรรมทูตจากลังกาที่มีเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมชลานำพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ ณ หาดทรายแก้วพร้อมทั้งก่อพระเจดีย์องค์เล็กๆ ครอบไว้ ซึ่งน่าจะกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาได้เริ่มปักหลักลงแล้ว ณ หาดทรายแก้วตั้งแต่ครั้งนั้นมา อย่างไรก็ตามในระยะนั้นชุมชนแห่งนี้ยังไม่ได้ตั้งเป็นเมืองและไม่มีกษัตริย์ปกครอง

การรักษาพระบรมสารีริกธาตุนั้นตามตำนานกล่าวว่ามีกา 4 ผุ่ง ทั้งนี้เป็นไปตามสัญลักษณ์ของเมืองลังกา ซึ่งมีเรื่องเล่ากันว่าเกาะลังกาเป็นเกาะที่มีกาอาศัยอยู่ชุกชุมที่สุดในโลก กาภาพยนตร์ที่รักษาพระบรมสารีริกธาตุที่หาดทรายแก้วมี 4 ผุ่ง คือ กาผุ่งสีดำ เรียกว่า “กาเดิม” หมายถึงกาที่มีขนกายสีดำอันมีอยู่ตามธรรมชาติดั้งเดิม กาผุ่งสีแดงผุ่งหนึ่งเรียกว่า “กาชาด” กาสีขาวผุ่งหนึ่งเรียกว่า “กาแก้ว” และกาสีเหลืองผุ่งหนึ่งเรียกว่า “การาม” หมายถึงสงฆ์ โดยตำนานกล่าวว่กาภาพยนตร์ที่รักษาพระบรมสารีริกธาตุสี่พวกสีเหล่านี้เอง ต่อมาเมื่อมีสงฆ์ในพระพุทธศาสนาขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราช ผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักรได้นำมาจัดระเบียบปกครองสงฆ์ในนครศรีธรรมราชสืบมา (ดิเรก พรตตะเสน, 2554 : 331-333)

สรุปว่า พระทันตธาตุองค์นี้มีเรื่องปรากฏอยู่ในตำนานพระเชี้ยวแก้วและคัมภีร์ชินกาลมาลินีว่า เขมรภิกษุได้นำพระทันตธาตุออกมาในขณะถวายพระเพลิงพุทธสรีระขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า นำมามอบให้แก่พระเจ้าพรหมทัตกษัตริย์เพื่อประดิษฐาน ณ เมืองทันตบุรี ยาวนานถึง 100 กว่าปี จนกระทั่งสมัยพระเจ้าคูหาสีวะได้มอบให้พระเจ้าปณทุราชกษัตริย์อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ กรุงปาตลีบุตรเพื่อให้ผู้คนสักการบูชา พระทันตธาตุเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาอย่างมาก หลังจากได้แสดงปาฏิหาริย์ออกมาเนื่องจากได้รับการทำทนายจากพวกนอกศาสนา (พ้อคำ) หลังจากนั้นคนกลุ่มนี้ก็ถูกขับไล่ออกจากเมือง ด้วยความแค้นพวกนอกศาสนาได้ยุยงพระเจ้าชีรธารกษัตริย์ให้ทำสงครามกับเมืองปาตลีบุตร แต่กลับพ่ายแพ้พระเจ้าชีรธารกษัตริย์สวรรคตในการศึก หลังจากนั้นพระเจ้าคูหาสีวะได้อัญเชิญพระทันตธาตุกลับ ณ กรุงทันตบุรี ด้วยความแค้นพระนัดดาของพระเจ้า

ชีรธรรษัตริย์ได้ยกทัพมาตีเมืองทันตบุรีเพื่อแย่งชิงพระทันตธาตุ พระเจ้าคูหาสีวะทราบดีว่าไม่สามารถสู้กำลังพลในศึกนี้ได้ จึงสั่งให้เจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมชาลานำพระทันตธาตุหนีออกจากเมืองไปจนกระทั่งมาถึงหาดทรายแก้ว พระทันตธาตุถูกฝังซ่อนไว้ ณ หาดแห่งนี้โดยมีการผูกกาภาพยนตร์รักษาไว้

3.3 สถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

หาดทรายแก้วเป็นสถานที่เจ้าชายทันตกุมารหรือทนต์กุมารกับเจ้าหญิงเหมชาลาหรือเหมชาลา เชื้อสายกษัตริย์ครองแคว้นกลิงราชบุรีได้นำพาพระทันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้วลงเรือสำเภานี้เข้าศึกไปลังกา แต่เรือสำเภาถูกพายุพัดเข้ามาใกล้ฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของประเทศไทย เจ้าชายและเจ้าหญิงนำพระทันตธาตุซุกไว้ที่ม้วยมมเดินทางมาทางทิศตะวันออกจนบรรลุฝั่งทะเลตรงกับหาดทรายแก้วแล้วนำพระทันตธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานฝังซ่อนไว้เกือบใจกลางของหาดทราย

หาดทรายแก้วที่ประดิษฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในระยะแรกตัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งยาวเหยียดไปทางเหนือและใต้มีสภาพเป็นหาดทรายมีน้ำล้อมรอบอยู่กลางทะเลในโค้งอ่าวของแผ่นดินใหญ่เรียกว่าหาดทรายแก้ว ทางด้านทิศตะวันออกของหาดทรายแก้วเป็นทะเลเรียกว่า “ทะเลหลวง” พุงนาเรียกว่านาปายมหรือนาหยาบ ทางด้านทิศตะวันตกประมาณแนวป่าต่อกับทุ่งนาขานเมืองเรียกว่านาปรัง ซึ่งเป็นแผ่นดินใหญ่ระหว่างหาดทรายแก้วกับฝั่งแผ่นดินใหญ่เป็นผืนนาปลูกข้าวได้ตลอดทั้งปีเรียกว่านาปรัง ซึ่งมีน้ำไม่ลึกมากเดินข้ามไปมาได้สะดวกสบาย

หาดทรายแก้วด้านทิศเหนือจดปากน้ำสิชล ส่วนทางด้านทิศใต้ไปสิ้นสุดที่ฝั่งแม่น้ำปากพนัง ตำบลการะเกตุ อำเภอเชียรใหญ่ อนึ่งบนหาดทรายแก้วน่าจะเป็นหาดทรายที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่ทั่วไป เช่น ต้นตุ่ม สมอ โกกง ลำพู ลำแพง เป็นต้น ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่ชอบดินทรายผสมดินเลนดินตมริมทะเล บางตอนอาจมีผู้คนอาศัยอยู่เพราะมีการขุดพบขวานหิน ลูกขัดหิน ลูกขัดหอย ขุดพบกลองมโหระทึกสำริดแบบวัฒนธรรมดองซอน ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 200-500 ขุดพบหอกสำริดเครื่องมือช่างไม้สำริดที่บ้านพังสิทธ์ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนฝั่งแผ่นดินใหญ่น่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่ด้วยเหมือนกัน เพราะมักขุดพบของใช้ที่คนก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ อายุประมาณ 3,000 ปีที่ผ่านมา เช่น ขวานหินขัด (ขวานฟ้า) ลูกปัดหินกระจัดกระจายไปทั่วตามคลองท่าดี ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา และกระจายไปทั่วในหลายตำบลของอำเภอชะอวด ร่อนพิบูลย์ พุ่สง ฉวาง และท่าศาลา (ดิเรก พรตตะเสน, 2521 : 328-329)

เอกสารโบราณได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้บรรยายให้เห็นว่าสถานที่แห่ง

นี่คือ “หาดทรายแก้วขเลรอบ” ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือ หาดทรายแก่นั่นกว้าง ยาว มีน้ำล้อมรอบ ส่วนตำนานเมืองนครศรีธรรมราชได้บรรยายให้เห็นว่าสถานที่แห่งนี้มีลักษณะที่สำคัญคือ เป็น “โคกหาดทรายทะเลรอบ” เป็น “เกาะแก้ว” และเป็น “หาดใหญ่กว้างริตามริมทะเลที่รอบ” ในขณะที่พระนิพนพานโสตร์ได้บรรยายให้เห็นว่าสถานที่แห่งนี้ คือ “หาดทรายแก้ว” ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นหาดทรายที่ “เห็นแจ้งแผ้วอยู่แจ่มใส ป่าอ้อป่าเลาใหญ่ ทรายแหววไวที่สำราญ” รวมทั้งยังเป็นแหล่งที่ “แลดูสะอาด” เป็น “หาดทรายแก้วโสภา” เป็น “หาดทรายใหญ่” มี “แม่น้ำคลองท่า” มีลักษณะ “แจ้งแผ้วน้ำฟ้า” เป็นแหล่ง “ทำนบสักการที่สำคัญของพญานาคและเป็นแหล่งที่มีตำรา” ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคำพรรณนาที่สะท้อนให้เห็นว่าสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ที่มีสภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ที่มีความ “บริสุทธิ์” หรือเป็นสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามระบบความเชื่อของลัทธิไสวณิกายเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวไว้ว่า “มีในตำรา” เป็นได้ โดยตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชได้สะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ของ “หาดทรายแก้ว” แห่งนี้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างที่ปรากฏในความบางตอนที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ.1893 ที่ได้กล่าวว่าในครั้งนั้นได้มีการอัญเชิญเทวรูปจากอินเดียมายังเมืองนครศรีธรรมราช เพื่ออัญเชิญต่อไปยังกรุงศรีอยุธยาได้ เพราะว่าได้ “เกิดอัศจรรย์ ลมพายุพัดเปนนหมอกเม้มมืด 7 วัน 7 คืน แลมายาพระณรายเทวรูป ไหนิฤาณิตแต่เจ้าพญาโกษา วาเราจอยู่เมืองนคร เหตุควาหาดแกวมีสาริกอิศรา ตองเทวาทำนาย จิงอรูวามาญาพระณรายเทวรูปเสด็จอยู่เมืองนคร” ซึ่งข้อความที่ยกมานี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นการสืบทอดระบบความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ เรียกว่า “หาดแก้ว” หรือ “หาดทรายแก้ว” หรือ “เกาะแก้ว” แห่งนี้แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงการนำเอา “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” หรือ “พระบรมสารีริกธาตุ” ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ไปผูกกันเข้าอย่างแนบแน่นกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์ของหาดทรายแก้วหรือราชธานีแห่งอาณาจักรแห่งนี้ด้วย (ปริชา นุ่นสุข, 2544 : 408-409) โดยความศักดิ์สิทธิ์นั้นได้มีการถ่ายทอดจากการแสดงโดยอาศัยพระมหาธาตุองค์เดิม ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ในสาส์นสมเด็จ (4 สิงหาคม 2477) กล่าวว่า

“...พระมหาธาตุองค์เดิมเหมือนกันกับพระมหาธาตุไชยาพระสถูปที่เป็นพระมหาธาตุเดิยวนี้พวกลังกามาสร้างครอบพระมหาธาตุเดิมแต่ภายหลัง หลักฐานที่มูลนี้ได้มาจากพระครูเทพมุณี (ปาน) แกบอกหม่อมฉันว่า เมื่อซ่อมวิหารพระม้าได้ขุดพื้นดินลงไปพบบันไดพระมหาธาตุเดิมอยู่ใต้ดินเป็นอีกองค์หนึ่งต่างหาก พิเคราะห์ความนี้ก็สมด้วยเรื่องพงศาวดารที่ปรากฏว่า พระลังกาที่มาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชก่อนและมาสร้างพระสถูปมหาธาตุก็คงเป็นเพราะทางพระมหาธาตุของเดิมมีอยู่ที่นั่น แต่คงจะไม่รู้เรื่อง

ตำนานของพระมหาธาตุเดิม จึงเอาเรื่องทางเมืองลังกามาแสดงว่าพระทันตกุมารและนางเหมชะลา เชิญพระบรมธาตุมาจากเมืองทันตบุรีในอินเดีย.....”

จากสำนวนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้แสดงให้เห็นว่าบนหาดทรายแก้วนี้มีพระบรมธาตุเจดีย์เดิมอยู่แล้ว นักวิชาการได้สันนิษฐานไว้ว่าเจดีย์องค์เดิมน่าจะมีสัญลักษณ์ศิลปะแบบพระบรมธาตุไชยาหรือเจดีย์ทรงโอคว่ำศิลปะแบบอินเดีย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพให้ช่างย่อส่วนของพระบรมธาตุและเจดีย์รูปโอคว่ำแบบอินเดียมาสร้างไว้ข้างวิหารธรรมศาลา หน้าประตูเข้าพระวิหารคดในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้พิจารณาถึงพระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมบนหาดทรายแก้วดังกล่าว ซึ่งในที่สุดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชหรือศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์หรือศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรนครศรีธรรมราช ได้กลับกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่แพร่กระจายไปปรากฏขึ้นในสถานที่แห่งอื่นๆ ภายในสถานที่ที่มีสภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์ของหาดทรายแก้วอย่างกว้างขวาง (ดิเรก พรตตะเสน, 2521 : 353)

องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หรือชาวบ้านทั่วไปนิยมเรียกว่า “ในพระ” ตั้งอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่เดิมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีชื่อว่า “วัดพระบรมธาตุ” ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่แล้ว ต่อมาเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2485 ทรงมีพระราชดำริว่าวัดพระบรมธาตุควรที่จะมีพระสงฆ์มาอยู่จำพรรษาและวัดเป็นประจำ จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้จังหวัดนครศรีธรรมราชนิมนต์พระสงฆ์มาอยู่ประจำและพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระมหาธาตุ ต่อมาได้มีประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการีลงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2458 เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ให้เรียกวัดพระบรมธาตุว่าวัดพระมหาธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหารมีเนื้อที่ประมาณ 31 ไร่ 2 งาน ทิศเหนือติดกับโรงเรียนวัดพระมหาธาตุ ทิศใต้ติดกับถนนหน้าพระลาน ทิศตะวันออกติดกับถนนราชดำเนิน และทิศตะวันตกติดกับถนนพระบรมธาตุ (ยงยุทธ วรรณโกวิท, 2547 : 1)

สรุปว่า หาดทรายแก้วได้กลายเป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุ หลังจากเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมชะลานำพระทันตธาตุหนีลงเรือสำเภามาโดยซุกซ่อนไว้ในมวยผมของเจ้าหญิงเหมชะลา ขณะหนีเรือสำเภาได้ถูกพายุพัดเข้าฝั่งที่หาดทรายแก้ว ทั้งสองจึงได้ตัดสินใจฝังพระทันตธาตุไว้ ณ หาดทรายแห่งนี้ที่เกือบใจกลางของหาดทราย ซึ่งในปัจจุบันสถานที่นั้นตั้งอยู่ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดนี้เป็นอารามหลวงชั้นเอกมีเนื้อที่

ประมาณ 31 ไร่ 2 งาน ทิศเหนือติดโรงเรียนพระมหาธาตุ ทิศใต้ติดถนนหน้าพระลาน ทิศตะวันออกติดถนนราชดำเนิน และทิศตะวันตกติดถนนพระบรมธาตุ

3.4 องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชที่รู้จักกันดีในทุกภาคของประเทศไทยตลอดถึงต่างประเทศด้วย นั่นก็คือองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นมิ่งขวัญของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชและชาวพุทธทั่วโลก เพราะเป็นที่บรรจุประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังการูประฆังคว่ำ หรือโอคว่ำ ตั้งอยู่บนลานทักษิณสี่เหลี่ยม สันนิษฐานกันว่าแต่เดิมรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์ไม่ได้มีรูปทรงอย่างทุกวันนี้ ที่เห็นเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อครอบเจดีย์องค์เก่าเอาไว้ พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายในนั้นสร้างคามคติความเชื่อของพระพุทธรูปปางสมาธิ ในสมัยศรีวิชัยประมาณ พ.ศ. 1300 พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมจึงสร้างแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ประมาณ พ.ศ. 1300 พระบรมธาตุเจดีย์ องค์เดิมจึงสร้างแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย รูปแบบจึงคล้ายพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ครั้งถึงสมัยศรีวิชัยตอนปลายประมาณ พ.ศ. 1700 พุทธศาสนิกชนนิกายหินยานเจริญมากในลังกา ดังนั้นไทยพม่าและมอญจึงส่งพระภิกษุไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา พระภิกษุสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชนี้เองที่ไปศึกษาดังกล่าว พระเจ้าจันทรภาณุ ซึ่งทรงเป็นศาสนูปถัมภกได้จัดส่งไปเมื่อพระภิกษุเหล่านั้นกลับมานครศรีธรรมราช เรียกว่า พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์

ระยะนั้น พระบรมธาตุเจดีย์ของเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิมกำลังชำรุดทรุดโทรมมาก พระเจ้าจันทรภาณุ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้ทรงเห็นพระบรมธาตุเจดีย์ชำรุดทรุดโทรมจึงได้บูรณะซ่อมสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 1770 ให้เป็นไปตามสถาปัตยกรรมลังกา แต่ไม่ได้ทำอันตรายแก่พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิม คงก่อสถาปัตยกรรมแบบลังกาหุ้มเจดีย์องค์เดิมไว้ เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะซ่อมสร้างเจดีย์นครปฐมหุ้มครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้เช่นนั้น

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่พระเจ้าจันทรภาณุทรงบูรณะซ่อมสร้างขึ้นใหม่นั้น คือ พระบรมธาตุเจดีย์ที่เห็นประจักษ์อยู่บัดนี้ พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมนั้นได้ค้นพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และมีหลักฐานยืนยันว่าชาวลังกาเคยมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชจริงๆ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์แล้วยังมีโบราณวัตถุที่ขุดพบด้วย คือ ในพ.ศ. 2475 ได้ขุดพบพระพุทธรูปปางทำด้วยหินสีเขียวคล้ายมรกตหนึ่งองค์ฝีมือช่างลังการุ่นเก่า โดยขุดพบที่บริเวณพระพุทธรูปจำลองในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ปัจจุบันเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช

ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้นปรากฏตามตำนานว่า มีสระกว้างยาวด้าน 8 วา ลึก 8 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ช่างๆ ผูกด้วยปูนเพชรทั้ง 5 ด้าน ในสระนั้นทำเป็นสระเล็กขึ้นสระหนึ่ง หล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ใส่น้ำพิชนาคมีแม่ขันทองคำ ใส่ผอบทองคำบรรจุพระทันตธาตุลอยอยู่ในสระนั้นกับมีทองคำ 4 ตุ่ม ตุ่มหนึ่งหนัก 38 คนหาม ตั้งอยู่สี่มุมสระนั้นด้วย

ในปัจจุบันพระบรมธาตุเจดีย์เป็นทรงโอคว่ำ หรือระฆังคว่ำ โดย ปากของระฆังนั้นติดกับพื้นกำแพงแก้ว มีเจดีย์พระบรมธาตุจำลองทั้ง 4 มุม ตั้งอยู่ระหว่างกลางเจดีย์บริวาร 258 องค์ เป็นรูประฆังคว่ำปากระฆังติดต่อกับพื้นกำแพงแก้ว ส่วนใหญ่วัดตายรอบตรงปากระฆัง 35 วา สูงแต่พื้นดินถึงยอดสุด 37 วา มีสิ่งที่สนใจเกี่ยวกับ พระบรมธาตุเจดีย์ดังต่อไปนี้คือ

1. ฐานตอนล่างตั้งแต่พื้นดินถึงกำแพงแก้วสูง 2 วา 2 ศอก ระยะนี้เป็นดินพระบรมเจดีย์ เรียกกันว่าวิหารทับเกษตร (พระศรีมหาราชา จัดการปลูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1861) ยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 18 วา 1 ศอก 5 นิ้ว กว้างเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 2 วา มีพระพุทธรูปเรียงรายสวยงามทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือมีพระยืน 15 องค์ พระนั่ง 7 องค์ ด้านทิศตะวันออกมีพระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านทิศใต้ พระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านตะวันตก มีพระยืน 11 องค์ พระนั่ง 10 องค์ รวม 92 องค์ เป็นพระพุทธรูปสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา และต้นกรุงรัตนโกสินทร์

2. อาสน์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวด้านละ 15 วา 3 นิ้ว มีเศียรช้างยื่นออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์คล้ายๆ เป็นหัวคานรองรับพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ มี จำนวน 22 เศียร

3. ต่อจากวิหารทับเกษตรขึ้นไป เป็นพื้นกำแพงแก้ว กว้างยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 12 วา 2 ศอก เป็นลานกว้างบนกำแพงแก้ว มีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบ มีฉัตรบังสุรย์กระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยโพธิ์ เวลาต้องลมแกว่งไกวไปมากระทบมีเสียงดังเห่ห่างวังเวงอยู่เสมอ (ปรากฏสิ่งเหล่านี้ นายบุญศักดิ์ อยู่บ้านปากพั่น จังหวัดนครศรีธรรมราช พร้อมด้วยญาติมิตรพวกพ้องสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2523) มีเจดีย์ 4 องค์ ตั้งอยู่มุมกำแพงแก้ว ทำเป็นซุ้มบรรจุพระพุทธรูป

4. ตอนปากระฆังถึงปล้องไฉน ตั้งแต่ปากระฆังซึ่งจดอยู่กับพื้นกำแพงแก้วขึ้นไปถึงคอระฆัง 8 วา 1 ศอก ตั้งแต่คอระฆังขึ้นไปถึงปล้องไฉน วัดโดยรอบ 11 วา 1 ศอก ตั้งแต่คอระฆังขึ้นไปถึงปล้องไฉน วัดโดยรอบ 11 วา สูง 6 วา 3 ศอก มีรูปพระสวดยืนเวียนเป็นทักษิณวัตรประนมมือ 8 องค์ มีนามดังนี้

1. พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ
2. พระมหากัสสปะเถระ
3. พระสารีบุตร
4. อุบาลีเถระ

5. พระอานนท์เถระ

6. พระควัมปติเถระ

7. พระโมคคัลลานะเถระ

8. พระราหุลเถระ

5. ตั้งแต่หน้าปล้องไฉนถึงบังคว่ำบัวหงาย สูง 15 วา ปล้องไฉน 52 ปล้อง ตั้งแต่ปล้อง ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกษ สูง 5 วา 2 คอก ตั้งแต่ประทุมกาถึงกรงแก้วสูง 1 ศูง 3 คอก รวม 6 วา 1 คอก ตอนระยะนี้ได้จัดทำด้วยความประณีตบรรจงน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โดยได้หุ้มทองคำเหลืองอร่ามหนาขนาดใบลาน รอยเชื่อมระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำไว้ ส่วนที่หุ้มด้วยทองคำนี้ยังมีสิ่งของทองรูปพรรณนานาชนิด เช่น แวน กำไล ตุ่มหูทองคำ และนาฬิกาเรือนทอง พระพุทธรูปและของมีค่าอื่นๆ อีกมาก ผู้รื้อด้วยลวดทองคำตึงติดอยู่รอบยอดพระบรมธาตุเจดีย์ ตั้งแต่กรงแก้วไปถึงยอดสุดสูง 3 คอก และตอนระยะกรงแก้วนี้ได้ประดิษฐ์ทำด้วยความสูงส่งประณีตบรรจงยิ่งนัก ที่ยอดสุดค้ำหม้อทองคำโตขนาดฟองไข่ไก่ตั้งหงายไว้บนกำไลหยกรองรับน้ำฝนอยู่บนยอดสุดเมื่อน้ำค้าง น้ำฝนเต็มอยู่ภายใน ต้องลมแดดแผดเผาเป็นไอละกระจายไปทั่วทิศ ไม่ผิดอะไรกับน้ำพระพุทธรุมนต์ คราวที่พระองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนท์ประพรมกำจัดไข้ห่าที่เมืองไพสาลี นับว่าเป็นสิริมงคลมีขวัญของประชาชนที่เข้ามานมัสการสักการะบูชาภายในรัศมีในเขตพุทธรุมนต์ยิ่งนัก (ดอกไม้ให้ประดิษฐ์ด้วยกระดาษบ้าง ทองบ้าง เอาลวดเล็กๆ ขดทำเป็นก้านไหว ทำด้วยกระดูกเพชร กระดูกเพชรนี้เป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ณ นคร) ได้รับพระราชทานในคราวโสกันต์ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าชิรินทศ ในรัชกาลที่ 5 แล้วตกทอดมาเป็นของ คุณนุ้ย ณ นคร ซึ่งเป็นบุตรได้มอบให้อาจารย์ชินจัดขึ้นไว้คราวติดสายล่อฟ้า เมื่อ พ.ศ. 2557 ปักไว้ในหม้อทั้ง 4 ทิศ 4 ดอก

6. ได้กรงแก้วทำเป็นพานสัมฤทธิ์เกลี้ยงๆ มีกลีบพานยื่นออกทั้ง 4 ทิศๆ ละ กลีบ ร่องรับอยู่กลางพานทะลุ มีลวดทองแดง 5 อัน ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพานที่ทะลุนั้น ตัดให้ผายออกตามขอบพาน 4 อัน แล้วรวบปลายกระพุ่มบัว ซึ่งเรียกว่า กรงแก้ว ลวดทองแดง 4 อันนั้นส่วนลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุก อันละ 16 ดวง รวม 4 อัน 46 ดวง ส่วนอีกอันหนึ่งแก่นกลางสวมดวงแก้ว 9 ดวง ซึ่งหมายถึง ผล 4 มรรค 4 นิพพาน 1 ในพานสัมฤทธิ์นั้นมีดวงแก้วผลึกต่างสีอีกหลายดวง (ดวงแก้วพระยานาคซึ่งพราณสุริยะเก็บได้แล้วนำไปถวายพระเจ้าศรีธรรมราชาโคกราชัน ตามตำนานกล่าวว่าร่มอยู่ในจำนวนนี้ด้วย ถักด้วยลวดทองแดงผูกติดไว้เป็นแกนกลางระหว่างซี่กรง 4 ช่อง นั้นมีตะกรุดและลูกประคำศีลาร้อยด้วยลวดทองคำผูกเป็นตาข่ายกันไว้โดยรอบ ซึ่งคนสมัยได้ส่งข้อความปริศนาธรรมผ่านองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสิ่งลึกลับอัศจรรย์ตลอดมาจนตราบนานเท่านานนี้

นอกจากนี้ จากหลักฐานที่ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชสมัยที่ดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือชีววิวัฒน์ เที้ยวเดินทางใน

เขตไทยอย่างละเอียด เป็นทำนองรายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ทุกเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีวอก พ.ศ. 2427 ความว่า “.....องค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้น ตามตำราสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอด 37 วา 7 ศอก ฐานพระเจดีย์ชื่อว่าทับเกษตร ยาว 18 วา ลดขึ้นไปชั้นหนึ่งชื่อว่า ทิพศิรี สูง 1 วา 2 ศอก มีพระยืน 25 องค์ สูง 1 วา 1 ศอก แต่ระหว่างพระนั้นมีช้างล้อมหัว 22 หัว สูง 3 ศอก บนทิพศิรีนี้มีกำแพงแก้วสูง 2 ศอก ยาว 24 วาเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ฐานลวดรับองค์ระฆังบนกำแพงแก้ว 1 วา 1 ศอก สูง 2 วา 1 ศอก องค์ระฆังสูง 7 วา กลางกำลังองค์ระฆัง 33 วา เหมสูง 2 วา 3 ศอก กว้าง 4 วา 2 ศอก 1 คืบ คอเรือนเหมสูง 1 วา 2 ศอก รูปพระอรหันต์ยืน 8 องค์ รูปพระอรหันต์สูง 4 ศอก 1 คืบ หน้ากระดานและคอกกว้าง 2 ศอก 1 คืบ ปล้องไฉนติดหน้ากระดานรอบองค์ 11 วา คิดเป็นปล้องไฉน 52 ปล้อง แต่หน้ากระดานถึงปล้องไฉน แต่หน้ากระดานถึงปล้องไฉนถึงบัวคว่ำหางายสูง 15 วา กลีบบัวใหญ่ 15 กลีบ กลีบบัวน้อย 15 กลีบ กำลังใหญ่รอบ 5 วา 2 ศอก 1 คืบ แต่บัวคว่ำหางายถึงประทุมโกษ 4 วา 2 ศอก แต่ประทุมโกษถึงแทรกแก้ว 1 วา 2 ศอก แต่แทรกแก้วถึงยอดที่สุดยอดสูง 3 ศอก กำแพงบนทิพศิรีนี้มีพระเจดีย์ 4 มุม ชื่อรัตนเจดีย์สูง 7 วา กำแพงแก้วมีท่อน้ำเป็นศิระชนาค 7 ท่อ ไม่มีศิระชนาค 3 ท่อ ด้านเหนือนี้มีวิหารมุงกระเบื้องติดกับฐานทิพศิรี มีประตูขึ้นบนลานทักษิณ บานตะวันออกสลักเป็นรูปพระพรหม บานตะวันตกสลักเป็นรูปพระอิศวร บันไดขึ้นไปบนกำแพงแก้ว 15 ขั้น หัวบันไดนั้นมีฝาผนังทั้ง 2 ด้าน มีรูปพระข้างละองค์ ชื่อพระทศศุคามองค์ 1 ชื่อพระรามเทพองค์ 1 ตั้งอยู่บนหัวผนังทั้ง 2 ข้าง แล้วมีนิกอินทรียี่ข้างละตัวชื่อว่า ท้าวฤเวศราชตัวหนึ่ง ชื่อว่าท้าวฤเทพราชตัวหนึ่ง ข้างดินบันไดนั้นมีรูปนพทักขิณ ยืนถือกระบองข้างละตัว ชื่อธรรมาราชตัวหนึ่ง ชื่อว่าท้าวฤเทพราชตัวหนึ่ง ข้างดินบันไดนั้นมีรูปนพทักขิณ ยืนถือกระบองข้างละตัว ชื่อ ธรรมาราชตัวหนึ่ง ระหว่างนั้นมีนาคเจ็ดเศียรข้างละตัว ชื่อท้าววิรุณหกและท้าววิรุณปักข์ และมีระเบียงเป็นพาไลออกจากฐานทิพศิรีนั้นล้อมพระมหาธาตุทั้ง 4 ด้าน แปรยาว 23 วา ซอยยาว 4 วา มีฝาผนังสูง 4 ศอก มีพระพุทธรูปนั่ง 32 ยืน 5 สาวก 17 มีประตูและธรรมาสันพระสงฆ์สำหรับเทศนาทุกด้าน ในวิหารด้านเหนือที่มีบันไดขึ้นพระธาตุที่ผนังตรงบันไดนั้นมีพระพุทธรูปยืนห้ามสมุทร สูงประมาณ 5 วา และมีพระสาวกยืนอยู่สองข้าง ที่ชอกบันไดในวิหาร 2 ข้าง มีรูปปั้นติดกับบันไดเป็นรูปพระเจ้าออกพรรษา มีมารห้ามปิดทอง และในชอก 2 ข้างนั้น มีพระพุทธรูปหล่อทองเหลืองสัมฤทธิ์เล็กใหญ่ต่างๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมเป็นอันมาก ริมผนังวิหารใกล้ประตูออกด้านตะวันออก มีศิลาจารึกอักษรพราหมณ์โบราณฝังอยู่ริมผนังทั้งอยู่กว้างประมาณ 1 ศอก 1 คืบ หนาประมาณ 1 คืบ ในวิหารหลังนั้น มุมข้างนอกมีพระประธานนั่งหันหน้าไปข้างเหนือ หน้าตัก 6 ศอก 1 คืบ อยู่บนแท่นปูน และมีพระประธานเล็กอยู่ข้างละ 2 องค์ หน้าตัก 4 ศอก และมีพระเล็กๆ เป็นอันมาก หน้าพระประธานใหญ่มีพระเจดีย์องค์หนึ่งในวิหารนี้ เรียกว่าวิหารเขียน ที่หน้าวิหารเขียนข้างทิศเหนือนี้มีฐานโพธิ์ลังกา มีพระไสยาสน์องค์ 1 ยาว 5 วา 1 ศอก สูง 5 ศอก และมีวิหารด้านตะวันออกอีกหลัง 1 ที่ผนังหุ้มกลองตะวันออกมีพระยืนองค์ 1 สูง 5 วา เป็น

พระทรงเครื่อง เดิมทีจะมีมุขเด็จ แต่บัดนี้หลังคาวิหารนั้นเป็นอันตรายเสียหายหมดแล้ว ในวิหารมีฐานปูน มีพระประธานอีกองค์หนึ่ง หน้าตักยาวประมาณ 9 ศอก และมีพระประธานเล็กอยู่ข้างละองค์ หน้าพระประธานมีพระเจดีย์อยู่องค์หนึ่ง สูงประมาณ 5 วาเศษ และมีพระระเบียงซีกแต่กลางวิหาร ตะวันออกวงไปรอบพระมหาธาตุไปจดวิหารด้านเหนือ ตั้งแต่วิหารด้านเหนือมาจดวิหารด้านตะวันออกอีก มีประตูด้านตะวันออก 2 ประตู ตะวันตก 1 ประตู พระระเบียงมีผนังข้างนอก รอบข้างในเป็นเสาLOY หลังคาเป็นอันตรายต้องมุงจากทั้งนั้น ในพระระเบียงมีพระพุทธรูปรายตามห้อง หน้าตัก 2 ศอก 166 องค์ ตั้งแต่พาไลระเบียงชั้นในถึงระเบียงชั้นนอกประมาณ 15 วา ที่ลานว่างนั้นมีพระเจดีย์น้อยใหญ่ต่างๆ รูปคล้ายองค์ธาตุใหญ่ เป็นพระเจดีย์ 188 องค์ เรียงรายไปตามรอบฐานพระธาตุใหญ่แต่ที่นอกกระเบียง มุมวิหารตะวันออกด้านใต้นั้น มีพระเจดีย์เจ้าพระยานครเฒ่าสั่งมาแต่เมืองจีนมาตั้งไว้เป็นพระเจดีย์ศิลาบรรจุพระบรมธาตุรูปเป็นทำนองจีน สูงประมาณ 4 วาเศษ มีกำแพงแก้วศิลาล้อมรอบ ด้านใต้ขององค์พระธาตุนั้นมีโบสถ์หลัง 1 ผนังก่ออิฐหลังคามุงกระเบื้องมีข้อฟ้าใบระกาหน้าบรรณ เป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ชื่อประมาณ 3 วา 13 ห้อง ในโบสถ์มีพระประธานองค์หนึ่งหน้าตักกว้างประมาณ 3 วา 1 ศอก 1 คืบ มีพระทรงเครื่องข้างละองค์ หน้าตัก 3 ศอก แล้วมีสาวกยืนข้างละองค์สูง 9 ศอก หลังพระประธานนั้นมีพระทรงเครื่องอีกองค์ 1 หน้าตักกว้าง 1 ศอก 1 คืบ มีพระพุทธรูปซ้ายขวา หน้าตัก 4 ศอก ตัวซุกขึ้นสูง 2 ศอกเศษ ยาว 7 วา 3 ศอก กว้าง 3 วาเศษ พระพุทธรูปอยู่บนซุกซีทั้งสี่ มีกำแพงรอบวัดสูงประมาณ 2 ศอก มีประตูด้านตะวันออก 2 ประตู ด้านตะวันตก 2 ประตู ไม่มีพระสงฆ์อยู่ในวัดนั้น

อนึ่ง พระมหาธาตุเจดีย์นี้ ชาวเมืองชาวบ้านนับถือเป็นอันมาก พระเจดีย์องค์นี้ก่อด้วยอิฐถือปูน รอยตะไคร่น้ำจับทั้งองค์ ที่ตรงปลียอดนั้นหุ้มทองคำแผ่นหนาประมาณเท่าใบลานกว้างประมาณ 6 นิ้ว หุ้มปลียอดมหาธาตุตลอดจนบัวคว่ำบัวหงายซึ่งต่อปล้องไฉนนั้น ที่คอปสิริมประทุมโกษา เอกกลองส่องแลดูมีเป็นหัวแหวนประดับอยู่เป็นอันมาก เขาว่าเป็นแหวนโตๆ มีพลอย บุศย์มรกต ทับทิม เป็นต้น ที่พุ่มเข้าบิณฑน์นั้นเขาว่าประดับด้วยแก้ว ที่วิหารต่อระฆังนั้นหาสดินแดงประดับด้วยถ้วยจานรอบไปเป็นอันมาก ที่ลานฐานนั้นปูพื้นดีบุก ตามซอกบนนั้นมีพระพุทธรูปทำด้วยเงินด้วยทอง ที่องค์ระฆังตอนล่างริมบัวฐานเชิงดินแดงเป็นระบายปั้นหย่า วัดมหาธาตุนี้เป็นวัดสำหรับถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย”

นอกจากนี้แล้วจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชได้จัดทำหนังสือสารานนครศรีธรรมราชฉบับพิเศษ ที่ระลึกงานบุญสารทเดือนสิบปี พ.ศ.2538 แนะนำอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในเรื่องอำเภอเมืองได้บรรยายเกี่ยวกับลักษณะขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ยงยุทธ วรณโกวิท, 2547 : 9-10) ดังนี้

“...กล่าวกันมาว่าแต่เดิมนั้นรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์หาเป็นอย่างทุกวันนี้ไม่เห็นนี้เป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อครอบเจดีย์เดิมไว้ พระเจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายใน

นั้นสร้างตามความเชื่อทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในสมัยตามพรลิงค์ประมาณ พ.ศ. 1300 พระธาตุองค์เดิมจึงสร้างแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย รูปแบบจึงคล้ายคลึงกับพระบรมธาตุไชยา

ครั้นประมาณ พ.ศ.1700 พุทธศาสนานิกายหินยานเจริญมากในลังกา พระภิกษุสงฆ์จากเมืองนครที่ได้ไปศึกษา เมื่อกลับมาก็ชักชวนพระภิกษุสงฆ์ชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนี้ เรียกว่า “พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์” ระยะนั้นเป็นระยะที่พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมชำรุดทรุดโทรมมาก ภิกษุชาวลังกาจึงมาช่วยซ่อมแซมให้เป็นไปตามแบบสถาปัตยกรรมลังกา โดยก่อสลับแบบลังกาครอบเจดีย์องค์เดิม...

...รูปทรงพระบรมธาตุเจดีย์ ปัจจุบันเป็นทรงโอคว่ำ (หรือระฆังคว่ำ) โดยปากของระฆังนั้นติดกับพื้นกำแพงแก้ว ที่มุมกำแพงแก้วมีเจดีย์พระบรมธาตุจำลองทั้งสี่มุม มีสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ดังนี้

1. ความสูงจากพื้นถึงยอด 37 วา หรือ 74.075 เมตร (บางแห่งว่า 38 วา 2 ศอก หรือ 77.00 เมตร กล่าวคือ
 - 1.1 ตั้งแต่พื้นดินถึงกำแพงแก้ว 2 วา 2 ศอก
 - 1.2 ตั้งแต่ปากระฆังถึงคอระฆัง 8 วา 1 ศอก
 - 1.3 ตั้งแต่คอระฆังถึงหลังเหม 4 วา 2 ศอก
 - 1.4 ตั้งแต่ปล้องไฉนถึงบัวคว่ำบัวหงาย 15 วา
 - 1.5 ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกศ 4 วา 2 ศอก (บางแห่งว่า 4 วา 2 ศอก 1 คืบ)
 - 1.6 ตั้งแต่ประทุมโกศถึงกรงแก้ว 1 วา 2 ศอก
 - 1.7 ตั้งแต่กรงแก้วถึงยอดสุด 3 ศอก
2. เส้นผ่าศูนย์กลางที่ฐาน 22.98 เมตร
3. ฐานยาวด้านละ 18 วา ศอก 15 นิ้ว
4. ยอดหุ้มด้วยทองคำหนัก 800 ชั่ง (ประมาณ 600 กิโลกรัม)
5. ส่วนที่หุ้มทองคำสูง 6 วา 2 ศอก 1 คืบ (หรือ 8.294 เมตร)
6. ปล้องไฉนมีจำนวน 52 ปล้อง
7. หน้ากระดานปล้องไฉนมีพระมหาสาวก 8 องค์ เรียกว่า “พระเวียน” เวียนเป็นทักษิณวัตรประนมมือทุกองค์
8. ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกศ สูง 6 วา 2 ศอก 1 คืบ (บางแห่งว่า 4 วา 2 ศอก) หุ้มด้วยทองคำแผ่นหนาขนาดใบตาล มีลวดทองคำคาดไว้ รอยเชื่อมระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำ
9. ส่วนที่หุ้มด้วยทองคำนี้ยังมีทองรูปพรรณนานาชนิด เช่น แหวน กำไล พระพุทธรูป และต่างหู เป็นต้น ผูกแขวนไว้ด้วยเส้นลวดเป็นจำนวนมาก

10. บนยอดสุดมีหม้อทองคำหนึ่งใบ ขนาดโตเท่าฟองไข่วางหงายไว้ ในหม้อมีปืนทองคำทำเป็นคันธงห้อยด้วยใบโพธิ์ทองและมีดอกไม้ไม้อวบน้ำทำด้วยกระดุมเพชรปักไว้ในหม้อสีดอก

11. ได้หม้อทองคำมีกำไลหยกรองรับอยู่วงหนึ่ง

12. ได้กรงทำเป็นพานสำริดเกลี้ยงๆ มีกลีบยื่นทั้งสี่ทิศ ทิศละกลีบ กลางพานทะลุมีลวดทองแดง 5 เส้น ยื่นออกมาแล้วตัดให้ฝายออกตามขอบพาน โดยรอบเป็นซี่กรงแก้ว 4 ซี่ แล้วรวบปลายเป็นกระพุ่มบัว เรียกว่า กรงแก้ว ซี่กรงทั้งสี่ชิ้นนั้น สวมลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุกซี่ละ 16 ลูก ส่วนซี่ที่เป็นแกนกลางนั้นสวมลูกแก้ว 9 ดวง ส่วนในพานสำริดมีดวงแก้วผลึกต่างสีหลายดวง ถักด้วยลวดทองคำผูกติดกับแกน

13. รอบๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์มีกำแพงแก้ว 4 ด้าน กว้างยาวด้านละ 12 วา 2 ศอก

14. มีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบกำแพงแก้ว ประดับด้วยเครื่องสูง มีฉัตรและบังสุรย์ และมีกระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยใบโพธิ์ไว้โดยรอบ

15. ที่พระบรมธาตุเจดีย์จำลองทั้งสี่มุมกำแพงแก้ว มีซุ้มบรรจูปพระพุทธรูป

16. ฐานของพระบรมธาตุเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีหัวช้างยื่นออกมาจากฐานทั้งหมดมี 22 หัว ซึ่งสันนิษฐานว่าหัวช้างทั้งหมดคือหัวชื่อนั่นเอง...”

สำหรับประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดคงเป็นเรื่องของประวัติ ตำนานต่างๆ ซึ่งมีหลายแนว หลายสำนวน หลายความคิด จึงไม่อาจกำหนดปีที่สร้างได้แน่นอน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นองค์ที่สร้างขึ้นใหม่ครอบเจดีย์องค์เดิมสร้างแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัยไว้ ซึ่งเป็นรูปมณฑปหรือเจดีย์ทรงเหลี่ยมย่อมุมแบบพระบรมธาตุไชยา วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งนักวิชาการบางท่านเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้เป็นลักษณะเดียวกับที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (ยังยุทธวรรณโกวิท, 2547 : 10-11)

3.5 ลักษณะขนาดและความสูงของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

ปัจจุบันนี้ยังไม่สามารถสรุปข้อสันนิษฐานตามความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้ว่าลักษณะที่แท้จริงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเดิมเป็นเช่นไร นอกจากนี้แล้วในเรื่องของขนาดสัดส่วนขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ตามเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นนั้นเห็นได้ว่าการใช้มาตราในการวัดระยะขนาดความกว้าง ยาว และสูง แบบไทย คือ วา ศอก คืบ และนิ้ว แทบทั้งสิ้นทำให้มีความละเอียดชัดเจนค่อนข้างน้อย นอกจากนี้องค์พระบรมธาตุเจดีย์ก็ได้รับการซ่อมบูรณะมาหลายครั้ง จึงทำให้

ความกว้าง ยาว และสูงในส่วนต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปบ้างไม่มากนักน้อย ในการบูรณะองค์ พระบรมธาตุเจดีย์ระหว่างปี พ.ศ.2533-2535 บริษัทวิศวกรการช่าง จำกัด โดยนายสมชัย ธรรมารัตน์ กรรมการผู้จัดการเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทั้งในส่วนที่เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ด้านวิศวกรรม เช่น ด้านการเสริมความมั่นคงแข็งแรงด้านโครงสร้างขององค์พระบรมธาตุเจดีย์และการบูรณปฏิสังขรณ์ด้านสถาปัตยกรรมไทยและการตกแต่งประดับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตั้งแต่ส่วนที่เป็นวิหารทับเกษตรขึ้นไปจนถึงบริเวณใต้ถื่นบัวคว่ำบัวหงายทองคำ (บัวกาบป्ली) ภายใต้การออกแบบและควบคุมงานโดยกองสถาปัตยกรรมกรมศิลปากร ในการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ได้ทำการวัดระยะในส่วนต่างๆ อย่างละเอียด โดยใช้มาตราเมตริก คือ เมตร เซนติเมตร มิลลิเมตร เป็นหน่วยในการวัด โดยมีรายละเอียด (ยงยุทธ วรรณโกวิท, 2547 : 12) ดังนี้

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนทรงกลมแบบลังกาหรือเรียกว่า เจดีย์ทรงระฆังคว่ำหรือทรงโอคว่ำ ส่วนของมาลัยลูกแก้วปากระฆังซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 21.98 เมตร อยู่ติดกับพื้นลานประทักษิณ ที่ลานประทักษิณมีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน บนกำแพงแก้วประดับด้วยใบเสมาดินเผา ฉัตร บังแทรก และบังสุรย์ทำด้วยโลหะ บริเวณมุมกำแพงแก้วทั้ง 4 ทิศ มีพระบรมธาตุเจดีย์จำลองประดิษฐานอยู่ ฐานขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 29.2 เมตร แต่ละด้านจะมีซุ้มหัวช้างยื่นออกมาด้านละ 6 ซุ้ม ยกเว้นด้านทิศเหนือจะมี 4 ซุ้ม เพราะเป็นด้านที่มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณคือ ด้านที่อยู่ติดกับวิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ (วิหารพระม้า) ระหว่างซุ้มหัวช้างจะมีซุ้มพระสลั้อยู่ ฐานสี่เหลี่ยมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์แต่ละด้านจะมีหลังคายื่นออกมาเป็นระเบียบ เรียกบริเวณนี้ว่า “วิหารทับเกษตร” หรือเรียกกันในหมู่ชาวบ้านว่า “ด้านดินธาตุ” เหนือระดับขององค์ระฆังขึ้นไปเป็นส่วนประกอบของบัลลังก์ เสาหาร ปล้องไฉน บัวกาบป्लीทองคำ (บัวคว่ำบัวหงาย) และปลียอดทองคำ

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีระดับความสูงในส่วนต่างๆ มีรายละเอียด ดังนี้

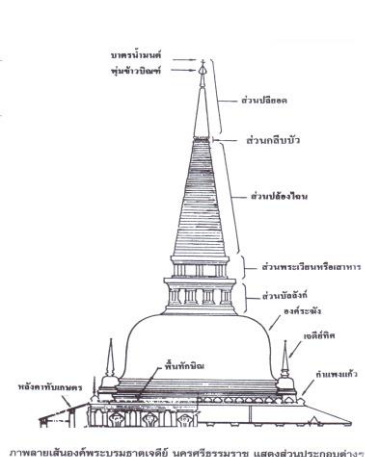
- ระดับพื้นทับเกษตร	ถึง พื้นทักษิณ	= 5.00 เมตร
- ระดับพื้นทักษิณ	ถึง บัวปากระฆัง	= 3.10 เมตร
- ระดับผิวปากระฆัง	ถึง หลังองค์ระฆัง	= 9.80 เมตร
- หลังองค์ระฆัง	ถึง หลังบัลลังก์	= 5.30 เมตร
- หลังบัลลังก์	ถึง ฐานบัวปล้องไฉน	= 3.15 เมตร
- ฐานบัวปล้องไฉน	ถึง ใต้บัวคว่ำทองคำ	= 17.55 เมตร
- ใต้บัวคว่ำทองคำ	ถึง หลังบัวหงายทองคำ (บัวกาบป्ली)	= 1.20 เมตร
- หลังบัวกาบป्लीทองคำ	ถึง ปลายสุดของปลียอดทองคำ	= 10.89 เมตร

การซ่อมบูรณะใต้บัวคว่ำทองคำถึงหลังบัวหงายทองคำและกระทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2530 การซ่อมบูรณะและวัดระยะจากพื้นดินถึงปล้องไฉนเมื่อปี พ.ศ.2533-2535 และการซ่อมบูรณะหลัง

บัวกาบปลีทองคำถึงปลายสุดของปลียอดทองคำเมื่อปี พ.ศ.2538 รวมความสูงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชตั้งแต่ระดับพื้นดินถึงระดับปลายสุดของปลียอดทองคำสูงประมาณ 55.99 เมตร (ยงยุทธ วรรณโกวิท, 2547 : 13)

สรุปว่า พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบลังกาเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนทรงกลม เรียกว่า “เจดีย์ทรงระฆังคว่ำ” หรือ “ทรงโอคว่ำ” มีความสูงจากพื้นดินประมาณ 37 วา หรือประมาณ 55.99 เมตร ฐานสี่เหลี่ยมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์มีซุ้มหัวช้างและซุ้มเรือนแก้วสลับกัน ฐานแต่ละด้านมีหลังคาคลุม เรียกว่า “วิหารทับเกษตร” หรือ “ด้านตีนธาตุ” ปากระฆังมีมัลลยลูกแก้ว 3 ชั้น ติดอยู่กับพื้นลานประทักษิณ บันไดขึ้นลานประทักษิณอยู่ภายในวิหารทรงม้า พื้นลานประทักษิณมีกำแพงแก้วล้อมรอบ 4 ด้าน บนกำแพงแก้วประดับด้วยใบเสมาดินเผาฉัตร บังแทรก บังสุริยที่ด้วยโลหะ บริเวณมุมกำแพงแก้วทั้ง 4 ทิศ มีเจดีย์จำลอง เหนือองค์ระฆังขึ้นไปเป็นส่วนประกอบของบัลลังก์ เสาहारและพระเวียน 8 องค์ ปล้องไฉน 52 ปล้อง บัวกาบปลีหรือบัวคว่ำบัวหงายหุ้มด้วยทองคำ ปลียอดทองคำมีทอรูปพรรณนานาชนิดผูกติดไว้ เช่น แหวน กำไล พระพุทธรูป ต่างหู เป็นต้น และบนยอดสุดมีหม้อทองคำขนาดเท่าฟองไข่ มีปิ่นทองคำ ใบโพธิ์ทองคำ เป็นต้น

3.6 วิเคราะห์ปริศนาธรรมจากสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นหนึ่งในเจ็ดของพระบรมธาตุเจดีย์สำคัญของประเทศไทยที่ได้กำเนิดมานานร่วมพันปี ทั้งนี้เป็นไปตามเมืองนครศรีธรรมราช ในอดีตพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็น พระเจดีย์สูง แลใหญ่กว่าพระบรมธาตุทั้งหลายในประเทศไทย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2407 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นบวรวัชรวิสุตยพันธ์ได้ เสด็จมาศึกษารายละเอียดโครงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 ว่าช่างชาวนครครอบพระเจดีย์องค์เดิมอย่างไรจึงไม่พังลงมาเหมือนที่ครอบองค์พระปฐมเจดีย์ ในการเสด็จครั้งนั้น พระองค์ทรงนิพนธ์กลอนกาพย์ไว้ตอนหนึ่งว่า

ห้าสิบนาที

ถึงพระเจดีย์

ใหญ่โตมเหมา

ยอดหุ้มทองคำ

สูงสามสิบเจ็ดวา

สามสิบเขาวา

กลมรอบปากระฆัง

อีกทั้งได้ทรงกล่าวถึงในตอนต่อไปเกี่ยวกับพระปฐมเจดีย์ว่า

	ปฐมของเก่า
ท่าทางลาดเลา	เข้าที่กันนา
ลายฐานมีน้อย	องค์ใหญ่นักหนา
ปฐมควรว่า	ที่หนึ่งพึงจำ
องค์นี้ที่สอง	รองร้อยการทำ
คำนี้ลึกล้ำ	มีอรรถมากมาย

จากบทพระนิพนธ์ที่ยกมาให้เห็นถึงขนาดใหญ่ของปากระฆัง กว้าง 30 วา ความสูงองค์พระบรมธาตุเจดีย์สูง 37 วา จากปฐมบทที่มาของตัวเลข 37 วา เป็นเรื่องที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช (ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช) มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการที่พระนางเหมชาลา และพระทนต์กุมารได้อัญเชิญพระทันตธาตุหนีออกจากเมืองทันตบุรี ไปยังเมืองลังกาโดย

เรือสำเภา เกิดพายุเรือสำเภาอับปางกลางทะเล ทั้งสองพระองค์ได้มาขึ้นฝั่งแล้วฝั่งพระทันตธาตุไว้ ณ หาดทรายแก้ว แล้วเข้าป่าเพื่อหาอาหาร ในขณะนั้นมีพระมหาเถรพรหมเทพ เป็นพระอรหันต์ เหาะผ่านมา ทราบว่า ณ สถานที่นี้มีพระทันตธาตุก็ลงมานมัสการ ต่อมาเมื่อได้พบกับพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร พระมหาเถรพรหมเทพจึงกล่าวว่า ณ สถานที่แห่งนี้ในกาลภายหน้าจะมีผู้มีบุญวาสนามาก่อเจดีย์ สูงใหญ่ 37 วา อีก 2-3 ชาติจะมีเรือสำเภาผ่านมา เจ้าทั้งสองจะได้เดินทางไปประเทศลังกา มีเหตุอันตรายใด ๆ ระหว่างทางให้เจ้าทั้งสองระลึกเรา แล้วเราจะมาช่วย นี่คือนิเหมายและความเป็นมาของเลข 37 นั้นซึ่งภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่มีความลุ่มลึกในภูมิธรรม โดยการส่งข้อความผ่านการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ไว้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และตีความปริศนาธรรมซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จากการสัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณ เจ้าอาวาสวัดชายนาและอาจารย์บัณฑิต สุทนต์สิริ 22 ธันวาคม 2557 ซึ่งท่านเป็นมีภูมิธรรมได้ให้แก้รหัสปริศนาธรรมถึงพระบรมธาตุเจดีย์ได้กล่าวว่า ลักษณะขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้นเชื่อว่า ผู้คิดและผู้สร้างคงหมายเอาเขาพระสุเมรุ (หรือสิเนรุราช) และเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มาเป็นแผนผังการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ รูปแบบในบริเวณองค์พระบรมธาตุคงจะถ่ายทอดมาผังจักรวาลนั่นเอง เพราะแนวคิดผังจักรวาลตามคติไตรภูมิเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ในส่วนที่เป็นปริศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์เมื่อนครศรีธรรมราช ที่มีความสูง 37 อันหมายถึงรหัสธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องให้เกิดการตรัสรู้ หรือปิกธรรมบันเข้าสู่พระนิพพาน มีทั้งหมด 7 กองคือ กองที่ 1 สติปัญฐาน 4 กองที่ 2 สัมมัปปธาน 4 กองที่ 3 อิทธิบาท 4 กองที่ 4 อินทรีย์ 5 กองที่ 5 พลละ 5 กองที่ 6 โพชฌงค์ 7 กองที่ 7 อริยมรรค 8 รวมแล้วทั้งหมด 7 กองธรรม ซึ่งมี ในตำราเรียนในทางพระพุทธศาสนาแต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ที่ว่าความสูงของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช สูง 37 วา

คือกองธรรม 7 กอง และข้อธรรม 37 ประการ อยู่ ณ ที่ใดขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังนั้นจึงเกิดความคิดขึ้นมาว่าจะต้องค้นคว้าหาความสูง 37 วา อันเป็นรหัสธรรม โพธิปักขิยธรรมว่าอยู่ ณ ที่ใดขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งภูมิปัญญาบรรพชนชาวนครศรีธรรมราชว่า ได้ใช้จำนวนนับผนวกกับศิลปะเชิงช่างเพื่อประกาศพระธรรมอันเลิศเทิดพระนิพาน ซึ่งไม่มีตัวอักษรปรากฏให้คนเห็นให้คนอ่าน นี่คือการชาญฉลาดหลักแหลมแห่งความคิด ให้ผู้เข้ามาสู่การบูชาได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเรื่องความสูงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ข้าพเจ้าเคยได้รับความรู้จากพระมหาเถระรูปหนึ่งที่เป็นเลื่อมใสเชื่อใจของเมืองนครศรีธรรมราชว่าต้องวัดตั้งแต่ลานประทักษิณไปจนจรดยอดสูงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งมีประเด็นดังนี้

บัวถลา ชั้นที่ 1 รองรับลูกแก้ว ซึ่งเป็นลูกแก้วอยู่บน 1 ลูก เป็นรูปคล้ายกำไลข้อมือ แต่มีขนาดใหญ่มาก ลูกแก้วลูกนี้เป็นรหัสธรรมแทนกองที่ 1 คือสติปัฏฐาน 4 มี กายานุปัสสนา 1 เวทนาอนุปัสสนา 1 จิตตานุปัสสนา 1 ธัมมานุปัสสนา

บัวถลา ชั้นที่ 2 รองรับลูกแก้วซึ่งเป็นลูกแก้วลูกที่ 2 ลูกแก้วลูกนี้เป็นรหัสธรรมแทนกองที่ 2 คือ สัมมปธาน 4 มี 1. สังวรปธาน 1 2. ปหานปธาน 1 3. ภาวนาปธาน 1 4. ออนุรักษนาปธาน 1

บัวถลา ชั้นที่ 3 รองรับลูกแก้วซึ่งเป็นลูกที่ 3 ลูกแก้วลูกนี้เป็นรหัสธรรมแทนกองที่ 3 อิทธิบาท 4 มี 1. ฉันทิทธิบาท 1 2. วิริยิทธิบาท 1 3. จิตติอิทธิบาท 1 4. วิมังสีอิทธิบาท 1 สามกองนี้มีจำนวน 12 ข้อธรรม เทียบด้วย 12 วา ของความสูงองค์พระบรมธาตุ

บัวถลา ชั้นที่ 4 รองรับกองที่ 4 และกองที่ 5 คือ 1. สัทธินทรีย์ 1 2. วิริยินทรีย์ 1 3. สตินทรีย์ 1 4. สมาธินทรีย์ 1 5. ปัญญินทรีย์ 1 กองที่ 5 คือพละ 5 มี 1. สัทธาพละ 1 2. วิริยะพละ 1 3. สติพละ 1 4. สมาธิพละ 1 5. ปัญญาพละ 1 ทั้งอินทรีย์ 5 (กองที่ 4) และพละ 5 (กองที่ 5) มีองค์ธรรมเหมือนกัน ต่างกันคืออินทรีย์ 5 หมายถึงความเป็นใหญ่ ส่วนพละ 5 หมายถึงความมีกำลัง(พลัง)ทั้งสองกองนี้คือส่วนที่อยู่เหนือบัวถลา ชั้นที่ 4 ถึงบัลลังก์ 4 เหลี่ยม เป็นรูประฆังเทียบกอง 2 กอง เท่ากับหัวข้อธรรม 10 ประการ หมายถึงความสูง 10 วา นั่นเอง

บัวถลา ชั้นที่ 5 รองรับกอง 2 กองคือ กองที่ 6 โขขณงค์ 7 ประการมี 1. สติสัมโพชฌงค์ 2. ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ 3. วิริยสัมโพชฌงค์ 4. ปีติสัมโพชฌงค์ 5. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ 6. สมาธิสัมโพชฌงค์ 7. อุpekขาสัมโพชฌงค์ และกองที่ 7 มรรค 8 ประการมี 1. สัมมาทิฏฐิ 2. สัมมาสังกัปปะ 3. สัมมาวาจา 4. สัมมากัมมันตะ 5. สัมมาอาชีวะ 6. สัมมาวายามะ 7. สัมมาสติ 8. สัมมาสมาธิ

บัวถลาชั้นที่ 4 นี้ รองรับธรรม 2 กอง คือกองที่ 6 โขขณงค์ 7 และกองที่ 7 คือ มรรค 8 รวม 2 กอง เป็น 15 หัวข้อธรรม มีความหมายเท่ากับ 15 วา บนบัวถลาชั้นที่ 5 มีปล้องไฉน 53

ปล้อง อันหมายถึง จิต 1 และเจตสิกธรรม 52 เป็นรหัสธรรม หมายถึง 5+2 เท่ากับ 7 หมายถึง โขณังค 7 ประการ

จิต 1 + เจตสิกธรรม 52 เป็น 53 เป็นรหัสธรรม หมายถึง 5+3 เท่ากับ 8 หมายถึง อริยมรรค 8 ประการ กองที่ 6 แห่งโขณังค 7 รวมกับกองที่ 7 อริยมรรค 8 รวมเป็นข้อธรรม 15 ข้อ ธรรมเป็นรหัสความสูง 15 วา

รวมกองที่ 1 กองที่ 2 กองที่ 3 เป็นข้อธรรม 12 ข้อธรรม หมายถึง รหัสความสูง 12 วา รวมกองที่ 4 กองที่ 5 เป็นข้อธรรม 10 ข้อธรรมหมายถึงรหัสความสูง 10 วา

รวมกองที่ 6 กองที่ 7 เป็นข้อธรรม 15 ข้อธรรม หมายถึงรหัสความสูง 15 วา

รวมองค์ธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงรหัสธรรมความสูง 37 วา

จากการสัมภาษณ์ พระมหาเถระของเมืองนครศรีธรรมราชว่าความสูงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่ว่า 37 วา นั้น เป็นจำนวนเต็มอันหมายถึงโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ แต่ปราชญ์เมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า ที่จริงความสูงคือ 37 วา 2 ศอก 1 คืบ เพื่อบอกกล่าวรหัสธรรมให้ได้มากยิ่งขึ้นกว่าศิลปะเชิงช่าง นอกจากบัวถลา 5 ชั้น ที่กล่าวมาแล้วคือบัวถลาชั้นที่ 1 รองรับสติปัญญา 4 บัวถลาชั้นที่ 2 รองรับสัมมปธาน 4 บัวถลาชั้นที่ 3 รองรับอิทธิบาท 4 บัวถลาชั้นที่ 4 รองรับอินทรีย์ 5 และพลละ 5

บัวถลา ชั้นที่ 5 รองรับสัมโขณังค 7 และมรรค 8

ยังมีบัวคว่ำบัวหงาย ทองคำ (ข้างบน 30 กลีบ ข้างล่าง 30 กลีบ) ซึ่งเป็นบัวชั้นที่ 6 รองรับความสูงของปลียอดทองคำ 6 วา 2 ศอก 1 คืบเป็นรหัสธรรมบอกถึงโลกุตตรธรรม 9 ประการ คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 อันที่จริงตั้งแต่บัวถลาชั้นที่ 5 ถึงหม้อน้ำทองคำรองรับพระอภิธรรมคือ จิต เจตสิก รูป และนิพพานจิต 1 เจตสิก 52 รวมเป็น 53 เท่ากับจำนวนปล้องโณน 53 ปล้องรูปนั้นมียู่ 2 กอง คือ มหาภูตรูป 1 อุปาทายรูป 1 แล้ว สังเคราะห์ออกมาจัดเป็น 11 กองน่าจะหมายถึงตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงาย(ทองคำ) ไปจนถึงกรงแก้ว (ทรงข้าวบิณฑ์) ประกอบด้วยทองคำเพชรนิลจินดา นานาชาติ ที่มองเห็นด้วยสายตา 2 ศอก หมายถึงเหตุ 1 ผล 1 รวมเป็น 2 จากคำว่า 2 ศอกหมายถึง 4 คืบ คือ รหัสธรรม อริยสัจ 4 ประการ คือ 1 ทุกข์ ผล 2 สมุทัย เหตุ 3 นิโรธ ผล 4 มรรค เหตุ (สัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณ เจ้าอาวาสวัดชายนาวาและอาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิก, 22 ธันวาคม 2557)

ปราชญ์เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีการใช้มาตราไทยเดิมมาใช้ให้คนได้คิดเพื่อเข้าหาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา แทนที่จะใช้คำว่า 37 วา 5 คืบ ให้มาใช้มาตราไทยให้ครบเส้น วา ศอกคืบปราชญ์บางท่านใช้คำประพันธ์ว่าเส้น 17 วา ส่วนบัวชั้นที่ 7 คือ กรงแก้ว(ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์) รองรับ หม้อน้ำพุทมนต์ทองคำ (เท้าพองไขไก่อ) ศิลปะเชิงช่างเรียกเมล็ดนิพพาน คือ รหัสธรรม 1 คืบ หมายถึงพระนิพพาน ดังนั้นตั้งแต่บัวถลาชั้น 5 รองรับพระอภิธรรม คือจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ความสูงตั้งแต่บัวถลาชั้นที่ 5 จรดฐานกรงแก้ว ทรงข้าวบิณฑ์สูงเท่ากับ 15 วา เป็นรหัสธรรมของกอง

ที่ 6 และที่ 7 (คือ โพชนงค์ 7 และมรรค 8) เป็นจำนวน 15 หัวข้อธรรมนี้คือความชาญฉลาดในการใช้มาตราของไทยโบราณใช้วัดความกว้าง สูง ยาว และประกอบด้วยศิลปะเชิงช่างเป็นประดิษฐกรรมให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในพระไตรปิฎกเพื่อนำหมู่ชนเดินทางเข้าสู่พระนิพพานทั้งหมดนี้ คงจะเป็นแนวทางการเรียนรู้บูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ผู้ใดเดินทางไปนมัสการองค์พระบรมธาตุเจดีย์ควรทำจิตใจให้เข้าถึงพระรัตนไตร มององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ให้เห็นธรรม ตามหลักวิชาที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นคฤหาสน์ ผู้นั้นจะมีความปิติ อิ่มในธรรมในกาลทุกเมื่อแล อนึ่ง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่ทรงกล่าวถึงลักษณะของพระบรมธาตุเมื่อนครศรีธรรมราช ที่มีความสูงตั้งแต่ฐานจรดยอดสุดที่มีความสูงถึง 37 วา และความกว้างของปากระฆัง 30 วานั้น อันที่จริงองค์พระบรมธาตุมีความสูง 37 วา 2 คอก 1 คืบ แต่พระองค์นิพนธ์ไว้เพียง 37 วา น่าจะเป็นเพียงประมาณการ ทั้ง 2 ส่วน ที่กล่าวมานี้ล้วนมีความหมายและเป็นปริศนาธรรมอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างพระเจดีย์ ความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่เข้ามานมัสการองค์พระบรมธาตุ ได้ศึกษาค้นคว้าและเข้าใจหลักธรรม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องเป็นผู้ที่เคยได้ศึกษาหลักธรรมมากอ่าน หรือผู้สนใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จากการได้ศึกษากับท่านผู้รู้ในอดีต มีพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐาภรณ์เถระ ป.ธ.4) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (อายุ 94 ปี 75 พรรษา ได้มรณภาพเมื่อวันศุกร์ที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2521) ท่านได้เคยเล่าให้ฟังถึงความหมายความสูง 37 วา 2 คอก 1 คืบ และส่วนความกว้างของปากระฆังบนลานประทักษิณยาว 30 วา จะกล่าวต่อไปมาตราที่ใช้วัดความสูง ความกว้าง และความยาวขององค์พระบรมธาตุ ในอดีตบรรพชนได้วัดเป็นมาตราไทยโบราณ โดยใช้วัดเป็นเส้น วา คอก และคืบ (ไม่ได้วัดแบบมาตราเมตริกอย่างยุคปัจจุบัน) โดยถือเอาความยาวของคืบพระสุคตเป็นหลักเกณฑ์ คอกก็เป็นคอกพระสุคต วาก็เป็นวาพระสุคต ถ้าเทียบมาตราเมตริกได้ดังนี้ 1 วา เท่ากับ 2 เมตร 1 คอก เท่ากับ 50 เซนติเมตร 2 คืบ เท่ากับ 5 เซนติเมตร 1 คืบเท่ากับ 25 เซนติเมตร อย่างนี้เป็นการเทียบตามความเป็นจริง แต่ในมาตราไทยโบราณ 1 เส้น เท่ากับ 20 วา 1 วาเท่ากับ 4 คอก 1 คอก เท่ากับ 2 คืบ 1 คืบเท่ากับ 25 เซนติเมตรในที่นี้ขอแบ่งส่วนต่างๆขององค์พระบรมธาตุเป็น 9 ส่วน ดังนี้

- 1) ความกว้างของปากระฆังบนลานประทักษิณ ยาว 30 วา
- 2) ความสูงขององค์พระบรมธาตุจากฐานวิหารทับเกษตรไปจรดหมอน้ำมนต์ และบาตรน้ำมนต์ มีความสูง 37 วา 2 คอก 1 คืบ
- 3) ความสูงจากบัวกาบป्ली (บัวคว่ำบัวหงาย)ซึ่งเป็นส่วนทองคำแผ่น คือบาตรน้ำมนต์มีความสูง 6 วา 2 คอก 1 คืบ
- 4) ปล้องไฉนนับได้ 52 ปล้อง กับ บัวคว่ำบัวหงาย และกาบป्लीทองอีก 2 เป็น 54
- 5) เสาहार หรือส่วนพระเวียนทำประทักษิณ 8 องค์
- 6) ส่วนบัลลังก์มีเสาहार ด้านละ 4 ฐาน 8 เสา 4 ด้าน (คอระฆัง)

7) ส่วนที่เป็นกรงแก้ว (พุ่มข้าวบิณฑ์)

8) กระดุมเพชร 4 ทิศ 4 ดอก

9) บาตรทองคำ (โตขนาดฟองไข่ไก่) 1 ลูก ทั้ง 9 ส่วนที่กล่าวมานี้ล้วนมีความหมาย บ่งบอกถึงพระธรรมคำสอน เพื่อให้ชาวชนและผู้ที่มานมัสการ ได้เข้าใจหลักธรรมอันเป็นอริยทรัพย์ที่ มนุษย์พึงแสวงและน้อมนำมาสู่การประพฤติปฏิบัติก็จะได้รับผลตามการกระทำของบุคคลนั้น เป็นให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข อันเป็นอิฏฐารมณ์ประการสุดท้าย (สัมภาษณ์อาจารย์บัณฑิตสุทนต์, 12 ธันวาคม 2557)

มีคำถามว่าทำไมบรรพชนต้องสร้างพระบรมธาตุให้มีฐานปากระฆังบนลานประทักษิณมีความยาวโดยวัดรอบปาก 30 วา และทำไมต้องให้มีความสูง 37 วา 2 ศอก กับอีก 1 คืบ ที่กล่าวมานี้ล้วนมีความหมายและเป็นปริศนาธรรมอันยิ่งใหญ่ ของผู้ดำเนินการก่อสร้างพระเจดีย์ ที่ได้มีความปรารถนาที่จะให้ผู้คนที่เข้ามานมัสการองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ได้ศึกษาค้นคว้าและเข้าใจในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งปริศนาธรรมในเรื่องนี้ พระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐาภรณ์เถระ) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุจตุรหมหารวิหาร ซึ่งท่านได้มรณภาพ เมื่อวันศุกร์ที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 มีอายุ 95 ปี 75 พรรษา ได้ให้ความหมายของปริศนาธรรมไว้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ปากระฆัง อันเป็นส่วนลานประทักษิณ ความยาววัดโดยรอบได้ 30 วา หมายถึงบารมี 30 ทศ ซึ่งเป็นชาดกที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญบารมี 10 ชาตสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่

ชาติที่ 1 ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์
ชาติที่ 2 ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก
ชาติที่ 3 ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม
ชาติที่ 4 ทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช
ชาติที่ 5 ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระมหาสถ
ชาติที่ 6 ทรงบำเพ็ญศีลบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระภริทัตต
ชาติที่ 7 ทรงบำเพ็ญขันติบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร
ชาติที่ 8 ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระพรหมนารถ
ชาติที่ 9 ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระวิรุฬ
ชาติที่ 10 ทรงบำเพ็ญทานบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร
- บารมีที่กล่าวมาทั้งหมด 10 ชาต 10 ประการ มีชั้นของบารมี 3 ชั้น
- ชั้นที่ 1 เรียก บารมี เช่น ทานบารมี
- ชั้นที่ 2 เรียก อุปบารมี เช่น ทานอุปบารมี
- ชั้นที่ 3 เรียก ปรมัตถบารมี เช่น ทานปรมัตถบารมี

หมายถึง ลักษณะของการบริจาคทานหรือให้ทานต่างระดับกัน เช่นปัจจัย 4 มีอาหารเป็นต้น เป็นบารมี ถ้าให้สูงขึ้นไป เช่น การสละของยิ่งใหญ่กว่า เช่นให้เลือดช่วยชีวิตเป็นต้นเป็นอุปบารมี จนกระทั่งให้สูงสุด คือยอมตายให้ชีวิต อย่างนี้เข้าขั้น ปรมัตถบารมี บารมี 10 ประการมี 3 ระดับรวมแล้วเป็นบารมี 30 ทศน์เป็นเป็นความหมายของปากระฆัง บนลานประทักษิณอันมีความยาวรอบปาก 30 วา

ส่วนที่สอง 37 วา นั้น จากการสัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณและอาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิกท่านได้ให้ความหมายว่า พระศรีธรรมมาโคกราช ได้ส่งข้อความด้วยหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ อันหมายถึงคุณธรรมเป็นไปในฝ่ายปัญญา เป็นเครื่องตรัสรู้มี 37 ประการโดยผ่านพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้คิด (สัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณ เจ้าอาวาสวัดชาวนา และอาจารย์บัณฑิตสุทธิมุสิก 22 ธันวาคม 2557) และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังได้อธิบายหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เป็นธรรมะที่เป็นเครื่องมือฆ่ากิเลส ฆ่าความทุกข์

สำหรับคำโพธิปักขิยธรรมนี้ อย่าไปคิดเลยว่าจะจะเป็นพุทธภาษิตหรือไม่เป็นพุทธภาษิต ใครจะพูดขึ้นมาก็ได้ ถ้ามีความหมายดี พระพุทธเจ้าท่านก็จะไม่ทรงปฏิเสธ. ในหนังสือบางเล่มก็ว่าเป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสถึงชื่อๆ นี้ แต่พิจารณาดูแล้วก็เห็นว่า เป็นคำที่พระพุทธเจ้าจะไม่ได้ตรัสไม่ได้เรียกก็ได้ แต่ผู้กล่าวหรือเรียกนั้น เรียกถูกต้องอย่างยิ่ง จนพระพุทธเจ้าก็ต้องทรงรับรอง เอาว่าเป็นคำที่ดี ที่เราควรจะสนใจเหมือนกับคำอื่นๆ ทั่วๆ ไป ที่แม้จะใช้พูด ใช้เรียกในยุคหลังๆ . โพธิ แปลว่า ความรู้ หรือการตรัสรู้ อย่างที่รู้จักกันอยู่แล้ว, ปักขิย แปลว่า เป็นฝักฝ่าย, ธรรม ก็แปลว่า ธรรมอย่าแปลอย่างอื่น โพธิปักขิยธรรม ก็ต้องแปลว่า ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายของกิเลส มันเลยแบ่งพวกกันเหมือนกัน ธรรมะนี้มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันเหมือนกัน โดยคนที่รู้ธรรมะหรือจะสอนธรรมะ แล้วก็เลยช่วยแบ่งพรรคให้ธรรมะ ว่า เป็นฝักฝ่ายของโพธิ ว่าเป็นฝักฝ่ายของกิเลส มีอยู่สองอย่าง. เราต้องการโพธิ เราก็สนใจแต่โพธิปักขิยธรรม

ธรรมะที่เป็นโพธิปักขิยธรรมนี้ ก็คือธรรมะเครื่องมือ เหมือนกับที่ได้ออกชื่อมาแล้ว เริ่มด้วยอิทธิบาท 4 สติปัฏฐาน 4 สัมมปธาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 อิทธิบาท 4 ธรรมที่เป็นคุณเครื่องให้สำเร็จตามต้องการที่เป็นเหตุให้สู่ปฏิบัติตามถึงความสำเร็จสมประสงค์มีดังนี้

ฉันทะ คำว่า “ฉันทะ” เหมือนกับ กามฉันทะ ใช้คำว่า “นันทิ” เหมือนกับที่เป็นชื่อของตัณหา-นันทิราศหคตา นั้นเป็นคำเดียวกัน แต่นั่นมันมีตัณหา มีนันทิไปในทางกามารมณ์ หรือทางกิเลส เดียวนี้มีฉันทะหรือนันทิในทางของธรรมะหรือนิพพาน คำที่เป็นพุทธภาษิตก็มีเรียกว่า “ธมฺมนทิ” -มีนันทิในธรรม นี่คือฉันทะ ที่จะมาฝายนี้ฝ่ายนิพพาน, แล้วก็ป็นฉันทะอิทธิบาทอย่างยิ่ง ประมวลได้ว่า ฉันทะ หมายถึงพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น เป็นคุณเครื่องที่คอยกระตุ้นจิตใจให้เกิดความกล้าคิดแล้วทำตามทีคิดเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ด้วยการพิจารณาได้อย่างนี้ก็จะเกิดความชอบ รักที่จะทำนั้นด้วยหัวใจที่ทุ่มเทเพราะเต็มใจทำ

วิริย คำว่า วิริยะ ควรจะพิจารณากันในแง่ของคำหรือคำพูดกันสักหน่อยด้วยเหมือนกัน เรา ก็รู้กันอยู่แล้วว่า วิริยะคือความเพียร และเราก็ไม่ควรจะแปลเป็นภาษาไทย. มันอาจแปลกประหลาด ที่ว่าคำที่เกี่ยวกับความเพียร เป็นคำที่ใช้ตามภาษาบาลีอยู่ตามเดิม เช่นเดียวกับคำว่า ธรรมะ เราไม่ แปล ใช้คำว่าธรรมะไปตามเดิม คำว่าวิริยะนี้ก็เหมือนกันเราใช้คำว่า “วิริยะ” ไปตามเดิม ที่แปลว่า ความเพียรนั้นก็ไม่ได้แปล, เพียงแต่เอารูปคำไปเปลี่ยนเป็นภาษาที่ถนัดสำหรับคนไทย

คำว่า “เพียร” ก็คือคำว่าวิริยะ นั่นเอง อย่าเข้าใจว่าคำไทยนี้เป็นความเพียร, คือคำว่า วิริยะ หรืออุตสาหะคือความพยายาม อย่างนี้ไม่ใช่

คำว่าพยายามเป็นภาษาบาลีตรงตัว, คำว่าอุตสาหะก็เหมือนกัน

นี่เป็นการแสดงวัฒนธรรมไทยทางภาษา ซึ่งเป็นเมืองขึ้นแก่อินเดีย เป็น colony ทาง วิทยุญาณทางภาษาแก่อินเดีย ใช้ภาษาอินเดีย ที่เป็นภาษาไทยแท้ๆ ก็เช่น คำว่า บากบั่น นี่เป็นไทย แท้ๆ ความขยัน ความบากบั่น แต่ก็ไม่ค่อยได้ใช้โดยตรง มักใช้คำว่า วิริยะ พยายาม อุตสาหะซึ่งเป็น คำบาลี

ถ้าเราดูตามคำศัพท์ จะได้ความหมายของคำว่า วิริยะมีหลายแขนง อาจจะครบทุกแขนง มันมีไปถึงคำว่า ปักคหะ เป็นอันเดียวกันกับความเพียร, ปรักมะ ก็เป็นความเพียร, อธิติ ก็ความเพียร คำว่าความเพียรมีไวพจน์มากมาย แสดงความหมายอยู่ในตัว

สำหรับคำว่าวิริยะซึ่งเป็นคำหลัก มีความสำคัญเป็นพิเศษ มีความหมายลึกดี, แล้วจะเอา ความหมายตามตัวหนังสือ หรือความหมายทั่วไปก็ได้ คำว่าวิริยะ หมายถึงการใช้กำลังให้หมดไป คุณ ควรจะสังเกตข้อเท็จจริงข้อนี้ไว้ เป็นความรู้ แม้ในภาษาไทย คำว่าวิริยะ ที่เราแปลว่าความเพียรหรือ อะไรก็ตาม มันหมายถึงการใช้กำลังให้หมดไป เช่นในการเผาไหม้เชื้อเพลิงให้เกิดกำลังเผาไหม้ เชื้อเพลิงก็หมดไป กำลังจะหมดไปพร้อมๆ กันไป ฉะนั้น คำว่า วิริยะ แปลว่า การเผากำลังนี้ให้มัน หมดๆ ไปคือการใช้มันนั่นเอง ประมวลได้ว่า วิริยะ หมายถึง ความเพียรประกอบในสิ่งนั้น ความกล้า ที่จะลงมือทำงานตามที่ตัวเองชอบ ทำด้วยความมานะบากบั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เผชิญ ทำด้วย หัวใจที่รู้สึกสนุกกับงาน แม้จะมีอุปสรรคก็เพียรแก้ไขไม่ยอมแพ้ ตั้งหน้าทำเรื่อยไปจนกว่าจะพบ ความสำเร็จ

จิตตะ เป็นเรื่องจิตตะ หรือกำลังจิต นี่คืกำลังของสมาธิ วิมังสา นี่เป็นเรื่องกำลังของ ปัญญา กำลังของจิตกับกำลังของปัญญา นี่ไม่ใช่อันเดียวกันเลย คนที่ไม่เคยเรียนเรื่องทางศาสนา ก็ เหมาะตื้อๆ ว่าเป็นเรื่องทางจิตทั้งนั้น,แล้วก็ว่าปัญญานั้นต้องคิดด้วยจิต ก็เลยเป็นเรื่องทางกายทางจิต ไปหมด คำว่า “จิต” นี้ เป็นคำที่ทำความสับสน ให้เกิดขึ้น สำหรับคำว่า “จิต” นี้ เป็นคำที่ทำความ สับสน ให้เกิดขึ้น สำหรับคำว่า “จิต” ในภาษาบาลีมันก็ยุ่ง เป็นเรื่องของภาษา ฟันเฟืองไปในทาง ของภาษา รู้ไว้บ้างก็ดีว่า คำว่า “จิต” นี้ ในภาษาบาลีมีความหมายดังที่จะพูดจากทางต่อก่อน

ความหมายที่ 1 แปลว่า วิจิตร คืองาม ที่เราพูดกันว่า วิจิตรสวยงามนี้ ในภาษาบาลีมีคำว่า จิตต ก็มี จิตรก็มี, แล้วก็แปลว่าสวยงามในภาษาบาลีสันสกฤตมีแต่คำว่าจิตรอย่างเดียว จิตรนี้แปลว่าสวยงาม เช่นเราใช้คำเป็นภาษาไทยว่า จิตรกรรม ก็หมายถึงศิลปะที่สวยงาม จิตต หรือจิตรนี้แปลว่า งาม บางทีก็เติม “วิ” เข้ามาว่าวิจิตร, หมายความว่างามยิ่งขึ้นไป นี่ความหมายที่ 1 แปลว่า งาม.

ความหมายที่ 2 ถัดขึ้นมาก็แปลว่า คิด คำว่าจิตนี้แปลว่าคิด คือ เมื่อจิตทำงาน นั่นคือคิด, แล้วก็เรียกว่าจิต คือการคิด จิตแปลว่า ตัวจิตก็ได้, แปลว่าการคิดของจิตก็ได้ มันสับสนกันอยู่อย่างนี้.

ตามความหมายที่ 3 แปลว่า ก่อสร้าง เหมือนกับปลวกมันก่อจอมปลวก ที่มันก่อขึ้นมา ทีละนิด, ทีละนิด ในการก่อขึ้น ก็เรียกว่าจิตเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องราววัตถุ ถ้าเป็นเรื่องทางจิตก็คือว่าก่อ ก่ออะไรขึ้นมา สร้างสรรค์อะไรขึ้นมา ก่อสร้างคือไม่มี ทำให้มี, สร้างขึ้นมา ก็ใช้คำว่าจิตนี้เหมือนกัน ดังนั้น ประมวลได้ว่า จิตตะ หมายถึง เอาใจฝักใฝ่สิ่งนั้นไม่วางธุระเอาใจจดจ่ออยู่ในสิ่งที่ทำด้วยสติที่มั่นคง ทำไปเรื่อยๆ ไม่ขาดช่วง ถึงจะมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้น ก็ตั้งสติให้มั่นคง แก้ไขปัญหานั้นด้วยจิตใจที่ไม่หวั่นไหวทอดয় มีผลทำให้งามไม่ล่มลงกลางคัน

วิมังสา เป็นเรื่องของปัญญาแท้ วิมังสา คือ การพิจารณา คั่นควา พิสูจน์ ทดลอง เป็นภาษาวิทยาศาสตร์ สมัยนี้ ก็พูดว่าคั่นควาพิสูจน์ทดลองที่เรียกว่าวิจัย อะไรกันนี้ ซึ่งหมายความว่าถึงวิมังสาในที่นี้ การคั่นมา แล้วก็พิสูจน์พบ แล้วก็ทดลอง นี่เรื่องราวฝ่ายวัตถุ, เป็นปัญหาทางฝ่ายวัตถุเหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน แต่ที่เป็นเรื่องของพุทธศาสนา ก็ใช้หลักอันนั้นแหละ คั่นควา เอามาพิสูจน์แล้วก็ทดลอง แต่วัตถุที่ถูกกระทำนั้นไม่ใช่วัตถุ เป็นเรื่องของนามธรรม, เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิเลสและโพธิ ไม่ใช่วัตถุที่จะสร้างจรวด หรือสร้างปรมาณู มันเป็นเรื่องทางนามธรรม แล้วยังเป็นเรื่องราวสติปัญญา ไม่ใช่เรื่องสมาธิ สมาธิเป็นเพียงกำลังงาน ไม่เกี่ยวกับความรู้ ส่วนวิมังสานี้เป็นเรื่องของความรู้ แล้วมันก็เลยเป็นกำลังขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง คือเป็นกำลังปัญญา

เกี่ยวกับเรื่องนี้ คุณจำคำไว้อีกชุดหนึ่ง 3 คำว่า กาย จิต ญาณ เป็นหลักที่ใช้พูดทั่วไปในพุทธศาสนา คำว่ากาย คำว่าจิต คำว่าญาณ เราทำผิดพลาดกันอยู่ใน 3 อย่างนี้เท่านั้นแหละ ไม่มีมากกว่านี้ ในเรื่อง กายก็คือกาย หรือวัตถุนี้, เรื่องจิต ก็คือจิตล้วนๆ ที่ว่าเรื่องญาณนี้ ความคิดเห็นไม่ใช่ตัวจิตหรือตัวสมาธิ แต่เป็นความคิดเห็นของจิต.

เราต้องมีกำลังกายที่ถูกต้อง แล้วก็กำลังจิตที่ถูกต้อง, คือมีกำลังใจกำลังแรงของใจที่ถูกต้อง, แล้วก็กำลังญาณความคิดเห็นที่ถูกต้อง ถ้าเราทำผิด เราก็ทำผิดทางกาย แล้วก็ไม่มีกำลังจิต แล้วมีความคิดเห็นผิด นี่ความป่วยจะเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้, หรือหลักที่เราพูดกันบ่อยๆ เมื่อก่อนนี้ว่าป่วยทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณนั่นแหละ ทาง physical, mental, spiritual, spiritual, สามทางนี้ ก็คือทางกาย ทางจิต ทางทฤษฎี

ถ้าเรามีกายดี มีสุขภาพดี แต่เรายังโง่ อย่างนี้เรียกว่าเราเสียไปในทางส่วนทฤษฎี มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะมีร่างกายสบายดี มีจิตเข้มแข็งปกติดี แต่เราเสียไปในทางทฤษฎี คือความผิดในทางความคิดเห็นของสติปัญญา

วิมิงสาที่เป็นเรื่องทฤษฎีที่ถูกต้อง คือ เป็นสติปัญญา เป็นปัญญา ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่าวิมิงสาของอิทธิบาท แม้ว่าจะพิจารณาจะสอดคล้องอยู่อย่างไร แต่ถ้ามันผิดแล้วก็ใช้ไม่ได้ มันยังไม่นับเป็นวิมิงสาขึ้นมา

วิมิงสา แปลว่า ความสอดคล้องจริง และเป็นการสอดคล้องที่ถูกต้องจึงจะเรียกว่า วิมิงสา ถ้ากำลังโง่ กำลังผิดอยู่ด้วยความคิดความเห็นแล้วมันก็ไม่ใช่วิมิงสา จะเรียกว่า วิมิงสาไม่ได้ , ต้องเรียกว่า มิจฉาวิมิงสาไปเลย แล้วมันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะคำว่าวิมิงสานี้เขาสงวนไว้ใช้แต่ในทางถูกต้อง ฉะนั้นต้องเป็นเรื่องของปัญญา ปัญญาจริงมันผิดไม่ได้ , เราจึงไม่มีคำพูดว่า มิจฉาปัญญา แต่เรามีคำพูดว่า มิจฉาทฤษฎี-มีความเห็นผิด , ถ้ามีปัญญาแล้วมันผิดไม่ได้ ความถูกต้องทางทฤษฎีและปัญญาเรียกว่า วิมิงสา จะได้มาอย่างไร? มันก็ต้องได้มาด้วยการพยายาม ทำการสอดคล้องพิจารณาด้วยปัญญาอยู่เสมอ ฉะนั้นวิมิงสา จึงหมายถึงการพิจารณาสอดคล้องอยู่เสมอ นั่นแหละ คือการใช้กำลังปัญญา

จะเอาอะไรมาสอดคล้องปัญญา มันก็ต้องเอาปัญญา เพราะฉะนั้นมันก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้เป็นกำลังปัญญา ถ้าเรามีการใช้กำลังปัญญาอยู่อย่างถูกต้องเสมอ มันก็เป็นอันดับสุดท้ายของความสำเร็จของอิทธิบาท ประมวลได้ว่าวิมิงสา หมายถึง การหมั่นตรองพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งที่ทำให้เป็นการใช้ปัญญาในการทำงาน พิจารณาไตร่ตรองถึงสิ่งที่ทำว่าถูกต้องหรือไม่อย่างไร มีผลทำให้งานที่ทำไม่ผิดพลาดรู้จักใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาลุप्तรรค ปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้นเพื่อให้งานดำเนินต่อไปด้วยดี

สติปัญฐาน 4 สติปัญฐาน หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติเป็นวิธีบำเพ็ญกัมมัฏฐาน ที่อาศัยสติพิจารณาที่ตั้งแห่งอารมณ์ 4 อย่าง คือ กาย เวทนา จิต ธรรม พุทธทาสได้อธิบายว่า คำว่า สติปัญฐานนี้ แปลว่า กันตามตัวหนังสือแท้ๆ “การตั้งสติไว้เฉพาะ” หรืออย่างทั่วถึง สติก็แปลว่าสติปัญฐานก็แปลว่าตั้งไว้เฉพาะหรือ แปลว่าตั้งไว้อย่างทั่วถึง ส่วนภาษาบาลีก็เหมือนกับภาษาอื่นๆ จะแปลคำอะไรลงไปหรือแปลอุปสรรคคำใดหนึ่งออกไปก็ต้องแล้วแต่ว่าข้อความแวดล้อมหรือบริบทเป็นอย่างไร ภาษาบาลี ปะ นี้ธรรมดาแปลว่าทั่ว แต่ในทางบางกรณีว่าเป็นปฏิเสธ คือ เฉพาะ สำหรับคำว่าสติปัญฐาน จึงแปลกันอยู่ 2 อย่างว่า ตั้งสติไว้เฉพาะ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือ ตั้งสติไว้พร้อม อันหมายความว่า ในเรื่องนั้นมันครบถ้วนทั่วถึง ดังนั้นบอกเขาเสียทั้งสองอย่างเลยดีกว่า ว่า ตั้งสติไว้เฉพาะ ทั้งพร้อมทั้งเฉพาะ สติปัญฐาน แปลว่า การตั้งสติไว้พร้อม เฉพาะ พร้อมคือครบถ้วน เฉพาะคือเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ที่ได้จำแนกไว้เป็นเป็น 4 อย่างคือ กาย เวทนา จิต และธรรม รวม 4 อย่าง ตั้งเข้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ตั้งไว้อย่างพร้อม คือครบถ้วนทั่วถึง

หากเราจะพูดถึงคำว่าสติโดยเฉพาะอีกทีหนึ่งว่า ทำไมจึงพูดว่าตั้งสติ ใช้คำว่าสติ แล้วทำไมบางครั้งจึงพูดว่า ตั้งจิต อันนี้ขึ้นอยู่กับภาษา มันยืดหยุ่น หรือกำกวมได้ การปฏิบัติธรรมใช้ได้การตั้งจิต และตั้งสติมันเหมือนกัน เพราะคำว่าจิตนั้นมันกว้างในที่อย่างนี้ก็คือ ตั้งสติ หรือตั้งจิต เหมือนกันหมด เช่นว่าผู้จิตใจไว้กับอารมณ์ คือลมหายใจเป็นต้น ผู้จิตไว้กับอารมณ์ก็เหมือนกับผู้สติ ตั้ง สติ ไว้กับอารมณ์ นั่นเอง

ในกรณีคำว่า “จิต” นั้น หมายความว่ากว้างไปหมด ไม่ใช่หมายความว่าจิตเอง หมายถึงทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิต. ถ้าแยกออกไปให้ละเอียดอีกเป็นเทคนิคของภาษา มันกลายเป็นว่าตั้งจิต หรือผู้จิตด้วยสติ ถ้าใช้เป็นความรัดกุมภาษา จะพูดอย่างรัดกุมทางภาษา เรียกว่าผู้จิต หรือตั้งจิตกับอารมณ์ ด้วยอาศัยสติเป็นเครื่องมือ แต่ที่แท้ทั้งสติทั้งจิตนี้แหละคือสติ

ถ้าต้องการจะรู้เรื่องนี้ละเอียดต้องไปศึกษาเกี่ยวกับภาษาโดยเฉพาะแยกให้ละเอียดออกไป ส่วนสติปัญญา เป็นพวกเจตสิก คือคุณสมบัติของจิต จิตนั้นหมายถึงตัวจิต แต่จิตเกิดตามลำพังไม่ได้ ถ้าไม่มีเจตสิกรวมอยู่ด้วย ฉะนั้นเมื่อเราไปกำหนดเข้าที่อะไรด้วยจิตนั้น ในนั้นจะมีจิตที่ประกอบอยู่ด้วยเจตสิก คือสติ มันจึงกำหนดอะไรได้ แม้แต่คิดนึกอะไรก็ได้

จิตล้วนๆ มันทำอะไรไม่ได้ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ คือสติ แล้วก็ไปกำหนดอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแต่ต้องการ สติปัญฐานก็คือ ใช้จิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติ เรียกสั้นๆว่าสติ กำหนดอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นว่าตั้งสติไว้พร้อมหรือเฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่าสติปัญฐาน

บางท้องถิ่นในสมัยโบราณเขาเรียกว่า ทำสติ อย่างนี้ การปฏิบัติของภิกษุนี้เขาเรียกว่าทำสติ, ไปทำสตินั้นคือไปทำกรรมฐาน หรือไปทำวิปัสสนา เรียกว่าไปทำสติ อย่างนี้ก็มี เขาใช้คำเต็มรูปของภาษา เรียกว่าสติปัญฐาน กำหนดตั้งไว้พร้อมเฉพาะซึ่งสติ

การตั้งสติหรือกำหนดสติ ในสติปัญฐาน 4 ต้องยกเอากาย เวทนา จิต ธรรม มาเป็นหัวข้อ การตั้งสติ ตั้งที่กายอย่างหนึ่ง ตั้งที่เวทนา อย่างหนึ่ง ตั้งที่จิตตัวจิตเอง อย่างหนึ่ง แล้วก็ตั้งที่ธรรม อย่างหนึ่ง ให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 4 อย่าง จึงได้เรียกว่าสติปัญฐาน 4 โดยจำแนกไปตามสิ่งที่เอามาใช้ให้จิตกำหนดนั่นเอง

นักปฏิบัติจะต้องตั้งสติปัญฐาน 4 เพราะแยกกันให้เป็น 4 ระบบนี้เรียกว่าสติปัญฐาน 4 เพราะแยกกันเป็น 4 แต่ถ้าเอามาปฏิบัติให้เนื่องเป็นสายเดียวกันโดยไม่แยก ก็คือระบบที่เรียกว่า อานาปานสติ 16 ขั้น ซึ่งมีสติปัญฐาน 4 ซ่อนอยู่ครบถ้วน ดังนั้นการปฏิบัติสติปัญฐาน 4 จึงปฏิบัติทีละอย่าง แล้วก็แยกกันเมื่อไร ที่ไหน อย่างไร ล้วนแต่แยกกันจึงเรียกว่าสติปัญฐาน 4 แต่ถ้ามาปฏิบัติด้วยระบบวิธีที่วางไว้เฉพาะอย่างยิ่ง ที่พระพุทธเจ้าท่านสรรเสริญว่า เหมาะสมสะดวกที่สุด ก็กลายเป็นอานาปานสติ 4 หมวดๆ ละ 4 ขั้น เป็น 16 ขั้น เหมือนที่เราพูดกันอยู่บ่อยๆ ซึ่งจะได้พูดกันโดยละเอียดเฉพาะเรื่องนั้น อย่างนี้ก็เรียกว่าอานาปานสติภาวนา และเป็นอานาปานสติเฉพาะแบบนี้ คือที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เป็นอย่างนี้

การกำหนดสติ ตั้งสติ โดยส่วนใหญ่ โดยหลักใหญ่ๆก็มีอยู่สอง เรียกเป็นภาษาธรรมว่าตั้งสติอย่างสมณะ คือ อย่างให้สงบ นี้อย่างหนึ่ง ตั้งอย่างมีปัญญา หรือวิปัสสนานี้อย่างหนึ่ง คือตั้งเพื่อให้รู้ ถ้าเราตั้งสติไปในทางให้สงบ เพื่อจะแก้ความฟุ้งซ่าน ตั้งสติไปในทางสมณะทำให้สงบแก้ความฟุ้งซ่าน ตั้งสติไปในทางปัญญาวิปัสสนา นั้นแก้ความโง่

ปัญหาทางจิตก็มีอยู่ 2 ข้อ คือมัน ฟุ้งซ่านเดือดร้อนรำคาญ ไม่เป็นผาสุกทางจิตอย่างหนึ่ง เราตั้งสติอย่างสมณะเพื่อแก้ส่วนนี้ ถ้าปัญหามีว่า มันโง่ไปหลงรักนั่นรักนี้ ยึดนั่นยึดนี้ ก็ต้องตั้งสติอย่างปัญญา เพื่อแก้โง่ หรือทำให้หายโง่ ตั้งอย่างสมณะก็แก้โรคทางจิตโดยเฉพาะ ตั้งทางวิปัสสนา หรือทางปัญญาก็แก้โรคทางวิญญาณดังได้ข้อร้องไว้หลายครั้งหลายหนเมื่อก่อนนี้ว่า ให้จำไว้ 3 อย่างว่า โรคทางกาย โรคทางจิต โรคทางวิญญาณ โรคทางกายไปหาหมอ ที่โรงพยาบาลโรคทางจิตทางวิญญาณ ต้องมาหาธรรมะในพุทธศาสนา คือตั้งจิตหรือปฏิบัติจิตอย่างสติปัญญานี้เอง ถ้าตั้งอย่างสมณะทำให้สงบ เพื่อแก้โรคทางจิตแก้ปัญหาทางจิต ถ้าตั้งอย่างวิปัสสนาหรือปัญญา มันก็แก้ความ โง่ หายโรคหรือหมดปัญหาในทางวิญญาณอย่างนี้

สติปัญญามีวิธีเจริญ สองแบบหรือสองชั้นสองระดับ คือระดับสมณะอย่างหนึ่ง ระดับปัญญาอย่างหนึ่ง ถ้าจะพูดอย่างระบบอานาปานสติ 16 ขั้น มันพร้อมกันไปตามลำดับ ตั้งแต่สมณะถึงปัญญา มรรค ผล นิพพาน อานาปานสติ 16 ขั้นกว้างอย่างนี้ แต่ถ้าพูดอย่างสติปัญญาน 4 ที่พูดกันอยู่ทั่วไปๆ ก็พูดถึงตั้งจิตสองระบบ นี้ ระบบสมณะทำอย่างหนึ่ง ระบบปัญญาทำอย่างหนึ่ง แล้วก็ไม่ค่อยได้พูดถึง มรรค ผล นิพพาน พูดแต่การตั้งจิต

ถ้าต้องการให้เห็นชัดในสติปัญญาน 4 นั้นทีละอย่างโดยห้วงช่องและโดยหลักใหญ่ๆ ได้พูดแล้วว่า สติปัญญาน 4 นั้น คือ กาย เวทนา จิต ธรรม 4 อย่าง

กาย กายานุปัสสนาสติปัญญานเอากายมาเป็นอารมณ์เป็นวัตถุสำหรับตั้งสติ เราจะเอากายตามความหมายธรรมดา คือเนื้อหนังร่างกายนี้เอาเนื้อหนังร่างกายมากำหนด ไม่ใช่พิจารณาที่ตั้งสติลงไปที่กาย แต่กำหนดความเป็นอย่างไรของกาย ความไม่สวยไม่งามไม่อะไร เพื่อให้จิตหยุดสงบ ยังไม่พิจารณาเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่กาย อย่างนี้ก็เป็นสมณะ ดูรูปร่างของร่างกาย เอาส่วนใจส่วนหนึ่งของร่างกายเป็นวัตถุเป็นนิมิต ดูแต่เพียงให้มันหยุดฟุ้งซ่าน หยุดกำหนดอย่างหยาบๆ เป็นเรื่องของสมณะ เป็นกายคตาสติ ส่วนสมณะ

คำว่า กายนี้ หมายถึงลมหายใจด้วย เพราะว่าลมหายใจนั้นเนื่องอยู่กับกาย แล้วปรุงแต่งกาย หรือเป็นตัวชีวิตนั่นเอง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า กายเป็นชื่อๆหนึ่งของลมหายใจ ลมหายใจนี้มันปรุงแต่งกาย กายขาดเครื่องปรุงแต่งเมื่อไร ก็สลายเมื่อนั้น ดังนั้นลมหายใจจึงถูกเรียกว่ากายด้วย การตั้งสติอย่างที่ 1 คือ ถ้าเอากายลมหายใจมากำหนด เหมือนกำหนดอานาปานสติขั้นแรกๆ หายใจยาว รู้ว่าหายใจยาว หายใจสั้นรู้ว่าหายใจสั้น กำหนดกายเพียงเท่านั้น อย่างนี้ เป็นสมณะ มีผลทำให้หยุดความฟุ้งซ่านกระวนกระวาย แม้จะทำไปได้มากจนถึงเป็นฌาน เป็นสมาบัติสูงสุด มันก็อยู่แค่สงบ ไม่

ฟุ้งซ่าน ไม่รำคาญ ไม่เป็นทุกข์ แต่ยังไม่หายโง่ นี่กำหนดที่ร่างกายนี้ก็ดี กำหนดที่ลมหายใจก็ดี เพียงประโยชน์แค่ความสงบ หยุดฟุ้งซ่าน นี้อย่างหนึ่ง เรียกว่า ตั้งสติไว้อย่างสมณะ

อย่างที 2 ตั้งสติอย่างวิปัสสนา หรือปัญญา เมื่อใจสงบปกติดีแล้ว พิจารณากายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา กายเนื้อนี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ลมหายใจนี้ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ชาวบ้านเรียกว่า ยกพระไตรลักษณ์เข้ามาจับ หรือว่ายยกอารมณ์ขึ้นไปสู่พระไตรลักษณ์ก็ได้ เหมือนการยกพระไตรลักษณ์มาใส่ หรือว่ายยกอารมณ์นี้ไปหาพระไตรลักษณ์ก็เหมือนกัน ให้มาพบกัน กับพระไตรลักษณ์ คือ เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็แล้วกัน ถ้าเพ่งอย่างนี้ เพ่งกายนั้นแหละ แต่เพ่งอย่างนี้ ก็เรียกว่าตั้งสติอย่างปัญญา หรืออย่างวิปัสสนา

ส่วนเรื่อง ความเพ่ง หมายถึง เพ่ง คือ ฉานะ แปลว่า เพ่ง ฉานะ นี้แปลว่า เพ่ง ถ้าเพ่งอย่างกำหนดอารมณ์ก็เป็นสมณะถ้าเพ่งลักษณะให้รู้ความจริงก็เป็นปัญญาหรือวิปัสสนา มันมีอยู่สองเพ่ง คำว่า “เพ่ง” ใช้สับสนปนเปกันไปหมดจนลำบาก พวกที่แปลเป็นภาษาฝรั่งก็ใช้ผิดๆ จนฝรั่งอ่านไม่รู้เรื่อง หรือไม่ได้เรื่องที่แท้จริง มันปนกันหมดระหว่างคำว่า meditate, concentrate, speculate, ปนกันยุ่งไปหมด ถ้าจะเอาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ meditate นี่เป็นเพ่งเฉยๆ เพ่งอย่างไรก็ได้ , ถ้า meditate ลงไปในวัตถุนั้น ก็เป็น concentrate คือรวบรวมจิต กระแสจิตทั้งหมดมาจดจ่ออยู่ที่สิ่งนี้สิ่งเดียวเป็น concentrate ถ้าเพ่งรายละเอียดหาข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งก็กลายเป็น speculate ก็รู้ข้อเท็จจริงอันละเอียดลึกซึ้งออกไป เดียวนี้เอาคำว่า concentrate กับ meditate มาใช้ปนกันยุ่ง ในหนังสือหนังสือที่เขียนเป็นภาษาต่างประเทศ มันก็ลำบาก แม้แต่ในภาษาไทยนี้ก็ยังไม่ค่อย

ต้องไปหาหลักที่ถูกต้องและแน่นอนว่า คำว่า ฉานะ แปลว่า เพ่ง ถ้าเพ่งอารมณ์ก็เพ่งให้จิตหยุดอยู่ที่นั่น แล้วเป็นสมณะ, ถ้าเพ่งหาความจริงอย่างลึกซึ้งก็เป็นปัญญา หรือ วิปัสสนา คำว่า สติปัญฐานคำเดียวนี้มีความหมาย 2 อย่าง แยกไปในทางสมณะก็ได้, แยกไปทางวิปัสสนาก็ได้ , เหมือนที่ได้พูดมาแล้ว สำหรับกายว่าทำอะไร เพ่งให้จิตหยุดอยู่ที่นั่นคือเพ่งกายให้จิตหยุดอยู่ที่นั่น ก็เป็นสมณะ , เพ่งกายให้รู้ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นปัญญา ประมวลได้ว่า กายนุปลัสสนา หมายถึง สติที่ตามกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ ในที่นี้ได้แก่ สรีรกายทั้งที่มีชีวิตและตายแล้ว ลมหายใจเข้าออก อิริยาบถ อวัยวะ และธาตุ 4 มีสติ กำหนดพิจารณาอยู่ที่กายอย่างใดอย่างหนึ่งจนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิพิจารณาต่อไปจนเกิดปัญญาเห็นกายทั้งภายในภายนอก ทั้งกำลังเกิดและกำลังดับ ทั้งที่ส่วนที่ชอบและไม่ชอบ จนกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่นในกายได้ มีสติเห็นชัดในกายว่า กายนี้ก็สีกว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เราเขา เพียงแต่สักธาตุเท่านั้น

เวทนานุปลัสสนาสติปัญฐาน เอาเวทนา มาเพ่งเป็นอารมณ์ด้วยการเพ่งเพ่งเพื่อให้รู้สีกว่ามีการอาการของเวทนาเป็นอย่างไรบ้างด้วยการแสดงออกกำลังมีเวทนาอะไรบ้าง พิจารณาเวทนาที่เกิดขึ้น

ให้จิตสงบเท่านั้นเป็นสมณะ แล้วต่อไปเริ่ม พง์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของเวทนา มันจึงจะเป็นปัญญา อย่างที่เรียกกันว่า “เจ็บหนอยๆ” นี่ฟังแต่ว่าเจ็บเท่านั้นเป็นสมณะ พง์จนหายเจ็บ

อยากขอแทรกพิเศษหน่อยว่า ถ้าเกิดเจ็บขึ้นมา เจ็บปวดที่เนื้อที่หนังนี้ หรือแม้แต่ที่ใจ เช่น ความเหนื่อย ความไม่สบาย ต้องพิจารณาพง์มันเข้าไปที่นั่น เดียวมันจะหายเจ็บ พง์เข้าไปที่เหนื่อย เดียวมันจะหายเหนื่อย ถ้าเจ็บแล้วลองพง์ว่า เจ็บหนอ เจ็บหนอ ลึกลงไปที่เจ็บ เดียวมันก็หายเจ็บ, หรือว่าเราเหนื่อย เดินทางมาเหนื่อย อยากจะหายเหนื่อยเร็วๆก็อย่าไปพง์ที่อื่นสำรวมสติให้ดี ให้นิ่ง ให้ดี แล้วพง์ที่ความเหนื่อย เดียวความเหนื่อยก็จะละลายไปสิ้น เร็วกว่าอย่างอื่น หายสนิทกว่าอย่างอื่น เอาเวทนาเป็นอารมณ์สำหรับจิตหยุดอยู่ที่นั่น อย่างนี้ก็เรียกว่าพง์เป็นสมณะ ไม่หายพุงช่าน รำคาญ อยากจะหายงต้องพง์เวทนา ว่ามันเป็นอะไรบ้าง ที่แท้จริงมันก็คือตัวการอันร้ายกาจที่สุด ที่ทำเรื่องราวให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์

ปัญหาต่างๆ เกิดมาจากเวทนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ สุขเวทนาอันเป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น ไม่เป็นสุขส่วนตัว เพราะว่าหลงอยู่ในเวทนา ทะเลาะวิวาทกับคนอื่น ก็เพราะมีเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้นเหตุ คือสุขเวทนา อยากมีบ้านมีเรือนที่ดิน มีอะไรต่างๆ ก็เพื่อความสุขเวทนา เมื่อไม่ได้อย่างใจก็ทะเลาะวิวาท

สุขเวทนา เวทนาทำให้รัก หรือทำให้โกรธ ยินดีเพราะเวทนา ยินร้ายเพราะเวทนา ในส่วนลึกของธรรมะมีเวทนานั้นแหละเป็นปัญญา ในทางธรรมะ มีระบบสติปัฏฐาน ให้ตั้งจิตหรือสติให้ถูกต้อง แล้วก็จะพบทางออก ทางหลุดรอดออกไปจากความทุกข์ ให้รู้จักเวทนา แล้วรู้จักทำตน ให้เป็นนายเหมือนเวทนา ดังนั้น เอาเวทนามาพง์ดูสงบเป็นสมณะ

ข้อเท็จจริงเวทนาเองเป็นตัวการหลอกมนุษย์จึงจะต้องทำลายมันด้วยอาวุธคือ ปัญญา ไม่ให้มันมาปรุงแต่ง หลอกหลวงเราได้อีก คือ เอาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาใส่เข้าไปที่เวทนา เหมือนกับที่เอาไปใส่เข้าที่กาย พิจารณากาย อันดับสุดท้ายก็เกิดปัญญา เห็นว่ากายนี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พอมาถึงเวทนาอันดับสุดท้าย เอาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ใส่เข้าไปที่เวทนา ให้มันหมดฤทธิ์ หมดอำนาจ ประมวลได้ว่า เวทนานุปัสสนา หมายถึง สติที่ตามกำหนดพิจารณาเวทนาเป็นอารมณ์ ในที่นี้ได้แก่ความสุข ความทุกข์ หรือความไม่สุขไม่ทุกข์ ที่เกิดจากการถูกต้องกันของอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก มีติดกำหนดพิจารณาที่เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง จนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ พิจารณาต่อไปจนเกิดปัญญาเห็นเวทนาทั้งภายในภายนอก ทั้งที่กำลังเกิดและกำลังดับ ทั้งส่วนที่ชอบและไม่ชอบจนคลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาได้ มี สติเห็นชัดในเวทนาว่า เวทนานี้ก็สักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แม้แต่น้อย

จิต กำหนดลักษณะจิตเป็นอย่างไร กำลังเป็นอยู่อย่างไร กำลังโกรธ หรือกำลังรัก หรือกำลังอะไรก็ตาม อย่างนั้นมันเป็นสมณะ เอาจิตเป็นอารมณ์ พอกำหนดจิตอีกอันหนึ่ง คือพง์เข้าไปที่นั่น นี่เป็นสมณะ

พิจารณาจิต พุ่งต่อไปถึงว่าจิตนี้เป็นสักว่าธาตุ วิญญาณธาตุ ประกอบอยู่ด้วยความ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เอาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาใส่เข้าไปที่จิต ไม่ให้เป็นตัวกู – ของกู ไม่ให้เป็น ตัวตนของตน อย่างนี้ก็เป็นปัญญา เป็นวิปัสสนา พิจารณาจิตก็มี 2 อย่างเพียงรู้จิตเป็นอย่างไรกำหนด เท่านั้นก็เป็นสมถ กำหนดเพียงภาวะว่า จิตของเรากำลังเป็นอย่างไรเท่านั้นเป็นสมถะ ว่ากำหนด ข้อเท็จจริงของมันเป็นอย่างใด ที่มันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างไร นี่เรียกว่าเป็นปัญญาเป็น วิปัสสนา ประมวลได้ว่าจิตตานุปัสสนา หมายถึง สติที่ตามกำหนดพิจารณาจิตเป็นอารมณ์ ในที่นี้ ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ที่เกิดขึ้น มีสติพิจารณากำหนดจิตให้อารมณ์ หรือความรู้สึกที่ เกิดขึ้นในเวลานั้นว่าเป็นอย่างใด จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ พิจารณาจิตต่อไปจนเกิดปัญญาเห็นจิตทั้ง ภายในภายนอก ทั้งที่กำลังเกิดและกำลังดับ ทั้งส่วนที่ชอบและไม่ชอบ จนคลายความยึดมั่นถือมั่น ในจิตได้ มีสติเห็นชัดในจิตว่า จิตนี้ก็สักว่าจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา อย่างแน่นอน

พิจารณาธรรม อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน “ธรรม” ในที่นี้แปลว่าสิ่งทั้งปวง หรือข้อเท็จจริง ของสิ่งทั้งปวง ที่เรียกว่ารูปธรรม นามธรรม รูปธรรมเอาไปไว้ที่กายแล้ว ที่เรียกธรรมในที่นี้ก็เหลือแต่ พวคนามธรรม พิจารณาเฉพาะธรรม

สิ่งที่เป็นามธรรมมีมากมายหลายอย่าง นับตั้งแต่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ จนกระทั่งธรรมะที่เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการปฏิบัติเป็นผลของการปฏิบัติ นี่เรียกว่าธรรมทั้งนั้น เอานามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมากำหนดพิจารณาอยู่ แล้วก็เรียกว่าพิจารณาธรรม หรือ อัมมานุปัสสนาติปัฏฐาน

ที่เป็นสมถะ เช่น เอาคุณของพระพุทฺธเจ้ามากำหนดอยู่ในใจ, เอาคุณของพระธรรมมา กำหนดอยู่ในใจ เอาคุณของพระสงฆ์ มากำหนดอยู่ในใจ, เอาคุณของท่านของศีล ของอะไรมา กำหนดอยู่ในใจ ฯลฯ กระทั่งเอาเรื่องธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวดามากำหนดอยู่ในใจเรียกว่า เทวตานุสสติ เหล่านี้มันเป็นสมถะไปหมด คือจิตหยุดอยู่ที่นั่นแล้วก็สบายดี

พิจารณาพุทฺธคุณ ว่า อรหันต์ สัมมาสัมพุทฺธ ฯลฯ อะไรอยู่อย่างนี้ ธรรมคุณ ที่ว่า สวากขาโต ภควตา ธัมโม ฯลฯ อะไรอยู่อย่างนี้ สังฆคุณว่า สุปฏิปันโน ญายปฏิปันโน ฯลฯ อย่างนี้เป็นสมถะ ทั้งนั้น เรียกว่า เอานามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมา หรือแม้ว่าเราจะเอาธรรมจริงๆ เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา มากำหนดพิจารณาอยู่ก็เพียงแต่กำหนดว่าเป็นอย่างไร นี่มันเป็นอย่างไร คือว่ากำลังรู้สึกอยู่ อย่งไร ไม่พิจารณาในแง่อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกว่า สมถะ

ต่อไปพิจารณาอันนั้นว่าทุกอย่างเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แม้แต่มรรค ผล นิพพาน เป็น อนัตตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา สัพเพ ธมมา อนัตตา หรือว่า สัพเพ ธมมา นาลํ อภินิเวสย , มองดู สิ่งทั้งปวงไม่ยกเว้นอะไรเลยในฐานะเป็นอนัตตา ก็เรียกว่าพิจารณาธรรมในส่วนปัญญา ในขั้นปัญญา

การฝึกพิจารณาธรรมพอจะสังเกตเห็นได้เองด้วยจับหลักได้เองว่าสมถะนั้นจะพิจารณากาย หรือเวทนา หรือจิต หรือธรรม อะไรก็ตาม เพื่อจิตหยุดสงบอยู่ที่นั่นในสิ่งนั้น แล้วก็หยุดความกระวน

กระวายได้. ส่วนการกำหนดสติในชั้นปัญญา หรือวิปัสสนานั้นมันรู้ตรากวเดียวหมดไปเลย ด้วยเรื่อง อนัตตา. พิจารณาว่ากายนี้สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา บทท่องของเราก็ต้องมีอยู่ อย่างนี้ ทบทวนสูตรสำหรับท่อง มีอยู่อย่างนี้ว่ากายนี้สักว่ากายไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา เวทนา นี้ก็สักว่าเวทนาไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเรา เขา จิตนี้ก็สักว่าจิต ไม่ใช่ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ธรรม ก็สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ไปดูการพิจารณาทั้ง 4 อย่างนี้ ใช้สูตรเหมือนกันหมดว่า ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ฉะนั้นสติปัญญานี้ก็กลายเป็นปัญญาขึ้นมาเต็มรูปอย่างนี้ ประมวลได้ว่า ธรรมานุปัสสนา หมายถึง สติที่ตามกำหนดพิจารณาธรรมเป็นอารมณ์ ในที่นี้ได้แก่ ธรรมที่สามารถกำหนดรู้ด้วยจิตได้ ทั้งธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล อริยสัจ 4 ชันธ 5 นิรวณ 5 आयตนะ 12 เป็นต้น มีสติพิจารณากำหนดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ พิจารณาต่อไป จนเกิด ปัญญาเห็นทั้งภายในภายนอก ทั้งที่กำลังเกิดและกำลังดับ ทั้งส่วนที่ชอบไม่ชอบ จนคลายยึดมั่นถือ มั่นในธรรมได้มีสติเห็นชัดในธรรมที่ว่า ธรรมนี้ก็สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา อย่างแน่ แท้ (พุทธทาสภิกขุ, 2532 หน้า 59-77)

สัมมปปธาน 4 ความเพียร โดยชื่อในภาษาบาลีที่มีอยู่ว่า สัมมปปธาน 4 สิ่งที่เรียกว่า ความเพียรมีมากข้อรู้จักกันในชื่อว่า วิริยะ-ความเพียรนั้น มากกว่าที่จะรู้จักในชื่อว่า “ ปธาน ” แม้ว่า ในมรรคมืองค์ 8 จะได้เรียกว่า วายามะ คือ สัมมาวายาโม นี้ ก็เป็นอันเดียวกัน. ในมรรคมืองค์ 8 เรียกว่า สัมมาวายาโม นั่นคือ ความเพียร วายาโม คือ ความพยายาม ฉะนั้น เป็นอันว่าจะเรียกชื่อว่า อะไรก็ได้ ตามความหมายเฉพาะกิจๆ กิจหนึ่ง วายามะ คือ ความพยายามไม่หยุด , วิริยะ คือการใช้ กำลังอย่างกล้าหาญ

ธรรมะหมวดนี้เราเรียกว่า ปธาน แปลว่าตั้งมั่น คือว่ามีกำลังใจที่ตั้งมั่นลงไปก็เรียกว่าปธาน สมปธาน นี่ก็คือ อย่างสม่ำเสมอ ความเพียรอย่างสม่ำเสมอตลอดกาลไม่ขาดสาย เรียกว่าส่วนๆ หรือ มองได้เป็นแง่มุมๆไปเลย สิ่งที่เราเรียกว่า ปธาน หรือสัมมปปธาน จึงถูกแบ่งออกไปเป็นตามหน้าที่ที่ กำลังกระทำหรือกำลังใช้ความเพียรอยู่ซึ่งมีดังนี้

สังวรปธาน เพียรระวัง เอามาไว้เป็นข้อแรกนี้น่าสนใจ, เพียรระวังเอามาไว้เป็นข้อแรก เลย หมายความว่า มีความรู้ แล้วยังต้องระวังอีก มีความรู้เฉยๆ ไม่มีประโยชน์อะไร ต้องรู้ว่าอะไรเป็น ภัย เป็นอันตราย ก็ระวังไว้ อย่าให้มันมากใกล้ อย่าให้มันเข้ามาเกี่ยวข้อง ประมวลได้ว่า สังวรปธาน หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้เพื่อสำรวมระวังไม่ให้ความชั่วที่ยังไม่เกิดมีในตน เพียรระวังป้องกันตัว ป้องกันใจไม่ให้หลงไหลคิดไปในทางที่ชั่ว จนถลำตัวลงไปเกลือกกลั้วกับความชั่วความผิดนั้น การ เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นได้ดีที่สุดคือ การสำรวมระวังอินทรีย์ 6

ปหานปธาน คือ ละ ที่ไปเกี่ยวข้องอยู่แล้ว ที่มันโง่ไปเกี่ยวข้องเข้าแล้วก็ละเสีย เช่นไปกิน เหล้าเข้าแล้ว หรือไปกินอยู่เป็นประจำ มันก็ต้องละเท่านั้นเอง ถ้าไม่เคยเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็จะป้องกัน ได้ดีมาแต่ข้อหนึ่ง ครั้นผลออกไปแล้ว หรือถึงขนาดที่ทำอยู่เป็นประจำ ก็ต้องละ นี้เรียกว่าฝ่ายชั่วฝ่ายไม่

ดี ต้องระวังอย่างหนึ่ง แล้วต้องละอย่างหนึ่ง ประมวลได้ว่า ปหานปธาน หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้เพื่อละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจ ละการทำสิ่งที่ไม่ดีพยายามกำจัดการทำชั่ว พุดชั่ว คิดชั่วให้หมดไปจากกมลสันดาน รวมถึงความเพียรพยายามที่จะละอกุศลวิตก คือ กามคุณ การพยาบาท และการเบียดเบียน

ภาวนาปธาน – คือ สร้าง, ต้องสร้างความดี ให้มีความก้าวหน้า หรือสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ขึ้นมาใหม่และเรื่อยๆ เป็นเรื่องสร้าง ประมวลได้ว่าภาวนาปธาน หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้เพื่อให้บุญกุศล สิ่งที่เป็นความดีความชอบ ที่ยังไม่มี ไม่เป็น ที่ไม่ก้าวหน้า ต้องให้เกิดขึ้นให้มีขึ้นในตนเอง หรือเพียรเพิ่มพูนบุญกุศลความดีที่มีอยู่แล้ว ให้มียิ่งขึ้น ขึ้นไป

อนุรักษนาปธาน สิ่งที่สร้างขึ้นมาขึ้นนั้น มีความจำเป็นที่ต้องรักษา เพราะว่าธรรมชาติของสังขารเป็นอย่างนั้นเอง มันอาศัยปัจจัยอยู่เรื่อยไป ปัจจัยสร้างขึ้นมา ปัจจัยสำหรับรักษาเอาไว้ แล้วเราก็รักษา ประมวลได้ว่า อนุรักษนาปธาน หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้เพื่อตามรักษาบุญกุศลหรือความดีงามที่มีอยู่แล้วในตนไม่ให้เสื่อมไปเพียรประคับประคองความดีงามนั้น ให้ตั้งมั่นในจิตใจตลอดไป (พุทธทาสภิกขุ, 2532 หน้า 35-56)

อินทรีย์ 5 และ พละ 5 หมวดธรรมะ ที่ชื่อว่าอินทรีย์ หรือพละมีอยู่ 5 อย่าง คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ส่วนคำว่าอินทรีย์ เมื่อเป็นอินทรีย์แล้วก็มีคำว่า อินทรีย์ต่อท้ายหมด ศรัทธา อินทรีย์เรียกว่าสัทธินทรีย์ วิริยะอินทรีย์ก็เรียกว่า วิริยอินทรีย์ สติอินทรีย์ก็เรียกว่า สตินินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ก็เรียก สมาธิอินทรีย์ ปัญญาอินทรีย์ ก็เรียกปัญญินทรีย์ มีอินทรีย์ต่อท้าย

สำหรับคำว่า “อินทรีย์” อินทรีย์ะ แปลว่าเป็นใหญ่ หรือสำคัญ หรือ ออกหน้า เราต้องรู้กันว่าคำนี้มันแปลว่าเป็นใหญ่ หรือสำคัญ หรือออกหน้า แม้แต่เป็นชื่อนกก็เรียกว่านกอินทรีย์ นี่ก็ดูมันจะหมายความถึงข้อที่เป็นใหญ่ เป็นชื่อธรรมะ หมายถึงธรรมะที่เด่นที่ออกหน้า

แต่โดยเหตุที่ธรรมะหมวดมี 5 อย่างนี้ นอกจากจะเรียกว่าอินทรีย์แล้วยังเรียกว่าพละด้วย , พละ – กำลัง คำว่า พ-ล หรือ พละนี้ แปลว่า กำลัง ซึ่งมีความหมายไปในทางรากฐาน หรือพื้นฐาน ฉะนั้น ธรรมะทั้ง 5 อย่างนี้ เป็นทั้งอินทรีย์ เป็นทั้งพละ มีดังนี้

ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ แต่ภาษามันกำกวม หรือมันกว้าง เชื่อผิดก็ศรัทธาผิด เชื่อถูกก็ศรัทธาถูก ฉะนั้นเราต้องมีศรัทธาชนิดที่ถูก จึงจะเรียกว่าศรัทธาในที่นี้ ถ้าเชื่อผิด ก็มีชื่อเรียกอย่างอื่น ไม่เรียกว่าศรัทธา ขึ้นเรียกว่าศรัทธาก็ต้องใส่ลงไประบุว่าศรัทธาผิด เป็นมิจฉาศรัทธาจึงจะได้ ถ้าพูดว่าศรัทธาเฉยๆ ก็ต้องหมายความว่ามันถูก ความเชื่อนั่นก็คือปัญญาแขนงหนึ่งนั่นเอง การที่เอาความเชื่อกับปัญญาไปแยกกันไว้นั้น มันเป็นไปได้มันผิดหมด แต่คนก็ยังพูดแยกกันอยู่ ความเชื่อกับปัญญา ถ้าเกิดแยกกันเมื่อไร ก็กลายเป็นความเชื่ออย่างงมงายในลัทธิอื่น ไม่ใช่พุทธศาสนา ความเชื่อของพุทธศาสนานั้นต้องเคียงคู่กันอยู่กับปัญญา

ที่แท้ศรัทธาก็คือปัญญาแขนงหนึ่ง เป็นปัญญาในขั้นริเริ่ม แต่แล้วเราก็แยกกัน โดยที่เราพูดว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ปัญญาไปอยู่สุดท้ายที่ 5 , ส่วนศรัทธาอยู่ที่ 1 ฉะนั้น ศรัทธาในที่นี้ก็คือปัญญาในรูปอื่น รูปหนึ่งซึ่งจะต้องมาก่อน เรียกว่าหวัก็ปัญญาข้างท้ายก็เป็นปัญญา อย่างนี้ก็ปลอดภัย

ถ้าหวัคือความงมงาย แล้วมันก็หมดกัน ต้องล้มละลายหมด ข้างท้ายจะเป็นปัญญา ก็เป็นไม่ได้ ฉะนั้น ศรัทธาจะต้องเป็นความถูกต้องด้วย , เป็นศรัทธาที่ถูกต้องด้วยจึงจะเรียกว่า เป็นศรัทธาในพุทธศาสนา ถ้าถูกต้องก็เรียกว่า มีปัญญา แต่เป็นปัญญาในขั้นริเริ่มเรามามองดูตัวพุทธศาสนา ที่กล่าวไว้ในรูปอื่น คืออริยมรรคมีองค์ 8 มีสัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา เรื่อยไปจนครบ 8 ในที่นี้จะขอชี้ให้ดูว่า ทั้ง 8 นี้ มีสัมมาทิฐิอยู่ข้างต้น ทิฐิ ก็คือ ความรู้ ความเข้าใจ หรือความเชื่อมั่นเอง สัมมาทิฐิ – มีความคิดเห็นถูกต้อง ก็คือ ความเชื่อที่ถูกต้อง ในมรรคมีองค์ 8 นี้ก็เอาศรัทธามารวมไว้ในสัมมาทิฐิองค์ที่ 1 ซึ่งเป็นปัญญาครอบคลุมทั้งหมด รวมทั้งขั้นริเริ่ม ทั้งขั้นอื่นตลอดไปถึงสุดท้าย ประมวลได้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่ถูกต้องเป็นเหตุให้ใจมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนจะทำว่ามีคุณประโยชน์สมกับที่ลงมือลงแรงทำ และเชื่อมั่นว่าตนสามารถทำได้

วิริยะ คือความพากเพียร ไปตามศรัทธา ศรัทธามีความสำคัญอย่างไร วิริยะก็มีความสำคัญอยู่อย่างนั้น คำว่า วิริยะ ควรจะพิจารณากันในแง่ของคำหรือคำพูดกันสักหน่อยด้วยเหมือนกัน เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า วิริยะคือความเพียร และเราก็ไม่ควรจะแปลเป็นภาษาไทย มันอาจแปลกประหลาด ที่ว่าคำที่เกี่ยวกับความเพียร เป็นคำที่ใช้ตามภาษาบาลีอยู่ตามเดิม เช่นเดียวกับคำว่า ธรรมะ เราไม่แปล ใช้คำว่าธรรมะไปตามเดิม คำว่าวิริยะนี้ก็เหมือนกันเราใช้คำว่า “วิริยะ” ไปตามเดิมที่แปลว่าความเพียรนั้นก็ไม่ได้แปล, เพียงแต่เอารูปคำไปเปลี่ยนเป็นภาษาที่ถนัดสำหรับคนไทย ส่วนคำว่า “ เพียร ” ก็คือคำว่าวิริยะ นั่นเอง อย่าเข้าใจว่าคำไทยนี้เป็นความเพียร, คือคำว่าวิริยะ หรือ อุตสาหะคือความพยายาม อย่างนี้ไม่ใช่

คำว่าพยายามเป็นภาษาบาลีตรงตัว คำว่าอุตสาหะก็เหมือนกัน เป็นการแสดงวัฒนธรรมไทยทางภาษา ซึ่งเป็นเมืองขึ้นแก่อินเดีย เป็น colony ทางวิญญาณทางภาษาแก่อินเดีย ใช้ภาษาอินเดีย ที่เป็นภาษาไทยแท้ๆ ก็เช่น คำว่า บากบั่น นี่เป็นไทยแท้ๆ ความขยัน ความบากบั่น แต่ก็ไม่ค่อยได้ใช้โดยตรง มักใช้คำว่า วิริยะ พยายาม อุตสาหะซึ่งเป็นคำบาลี ถ้าเราดูตามคำศัพท์ จะได้ความหมายของคำว่า วิริยะมีหลายแขนง อาจจะครบทุกแขนง มันมีไปถึงคำว่า ปัดคะ เป็นอันเดียวกันกับความเพียร ปรักกมะ ก็เป็นความเพียร อติติ ก็ความเพียร คำว่าความเพียรมีไวยากรณ์มากมาย แสดงความหมายอยู่ในตัว

สำหรับคำว่าวิริยะซึ่งเป็นคำหลัก มีความสำคัญเป็นพิเศษ มีความหมายลึกดี แล้วจะเอาความหมายตามตัวหนังสือ หรือความหมายทั่วไปก็ได้ คำว่าวิริยะ หมายถึงการใช้กำลังให้หมดไป คุณควรจะสังเกตข้อเท็จจริงข้อนี้ไว้ เป็นความรู้ แม้ในภาษาไทย คำว่าวิริยะ ที่เราแปลว่าความเพียรหรือ

อะไรก็ตาม มันหมายถึงการใช้กำลังให้หมดไป เช่นในการเผาไหม้เชื้อเพลิงให้เกิดกำลังเผาไหม้ เชื้อเพลิงก็หมดไป กำลังจะหมดไปพร้อมๆ กันไป ฉะนั้น คำว่า วิริยะ แปลว่า การเผากำลังนี้ให้หมดๆ ไปคือการใช้มันนั่นเอง ประมวลได้ว่า วิริยะ หมายถึง ความเพียรประกอบในสิ่งนั้น ความกล้าที่จะลงมือทำงานตามที่ตัวเองชอบ ทำด้วยความมานะบากบั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เผชิญ ทำด้วยหัวใจที่รู้สึกสนุกกับงาน แม้จะมีอุปสรรคก็เพียรแก้ไขไม่ยอมแพ้ ตั้งหน้าทำเรื่อยไปจนกว่าจะพบความสำเร็จ

สตินทรีย์ สำหรับผู้ที่มิศรัทธายังไม่จริง ยังไม่ถึงขั้นที่รับประกันได้ มีความพากเพียรมากแต่สติก็ยังจำเป็นอยู่มาก เพื่อจะควบคุมศรัทธา ควบคุมความเพียร ถ้าปราศจากสติแล้วมันจะไปไหนหมด แม้ว่าจะถูกมาแล้วแต่ที่แรก ตั้งต้นถูกถ้าปราศจากการควบคุมที่ดีของสติแล้วมันก็ไปไหนก็ได้ ฉะนั้น สติก็คือ ผู้คุม เป็น director หรือเป็นอะไร เป็นผู้คุมศรัทธา คุมความเพียรที่ยังไม่ถึงที่สุด ก็เลยถูกยกขึ้นมาในฐานะเป็นสิ่งสำคัญ คือเป็นอินทรีย์ขึ้นมาอีกเป็นอันที่สาม

เรื่องสติเราก็ตุกกันมากแล้วในวันทีอธิบายถึงสติปัฏฐาน 4 แต่ใจความของสติก็คือว่า ความรู้ที่มาทันทั่วทั้งที่ บทนิยามอย่างนี้พอเพียง ความรู้ที่มาทันทั่วทั้งที่ในกรณีนั้นๆ ไม่มาสาย ไม่มาช้า นอกเวลา คนเรา “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ปัญญาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ก็เพราะว่าขาดสติ สติมาไม่ทันทั่วทั้งที่ หรือว่าไม่มาเสียด้วยซ้ำไป มันเป็นปัญญาอยู่ในสมุท หรือเป็นปัญญาอยู่ในพุดคุดโว ไม่มีปัญญาจริงมาช่วยทันทั่วทั้งที่ได้ ฉะนั้น สติก็ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากปัญญา หรือความรู้เท่าที่จำเป็นแก่กรณีนั้นๆ และมาทันทั่วทั้งที่ ก็เลยควบคุมให้สิ่งต่างๆ ไม่ผิดได้ ประมวลได้ว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ เป็นกำลังเพราะเป็นเหตุควบคุมใจให้ดำรงอยู่กับกิจที่กำลังกระทำอยู่นั้นให้มีความรอบคอบละเอียดลออไม่ลืมสติ เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในกิจทางงานที่ทำ ส่วนปัญญาจะมีความรู้ก็ต่อเมื่อสติทั้งนั้น ถ้าไม่อย่างนั้นปัญญาไปนอนอยู่เสียที่ไหนมากมายกายกองก็ไม่มีประโยชน์อะไร พอวิ่งมาทันทั่วทั้งที่ปัญญาก็กลายเป็นสติ ฉะนั้น เราก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีสติทั้งๆ ที่มี ความรู้ สติของเด็กๆ ก็คือความระลึกได้ ความนึกได้ หรือความจำ นี้ เรียกว่าสติ เช่นเด็กๆ เรียนหนังสือ พอถึงคราวสอบไล่เกิดระลึกได้ ตอบถูก อย่างนี้ก็เรียกว่ามีความจำ มีสติ เอาปัญญาที่มีอยู่นั้นมาใช้ได้ เอาความรู้ที่มีอยู่มาใช้ได้

ในทางธรรมะ สติไปไกลมากกว่าเด็กๆ ไกลกว่านั้นคือสติที่จะมาทันคว้นแก่การที่กิเลสจะเกิดขึ้น นี่ไม่ใช่เล็กน้อย เมื่อตาเห็นรูปเท่านั้นแหละ สติแทบจะทำไม่ทันแล้ว มันจะเป็นกิเลสเป็นความทุกข์แล้ว สติจะต้องไวมาก สติแทบจะไม่ทันแล้ว มันจะเป็นกิเลสเป็นความทุกข์แล้วสติจะต้องไวมาก ที่จะให้ทัน อย่าให้เกิดความคิดโง่ๆ เหล่าๆ ไปในทางกิเลสให้เกิดสติปัญญาที่จะควบคุมสิ่งเหล่านั้นๆ

เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูได้ฟังเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่น เมื่อลิ้นได้รส เมื่อกายได้สัมผัสทางผิวหนัง สติต้องมาทัน ไม่อย่างนั้น คือจะไปตามอำนาจของกิเลสหมด สติมาทันก็จะตั้งไว้ในทางของปัญญา

ของโพธิ ของความถูกต้อง ของความไม่มีทุกข์ สติก็เลยเป็นตัวละครสำคัญขึ้นมาอีกตัวหนึ่ง ไม่ใช่ของเล่นๆ นี่มีสติเป็นอินทรีย์

สมาธิอินทรีย์ คือกำลังใจทั้งหมด กำลังจิตทั้งหมดเราก็เคยพูดเรื่องสมาธิเป็นอย่างไรกันมามากมาย ทีนี้ก็เพื่อให้กำลังมันหนักให้กำลังมีเต็มที่ กำลังมีสมบูรณ์ ให้สมกับศรัทธา วิริยะ สติมา ขนาดหนักแล้วเป็นไปไม่ได้ ถ้าไม่มีสมาธิ ที่เป็นกำลังของจิตมากพอ สติเอาไว้ได้ไม่พอ ก็เลยต้องมีสมาธิ คือจิตที่ประกอบไปด้วยกำลังเต็มที่ กำลังจิตทั้งหมดถูกรวบรวมกันเข้าเป็นจุดเดียว เป็นสมาธิ ที่กล่าวมาแล้วว่า จิตบริสุทธิ์ มีจิตตั้งมั่น มีจิตควรแก่การงานที่จะต้องทำนั้นเรียกว่าสมาธิ ประมวลได้ว่า สมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่น จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ใจที่ตั้งมั่นจดจ่ออยู่กับกิจที่ทำ หรือทำด้วยความตั้งใจอย่างสำเร็จโดยง่าย แต่ถ้าขาดสมาธิ คือไม่แน่วแน่ ลังเล ความผิดพลาดก็เกิดได้ง่าย สมาธิจึงเป็นกำลังของใจให้มีความตั้งมั่นจดจ่ออยู่ในกิจที่ทำให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอจนกว่าจะสำเร็จ ไม่ทำให้ใจฟุ้งซ่าน

ปัญญินทรีย์ มาเป็นอันที่ 5 นี่เป็นความรู้ที่ถูกต้องตลอดกาล แล้วขั้นสุดยอด ถูกทำให้เจริญขึ้นไป แล้วมันเจริญขึ้นไปเท่าไร ก็หล่อเลี้ยงหรือว่าตั้งธรรมะต้นๆ นั้นตามขึ้นไปด้วย มันเลยเจริญในทางปัญญาจนถึงกับว่าดับทุกข์ได้สิ้นเชิงดับกิเลสได้สิ้นเชิงบริสุทธิ์ได้เพราะปัญญา ธรรมะ 5 อย่างนี้ในฐานะเป็นอินทรีย์ มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีความเด่นอย่างยิ่ง เราเรียกกันว่าอินทรีย์และเป็นกำลังอีกด้วย ประมวลได้ว่า ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ที่เป็นกำลังอุดหนุนใจ ให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วจัดการแก้ไขปัญหานั้นตามควรแก่เหตุสิ่งที่ควรละก็ละเสีย สิ่งที่ต้องทำก็ทำโดยทันทีไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง

สรุปความว่าศรัทธาก็เป็นกำลัง วิริยะก็เป็นกำลัง สติก็เป็นกำลัง สมาธิก็เป็นกำลัง ปัญญาก็เป็นกำลัง เลยเรียกมันว่า กำลัง 5 อย่าง ไปเสียก็มีแทนที่จะเรียกว่าอินทรีย์ 5 อย่าง เพราะมองดูในอีกมุมหนึ่ง แต่ว่าโดยทั่วไปแล้ว มองกันในแง่ที่เป็นอินทรีย์คือเป็นตัวละครสำคัญ สำคัญในแง่ที่เป็นกำลังก็ได้ สำคัญในแง่ที่ว่ามันขาดไม่ได้ แล้วสำคัญในแง่ที่ว่ามันเด่นมันงดงามก็ได้ แต่รวมความแล้วคำว่าอินทรีย์ แปลว่า “ตัวละครสำคัญ” จำไว้ ว่าเป็นตัวละครสำคัญในทางที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์และยังมีตัวละครสำคัญในทางที่จะทำให้ฉิบหาย อย่างนี้เราไม่พูดถึงแต่ก็เรียกว่าอินทรีย์เหมือนกัน คือจักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ หมายถึง หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้เรียกว่าอินทรีย์เหมือนกัน อินทรีย์ในทางที่จะทำให้เกิดเรื่องเกิดกิเลส เป็นอินทรีย์ที่ต้องฆ่าเสียให้ตาย เปรียบเหมือนนกอินทรีย์ที่ร้ายกาจที่มันจะจิกจะเกาะจะกินมนุษย์นี้ จะต้องฆ่ามันเสียให้ตาย คือว่าปราบให้อยู่ในอำนาจคุมให้อยู่ในอำนาจ ตา หู จมูก กาย ใจ นี่เป็นอินทรีย์ที่จะต้องคุมให้อยู่ในอำนาจ มิฉะนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่มันจะกัดเอาจะกินเอา คือทำให้เกิดความทุกข์ อินทรีย์แบบนี้เป็นตัวละครสำคัญฝ่ายที่ทำให้เกิดความทุกข์ก็ต้องฆ่ามันเท่านั้นเอง

ส่วนอินทรีย์อย่างทีกล่าววว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นตัวการสำคัญฝ่ายที่จะดับทุกข์ คือนิพพาน และเป็นอินทรีย์ฝ่ายที่จะฆ่าอินทรีย์ อินทรีย์ฝ่ายนี้จะฆ่าอินทรีย์ฝ่ายโน้น เพื่อจะฆ่าความเป็น อันธ์พาลของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่จะก่อให้เกิดกิเลสตัณหา อย่าให้เป็นของร้อนขึ้นมา ให้ตาเป็นของเย็น ให้หูเป็นของเย็น ให้จมูกเป็นของเย็น ให้ลิ้นเป็นของเย็น ให้กายเป็นของเย็น ให้ใจเป็นของเย็น แล้วก็นิพพานอยู่ที่นั่น

การฆ่าความร้อน ดับความร้อนเสียได้ เขาพูดเป็นอุปมาว่า เป็นนกอินทรีย์ที่จะต้องฆ่าเสียให้ตาย นิทานหรือภาพพุทธาหารณ์เขาเขียนเป็นนกอินทรีย์ 5-6 ตัว ที่จะต้องเอาลูกศรยิงเสียให้ตาย ก็คืออินทรีย์ฝ่ายที่เรากำลังพูดนี้ เอาศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ไปยิงนกอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่ให้หมดโอกาส หมดหนทางที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา

พอตาเห็นรูป สติวิ่งมาทัน ที่จะควบคุมไม่ให้มีความคิดปรุงไปใน ทางเกิดตัณหา – ของกู เป็น โลก เป็น โกรธ เป็น หลง ถ้าสติมาแล้วไม่ต้องสงสัย อะไรๆก็มา ศรัทธา วิริยะ สมาธิ ปัญญา อะไรมันก็มา เพราะรวมอยู่ในนั้น หรือว่าเมื่อเราปฏิบัติในศรัทธา วิริยะ สมาธิ ปัญญา อยู่ เป็นประจำนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็หือไม่ขึ้น คือหือไปในทางที่จะเป็นกิเลสไม่ได้ ก็เรียกว่ามันฆ่า หรือมันปราบกันอยู่ในตัว

การเอาอินทรีย์ปราบอินทรีย์ แต่ว่าคนละอย่าง เราก็กสนใจศึกษาอย่างที่จะเป็นที่พึ่งแก่เรา ในที่สุดก็เป็นเรื่องในภายในทั้งนั้น ในภายในตัวคนคนหนึ่งมีทั้งสองอินทรีย์ พระพุทธเจ้าทนายตรัสไว้ อย่างนั้น ความทุกข์ก็ดี เหตุให้เกิดทุกข์ก็ดี ความดับทุกข์ก็ดีทางที่จะดับทุกข์ได้ก็ดี เราบัญญัติว่าอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณว่าหนึ่งนี้ ก็เป็นอันว่าอินทรีย์ทั้งสอง อยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณว่าหนึ่งนี้ แล้วจะเป็นที่พึ่งได้ก็คือศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือ ที่จะแก้ปัญหาทุกอย่างได้ ธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือหมวดนี้เรียกว่าอินทรีย์ 5 หรือพละ 5 ก็ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2512, หน้า 79-102)

โพชฌงค์ 7 โพชฌงค์ แปลว่าองค์ของการตรัสรู้ โพ-ช ในที่นี้ คือโพธิ ในที่นี้ คือ โพธิ นั่นเอง รูปศัพท์นี้เปลี่ยนได้ แต่เนื้อความ หรือใจความอันเดียวกันคงเดิม โพชฌงค์ – องค์แห่งการตรัสรู้ ให้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นคุณธรรมที่ปลูกเร้าใจให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบานซึ่งประกอบไปด้วยดังนี้

โพชฌงค์แม้จะมีชื่อเรียกเหมือนกับธรรมะหมวดอื่นแต่ก็ถึงถึงความสัมพันธ์ของธรรมะในระหว่างธรรมะด้วยกันมากกว่า เมื่อพูดถึงโพชฌงค์ก็ต้องพูดถึง สติ อัมมวิจยะ วิริยะ ปิตี ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา นี่ก็ดูเถิดมันก็ต้องพูดถึงชื่อธรรมะเหล่านี้ ซึ่งมันเหมือนกันในหมวดอื่น เช่นคำว่าสติ

เราพูดถึงสติ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้พูดถึงสติเฉยๆ พูดถึงสติเมื่อกำลังเป็นโพชฌงค์ เมื่อกำลังทำหน้าที่ของมันอย่างเป็นโพชฌงค์ คือสัมพันธ์กับธรรมะอื่นๆอย่างไร พูดถึงอัมมวิจยะ ก็คือพูดถึงปัญญานั้นเอง พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าปัญญา แต่มาเรียกชื่อใหม่ว่าอัมมวิจยะ ธรรมวิจย คือ ปัญญาที่กำลัง

สวดสวดธรรม เลือกเฟ้นธรรม พิจารณาธรรม กำลังทำหน้าที่อยู่อย่างนี้และสัมพันธ์กับสติอย่างไร สัมพันธ์กับสิ่งถัดไปคือวิริยะอย่างไร

เมื่อเราพูดถึงวิริยะ สติ แล้วธัมมวิริยะ แล้ววิริยะ ก็คือวิริยะที่ชื่อเดียวกันกับในหมวดธรรมอื่นๆ แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงแง่ ที่มันสัมพันธ์กันกับธัมมวิริยะอย่างไร และจะสัมพันธ์กับปิติ ข้างหน้าต่อไปอย่างไร

พอพูดถึงปิติมันก็เป็นองค์ฌาน โดยทั่วไปเป็นองค์ฌาน คือความอึดใจ แต่ในที่นี้ไม่ใช่องค์ฌาน เป็นในเรื่องความอึดใจที่นำมาใช้งานอยู่เกี่ยวกับวิริยะ คือความพากเพียร ในฐานะที่เป็นกำลังของการสนับสนุนความพากเพียร ซึ่งก็เป็นกำลังอยู่แล้ว มันก็จะสัมพันธ์ต่อไปกับปัสสัทธิคือความเข้าสู่การรอยของธรรมะ พูดถึงปัสสัทธิ และสมาธิ ก็มีชื่ออย่างเดียวกับสมาธิในที่อื่น แต่เราพูดถึงหน้าที่ ซึ่งกำลังทำหน้าที่ และกำลังสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่าอุเบกขา

สมาธินี้ก็หมายถึงสมาธิที่กำลังทำงานอยู่อย่างตัวเป็นเกลียว ไม่ใช่สมาธินิ่งๆหรือว่าสมาธิสงบ เป็นสมาธิที่มันกำลังทำหน้าที่ตรงเต็มตัวของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ นี่มันสัมพันธ์กันอยู่กับปัสสัทธิและอุเบกขา คำว่าอุเบกขาก็มีความหมาย อุเบกขาเฉยๆ อุเบกขาเวทนา อุเบกขาของค์ฌาน อุเบกขาอะไรอื่นๆอีก แต่อุเบกขาในที่นี้เป็น อุเบกขาโพชฌงค์ เป็นอุเบกขาของความถูกต้อง ที่มีความถูกต้องมาดีแล้ว ก็ปล่อยให้มันเฉยไป ให้เป็นความถูกต้องที่กำลังไปอย่างแน่วแน่ เขาเรียกว่าอุเบกขาประมวลได้ว่า โพชฌงค์ 7 จัดลงในสิกขา 3 ได้ 2 สิกขา คือ สติ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ และอุเบกขา เป็นจิตตสิกขา ส่วนธัมมวิริยะเป็นปัญญสิกขา

อริยมรรคมีองค์ 8 มรรคก็แปลว่าหนทาง หรือแนวทางวิธีปฏิบัติสำหรับดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ เป็นหนทางที่ทำให้ผู้ดำเนินตามเป็นพระอริยบุคคลได้มีดังนี้

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นที่ถูกต้อง ปัญญาอันเห็นแจ้งในอริยสัจ คือ เห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค

สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริอันถูกต้อง ได้แก่ความดำรินอนออกจากกาม ในอันไม่พยาบาท ในอันไม่เบียดเบียน

สัมมาวาจา หมายถึง วาจาที่ถูกต้อง ได้แก่การพูดจาที่เว้นจากวจีทุจริต 4 คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานที่ถูกต้อง ได้แก่การงานที่เว้นจากการกายทุจริต 3 คือฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง ได้แก่เว้นการเลี้ยงชีพที่มีโทษทั้ง 2 ฝ่าย คือ โทษทางโลก และโทษพระบัญญัติ รู้ประมาณในการแสวงหา การรับ และการบริโภค

สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่ความเพียรในสัมมปปธาน 4 คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลเกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

สัมมาสติ หมายถึง ความระลึกที่ถูกต้อง ได้แก่ความระลึกในสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม

สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจที่ถูกต้อง ได้แก่ความตั้งใจมั่นในการเจริญฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน มรรคทั้ง 8 ประการดังกล่าวแล้ว ประมวลได้ว่า ความเห็นชอบ ดำริชอบ สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ สงเคราะห์เข้าในศีลสิกขา และเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ สงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขา

การปฏิบัติทั้งหมดสรุปให้เหลือสาม ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้า ศีล สมาธิ ปัญญา นอนตายติดอยู่เป็นอย่างไร มันก็ไม่มีประโยชน์ เป็น เรื่องที่พูดเรื่องท่องจำไปอีกเหมือนกัน แต่ถ้าศีล สมาธิ ปัญญา กำลังเป็นไป กำลังทำหน้าที่อยู่อย่างตัวเป็นเกลียว คือเป็นไปตามหน้าที่ของมันแล้วโพชฌงค์ก็มีอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา ในการที่จะมีศีลจริง สมาธิจริง ปัญญาจริง ต้องมีองค์ของโพชฌงค์ครบ หรือองค์ของโพชฌงค์ทั้ง 7 องค์นี้ เราจะมองดูในแง่ของศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้เช่นกัน และได้บอกให้รู้แล้วว่าในขณะที่มีการทำสมาธิ ปัญญา อยู่ นั่นศีลซ่อนอยู่ใต้นั้น เพราะว่าศีลคือความตั้งใจที่จะสำรวมระวังอะไรอยู่ นั่นคือเป็นส่วนศีล คือส่วนบังคับตัวเอง ฉะนั้นทำสมาธิหรือทำปัญญาวิปัสสนาก็ตาม ต้องมีการสำรวมจิต ให้ทำการสำรวมจิตนั้นแหละคือศีลหรือว่าเมื่อเราอยู่อย่างผู้บำเพ็ญสมาธิหรือปัญญา มันไม่มีทางจะขาดศีล มันมีศีลสมบูรณ์อยู่ในตัวเองโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องรักษาศีลก็ยังมีศีลถึงที่สุดเพราะข้อนี้ ไม่เจตนาจะรักษาศีล เจตนาทำสมาธิวิปัสสนา แต่กลับมีศีล ความสัมพันธ์กันอย่างนี้เป็นลักษณะของโพชฌงค์

ต้องปฏิบัติให้มีความสัมพันธ์กันว่า เมื่อเรามีศีล ตั้งเจตนาที่จะรักษาศีล ก็มีสมาธิปัญญา ประคับประคองอยู่ คนรักษาศีลจะต้องมีสติสัมโพชฌงค์ คือมีสติรู้สึกตัว โดยทั่วถึง เกี่ยวกับศีล เกี่ยวกับเรื่องความทุกข์ ความชั่ว ที่จะต้องละเสียให้ได้ด้วยศีล นี้ก็มีสติอย่างนี้

คนรักษาศีล ก็มีธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ คือการเลือกเฟ้นดีแล้วด้วยปัญญาเกี่ยวกับศีล เขาจึงรักษาศีลได้ดี คนรักษาศีลก็มีธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ คนรักษาศีล ต้องบากบันเพียร ที่จะต่อสู้อดกลั้นอดทนต่างๆ นานา เพื่อให้ศีลมันอยู่ อย่างนี้เรียกว่าวิริยะสัมโพชฌงค์

คนรักษาศีลนั้นจะไม่หมดกำลังใจเสียได้ง่ายๆ ก็ต้องมีปีติสัมโพชฌงค์หล่อเลี้ยงไว้ คือยินดีพอใจในการที่ตัวมีศีล มีความอิมใจในการที่ตัวศีลนี้ หล่อเลี้ยงไว้ อิมใจในความสำเร็จของการรักษาศีล เรียกว่าปีติสัมโพชฌงค์

คนรักาศิลลจนเข้ารูปเข้ารอย ก็มีปัสัทธิสัมโพชนงค์ มีศีลอยู่ได้จริง ไม่ต้องลำบากมากมายเหมือนตอนแรก ก็เลสหยาบๆ มันระงับไปเป็นปัสัทธิ ก็เข้ารูปเข้ารอย ที่จะทำให้อิลปรากฏออกมาแสดงตัวออกมา

คนรักาศิลลก็มีความปักใจมั่นเป็นสมาธิสัมโพชนงค์ในการรักาศิลล แล้วต้องมีศีลด้วย กำลังใจ แม้ศีลจะเป็นเรื่องบังคับกายวาจาก็จริง แต่ว่าการรักาศิลลจะต้องทำด้วยกำลังใจ ก็เป็นสมาธิ เมื่อประพฤติปฏิบัติศีลเข้ารูปเข้ารอยดีแล้ว เราก็ปล่อยมันได้ มันไม่มีทางขาดศีลคนที่มศีลเป็นนิสัย หรือว่ามีสมบัติผู้ดีเป็นนิสัย อย่างนี้ก็ไม่มีความขาดศีลนี้เป็นอุเบกขาสัมโพชนงค์ ปล่อยไปเฉยๆ ก็ไม่มีการขาดศีล ในเมื่อศีลเข้ารูปเข้ารอยดีแล้ว

จะเห็นได้ว่าการรักาศิลล หรือเกี่ยวกับศีลอย่างเดียว มันก็ต้องอาศัยองค์ประกอบของสัมโพชนงค์ 7 อย่างนี้ด้วยเหมือนกัน และอาการอย่างนี้จะเป็เรื่อยๆ สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป จนถึงเรื่องปัญญา เรื่องวิปัสสนาเรื่องตัดกิเลส เรื่องบรรลุมรรค ผล โดยตรง ดังนั้น ชีวิตก็คือการค้าขายทางวิญญาน ชีวิตที่เดินไปตามทางมรรคมองค์ 8 ประการ มีโพชนงค์ 7 เป็นหลักการ นี่คือการค้าขายทางวิญญาน ได้กำไรสุดยอดเป็นพระนิพพานมา เราลงทุนด้วยการปฏิบัติ เหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไคลย้อย เหนื่อยในการปฏิบัติธรรม ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ เหมือนกับลงทุนค้าขาย ในที่สุดได้กำไรมาเป็นมรรค ผล นิพพาน (พุทธทาสภิกขุ, 2512 : 103-118)

ประมวลทั้งหมด 7 หัวข้อธรรมมี 37 ประการ คือโพธิปักขิยธรรม หมายถึงความสูงของพระบรมธาตุ 37วา 2 ศอก หมายถึงเหตุและผล (มรรค, ผล) 1 คีบ หมายถึงพระนิพพาน 1

ส่วนที่ 3 ความสูงจากบัวกาบปลี (บัวคว่ำบัวหงาย) ซึ่งเป็นส่วนของทองคำแผ่น สูงจรดบาตรนํ้ามนต์ (หม้อทองคำ) มีความสูง 6 วา 2 ศอก กับ 1 คีบ รวมแล้วได้เท่ากับ 9 หมายถึงโลกุตระธรรม 9 ประการ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ทองคำหนัก 216 กิโลกรัม $2 + 1 + 6$ เท่ากับ 9 คือโลกุตระธรรม 9 ประการ

ส่วนที่ 4 ปล้องไฉนที่เป็นปูนนับได้อีก 52 ปล้อง บวกกับบัวคว่ำบัวหงายอีก 2 ซึ่งเป็นส่วนยอดของปล้องไฉนเป็น 54 เท่ากับ 9 หมายถึงโลกุตระธรรม 9 ประการ คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 (แต่ขณะนี้ปล้องไฉนจะมีเท่ากับจำนวนเดิม หรือไม่หลังจากบูรณะแล้ว)

ส่วนที่ 5 ส่วนบัลลังก์ที่เสาดาร มีจำนวน 4 ฐาน 8 เสา 4 ด้าน (คอรชง) หมายถึงอริยสัจ 4 ทำให้ผู้มาในทิศต่างๆ ได้มองเห็นแต่ไกล ทุกทิศจะเห็นอริยสัจ 4 เสมอกัน และ 8 เสา หมายถึงอริยมรรคมองค์ 8 ประการ ประกอบด้วยอริยสัจ 4 หมายถึง ธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 มี 4 ประการคือ 1) ทุกข์ ความจริงคือทุกข์เป็นผล 2) สมุทัย ความจริงคือสมุทัย เหตุที่เกิดทุกข์เป็นเหตุ 3) นิโรธ ความจริงคือนิโรธ ความดับทุกข์เป็นผล 4) มรรค ความจริงคือมรรค ได้แก่ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นเหตุ

ส่วนที่ 6 เสหาหร หรือองค์พระอริยะสาวก 8 องค์ ประนมมือทำประทักษิณรอบบนรัตนบัลลังก์ (หรือเรียกอีกอย่างว่าอรหันต์ 8 ทิศ) อยู่ประจำทิศทั้ง 8 ดังนี้ 1) ทิศตะวันออก เป็นรูปพระอัญญาโกณฑัญญะ ปฐมสาวก 2) ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นรูปองค์พระมหากัสสปะ 3) ทิศใต้ เป็นรูปองค์พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา 4) ทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นรูปองค์พระอุบาลี 5) ทิศตะวันตก เป็นรูปองค์พระอานนท์ 6) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นรูปองค์พระคัมภีร์ 7) ทิศเหนือ เป็นรูปองค์พระโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย 8) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระราหู พุทธชินารส

ส่วนที่ 7 เป็น กรงแก้ว พุ่มข้าวบิณฑ์เป็น ส่วนที่มีความสวยงามที่สุด เพราะประดับด้วยแก้วหลากสี มีลูกปัดเป็นตาข่าย ดอกบัวตูม มีพานทองสัมฤทธิ์รูปทรงเกลี้ยงๆ มีกลีบยื่นออกไปข้างๆ ทั้ง 4 ทิศ 4 กลีบ กลางพานทะลุมีลวดทองแดง 4 อัน ยื่นขึ้นมาระหว่างพานที่ทะลุจัดให้ผายออกตามขอบพาน 4 อัน แล้วรวบปลายเป็นพุ่มบัว (ที่เรียกว่าพุ่มข้าวบิณฑ์) แต่ละซี่ประกอบด้วยลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุกร้อยไว้ตามซี่ของเสาแหกร จากลูกแก้วลูกโตด้านล่างจนถึงลูกเล็กสุดส่วนยอดของยอดพุ่มบัวซี่ละ 16 ลูก รวม 4 ซี่ มี 64 ลูก อีกซี่หนึ่งเป็นแกนกลางมีดวงแก้ว 8 ลูกบางแห่งว่า 9 ลูก หมายถึงมรรค 4 ผล 4 รวมหมั่นคว่ำพระพุทธรูปยืนยดบนสุดอีก 1 เป็น 9 หมายถึงพระโลกุตระธรรม ระหว่างกลีบช่องซี่กรง เสาแหกร 4 ช่อง มีลวดทองคำผสมพิเศษร้อยด้วยตะกรุดและลูกประคำศิลาเป็นตาข่ายกันรอบมีลักษณะคล้ายกลีบบัว ดูแล้ววิจิตรพิสดาร ทั้งหมดล้วนมีความหมายบ่งบอกถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นก้านกลีบบัว 4 ซี่หมายถึงอริยสัจ 4 ส่วนแกนกลางของกลีบบัวมีลูกแก้ว 8 ลูก หมายถึงมรรค 4 ผล 4 (รวมเป็น 8)

ส่วนที่ 8 กระจดุมเพชร 4 ทิศ 4 ดอก กระจดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าเมืองนครซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในสมัยพระครูปลัดแก้วชินเป็นเจ้าอาวาส เพื่อนำไปประดับบนยอดอยู่ระหว่างกรงแก้วกับหม้อทองคำหรือบาตรทองคำในทิศทั้ง 4 อัน หมายถึงอริยสัจ 4 (แต่บางท่านหมายถึงอิทธิบาท 4)

ส่วนที่ 9 บาตรทองคำ หรือหม้อน้ำพระพุทธรูป ซึ่งเป็นส่วนยอดสุดขององค์พระบรมธาตุ ทำด้วยทองคำมีความใหญ่เท่ากับผลไข่ไก่ 1 ฟอง ซึ่งได้รับน้ำค้ำ น้ำฝน ที่ตกลงมาจากฟากฟ้าเมื่อถูกแสงอาทิตย์ก็จะเป็นไอน้ำประพรมให้ชาวนครศรีธรรมราช และผู้ที่ได้เข้ามานมัสการองค์พระบรมธาตุบาตรน้ำมนต์นี้หมายถึงพระนิพพาน ซึ่งมีหนึ่งเดียวและเป็นส่วนสูงสุดขององค์พระบรมธาตุ ดังนั้น ทั้ง 8 ส่วน ตั้งแต่ส่วนล่างสุดจนถึงยอดสูงสุดของพระบรมธาตุนี้ บรรพชนได้สร้างไว้มิได้จะเห็นเพียงแค่อัฐ ปูน ทองคำ เหล็ก เงิน และแก้วรัตนะต่างๆเท่านั้น บรรพชนได้ฝากธรรมะซึ่งเป็น ส่วนที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตให้เป็นเครื่องเตือนจิตใจให้ผู้คน ได้ปฏิบัติธรรมในเวลาใดที่ได้นององค์พระบรมธาตุด้วยตาเนื้อแล้ว เราจะเห็นอัฐปูน ทองคำ แก้วรัตนะ แต่เวลาใดได้มองด้วยใจโดยมองเห็นเป็นธรรมะแล้วนำไปปฏิบัติก็จะเกิดมรรคเกิดผล และพระนิพพานอันเป็นจุดสูงสุดของ

พระพุทธศาสนาสมกับนามว่า “**นครศรีธรรมราช**” นครอันงามสง่าของผู้คนที่ยินดีในธรรม สมกับนาม “**นครดอนพระ**” อันหมายถึง พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ถ้าจะให้ได้ความหมายโดยตรงหมายถึงนครดอนพระธรรมเพราะพระธรรมจึงทำให้เจ้าชายสิทธัตถะเป็นพระพุทธเจ้าเพราะพระธรรมจึงทำให้พระสงฆ์เป็นอริยสงฆ์เพราะพระธรรมจึงทำให้คนเป็นมนุษย์และอริยชน การใช้มาตราวัดองค์พระบรมธาตุ ต้องใช้มาตราวัดแบบไทย (เส้น วา ศอก คืบ) ถ้าใช้มาตราวัดแบบเมตริกจะทำให้เกิดความไขว่เขวในทางความคิด องค์พระบรมธาตุบรรพชนได้สร้างด้วยชีวิตจิตใจแห่งการเสียสละนับอายุเป็นพันปีหวังเพื่อให้เป็นมรดกของแผ่นดิน ฝากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้นำไปศึกษาแล้วนำไปปฏิบัติ อันเป็นความประสงค์ของบรรพชนของชาวนครศรีธรรมราช ในอดีตเรามีการใช้ภาษากันน้อยมาก ภาษาที่ใช้ก็เป็นของคนต่างชาติเพราะในขณะนั้นยังไม่มีสยามประเทศหรือภาษาไทย ดินแดนนี้จึงเต็มไปด้วยผู้คนหลายเผ่าพันธุ์จะใช้ภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี โดยใช้อักขระของอินเดียตอนใต้เป็นอักษรพราหมี อักษรเทวนาครีอักษรคุณธ์ อักษรขอมโบราณ อักษรมอญโบราณ เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้จากศิลาจารึกที่ขุดพบในนครศรีธรรมราชและเมืองใกล้เคียง (สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รองเจ้าคณะภาค 16 17 18 และอาณัติ บำรุงวงศ์ ผู้อำนวยการกรมศิลปากรนครศรีธรรมราช, 13 ธันวาคม 2557)

ส่วนผังภายในปริมณฑลวิหารรายทั้ง 4 ด้าน ท่านพระครูวรวิริยคุณ อาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิกและ รศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ ท่านเหล่านี้ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่าน่าจะเปรียบเทียบกับผังจักรวาลตามคติไตรภูมิ ถึงแม้ว่าจะไม่ครบตามจำนวน 22 ตำแหน่ง ก็พอจะเปรียบเทียบได้ดังนี้

1. ไผยนต์ปราสาทในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ น่าจะหมายถึงพระวิหารทรงม้า หรือวิหารเสด็จออกทรงผนวช อันเป็นบันขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ ประดุจดั่งบันไดแก้ว เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากได้โปรดพระพุทธมารดา 1 ไตรมาส และภายในพระวิหารทรงม้ายังมีท้าวธตรฐ ท้าวกุเวร ท้าววิรุฬหก และท้าววิรุฬปักข์ อันเป็นจตุโลกบาลซึ่งเป็นเทวดาชั้นแรกของสวรรค์ชั้นนั้น ดังนั้น พระวิหารทรงม้า ถ้าจะเปรียบประดุจไผยนต์ปราสาทของพระอินทร์ ตามไตรภูมิก็น่าจะเป็นไปได้

2. เจดีย์จุฬามณี หมายถึง พระเจดีย์ที่ทรงบรรจุพระเขี้ยวแก้วขององค์พระบรมศาสดาซึ่งเป็นเจดีย์ที่สูงที่สุดในบรรดาเจดีย์ทุกองค์ ในที่นี้น่าจะหมายถึง องค์พระบรมธาตุ ซึ่งมีความสูง 37 วา 2 ศอก 1 คืบ ตามธรรมดาชาวนครก็มีความเชื่ออยู่ว่า พระบรมธาตุเมื่อนครศรีธรรมราชเป็นสถานที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วขององค์พระบรมศาสดาอยู่ก่อนแล้ว ที่รู้กันว่าเป็นพระทันตธาตุนั่นเอง แต่ท่านเข้าใจว่าเจดีย์จุฬามณีน่าจะเป็นพระเจดีย์องค์เล็กองค์หนึ่งซึ่งประดิษฐานอยู่บนหน้าบันองค์วิหารพระทรงม้า ทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ เจดีย์องค์นี้น่าจะหมายถึงเจดีย์จุฬามณีมากกว่า

3. เขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตยของพระพรหม ตามคติของชาวอินเดีย สวรรค์ของอินเดียมี 4 ชั้น จากชั้นต่ำขึ้นชั้นสูง

- 1) สวรรค์ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์จอมเทวดา
- 2) ไกรลาส เป็นที่อยู่ของพระศิวะ
- 3) ไวกุณท์ เป็นที่อยู่ของพระวิษณุ (นารายณ์)
- 4) สัตว์โลก ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่อยู่ของพระพรหม แต่สวรรค์ของไทยนั้นมี 6 ชั้น พระอินทร์จอมเทวดา อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ มีไพชยนต์ปราสาทเป็นที่อยู่ ดังนั้นเขาพระสุเมรุ ก็หมายถึงสามส่วนรวมกัน คือ

เขาพระสุเมรุ อันหมายถึง พระบรมธาตุ

เจดีย์จุฬามณี อันเป็นที่ประดิษฐานพระเชี้ยวแก้ว อันหมายถึง พระเจดีย์องค์เล็กบนหน้าบันวิหารพระทรงม้า ทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ

ไพชยนต์ปราสาท อันหมายถึงวิหารพระทรงม้า

4. เขาสัตตบริภัณฑ์ ถ้าดูตามผังจักรวาลไตรภูมิ น่าจะหมายถึง พระเจดีย์ 4 องค์ที่ล้อมรอบ องค์พระบรมธาตุทั้ง 4 มุม บนลานประทักษิณ

5. วิมานท้าวจตุมหาราชิกา น่าจะหมายถึง รูปปั้นท้าวธตรฐ ท้าวกุเวร ท้าววิรุฬหก และ ท้าววิรุฬปักข์ที่ครองทิศต่างๆ

6. สุริยเทพบุตร น่าจะหมายถึง พระราหู

7. จันทรเทพบุตร น่าจะหมายถึงพระราหูเช่นกัน

8. บุพพิเทพทวีป (ทิศตะวันตก) หมายถึง เจดีย์องค์ใหญ่อยู่ ณ มุขอาคเนย์ มีรูปกาอยู่ 4 ทิศ วิหารธรรมศาลา

9. ชมพูทวีป (ทิศใต้) หมายถึง เจดีย์ที่พังทลายไปแล้ว อยู่ข้างบ่อน้ำ

10. อุตฺตรกุฑทวีป (ทิศเหนือ) หมายถึงเจดีย์วิหารสามจอม

11. อมรคานทวีป (ทิศตะวันตก) หมายถึง เจดีย์องค์ใหญ่ อันเป็นที่ประดิษฐานพระปัญญา

12. ทะเลสี่ท้นดร น่าจะหมายถึง ช่องว่างระหว่างภูเขา อันเปรียบด้วยพระเจดีย์รายที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ คือ องค์พระบรมธาตุ เรียกว่า สี่ท้นดรสมุทร

13. มหาสมุทร น่าจะหมายถึงที่บริเวณอันเป็นที่ว่างภายในผังบริเวณพระด้น 4 ด้าน

14. พระพรหม มี 16 ชั้น เรียกว่า พระโสฬส น่าจะหมายถึง พระพรหมที่อยู่ในบานประตูด้านทิศตะวันออกของทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ

15. วิมานอากาศ อันหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มองไม่เห็น

16. เมฆาล่อแก้ว น่าจะหมายถึง แก้ว เพชร นิล จินดา ที่ประดับบนยอดองค์พระบรมธาตุทั้งหมด

ปริศนาธรรมและคติความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่กล่าวมาแล้วบางส่วนของผังจักรวาลตามไตรภูมิก็มีอยู่บางส่วนก็ไม่มี แต่รวมความแล้ว การจัดผังขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ก็คง

จัดรูปแบบเดียวกันกับผังจักรวาลไตรภูมินั่นเอง (สัมภาษณ์ อาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิก, 12 ธันวาคม 2557)

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช คือ หลักเมืองถาวรของจังหวัดนครศรีธรรมราช การสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตนั้น ผู้เป็นเจ้าของปกครองบ้านเมือง โดยเฉพาะเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ตั้งแต่การพัฒนาบ้านเมืองจากชุมชนเล็กๆ จนกลายเป็นนครรัฐ อันเป็นศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรหนึ่งในอดีต ที่เคยบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย นครศรีธรรมราชเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนกรุงสุโขทัยและอยุธยา เป็นศูนย์กลางที่พักของนักเดินเรือระหว่างตะวันออกและตะวันตก ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์อันเป็นชัยภูมิของการสร้างบ้านแปงเมือง ดังนั้นผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ จึงเป็นผู้คนหลากหลาย มีความอุดมสมบูรณ์ มากไปด้วยท่านผู้รู้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้จากวิถีของการดำเนินชีวิตแล้ว ยังหลากหลายด้วยแนวปรัชญาของศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธที่ได้รับอิทธิพลมาจากชมพูทวีป ดังนั้นการสร้างบ้านแปงเมืองก็คงมีหลักเกณฑ์วิธีการตามภูมิปัญญาความคิด ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นจุดศูนย์รวมใจของผู้คนในชุมชน หลักการสำคัญของการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องประกอบด้วย หลักการ 3 ประการ ตามแนวปรัชญาตะวันออกคือ

1) ต้องมีหลักเมือง 2) ต้องมีพระเสื้อเมือง 3) ต้องมีพระทรงเมือง โดยอาศัยรูปแบบตามตรีมูรติ ถึงไม่ค่อยชัดเจนก็มองดูคล้ายๆ กัน

1. พุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราช รู้กันทั่วไปว่า หลักเมืองของนครศรีธรรมราช คือ องค์พระบรมธาตุอันเป็นศูนย์รวมของผู้คน ทำให้องค์พระบรมธาตุจึงเป็นหลักเมือง เพราะนครศรีธรรมราชเรามีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมานับพันปี ตั้งแต่ครั้งแรกๆ เป็นมหายาน และได้กลายมาเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ จนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาก็ยังมั่นคงอยู่ ณ ดินแดนแห่งนี้ องค์พระบรมธาตุเป็นเครื่องหมายของหลักแห่งพระพุทธศาสนา หลักของพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บนองค์พระบรมธาตุที่มีความสูง 37 วา 2 ศอก 1 คืบ ได้ปรากฏเป็นพระรัตนตรัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวแทนองค์พระบรมศาสดา คือ พระเชี้ยวแก้ว (พระทันตธาตุ) เป็นหลักที่ 1 คือ พระพุทธ ตามที่ปรากฏในประวัติ ความสูงขององค์พระบรมธาตุตั้งแต่ฐานจนจรดหม้อน้ำพระพุทธรูป ก็นับเป็นโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เป็นต้น ส่วนนี้เป็นหลักที่ 2 คือ พระธรรม ส่วนหลักที่ 3 คือ พระสงฆ์ที่เป็นพระอริยสาวก ซึ่งทำประตักขิณบนคอระฆังฐานพระเวียน 8 ทิศ 8 องค์ อันเป็นตัวแทนของพระอริยสงฆ์ทั้งหมดในอดีต ดังนั้น องค์พระบรมธาตุ จึงเป็นหลักเมืองของเมืองนครศรีธรรมราชที่ยิ่งใหญ่ทั้งรูปแบบและอรรถรส ที่ยังยืนตระหง่านอยู่บนหาดทรายแก้วนับเป็นเวลาพันปี ถึงแม้ว่าจะมีศาลหลักเมืองซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในภายหลัง แต่พระ

บรมธาตุเจดีย์เป็นหลักเมืองที่ถาวรและมั่นคงที่สุดเป็นที่ปรากฏไปในทุกทิศานุทิศที่ไม่มีใครจะลบเลือนได้เลย

2. พระเสื้อเมือง ภายในพระวิหารทรงม้าทางขึ้นไปบนฐานประทักษิณ มีรูปปั้นเป็นรูปเทพ อยู่ตรงบันประตูประพรม ซึ่งมีตัวอักษรเขียนที่ฐานว่า ขัตตุคาม ลักษณะคล้ายเทพศิลปะเขมร (ขอม) นครวัด อันที่จริงคือ ท้าวขัตตุคาม นั่นเองเป็นเพราะการออกเสียงของภาษา ภาษาทางใต้จึงออกเสียงขัตตุคาม หมายถึงจอมเทพ คือ ท้าวขัตตุมาหาราช ผู้ดูแลทิศทั้ง 4 หรือ ท้าวขัตตุโลกบาล

- 1) ท้าวธตรฐ เจ้าแห่งคนธรรพ์ อารักขาโลกประจำทิศตะวันออก
- 2) ท้าววิรูปักษ์ เป็นเจ้าแห่งนาค อารักขาโลกประจำทิศตะวันตก
- 3) ท้าววิรุฬหก อารักขาโลกประจำทิศใต้
- 4) ท้าวกุเวร หรือ ท้าวเวสสุวัณ เจ้าแห่งยักษ์ อารักขาโลกประจำทิศเหนือ

ซึ่งท้าวทั้ง 4 ดูแลคนละทิศภายใต้การปกครองท้าวขัตตุโลกบาล คือ ท้าวขัตตุมาหาราชนั่นเอง ที่สมมติให้เป็นพระเสื้อเมือง เสื้อไว้ใช้คลุมร่างกายให้เกิดความอบอุ่นแก่ร่างกายฉันใด พระเสื้อเมือง ท่านก็ทรงคุ้มครองบ้านเมือง บุคคลผู้มีธรรม ประพฤติธรรมให้รอดปลอดภัยจากอุปัทวันอันตรายต่างๆ ฉะนั้น ตามความเชื่อของบรรพชน ตามหลักของการสร้างบ้านแปงเมือง แต่ในขณะนั้นก็ให้มีผู้คนมาจัดสร้างศาลพระเสื้อเมืองซึ่งอยู่ตรงข้ามวัดสวนปานอันที่จริง พระเสื้อเมืองในอดีต หมายถึง ท้าวขัตตุคามนั่นเอง

3. พระทรงเมือง ภายในพระวิหารทรงม้าทางขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ มีรูปปั้นเป็นรูปเทพ อยู่ทรงกับบันประตูประพรมารายณ์ ซึ่งตัวอักษรเขียนที่ฐานว่า รามเทพ ลักษณะคล้ายเทพ ศิลปะเขมร (ขอม) นครวัด ซึ่งรูปเทพองค์นี้มีนามว่า รามเทพ ถ้าแปลตามศัพท์ แปลว่า เทพผู้ยิ่งใหญ่ ถ้าเป็นตามคติศาสนาพราหมณ์ น่าจะหมายถึง ตรีมูรติ คือ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ แต่ท่านอาจารย์บัณฑิตมีความเชื่อว่า น่าจะหมายถึง เทพที่บรรพชนได้สถาปนาขึ้น เพื่อเป็นพระทรงเมือง มีหน้าที่ปกป้องพิทักษ์บ้าน พิทักษ์เมือง พิทักษ์คนดี พิทักษ์ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นความดีงาม ได้ดำรงคงอยู่คู่บ้านเมือง อย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระสยามเทวาธิราช เพื่อปกป้องพระเศวตฉัตรและแผ่นดินสยาม เป็นต้น นครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองทางความคิด ดังนั้นผู้ครองเมืองในอดีตคงมีวิธีการในการปกครองบ้าน ปกครองเมือง จึงได้ดำเนินการจัดสร้าง หรือสถาปนาสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจในการที่จะให้ประชาชนอยู่กันอย่างสงบสุขนั่นเอง (พระครูวรวิริยคุณ และรศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ, 13 ธันวาคม 2558)

สรุปได้ว่าผู้คิดและผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ประยุกต์เอามาจากเขาพระสุเมรุ (หรือสิเนรุราช) และเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มาเป็นแผนผังการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ รูปแบบในบริเวณองค์พระบรมธาตุคงจะถ่ายทอดมาผังจักรวาลนั่นเอง เพราะแนวคิดผังจักรวาลตามคติไตรภูมิเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ใน

ส่วนที่เป็นปริศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ที่มีความสูง 37 อันหมายถึงรหัสธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องให้เกิดการตรัสรู้ หรือปิกธรรมบินเข้าสู่พระนิพพาน ส่วน 30 หมายความว่า 30 ทัก ซึ่งเป็นชาดกที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญบารมี 10 ชาตีสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

บทที่ 4

ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญในทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้ความสักการบูชาเป็นอย่างมาก วัดนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์จากรัฐบาลและเอกชนและประชาชนทั่วไปทำให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองมาจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะองค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วยความศรัทธาในผลบุญที่จะรับจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และยังมีการสร้างสิ่งต่างๆ อย่างมากมาย เพื่อเป็นคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ซึ่งที่ปรากฏในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จำแนกเป็นประเด็นได้ต่อไปนี้

- 4.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์
- 4.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพ
- 4.3 ความเชื่อที่เกี่ยวกับวัตถุสถานต่างๆ
- 4.4 คุณค่าของปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์

4.1 ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์

พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนครศรีธรรมราชจากการศึกษาพัฒนาการในตอนต้น ย่อมชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มีบทบาทมากในคาบสมุทรภาคใต้และสยามประเทศ แนวคิดพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เริ่มต้นที่เมืองนครศรีธรรมราชและได้เผยแผ่เข้าสู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยซึ่งได้ยังลึกลงไปในชุมชนเมืองทั้งสองก่อนที่จะแพร่กระจายไปสู่เมืองต่างๆ ในสยามประเทศอย่างกว้างขวาง ลักษณะของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ภายในชุมชนชนเมืองนครศรีธรรมราชได้ปรากฏอย่างชัดเจนทั้งแนวคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมที่ยึดถือคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นหลักและยอมรับว่าเกาะลังกาเป็นเกาะแห่งธรรมที่เป็นศูนย์รวมของนักคตินักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนในพระธรรมวินัยและเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในขณะนั้น อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาตามแบบดั้งเดิมของลังกา แต่เกิดเป็นการผสมผสานแนวคิดความเชื่อพื้นเมืองในท้องถิ่นกับคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ได้รับแบบอย่างมาจากลังกา

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราชเพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้

กราบไหว้ประสพกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมาย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ

พุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระทันตธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังตำนานที่ชาวบ้านเล่าต่อกันมาว่า พระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารพระราชธิดาและพระราชบุตรแห่งเมืองนันทบุรีในอินเดียได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเกศาได้หนีภัยสงครามลงเรือข้ามมหาสมุทรอินเดีย ระหว่างทางถูกพายุพัดจนเรือแตก นำทะเลซัดเข้าฝั่งแห่งหนึ่งมีชื่อว่า หาดทรายแก้ว ทรงเห็นชัยภูมิเหมาะสมจึงฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ปกติจึงกลับมาสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ หาดทรายแก้วแห่งนี้และภายหลังมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์หลายครั้ง ปัจจุบันองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่ล้ำค่าและเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของ พุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนั้นเหล่าพุทธศาสนิกชนจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้ ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ดังที่ อาจารย์วิเชียร ณ นครและคนอื่นๆ ได้กล่าวถึง พระบรมสารีริกธาตุว่า ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์มีสระใหญ่กว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 5 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ก่อด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้านและภายในสระใหญ่ยังมีสระเล็กอยู่กลางสระใหญ่อีกสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ภายในสระนี้มีแม่ขันทองคำลอยอยู่ภายในชั้นบรรจุมอบทองมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ที่มุมสระทั้ง 4 มีตุ้มใหญ่ 4 ตุ่ม บรรจุทองคำหนัก 38 คนหาบ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่ออีกว่าที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์หากใครไปแนบหูฟังแล้วจะได้ยินเสียงน้ำไหลในองค์พระบรมธาตุเจดีย์หรือได้ยินเสียงขันเงิน ขันทองซึ่งเชื่อกันว่ามีอยู่ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์กระทบกันเป็นจังหวะเชื่อกันว่าผู้ฟังนั้นจะเป็นผู้มีบุญ ดังนั้นชาวบ้านที่มีความเชื่อก็มักจะพยายามแนบหูฟังเสียงน้ำไหลหรือเสียงขันเงิน ขันทอง กระทบกัน เพราะเชื่อกันว่าถ้าได้ยินชาวบ้านผู้ฟังนั้นจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ (วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ 2521 หน้า 247-248) และยังได้สอดคล้องกับสภาพ อรุณวิลาส ได้กล่าวว่าการสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นคตินิยมในการสร้างสถูปเจดีย์ในยุคนี้นิยมสร้างเป็นรูปแบบระฆัง ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากลังกาก็ยังคงถือว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ในการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา อันเป็นเครื่องหมายแห่งการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาและความเจริญความบริสุทธิ์ของธรรมที่ถูกต้องในสังคม การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นศูนย์รวมความศรัทธาเป็นอานิสงส์แก่ผู้สร้าง ผู้บูชาและเป็นประธานของพุทธสถานหรือวัดในดินแดนแห่งนั้น เช่น วัดพระปฐมเจดีย์ มีพระปฐมเจดีย์เป็นประธาน วัดพระธาตุพนม มีพระธาตุพนมเป็นประธาน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประธาน วัดเขยิบางแก้ว มีพระธาตุเจดีย์วัด

เขียนบางแก้วเป็นประธาน วัดสวี่ มีพระธาตุสวี่เป็นประธาน เป็นต้น (สถาพร อรุณวิลาส, 2539 หน้า 81)

เจดีย์รูปแบบลังกาเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่านครศรีธรรมราชได้รับพระพุทธศาสนาลังกา วงศ์ด้วยอย่างหนึ่ง เจดีย์รูปแบบลังกาหรือที่นิยมเรียกกันในสมัยปัจจุบันว่าเจดีย์ทรงระฆังหรือทรงโอคว่ำ เหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์และบนแกนกลางบัลลังก์มีการขยายอดประดับปล้องไฉนเป็นชั้นๆ บนปลายสุดกรวยยอดมีลูกแก้วประดับที่ยอดของเจดีย์ เจดีย์ทรงลังกานั้นมักจะประดับปล้องไฉนไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ลู่วินเวลิเจดีย์ ในนครอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกา และพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ในนครศรีธรรมราช เป็นต้น (ตรีชฎา รักษ์บางแหลม, 2540 : 36)

การสร้างเจดีย์ทรงลังกานอกจากการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังเป็นการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เช่น ฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์ หมายถึง อริยสัจ 4 ฐานที่เรียงกันสามชั้นหมายถึงไตรภูมิ โดยความหมายขององค์พระเจดีย์ หมายถึง พระพุทธศาสนาอันเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งสามโลกหรือไตรภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ มี อริยสัจ 4 เป็นธรรมข้อพิจารณาอันทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุถึงพระนิพพาน ส่วนปล้องไฉนบนส่วนยอดคือชั้นของภูมิฝ่ายสุดอันเป็นไปของสัตว์ผู้ประพฤติชอบมีพระนิพพานเป็นยอดสูงสุด

4.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

พระบรมธาตุเจดีย์ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์รวมความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ มาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ หรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่า การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน ดังนั้นจึงมีการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ ไปถวายเป็นเครื่องบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ มิได้ขาด ทั้งที่เป็นปัจเจกชนและเป็นคณะโดยมีความเชื่อดังกล่าวแตกต่างกันไป เช่น ชาวบ้านที่นำต้นข้าวที่ทำด้วยเงินทอง ทำด้วยทองคำถวายองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าผลบุญครั้งนี้จะเป็นสิริมงคลในการทำนา ช่างทองนำทองรูปพรรณบูชา ช่างถมนำเครื่องถมมาบูชา ช่างทอผ้าทอมาบูชา รวมทั้งนำเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพต่างๆ มาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จและเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพนั้นๆ ยิ่งขึ้นไป

นอกจากนั้นยังมีเครื่องถนิมพิมาภรณ์ต่างๆ เช่น สร้อยคอ ดุมหู กำไล ปิ่นปักผม แหวน ปิ่นแหว่ง จั๊กห้อย เครื่องเพชร สิ่งของมีค่าต่างๆ และทองรูปพรรณอื่นๆ เครื่องประดับเหล่านี้ มีประวัติว่าบางอย่างเคยเป็นสินสอดทองหมั้นของหญิงสาวที่บังเอิญต้องเสียชีวิตเสียก่อนจะแต่งงานก็นำมาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าให้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสักขีพยานในความรักเดียว และส่งวิญญาณของคนรักไปสู่สุคตินอกจากนั้นยังมีความเชื่อว่าสิ่งที่แปลก วัตถุที่หายากจะต้องนำไป

บูของค์พระบรมธาตุเจดีย์ ห้ามนำไปเก็บไว้ที่บ้านเพราะเชื่อว่าจะไม่เป็นมงคลหรือให้โทษได้ เช่น ไม่กลายเป็นหิน เชี่ยวหรืองาสัตว์ที่ผิดธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งของที่เป็นอาวุธใช้ฆ่าตัวเจ้าของเองหรือฆ่าคนอื่น สิ่งเหล่านี้เชื่อว่าหากเก็บรักษาไว้หรือนำมาใช้คราวใดก็จะประสบอุบัติเหตุ ชาวบ้านเชื่อว่าหากนำไปบูของค์พระบรมธาตุเจดีย์ องค์พระบรมธาตุเจดีย์จะช่วยคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย สิ่งของเหล่านี้ปรากฏว่ามีผู้นำมาสักการะเป็นจำนวนสี่หมื่นกว่าชิ้น ปัจจุบันจึงต้องจัดไว้อีกที่หนึ่งคือที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช (ตรีชฎา รัชชบางแหลม, 2540 : 37)

4.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการห่มทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์

ทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์เป็นส่วนประกอบที่สูงที่สุดของพระบรมธาตุเจดีย์ ถือได้ว่าเป็นการแสดงถึงความเชื่อความศรัทธาอย่างสูง การนำทองคำห่มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ และการนำเครื่องประดับหรือสิ่งมีค่าอื่นๆ มาประดับปัลลียอดได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ดังที่อาจารย์วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงการบูรณะปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. 2537 พบว่าแผ่นทองคำที่ห่มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์มีน้ำหนัก 4,217.6 กรัม บนแผ่นทองคำจะมีการจารึกด้วยอักษรไทยและอักษรขอม มีอายุแตกต่างกันหลายสมัย บนแผ่นทองคำระบุดักราช และชื่อผู้บูชาพระบรมธาตุเจดีย์ส่วนใหญ่จะเป็นพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ เจ้าเมือง ขุนนาง และคหบดี การห่มทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเพราะมีความเชื่อว่าจะได้อานิสงส์ผลบุญให้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย บ้างก็เชื่อว่าผลบุญจะส่งให้ไปสู่สิ่งสูงสุดของพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ดังที่ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม ได้แปลจารึกบนแผ่นทองคำที่ห่มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ พบว่ามีศักราชที่เก่าแก่ที่สุด พ.ศ. 2155 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเอกทศรถ (พ.ศ. 2148 พ.ศ. 2163) นอกจากนี้ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม ยังได้กล่าวถึงจารึกที่ระบุถึงการห่มทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์จะได้อานิสงส์ไปเกิดในยุดพระศรีอริยเมตไตรย ดังจารึกไว้ว่า “ศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยเจ็ดสิบเจ็ดปี เดือนห้าขึ้นสองค่ำ วันจันทร์ ได้ห่มทองคำปัลลียอดพระองค์ขอพบพระศรีอารย” ชายบ้านโดยทั่วไปจึงมีความเชื่อว่าการนำทองคำมาถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อใช้ห่มปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์นั้นเป็นการสร้างกุศลให้ตนเอง เกิดสิริมงคล ชีวิตจะพบแต่ความสุข แต่หาก นำทองคำปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ที่คนอื่นนำไปถวายบูชาไปเป็นของตนเองชีวิตก็จะพบแต่ความวิบัติ ดังที่นับ พงศ์แป้น เล่าว่า เคยมีการบูรณะปัลลียอดพระบรมธาตุเจดีย์และทองคำบางส่วน หลุดปลิวตกบริเวณด้านหลังชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงเก็บได้ก็นำไปทำเป็นสร้อย และแหวน ปรากฏว่าใช้สวมใส่บริเวณรอบคอ รอบนิ้วเปื่อยเน่ารักษาไม่หายหรือไม่ก็ประสบเหตุร้ายต่างๆ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยรักษาไม่หายจนถึงแก่ชีวิตก็มี นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่า ส่วนยอดสุดของปัลลียอดทองคำมีบาตรน้ำมันต์ขนาดจิ๋ว มีความศักดิ์สิทธิ์มาก มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งมีโรคห่าระบาดอย่างหนักในเมืองนครศรีธรรมราช แต่ชาวบ้านปลอดภัยจากโรคนี้เพราะเชื่อกันว่าเกิดจาก

ความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำพระพุทธรณ์จากบาตรน้ำมนต์ส่วนยอดของพระบรมธาตุเจดีย์ระเหยเป็นไอ และกลั่นตมเป็นน้ำตกลงประพรมชาวบ้านจึงปลอดภัยจากโรคทำ

การบูรณะปถุญอดทองคำพระบรมธาตุเจดีย์ทุกครั้งจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนทุกชนชั้นทุกอาชีพช่วยกันสละทรัพย์สินเงินทองเข้าร่วมทำบุญบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพราะเชื่อว่าบุญกุศลที่ตนสร้างจะทำให้ตนไปสู่พระนิพพานหรือเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์หรือเกิดในชาติภพที่ดีหรือได้เกิดในยุคพระอริยเมตไตรย (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และเทิม มีเต็ม,ม.ป.ป. : ไม่มีเลขหน้า)

4.1.4 ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา

พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงโอคว่ำหรือทรงระฆังแบบศิลปะลังกาซึ่งเป็นรูปทรงวัตถุที่ทึบแสง เมื่อได้รับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์โดยปกติจะต้องปรากฏเงา แต่ปรากฏว่าเงาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไม่ปรากฏ แต่อย่างไร ชาวบ้านทั่วไปจึงมีความเชื่อว่าเป็นเพราะพระบรมธาตุเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ปรากฏเงาให้เห็น แต่เคยมีบางครั้งเช่นกันที่ผู้คนเห็นการปรากฏเงาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านมีความเชื่อกันว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายบ้านเมืองจะเกิดอาเพศหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติผิดปกติจากที่เป็นอยู่ เช่น เกิดพายุ เกิดฟ้าผ่า ข้าวยากหมากแพง เกิดน้ำท่วม ชาวบ้านจะทุกข์เข็ญลำบากยากแค้น เป็นต้น จึงมีความเชื่อต้องรับจัดงานสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์โดยเร็ว เพื่อเป็นการแก้เคล็ดก่อนที่จะเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์จะคุ้มครองบ้านเมืองให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยจากเหตุร้ายต่างๆ หากมีเหตุร้ายองค์พระบรมธาตุเจดีย์จะปรากฏมีลางเตือนบอกเหตุเสมอ ชาวบ้านเล่าว่า ในปี พ.ศ. 2505 ชาวอำเภอปากพนังที่มีอาชีพออกทะเลหาปลา มองเห็นพระบรมธาตุเจดีย์เปล่งรัศมี หลังจากนั้นก็เกิดเหตุพายุพัดทำให้บ้านเรือนเสียหายอย่างหนักที่บริเวณแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เป็นอันตราย ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะบารมีขององค์พระบรมธาตุเจดีย์คุ้มครอง เมื่อ พ.ศ. 2531 ชาวบ้านเล่าว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์ปรากฏเงาเด่นชัด ชาวบ้านโดยทั่วไปมองเห็นจริงจึงรับจัดงานสมโภชองค์พระบรมธาตุเจดีย์เพื่อเป็นการแก้เคล็ดจะทำให้ทุกข์หนักจะได้กลายเป็นเบาในระยะ หนึ่งเดือนต่อมาก็เกิดเหตุน้ำท่วมครั้งใหญ่แต่ชาวบ้านปลอดภัย จึงเชื่อกันว่าเพราะได้รับความคุ้มครองจากองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (ตรีชฎา รัชช บงแหลม, 2540 หน้า 39)

4.1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับตะปูสังฆาวร

ตะปูสังฆาวรหรือเงินยวงหรือชินโลหะผสมชนิดหนึ่งที่พบฝังอยู่ในปูนที่ฉาบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งได้ค้นพบเป็นจำนวนมากเมื่อบูรณะองค์พระบรมธาตุเจดีย์เมื่อ พ.ศ. 2534 ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นตะปูที่ผ่านพิธีกรรมการปลุกเสกให้มีความศักดิ์สิทธิ์ใช้สำหรับยึดเนื้อปูนขององค์เจดีย์ ดังที่ โขติ ภัลยาณมิตรได้กล่าวถึงตะปูสังฆาวรไว้ว่า ตะปูเนื้อชินมีหัวโตแบนกลมประมาณ

6 ในแปดส่วนของนิ้วและมีความยาว 2 นิ้วพบฝังอยู่ในผิวปูนขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ของประปรังค์ สังขานร บางตัวมีแผ่นทองปิดที่หัว เข้าใจว่าเป็นของที่ผ่านการบรรจุพระพุทธรูปไว้ก่อน ตะปูชนิดนี้ไม่ปรากฏว่าใช้กับอาคารชนิดอื่นนอกไปจากที่กล่าวแล้ว

ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าสังขานรเป็นโลหะศักดิ์สิทธิ์ เพราะใช้ตะปูนี้ตอกพระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยเหตุนี้ทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงได้นำโลหะสังขานรไปหล่อเป็นพระเครื่อง เช่น พระหลวงพ่อดาว พระท่าเรือ พระสมเด็จเป็นต้น ได้แจกจ่ายให้ชาวบ้านนำไปใช้ป้องกันอันตรายต่างๆ อีกด้วย (ตรีชฎา รักษาบางแหลม, 2540 : 40)

4.1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล่า

ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล่าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งได้กล่าวการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระทันตธาตุของพระพุทธเจ้าไว้ ณ หาดทรายแก้วโดยมีฝูงกา 4 เหล่าทำหน้าที่คุ้มครองเฝ้ารักษาทั้ง 4 ทิศ ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ฝูงกาจึงได้ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทั้ง 4 ทิศ คือ ฝูงกาสิขาวเฝ้ารักษาทางทิศตะวันออกเรียกว่า “กาแก้ว” ฝูงกาสิเหลืองเฝ้ารักษาทางทิศใต้เรียกว่า “การาม” ฝูงกาสีแดงเฝ้ารักษาทางทิศตะวันตกเรียกว่า “กาชาด” และฝูงกาสีดำเฝ้ารักษาทางด้านทิศเหนือเรียกว่า “กาเดิม” ต่อมาเมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้จัดระเบียบการปกครอง สงฆ์จึงโปรดให้นำเอานามกาทั้ง 4 เหล่ามาตั้งเป็นสมณศักดิ์พระสงฆ์ผู้ดูแลรักษาพระบรมธาตุเจดีย์เพราะทรงเห็นว่าเป็นมงคลนาม โดยพระครูกาแก้วมาจากฝูงกาสิขาว พระครูการามมาจากฝูงกาสิเหลือง พระครูกาชาดมาจากฝูงกาสีแดงและพระครูกาเดิมมาจากฝูงกาสีดำ การตั้งพระครูกาทั้ง 4 เหล่ารักษาพระบรมธาตุเจดีย์ได้มีสืบทอดต่อมาจนสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ไม่มีพระครูกาทั้ง 4 รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งตั้งขึ้นใหม่ ดังที่อาจารย์วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ทั้ง 4 ทิศ ได้กล่าวว่า มีหลักฐานปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2458) ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงเห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็น วัดที่ไม่มีผู้ดูแลรักษา จึงได้จัดระเบียบสงฆ์ โดยให้มีพระสงฆ์ดูแลรักษาพระบรมธาตุเจดีย์ มีการแต่งตั้งพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นมารับภาระในการบูรณะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นคราวๆ โดยแต่งตั้งพระเถระชั้นมารับภาระในการนี้ขึ้น แม้ว่าพระเถระชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ไม่ได้ประจำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็ตามได้ทรงแต่งตั้งพระครูเหมเจตยานุรักษ์และ พระครูเหมเจตยาภิบาลเป็นหัวหน้าพร้อมด้วยพระครูผู้ช่วยอีก 4 รูป คือ

1. พระครูกาแก้ว ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ทางทิศตะวันออก
2. พระครูการาม ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ทางทิศใต้
3. พระครูกาชาด ทำหน้าที่รักษาพระธาตุเจดีย์ทางด้านทิศตะวันตก

4. พระครูกาเดิม ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ทางด้านทิศเหนือ

ความเชื่อเกี่ยวกับฝูงกาสี่เหล่าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ ได้ทำให้เกิดมีการแต่งตั้งสมณศักดิ์พระครูผู้ดูแลรักษาพระบรมธาตุทั้ง 4 ทิศ สืบทอดต่อมาจนปัจจุบัน (วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ, 2521 หน้า 445)

4.1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ผู้รักษาทิศ

ส่วนยอดของพระบรมธาตุเจดีย์ตรงบริเวณที่เป็นเสามะหวด 8 เสา รองรับปล้องไฉนเจดีย์ มีรูปพระอรหันต์ปูนปั้นประทับยืนประนมมือทั้ง 8 ทิศ ชาวบ้านเรียกว่า “พระเวียน” เพราะลักษณะยืนเวียนเป็นทักษิณาวรรต ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ผู้รักษาทิศทั้ง 8 ซึ่งเป็นความเชื่อที่รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าทิศทั้ง 8 มีเทวดารักษาประจำทิศ ต่อมาศาสนาพุทธได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาใช้โดยเปลี่ยนความเชื่อจากเทวดารักษาทิศเป็นองค์พระอรหันต์ทั้ง 8 ดังที่วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ ได้กล่าวถึงว่า ปรากฏหลักฐานที่เสามะหวดรองรับปล้องไฉนเจดีย์พระบรมธาตุทั้ง 8 ทิศมีชื่อดังนี้

1. พระโกณฑัญญเถระ ประจำทิศบูรพา (ทิศตะวันออก)
2. พระมหากัสปะเถระ ประจำทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้)
3. พระสารีบุตรเถระ ประจำทิศทักษิณ (ทิศใต้)
4. พระอุบาลีเถระ ประจำทิศหรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้)
5. พระอานนท์เถระ ประจำทิศประจิม (ทิศตะวันตก)
6. พระควัมปณเถระ ประจำทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)
7. พระโมคคัลลานะเถระ ประจำทิศอุดร (ทิศเหนือ)
8. พระราหุลเถระ ประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) (ตรีชฎา รักษาบาง

แหลม, 2540 หน้า 42)

4.1.8 ความเชื่อเกี่ยวกับช่างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์

ความเชื่อเกี่ยวกับช่างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์ ดังที่ ดิเรก พรตตะเสน กล่าวไว้ว่ามีหลักฐานปรากฏในรูปของเศียรช้างปูนปั้นรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์ จำนวน 22 เศียร ทำเป็นลักษณะขุมมีเศียรช้างโผล่ออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์ สันนิษฐานว่าเศียรช้างทั้งหมดคือหัวขื่อนั่นเอง (เหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย)

การทำรูปช้างล้อมรอบองค์ธาตุพระเจดีย์นั้นน่าจะมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาพระพุทธศาสนา เพราะว่าช้างเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนา มาตั้งแต่สมัยโบราณและการทำแถวช้างประดับรอบฐานเจดีย์นั้นน่าจะมีความมาจากช้างค้ำหรือช้างยืนแบบโลก แบกจักรวาล จากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ในเรื่องมหากาพย์รามายณะได้มีการกล่าวถึงเรื่องช้างค้ำจักรวาล โดยมีการกล่าวถึงช้างยืนแบกโลกหรือจักรวาลที่อยู่ใต้โลกประจำทิศ 4 ทิศ มี 4 เชือก

เรียกว่า ช้างแห่งจักรวาล ลักษณะรูปแบบของช้างค้ำที่ปรากฏในพระพุทธรูปศาสนามีทั้งในประเทศอินเดียและประเทศศรีลังกา

ส่วนเจดีย์ช้างล้อมในนครศรีธรรมราชนั้นได้รับอิทธิพลทางศิลปะของลังกาที่ได้แพร่หลายเข้ามาพร้อมกับพระพุทธรูปศาสนาลังกาวงศ์ ซึ่งได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาได้ปรากฏเป็นเจดีย์แบบหนึ่งที่มีความนิยมในกรุงสุโขทัย ช้างล้อมรอบองค์เจดีย์เป็นคติความเชื่อของชาวลังกาว่าการทำช้างล้อมรอบองค์พระเจดีย์นั้นอาจจะได้คติมาจากการแห่เชิญพระบรมสารีริกธาตุที่เคยกระทำมาแต่โบราณ การที่ใช้ช้างนั้นก็เพราะถือกันว่าช้างเป็นสัตว์ประเสริฐ แม้ในพงศาวดารของไทยก็เคยมีการกล่าวถึงการเชิญพระบรมสารีริกธาตุโดยช้างไปยังนครเชียงใหม่ จึงเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปและน่าจะเป็นเพราะคติดังกล่าวของชาวลังกา จึงได้ทำรูปช้างเทินพระเจดีย์เอาไว้ ดังนั้น จึงได้รับการนำมาเผยแพร่ในนครศรีธรรมราชและประเทศไทยเป็นลำดับต่อมา (สุรพล ดำริห์กุล, 2545 หน้า 2)

4.1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์

ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งอยู่ภายในวิหารพระม้า ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างและรูปปั้นต่าง ๆ คือตรงกลางวิหารมีบันได 15 ขั้นทอดเป็นทางขึ้นสู่ลานประทักษิณรอบๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ บันไดนี้เชื่อว่าเป็นบันไดสวรรค์ ใครมีโอกาสเดินขึ้นบันไดไปกราบไหว้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เชื่อว่าจะได้บุญได้กุศลตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ ดังที่ นมะ โสภางค์กล่าวไว้ว่าบันไดนี้ที่ผนังสองข้างของบันไดมีรูปปูนปั้นเป็นรูปเทวดาและสัตว์ในเทพนิยาย ทางด้านซ้ายตอนบนมีพระพุทธรูปบาทจำลอง ด้านขวาเป็นรูปพระหลักเมือง ที่ผนังตรงหัวบันไดมีรูปครุฑ 1 คู่ ที่เชิงบันไดมีรูปยักษ์และหัวนาครอย่างละหนึ่งคู่ ที่ปลายบันไดทางขึ้นไปลานประทักษิณมีประตูไม้ 1 ประตู ที่บานประตูมีภาพสลักทั้งสองบานใช้ไม้บานละแผ่นเท่านั้น ไม่มีการนำไม้มาต่อกัน มีการแกะสลักประณีตสวยงามมากบานประตูด้านซ้ายสลักเป็นรูปพรหม ส่วนด้านขวา (เหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย) และระหว่างซุ้มช้างเรือนแก้วประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทานอภัยสลักกันในรอบฐาน พระบรมธาตุเจดีย์จำนวน 25 ซุ้ม ซุ้มเรือนแก้วเหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตามอิทธิพลศิลปะลพบุรี บางซุ้มมีลักษณะคล้ายศิลปะสมัยสุโขทัย ช้าง 22 เศียรที่สร้างหนุนองค์พระบรมธาตุเจดีย์นี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เพราะช้างเป็นสัตว์มงคลโดยเฉพาะช้างที่มีลักษณะที่ดี เช่น ช้างเผือก เป็นต้น ช้างจึงมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เนื่องจากสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสวยพระชาติเป็นพระยาช้างชื่อฉัททันต์ ดังนั้นเพื่อเป็นการเชิดชูและการคุ้มครองพระบรมธาตุเจดีย์มีการสร้างช้างนั้น โดยใช้ส่วนหลังไปยันพระธาตุเจดีย์เอาไว้ (นมะ โสภางค์, 2559 หน้า 43-47)

4.2 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับรูปเคารพ

4.2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระปัญญา

พระปัญญาเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มพระเจดีย์ พระปัญญา ซึ่งเป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนแบบย่อมุมไม้สิบสอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านเรียกพระปัญญาอีกชื่อหนึ่งว่า **“พระออกเลื้อ”** พระปัญญาเป็นพระพุทธรูปโบราณที่เชื่อว่ามีคุณศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จึงทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับพระปัญญาดังต่อไปนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับปริศนาลายแทงภายในซุ้มพระปัญญาภายในซุ้มที่ประดิษฐานพระปัญญาชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีทรัพย์สมบัติซุกซ่อนไว้โดยคนโบราณได้ผูกไว้เป็นปริศนาลายแทงซึ่งมีอยู่หลายสำนวน เช่น สำนวนว่า **“ถอยเข้าไปเหล็กในแทงตา หันหน้าออกมาชี้การดหัว”** หมายความว่า เวลาเดินเข้าไปให้หน้าเข้า เวลาเดินออกต้องเดินถอยหลังออกมา ผิดจากคำบอกนี้แล้วจะได้รับอันตราย ต่อมาผู้แก้ปริศนาได้โดยหันหน้าเดินออกจากซุ้มพระปัญญา จึงเห็นทองคำซ่อนอยู่ในไหเหนือซุ้มประตู (ทองนั้นมีลักษณะคล้ายๆ สาก) อีกสำนวนหนึ่งบอกว่า **“ถอยหลังเข้าไปเหล็กในแทงตา หันหน้าออกมาหน้าตาพระร่วง”** หรือ **“สากทองคำดำแล้วพาไป”** ปริศนาลายแทงเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านมีความเชื่อว่าภายในซุ้มพระปัญญาเป็นที่เก็บซ่อนทรัพย์สมบัติเงินของคนโบราณ แต่ความจริงแล้วอาจเป็นปริศนาที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่เชื่อตามผู้อื่นแต่ค้นหาความจริงด้วยตนเองจะเป็นผู้ที่มีปัญญาอย่างแท้จริง ความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระปัญญา ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระปัญญามีคุณศักดิ์สิทธิ์ในด้านเสริมสติปัญญา ถ้าใครอยากมีปัญญาให้มาบนบานขอพรจากพระปัญญา ผู้ที่มาบนบานส่วนใหญ่เป็นนักเรียน โดยเชื่อกันว่าจะทำให้มีความจำในการอ่านหนังสือได้ดีเมื่อทำการสอบก็จะได้คะแนนดีๆ จะเฉลียวฉลาดรู้ทันคนอื่น บางคนตั้งครรภักก็จะบนบานกราบไหว้บูชาขอให้บุตรที่คลอดออกมามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมีความรอบคอบ สุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของการเดินทางให้ปลอดภัยแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง ขอให้บนบานพระปัญญาจะช่วยได้ และเชื่อว่าจะเป็นการช่วยให้มีปัญญาในการตัดสินใจ เช่น การขับรถการขับเรือ จะมีสติปัญญาไหวพริบในการหลบหลีกให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงสว่นน้ำพระพุทธรูปที่ใส่ไว้ในตุ่มบริเวณด้านหน้าพระปัญญาหากใครได้นำมาดื่มประพรมร่างกาย จะทำให้มีความจำดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าคนทั่วไป มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง ขั้นตอนการปฏิบัติเมื่อมาบนบานพระปัญญาจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียน ดอกไม้ที่นำมาบูชามีหลายชนิดแต่ที่นิยมนำมาบูชามากที่สุด คือ **ดอกเข็ม** โดยมีความเชื่อว่าการบูชาของผู้นบนบานเกิดความเลื่อมใสประดุจดังเข็ม มีไหวพริบบริภาณความจำต่างๆ ดี ส่วนเทียน ที่นำมาบูชาพระปัญญามีความเชื่อว่าการจุดเทียนเป็นการสื่อในการติดต่อระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ **เทียน** หมายถึง แสงสว่างแห่งปัญญาทำให้ปัญญาเลื่อมใส มีความคิดปราดเปรื่อง เมื่อบนบาน เสร็จผู้นบนบานนำมือลูบบริเวณหัวเข่าขององค์

พระปัญญาแล้วนำมาลูบศีรษะหรือลูบบริเวณพระอุระของพระปัญญาแล้วนำมาแตะที่หน้าอกของผู้บนบานจากนั้นนํานํ้ามนต์มาดื่มหรือ ประพรมร่างกายเป็นอันเสร็จพิธีการ เมื่อได้รับผลดังปรารถนาแล้วก็มี การแก้บน เพราะการบนบานนั้นแท้จริงก็คือการให้คำมั่นสัญญาเอาไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั่นเองว่า หากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยตน ได้สิ่งที่ปรารถนาก็จะนำสิ่งของต่างๆ มาถวาย โดยส่วนใหญ่มักบนบานด้วยสิ่งของ 4 ประเภท คือ ของกิน เช่น หัวหมู ไก่ เหล้า ผลไม้ เป็นต้น เครื่องบูชา เช่น พวงมาลัย ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ของที่ทำให้เกิดเสียงดัง เช่น เสียงปี่ เสียงประทัด เป็นต้น (พระธรรมรัตโนภาส, 2539 หน้า 52)

4.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย

พระพวยเป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่และสำคัญองค์หนึ่งในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประดิษฐานอยู่ในวิหารโพธิ์ลังกาเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสำริดปางประทานอภัย ประทับยืนบนฐานบัวหงาย หันพระพักตร์ไปทางทิศใต้คือทางด้านพระวิหารเขียนและองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เหตุที่พระพุทธรูปองค์นี้เชื่อว่าพระพวยเพราะที่บริเวณฐานบัวด้านหน้าทำเป็นรูปพวยน้ำยื่นออกมาจากกลีบบัว เมื่อสร่งน้ำองค์พระน้ำจะลงมาถึงฐานบัวแล้วไหลออกมาทางพวยนั้น ผู้คนก็จะเอามาชงน้ำดื่ม น้ำไปใช้ดื่ม อาบหรือประพรม เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อความเป็นสิริมงคล แต่บางคนเล่าว่าชื่อพระพวยที่เรียกนี้เรียกตามที่มีรอยขนวนเข้าที่ติดเป็นตำหนิอยู่ที่องค์พระขนวนเข้านี้ซึ่งชาวนครศรีธรรมราชเรียกว่า “พวย” ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พระพวย” ชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อว่า พระพวยเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลให้ในสิ่งที่ปรารถนาจึงทำให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้มากราบไหว้พระพวยในแต่ละวันเป็นจำนวนมากความเชื่อเกี่ยวกับพระพวยมีหลายอย่างดังต่อไปนี้

ความเชื่อเรื่องการขอบุตร ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระพวยเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการเข้าไปกราบไหว้และบนบานไม่เว้นแต่ละวัน ส่วนใหญ่เรื่องบนบานคือ การขอบุตรกับพระพวย รวมทั้งกราบไหว้บูชาของค์พระพวยโดยเชื่อว่าองค์พระพวยสามารถดลบันดาลให้ได้ บางคนแต่งงานแล้วหลายปี ยังไม่มีบุตรก็มาบนบานกับพระพวย โดยมีความเชื่อว่าการขอบุตรจาก พระพวยจะต้องปฏิบัติดังนี้หากต้องการบุตรชายให้บนบานด้วยผ้าขาวและธูปเทียน ถ้าอยากรู้ว่าบุตรของตนที่จะคลอดออกมามีผิวขาวหรือผิวดำ ให้อธิษฐานแล้วหยิบก้อนกรวดใต้กระถางรูปบูชาบริเวณหน้าฐานพระพวยหากก้อนกรวดที่หยิบมามีสีขาวบุตรที่เกิดมาก็จะมีผิวขาว หากหยิบได้ก้อนกรวดสีดำบุตรที่เกิดมาก็จะมีผิวดำ นอกจากนี้หากต้องการลูกจำนวนกี่คนก็ให้หยิบก้อนกรวดตามจำนวนที่ต้องการก็จะได้บุตรตามจำนวนที่ต้องการ และหากผู้มาบนบานได้บุตรตามปรารถนาแล้ว จะต้องนำรูปถวายของบุตรมาวางไว้ที่บริเวณฐานพระพวย ถ้าไม่ปฏิบัติตามนั้นมีความเชื่อว่าบุตรจะเจ็บป่วยรักษาไม่หาย หรือไม่ก็อาจถึงชีวิต เพราะเชื่อว่าพระพวยจะรับบุตรกลับคืนไป เนื่องจากผู้มาขอไม่รักษาคำพูดที่สัญญาไว้ว่าจะนำรูปถวายมาถวายแต่ปฏิบัติไม่ได้แล้วจะรักษาบุตรของพระองค์ได้อย่างไร ถ้าปฏิบัติ

ถูกต้องเชื่อว่าบุตรที่ขอจากพระพวยจะมีสุขภาพสมบูรณ์ร่างกายแข็งแรงและเป็นเด็กที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดแต่มีอุปนิสัยดื้อรั้นและซุกซนเกิดกว่าเด็กธรรมดาทั่วไป นอกจากนี้ยังมีความเชื่อกันว่าบุตรที่ขอจากพระพวยส่วนใหญ่จะเกิดวันเสาร์และวันอังคาร

ความเชื่อเรื่องการตั้งชื่อบุตร ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่า หากใครที่ขอบุตรจากพระพวยแล้วต้องการให้พระพวยตั้งชื่อให้ก็ไปบนบานต่อองค์พระพวย บางคนก็จะฝันหรือมีลางสังหรณ์ซึ่งเป็นเหตุให้สามารถตั้งได้ บางคนไปบนบานขอชื่อบุตรจากพระพวยก็ฝันเห็นรูปพระพวยตั้งวางอยู่ตรงกลางสวนกุหลาบก็ตั้งชื่อลูกว่า “กุหลาบ” บางคนบนบานขอบุตรแต่ไม่ฝันเห็นสิ่งใดๆ แต่เมื่อคลอดบุตรมามีลักษณะแตกต่างจากเด็กทั่วไปคือ ที่บริเวณนี้วก้อยมี 4 ข้อก็ตั้งชื่อว่า ก้อย หรือ ขนิษฐา บางคนมาบนบานขอชื่อบุตรแล้วไปซื้อหอยถูกหอยในวงดั้นจึงตั้งชื่อตามเลขที่ซื้อหอย เช่น หากเป็นเลขหนึ่งก็ตั้งชื่อว่าหนึ่งฤทัย เป็นต้น (ตรีชฎา รัชชบางแหลม, 2540 : 47-48)

4.2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอตหรือพระสังกัจจายนะ

พระแอต เป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวิหารพระแอตทางทิศเหนือของวิหารสามจอม เป็นรูปพระอรหันต์ประทับนั่งมีลักษณะต่างจากรูปเคารพอื่นๆ คือมีพระวรกายอ้วนพระอุทรพล้ยมากเป็นพิเศษ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นรูปเคารพที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการบนบานให้พระแอตช่วยเหลือในด้านต่างๆ ดังนี้

ความเชื่อเรื่องการขอฝน ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่าพระแอตเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุณในทางขอฝน เดิมพระแอตประดิษฐานในวิหารมุงหลังคาจากประดิษฐานอยู่นอกวิหารคด และปีใดเกิดฝนแล้วไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านจะบนบานพระแอต และทำพิธีขอฝนโดยจัดภาชนะใส่น้ำไว้หน้าพระแอตภายในภาชนะมีรูปนกยางและปลาช่อนอย่างละ 1 ตัว แล้วเปิดจากที่มุงหลังคาวิหารพระแอต เพื่อให้พระแอตมองเห็นท้องฟ้าแล้วนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีสวดพระพุทธมนต์ที่วิหารพระแอต พระพุทธมนต์ใช้สวดชาวบ้านเรียกว่า “คาถาปลาช่อน” เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วชาวบ้านจะเชื่อว่าฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ปัจจุบันพิธีนี้ได้เลิกไปแล้วเนื่องจากได้มีการย้ายพระแอตเข้าไปไว้ในวิหารที่ถาวรจึงไม่สะดวกในการทำพิธีดังกล่าว

ความเชื่อเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติ พระแอตหรือพระสังกัจจายนะซึ่งชาวบ้านบางคนในท้องถิ่นเรียกว่า “พระอุ่มท้อง” หรือ “พระอุ่มทอง” เพราะเป็นพระอรหันต์ที่มีลักษณะพระวรกายอ้วนพระอุทรพล้ยเหมือนคนอุ่มท้อง จึงเรียกกันว่า “พระอุ่มท้อง” ชาวบ้านบางกลุ่มเชื่อว่าคนโบราณได้นำทองไปฝังไว้ภายในท้องของพระแอตจึงเรียกกันว่า “พระอุ่มทอง”

ความเชื่อเรื่องแก้ปวดหลัง ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระแอตเป็นพระอรหันต์ที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้หายจากอาการปวดหลัง ปวดสะเอวได้การได้บนบานให้หายจากอาการปวด โดยนำไม้ที่อยู่ด้านหน้าฐานพระแอตไปค้ำยันหลังพระแอตแล้วนำมานวดหลังบริเวณร่างกายในส่วนที่ปวดเมื่อย เชื่อว่าอาการปวดก็จะหายไป ในสมัยก่อนในวิหารพระแอตไม่มีไม้ค้ำยัน

ชาวบ้านจะต้องนำไม้มาเองแล้วนำกลับบ้านไปนวดคลึงบริเวณที่ปวดเมื่อยภายใน 3 วัน เชื่อว่าจะหายปวดเมื่อยหลังจากนั้นจึงนำดอกไม้ธูปเทียนหมากพลูมาบูชาพระแอต ปัจจุบันชาวบ้านยังกราบไหว้บนบานพระแอตมิได้ขาดโดยมีความเชื่อว่า พระแอตสามารถบันดาลให้หายจากอาการปวดเมื่อยได้ดังประสงค์ (ตรีชฎา รักษ์บางแหลม, 2540 หน้า 50)

ความเชื่อเรื่องการขอบุตร ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่า พระแอตมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านการขอบุตร สามารถร่ายหลายคู่ที่แต่งงานกันแล้วไม่มีบุตรจะมากกราบไหว้บนบานขอให้พระแอตบันดาลให้มีบุตร เมื่อมีบุตรแล้วก็จะแก้บนด้วยการนำตุ๊กตาหรือรูปถ่ายของเด็กไปแก้บน ทำให้บริเวณรอบๆ ฐานของพระแอตเต็มไปด้วยตุ๊กตาและรูปถ่าย นอกจากนี้ยังแก้บนด้วยขนมชาลาเปา เพราะเชื่อว่าเป็นขนมที่พระแอตโปรดปรานเป็นพิเศษ

4.2.4 ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย

พระศรีอริยเมตไตรย ชาวบ้านเรียกว่า “พระศรีอาน” เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นแบบนูนสูง ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่บนบริเวณฐานพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพระพุทธรูปที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งใน 5 พระองค์ คือ พระพุทธรูปองค์สุดท้ายของพุทธศาสนา คือ 1. พระกุกกสันโธ 2. พระโกนาคม 3. พระมหากัสปะ 4. พระสมณโคตม 5. พระศรีอริยเมตไตรย ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เมื่อสิ้นศาสนาของพระพุทธรูปองค์ปัจจุบันคือพระสมณโคตมจะถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรยมาตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า เนื่องจากปัจจุบันพุทธศาสนาหลักที่เชื่อย่างยาวนานวัน โลกมนุษย์ยังเสื่อมโทรมลงไปเรื่อยๆ เพราะความประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับบัพพัญญุต ในทางศาสนาหย่อนยานลง ไปจนในที่สุดก็จะถึงกลียุคก่อนที่จะถึงวันโลกาวินาศ เพื่อสกัดกันไม่ให้สังคมมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะตกต่ำมนุษย์จะต้องหมั่นถือศีลปฏิบัติ เพื่อรอคอยการมาช่วยเหลือโปรดสัตว์ของพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์องค์ใหม่คือพระศรีอาน ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าหากได้สร้างกุศลมากๆ และหมั่นกราบไหว้บูชาองค์พระอริยเมตไตรยมีความเชื่อว่าหากตายไปแล้วจะได้ไปเกิดในศาสนาของพระองค์ เมื่อพระพุทธรูปศาสนาของพระสมณโคตม (ศรีศากยะมุนิ) สิ้นสุดลงเมื่อมีอายุครบ 5,000 ปี ในยุคพระศรีอริยเมตไตรยนี้ ทุกคนจะมีความเท่าเทียมกันหมดไม่มีคนร่ำรวยไม่มีคนยากจน คนทุกคนจะมีตัวเท่ากันมีหัวเท่าลูกกรอก ตัวเท่าบอกลน ทุกๆ คนจะมีหน้าสวยสดงดงามเหมือนกันหมด เมื่อลองจากบันไดบ้านไม่รู้ใครเป็นใคร คนทุกคนมีความประพฤติดี อาหารจะอิ่มทิพย์ไม่มีพี่น้องพ่อแม่ ทุกคนรักเสมอเหมือนกันหมด (ตรีชฎา รักษ์บางแหลม, 2540 : 51) สอดกับการให้สัมภาษณ์ ของอาณัติ บำรุงวงศ์ ได้กล่าวว่าชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าบุญกุศลที่ตนเองทำจะส่งผลให้ได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย เช่น เมื่อชาวบ้านนำอาหารไปถวายแด่พระสงฆ์ก็จะกล่าวคำบูชาโดยเชื่อว่าผลที่ได้กระทำจะมีส่วนช่วยส่งผลให้ตนได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยดังคำบูชาของ จีบ อามิตร ได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าขอเจ้าเหมือนดอกบัว ยกขึ้นทูนหัวใส่บาตรพระสงฆ์ตรงไปนิพพานให้ถึงดวงแก้วให้แคล้วบ่วงมาร ได้พบพระศรีอาน ปัจจะโยโหตุ” เป็นต้น ยังมีความเชื่อ

กันอีกว่าผู้ที่ฝีมือในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถและวิหาร ถือได้ว่าการเขียนขึ้นเป็นพุทธบูชา และเป็นการเล่าเรื่องสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชนหรือการเขียนภาพสมุดช่วยหรือหนังสือบูดาเชื่อกันว่าได้บุญกุศลมากจะมีโอกาสเกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย

ดังนั้นชาวบ้านที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยว่ามีจริงในยุคอนาคตเมื่อพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนีสิ้นสุด 5,000 ก็ให้หมั้นทำบุญบูชาพระศรีอริยเมตไตรย เพื่อกุศลจะส่งให้พบชีวิตที่เป็นสุขในยุคของพระองค์ (อาณัติ บำรุงวงศ์ ผู้อำนวยการกรมศิลปากร นครศรีธรรมราช, 13 ธันวาคม 2557)

4.2.5 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร

พระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่สร้างขึ้นแทนตัว เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารซึ่งเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ ณ หาดทรายแก้ว พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าชายทนต์กุมารประดิษฐานอยู่หน้าวิหารพระธรรมศาลา และพระพุทธรูปแทนองค์พระนางเหมชาลาประดิษฐานอยู่ด้านหลังวิหารพระธรรมศาลา ทั้งสององค์เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติทรงเครื่องกษัตริย์โบราณทั้งสองพระองค์มีลักษณะสวยงามแบบศิลปะสมัยอยุธยา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2537 ทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้หล่อรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารด้วยโลหะเป็นรูปเหมือนคนจริง พร้อมด้วยเรือสำเภาจำลองประดิษฐานไว้ นอกวิหารคดทางทิศตะวันออกขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ให้ได้ตั้งปรารภนา ซึ่งแบ่งเป็นความเชื่อด้านต่างๆ ไว้แทนองค์และรูปที่หล่อขึ้นใหม่ มีความเชื่อดังนี้

ความเชื่อเรื่องการพิทักษ์พระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระนางเหมชาลาและ พระทนต์กุมาร เป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่หาดทรายแก้วเมื่อนครศรีธรรมราช ดังนั้นเมื่อทั้งสองพระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ววิญญาณทั้งสองยังคงสิงสถิตในพระพุทธรูปปูนปั้น เพื่อดูแลรักษาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกๆ ปี ในเวลากลางคืนชาวบ้านจะได้ยินเสียงคนทอผ้า (ทอผ้า) ดังมาจากภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอยู่เสมอ ซึ่งเชื่อกันว่าพระนางเหมชาลาเป็นคนทอผ้าเพื่อนำไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ แต่ทอผ้าไม่เสร็จสักครั้งเพราะเชื่อว่าพวกสัตว์ต่างๆ เช่น หนูจะมาคอยกัดแทะผ้าจนขาดใช้การไม่ได้ทุกครั้งไป เป็นต้น นอกจากนั้นชาวบ้านเชื่อกันว่าหากวันใดที่ทอผ้าเสร็จศาสนาของพระพุทธเจ้าจะสิ้นสุดลง และจะถึงยุคของศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ดังนั้นพระนางเหมชาลาจึงปล่อยให้หนูกัดแทะผ้าที่ทอเพราะไม่ต้องการให้สิ้นศาสนาของพระพุทธเจ้า ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารศักดิ์สิทธิ์มากสามารถคุ้มครอง พระบรมธาตุเจดีย์ได้ ดังเช่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านเล่าว่าญี่ปุ่นถล่มวัดวาอารามบ้านเรือนแถบจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีการทิ้งระเบิดไปทั่ว มีเครื่องบินทิ้งระเบิดบินวนรอบๆ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่มีเหตุการณ์ประหลาดเกิดขึ้น เมื่อมีภรรยานายทหารผู้หนึ่ง

ซึ่งมาหลบภัยอยู่ภายในวัดได้เป็นลมหมดสติไป แล้วลุกนั่งมีอาการเหมือนคนเสียสติพูดเป็นสำเนียงภาษาปักซีใต้ (ปกติพูดภาษาภาคกลาง) ว่าเราเหนื่อยเหลือเกิน ที่จะต้องพยายามกำบังองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไม่ให้ผู้ป่วนมองเห็น น้ำเสียงเหมือนคนร้องไห้ด้วยความเสียใจ แล้วหมดสติไปอีกครั้งหนึ่ง และในครั้งนั้นผู้ป่วนก็ไม่ได้ทิ้งระเบิดลงในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเลย ชาวบ้านจึงเชื่อกันว่าเพราะพระเหมชาลาได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปกป้องคุ้มครอง พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่าพระนางเหมชาลาพยายามแสดงตนให้เห็นว่ายังสถิตอยู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อรักษาพระบรมธาตุเจดีย์ ดังที่มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งชาวบ้านเห็นผู้หญิงคนหนึ่งขึ้นรถโดยสารมาลงหน้าวัดพระมหาธาตุ พุทธศาสนิกชนหรือการเขียนภาพสมุดช้อยหรือหนังสือบูตเชื่อกันว่าได้บุญกุศลมากจะมีโอกาสเกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย (ตรีภูวราชรังสฤษฎิ์, 2540, หน้า 52)

ดังนั้นชาวบ้านที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยว่ามีจริงในยุคอนาคตเมื่อพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนีสิ้นสุด 5,000 ก็ให้หมั่นทำบุญบูชาพระศรีอริยเมตไตรยเพื่อกุศลจะส่งผลให้พบชีวิตที่เป็นสุขในยุคของพระองค์

4.2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช

พระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราชประดิษฐานภายในวิหารสามจอม เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งปางมารวิชัยทรงเครื่องอย่างกษัตริย์โบราณ ฝีมือช่างสมัยอยุธยา ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และคุ้มครองความปลอดภัยตลอดจนดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย จึงทำให้ชาวบ้านจำนวนมากบนบานองค์พระศรีธรรมโศกราช และจะแก้บนด้วยดอกไม้ธูปเทียนมากพหลรวมทั้งปิดทองที่องค์พระเจ้าศรีธรรมโศกราช (อาณัติ บำรุงวงศ์ ผู้อำนวยการกรมศิลปากรนครศรีธรรมราช, 13 ธันวาคม 2557)

4.2.7 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมาก

พระบุญมากเป็นพระพุทธรูปสำคัญมี 2 องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ในวิหารคดเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก อีกองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ในซุ้มบริเวณฐานวิหารพระพุทธบาททางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ชาวบ้านทั่วไปมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมากว่าถ้ากราบไหว้บูชาจะดลบันดาลให้เกิด โชคลาภและช่วยเหลือปกป้องให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง (สัมภาษณ์ พระครูภาแก้ว เจ้าอาวาสวัดหน้าพระลาน, 15 ธันวาคม 2557)

4.2.8 คติความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าชายทันทุมาร เจ้าหญิงเหมชาลาและพระเชี้ยวแก้ว

ชาวพุทธในนครศรีธรรมราชมีความเชื่อว่าเจ้าชายทันทุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาได้อัญเชิญพระทันตธาตุหรือพระเชี้ยวแก้วของพระพุทธองค์มาประดิษฐานในองค์พระบรมธาตุเจดีย์บนหาดทรายแก้ว ดังที่ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชและพระนิพนพานโสตรดังกล่าว (दनัย प्रिषाफेम्प्रसिथी, 2555 : 250-251) ซึ่งในมหาปริณิพนพานสูตรกล่าวว่าพระเชี้ยวแก้วองค์หนึ่งเทวดาชั้นดาวดึงส์บูชาอีกองค์หนึ่งอยู่ในคันธารปุระอีกองค์หนึ่งอยู่ในแคว้นของพระเจ้ากาลิงคะและอีกองค์หนึ่งพระยานาคบูชากันอยู่ พระเชี้ยวแก้วเป็นพระธาตุสำคัญ เพราะคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่าเมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้วมีพระธาตุ 7 ส่วนที่มีได้กระจาย คือ พระเชี้ยวแก้ว 4 องค์ พระรากขวัญ 2 องค์และพระอุณหิส 1 องค์ นอกนั้นกระจัดกระจาย พระธาตุเล็กๆ มีขนาดเท่าฝ่ามือผู้ฝึกกาด ขนาดใหญ่เท่าเมล็ดข้าวสารหักกลาง และขนาดใหญ่ยังมีขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียวหักกลาง

คัมภีร์มหาธาตุวงศ์กล่าวว่าพระเจ้าคุหฬะกษัตริย์แห่งนครทันทบุรี แคว้นกาลิงคะทรงครอบครองดูแลราบไว้พระเชี้ยวแก้วของพระพุทธองค์ ในกาลต่อมาเจ้าชายทันทุมาร พระราชโอรสของกษัตริย์นครอุชเชนีเสด็จไปทันตปุระเพื่อจะบูชาพระทันตธาตุ พระเจ้าคุหฬะทรงมีพระธิดาพระองค์หนึ่งพระนามว่าเหมชาลา ทรงเห็นว่าพระทันทุมารประกอบด้วยธรรมสมควรแก่วงศ์ตระกูล จึงทรงยกพระราชธิดาให้และทรงมอบหน้าที่ให้ช่วยกันรักษาพระทันตธาตุไว้ ภายหลังมีพระกุมารพระองค์หนึ่งได้เสด็จพร้อมไพร่พลจำนวนมากยกทัพประชิดเมืองเพื่อทำสงคราม พระเจ้าคุหฬะจึงรับสั่งให้เจ้าชายทันทุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาแปลงเป็นพราหมณ์อัญเชิญพระทันตธาตุไปที่ลังกาทวีป เนื่องจากเห็นว่าในลังกาทวีปมีพระธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองอีกทั้งภิกษุก็มีจำนวนมาก พระเจ้ามหาเสนผู้เป็นพระสหายที่เคยส่งคนมาบูชาพระทันตธาตุ ครั้นตรัสสั่งแล้วก็เสด็จออกรบและสิ้นพระชนม์ในสนามรบ พระกุมารพร้อมทั้งพระชายาได้อัญเชิญพระทันตธาตุขึ้นเหนือเศียรเดินทางไปถึงท่ามลิตติแล้วลงเรือไปสู่ลังกาทวีปพร้อมกับพ่อค้าทั้งหลายจนถึงท่าลัทยัญญะ เข้าไปไหว้พระสังฆราชในมหาวิหาร พระเถระจึงไปแจ้งข่าวพระทันตธาตุแก่พระเจ้าสิริเมฆวรรณะ พระราชาทรงทราบข่าวแล้วทรงบังเกิดปิติเป็นอย่างยิ่ง พระองค์เสด็จไปรับพระทันตธาตุที่เมฆศิริมหาวิหารทรงบูชาพระทันตธาตุ พระราชทานทรัพย์และฐานันดรแก่เจ้าชายและเจ้าหญิงเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นทรงเสวยทายสถานທີ່ประดิษฐานพระเชี้ยวแก้วด้วยราชรถที่ขุ้มประตูเมือง อนุราธปุระด้านทิศเหนือตรงสถานที่พระมหินทเถระเคยแสดงธรรมและอัญเชิญพระทันตธาตุไปประดิษฐานในพระราชวัง เมื่อทรงสร้างอภยุตตวิหารเสร็จแล้วจึงอัญเชิญพระทันตธาตุไปประดิษฐาน ทรงประกาศพระราชโองการให้มีการฉลองบูชาพระทันตธาตุทุกปีสืบทอดเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานเมืองนครศรีธรรมราชมีความคล้ายคลึงกันโดยมีใจความว่าเมืองทณบุรี ซึ่งมีกษัตริย์ชื่อท้าวโกสึหาราชได้ครอบครองพระทันตธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่นั้น ซึ่งมีกษัตริย์เมืองอื่นมารบเพื่อแย่งชิงพระทันตธาตุ เจ้าชายทณกุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาสองพี่น้องได้อัญเชิญพระทันตธาตุหลบหนีออกจากเมืองมุ่งหน้าไปยังเกาะลังกา แต่เรือประสบอุบัติเหตุล่มกลางทะเล กษัตริย์สองพี่น้องได้ลอยมาติดชายฝั่งและเดินเข้ามาจนพบกับหาดทรายแก้ว จึงได้ทำการฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้ ต่อมากษัตริย์สองพี่น้องได้พบกับพระมหาเถรพรหมเทพ ซึ่งได้ทำนายไว้ว่าภายหลังที่บริเวณหาดทรายแก้วนี้จะมีกษัตริย์ชื่อพระยาศรีธรรมมาโคกราชมาสร้างเมืองและพระธาตุเจดีย์ ต่อมาพระมหาเถรพรหมเทพก็จากไป ส่วนเจ้าชายและเจ้าหญิงได้ขุดพระทันตธาตุขึ้นมาและนำกลับไปยังเกาะลังกา เมื่อเดินทางไปถึงเกาะลังกาจึงมอบพระทันตธาตุให้แก่กษัตริย์ลังกา พระราชาทรงได้ประทานพระบรมสารีริกธาตุกลับมาให้จำนวนหนึ่งเพื่อให้นำไปบรรจุในเจดีย์ที่หาดทรายแก้วดังเดิม

เนื้อความของตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและพระนิพนพานโสทรนั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ศรีลังกา (พระธรรมรัตโนภาส, ม.ป.ป. : 10) ในรัชกาลของพระเจ้าสิริเมฆวรรณะในราชพุทธศตวรรษที่ 9 ต่อมาราวปี พ.ศ. 1740 - 1743 พระธรรมกิตติมหาเถระได้แปลคัมภีร์ท้าวธาตุวงศ์จากภาษาสิงหลเป็นภาษามาคธีในรัชสมัยของพระราชินีลีลาวดี ต่อมาปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พระภิกษุชาวลังกาได้นำพระพุทธรูปปางลีลาจากวงศ์จากเกาะลังกามาเผยแพร่และสร้างพระบรมธาตุเจดีย์แบบลังกาขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้วผูกตำนานเป็นเรื่องเล่าเหตุการณ์จริงในเกาะลังกามาสู่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปที่มาจากลังกานั้นได้เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ซึ่งได้มีการยอมรับนับถือกันอย่างแพร่หลาย (สัมภาษณ์พระครูวชิรวิญญู เจ้าอาวาสวัดท้าวโคตร, 13 ธันวาคม 2557)

4.2.9 คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์

การสร้างพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์ศูนย์กลางพระพุทธรูปศาสนาลังกาวงศ์และศูนย์กลางเมืองนครศรีธรรมราช ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เมืองนครศรีธรรมราช (ปาณิน เกษตรทัต, 2558 : 6-35) ในอดีตการสร้างประติมากรรมบุคคลจำกัดอยู่เฉพาะกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์เท่านั้น โดยจะสร้างเป็นพระพุทธรูปหรือเทวรูปที่มีจารึกระบุว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนบุคคลหนึ่ง เนื่องจากคนเหล่านั้นต้องการแสดงออกว่าตนมีฐานะเป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือเทพเจ้า ประเพณีการบูชาบุคคลในเมืองนครศรีธรรมราชอาจมาจาก 3 แนวคิด คือ แนวคิดแรก เรื่องการระลึกถึงบุคคลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางอาณาจักรเขมรที่กล่าวยกย่องกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ โดยขยายความว่ามีคุณสมบัติที่เปรียบได้กับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ในพระพุทธรูปศาสนา แนวคิดที่สอง เรื่องการจารึกถึงบุคคลจากประวัติศาสตร์สุโขทัยที่กล่าวว่ากษัตริย์ปรารถนาจะเป็นพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ เพื่อนำสัตว์ทั้งปวงข้ามสังสารวัฏตาม

คติของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และแนวคิดสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ที่มีการเปรียบกษัตริย์เป็นพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ควบคู่ไปกับการเปรียบเทียบกษัตริย์เป็นเทพเจ้า

การสร้างรูปสมมติที่เป็นพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์ศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ลังกาวงค์และศูนย์กลางเมืองนครศรีธรรมราชสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ พระพุทธรูปทรงเครื่อง ฉลององค์และพระพุทธรูปแสดงปางต่างๆ ที่ไม่ทรงเครื่อง พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลององค์ที่มีชื่อเรียกว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ” สร้างขึ้นเป็นตัวแทนของกษัตริย์ในราชวงศ์ ศรีธรรมาโคกราชมี 3 องค์ คือ พระพุทธรูปแทนองค์พระเจ้าศรีธรรมาโคกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษากษัตริย์ เพื่อบูชาและระลึกถึงกษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระพุทธศาสนา ลังกาวงค์และเมืองนครศรีธรรมราช ทรงแสดงปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีในพระวิหารหลวง สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระเจ้าศรีธรรมาโคกราช เพื่อบูชาและระลึกถึงพระเจ้าศรีธรรมาโคกราชที่พระองค์ทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าบนหาดทรายแก้ว ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ลังกาวงค์ สร้างเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสิบสองนักษัตรและทรงครองอาณาจักรนครศรีธรรมราช ทรงแสดงปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ที่วิหารสามจอม สร้างขึ้นเป็นตัวแทนเจ้าชายทนต์กุมารเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัยหรือปางห้ามสมุทร ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าวิหารธรรมศาลาและสร้างขึ้นเป็นตัวแทนเจ้าหญิงเหมขลา ทรงเป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารคดซึ่งอยู่ด้านหลังวิหารธรรมศาลา พระพุทธรูปทั้งสององค์ดังกล่าวนี้สร้างขึ้นเพื่อบูชาและระลึกถึงเจ้าชายทนต์กุมารและเจ้าหญิงเหมขลาที่ทั้งสองพระองค์ได้นำพระทันตธาตุและพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานบนหาดทรายแก้ว พระพุทธรูปองค์แทนเจ้าชายทนต์กุมาร แสดงปางห้ามสมุทร และพระพุทธรูปองค์แทนเจ้าหญิงเหมขลา แสดงปางห้ามญาติ (ปภาณิน เกษตรทัต, 2558 : 47) ทรงเครื่องประกอบด้วยมงกุฎยอดสูง มีกรรเจียกจร กรองคอ ทับทรวง พานหู้ด ทองกร แหวนรอบปะวะหล้า พระอำมรงค์ทุกนิ้วพระหัตถ์ แสดงครองจีวรไว้ด้านในและห่มคลุม มีเครื่องประดับจีวรอีกครั้งหนึ่ง ประกอบด้วยสายรัดองค์ประดับปั้นเหน่งรูปดอกไม้และมีสุวรรณกระถอบห้อยอยู่ การนุ่งสบงมีผ้าจีบหน้านาง มีเจียรระบายและชายไหวแครงซ้อนกัน 3 ชั้น ทรงทองพระบาทและฉลองพระบาทเชิงงอน เครื่องทรงเหล่านี้เป็นเครื่องทรงสำหรับพระมหากษัตริย์ที่บันทึกไว้ในกฎมณเฑียรบาลด้วย

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลององค์ที่ประดิษฐานอยู่ในศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ลังกาวงค์และศูนย์กลางเมืองนครศรีธรรมราช ณ วัดพระธาตุวรมหาวิหาร เมืองนครศรีธรรมราชเป็นการแสดงออกถึงคติที่ว่ากษัตริย์เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าหรือการสร้างพระบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และอีกคติหนึ่งว่ากษัตริย์มีฐานะเป็นจักรพรรดิราช ส่วนพระพุทธรูปที่แทนบุคคลที่ไม่ได้ทรงเครื่องนั้นสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นตัวแทนของอดีตกษัตริย์ ซึ่งแสดงแนวคิดเรื่องการบูชาบรรพชนใน

รูปแบบของพระพุทธเจ้า ดังเช่น พระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานในอุโบสถวัดท้าวโคตร (หลังเก่า) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่าเมื่อปี พ.ศ. 1919 หลวงศรีวรราชเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและคุณหญิงผู้เป็นภริยาได้ก่อพระพุทธรูปและหล่อด้วยทองสำริด 2 องค์ สูง 7 ศอก เพื่อไว้บูชาและเป็นที่ระลึก ประดิษฐานอยู่ในวิหารเขียนวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นต้น (สัมภาษณ์พระครูวรวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดท้าวโคตร, 13 ธันวาคม 2557)

4.3 ความเชื่อที่เกี่ยวกับวัตถุสถานต่างๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุสถานอื่นๆ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีมากมายเนื่องจากวัดนี้เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงปรากฏว่าตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว ได้มีผู้คนจากดินแดนต่างๆ ทั้งใกล้ไกลได้นำสิ่งของมาสักการบูชาเป็นจำนวนมากและมีการสร้างวัตถุสถานขึ้นภายในวัดมากมาย ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุสถานที่สำคัญเหล่านี้แยกออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

4.3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธบาทจำลอง

ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทปรากฏหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงการบูชารอยพระพุทธบาทในลังกาทวีปนั้นเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงประทับรอยพระบาทบนยอดเขาสุมนกูฏ เพื่อประทานให้เหล่าเทพประจำท้องถื่นและวิญญาณธรรมชาติที่พิทักษ์รักษาลังกาทวีป การประทับรอยพระบาทนี้เท่ากับเป็นการประกาศชัยชนะของพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาที่มีต่อเทพเจ้า ซึ่งเป็นศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมในดินแดนลังกา เขาสุมนกูฏเคยเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่ามีเทพเจ้าพื้นเมืองและวิญญาณบรรพบุรุษพำนักอยู่บนภูเขา เมื่อเทพเจ้านามว่า “มหาสุมน” ยอมรับพระบรมศาสดาและพระธรรมของพระองค์ รอยพระพุทธบาทที่ประทับบนเขาสุมนกูฏ จึงกลายเป็นสัญลักษณ์บนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาในลังกา

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในอดีต ซึ่งมีวิธีเผยแพร่ 2 ลักษณะ คือ 1. การเผยแพร่ศาสนาของภิกษุอรุณวาสี ซึ่งได้นำคณะจาริกไปตามภูมิภาคประเทศเมื่อเห็นสถานที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญภรรตการก็จะสร้างรอยพระพุทธบาทลงไว้เป็นเครื่องหมายว่าพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้มาถึงตำบลนั้นๆ แล้วหรือเป็นการทำแผนที่หรือสัญลักษณ์ เพื่อให้เป็นเครื่องหมายไว้แก่ภิกษุรุ่นหลังจะได้เดินทางไปยังดินแดนนั้น การที่คณะจาริกเผยแพร่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้กระทำไว้นั้น จึงเป็นสาเหตุให้คนท้องถิ่นได้เล่าสืบต่อกันมาเป็นตำนานว่า พระพุทธองค์ได้เคยเสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ ณ ที่แห่งนั้นแห่งนี้ และ 2. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นใกล้สมัยพุทธกาล ในครั้งที่สามารถหาพระบรมสารีริกธาตุได้เป็นจำนวนมาก สมณทูตผู้เป็นหัวหน้ามักจะนำ

พระบรมสารีริกธาตุจำนวนหนึ่งติดตัวไปตามสถานที่ที่จะปรารภนาจะให้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมักจะเป็นเมืองที่มีความเจริญแล้วหรือเป็นเมืองที่มีกษัตริย์ปกครองเป็นหลักฐานมั่นคง เมื่อชนในท้องถิ่นรับนับถือพระธรรมคำสอนดีแล้วจึงได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นศูนย์รวมความศรัทธาและเป็นประธานของพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนั้น เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พระธาตุไชยา พระธาตุวัดเขียนบางแก้ว พระธาตุวัดสวี เจดีย์วัดเจดีย์งาม เป็นต้น ส่วนพระพุทธรูปจำลองของพระบรมธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนเนินสูงอยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์ภายนอกวิหารคด พระพุทธรูปนี้เป็นแผ่นหินสลักจากหินอ่อนดังที่ วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ ได้กล่าวสรุปไว้ว่า หินอ่อนที่นำมาจำลองพระพุทธรูปนี้เดิมเป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) มีขนาดยาว 74 นิ้ว กว้าง 44 นิ้ว นี้ได้สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2450 ผู้สร้างคือพระรัตนธัชมุนี (รตนธเถระ) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศิริธรรมมุนี โดยร่วมกับพระครูกาแก้ว (สี) และพระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุญยุค) สมัยที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ภายในรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้า ชาวบ้านเชื่อว่ามีลักษณะเป็นมงคล 108 ที่เรียกว่า “อัฐฐสวามงคล” ซึ่งพรรณนาไว้ปฐมสมโพธิกถาตามที่ ประยูร อุลุชาฎะ ได้กล่าวสรุปไว้ว่า มงคล 108 มีดังนี้

1. ทอง 2. แวนส่องพระพักตร์ 3. ดอกพุดซ้อน 4. สายสร้อย 5. สังวาล 6. ถาดทอง 7. ตั่ง 8-9. มัจฉา 10. ปราสาท 11. ขอ 12. เศวตฉัตร 13. พระขรรค์ 14. บัดหางนกยูง 15. พัดวาลวชนี 16. บาตร 17. ดอกมะลิ 18. ดอกนิลอุบล 19. ดอกบัวบาน 20. หม้อเต็มด้วยน้ำ 21. ถาดเต็มด้วยน้ำ 22 – 25. มหาสมุทรทั้ง 4 26. เขาจักรวาล 27. ป่าหิมพานต์ 28. เขาพระสุเมรุ 29. พระจันทร์ 30. พระอาทิตย์ 31. หมูดาวนักษัตรฤกษ์ 32 - 35. ทวีปทั้ง 4 ทวีปน้อยทั้งพัน 36. บรมจักรพรรดิทั้งราชบริวาร 37. สังข์ทักษิณาวัตร 38. สุวรรณมัจฉา 39. จักรวาล 40-46. คงคาทั้งเจ็ด 47-53. สระใหญ่ทั้งเจ็ด 54-60. เขาบริภัณฑ์ทั้งเจ็ด 61. พญาครุฑ 62. จระเข้ 63. ธงชายธงผ้าทั้งผืน 64. รัตนบัลลังก์ 65. แก้ว 66. เขาไกรลาส 67. พระยาราชสีห์ 68. ช้างเอราวัณ 69. พระยาม้าพลาหก 70. พระยาสุกรีนาคราช 71. พระยาหงส์ 72. ไก่เถื่อน 73. อสุภราช 74. พระยาช้างอุโบสถ 75. พระยาช้างฉัททันต์ 76. มังกรทอง 77. มหาพรหมสี่หน้า 78. เรือทอง 79. เต้าทอง 80-81. แม่น้ำทั้งบุตร 82. กิณรผู้ 83. นางกิณรี 84. นกกระเวก 85. นกกระเรียน 86. นกยูง 87. นกจากพราภ 88. นกพริก 89-92. ฉกามาพจรเทวโลกทั้ง 4 ชั้น 93-108 โสฬสมหาพรหมทั้ง 16 ชั้น (दनय प्रिषापेम्पस्ति, 2555 : 84)

ชาวบ้านเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปจำลองเป็นวัตถุแทนองค์พระพุทธรูป การได้กราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปจึงเปรียบเสมือนได้บูชาพระพุทธรูป ซึ่งจะเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตที่จะลดบันดาลให้ประสบกับความสุขความเจริญตลอดไป

4.3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีอยู่หลายต้น ต้นที่มีอายุเก่าแก่มากที่สุดคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารโพธิ์ที่วิหารโพธิ์ลังกาเชื่อกันว่าเป็นต้นที่นำมาจากลังกาจึงมีการนำชื่อนี้ไปตั้งชื่อวิหารว่า “วิหารโพธิ์ลังกา” อีกต้นหนึ่งที่เชื่อกันว่าจะนำมาจากลังกาในคราวเดียวกันคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารพระเดิมซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์ นอกจากนี้ยังมีต้นโพธิ์ที่นำมาจากพุทธคยา ประเทศอินเดีย คือ ต้นที่อยู่หน้าศาลาศรีพุทธิสารทางทิศใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ทุกต้น ชาวบ้านเชื่อว่ามีคุณวิเศษต่างพากันไปกราบไหว้บูชา โดยเฉพาะต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อยู่ในวิหารโพธิ์ลังกามีชาวบ้านไปกราบไหว้กันเป็นจำนวนมากเพราะเชื่อว่าพระศรีมหาโพธิ์สามารถบันดาลสิ่งที่พึงประสงค์ได้หลายอย่าง เช่น บันดาลให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย ให้ของหายกลับคืนมา ให้มีบุตรธิดา ให้มีบุตรธิดา เป็นต้น และส่วนใหญ่จะมีการแก้บนด้วยการนำผ้าสีต่างๆ ไปพันรอบๆ ลำต้น บริเวณรอบๆ ลำต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงพันด้วยผ้าสีชนิดต่างๆ เป็นจำนวนมากและยังได้สอดคล้องคติความเชื่อในการนับถือต้นพระศรีมหาโพธิ์ (สถาพร อรุณวิลาศ, 2539 : 87) จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการส่งเสริมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ โดยถือเป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้และการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ ในคัมภีร์อรรถกถาได้พรรณนาถึงปาฏิหาริย์ของพระศรีมหาโพธิ์อย่างมากมายเช่นนี้ย่อมแสดงถึงความสำคัญของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่จะทำให้พุทธบริษัทมีความเคารพนับถือต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นอย่างยิ่ง เช่น มีการยืนยันจากชาวพุทธในศรีลังกาว่าพระพุทธเจ้าเมื่อยังพระชนม์ชีพอยู่กับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์หลังการดับขันธและต้นพระศรีมหาโพธิ์มีความสำคัญเสมอกัน เป็นต้น นอกจากต้นพระศรีมหาโพธิ์จะเป็นต้นไม้ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่เป็นบริโศกเจดีย์แล้ว ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ลังกา โดยการอัญเชิญหน่อของพระศรีมหาโพธิ์ของพระนางสังฆมิตตาเถรีพระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในพระพุทธศาสนา องค์ประกอบเหล่านี้ยังทำให้คนลังกามีความเชื่อและความเลื่อมใสในต้นพระศรีมหาโพธิ์ดุจดั่งพระพุทธเจ้าและเชื่อในอานิสงส์ของการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ทุกวันนี้ชาวพุทธในลังกาสวดภาวนารอบลานพระศรีมหาโพธิ์ บ้างปิดกวาดลานทราย บ้างทำสมาธิ แนวคิดเหล่านี้ส่งผลมาถึงประเทศที่รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากลังกา ดังที่พระภิกษุเมืองนครศรีธรรมราชได้เดินทางไปบวชแปลงและศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา ตอนกลับมาก็นำเอาหน่อพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกที่เมืองนครศรีธรรมราช (ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข, 2520 : 142) ดังที่ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวไว้ว่า พระมหามงคลเถระ (พระมหาเถรมงคล) ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองพร้อมกับคณะพุทธบริษัทลงสำเภามาจากลังกามาสร้างวัดพลับและปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ทิศอุดร) ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และกล่าวว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชสร้างวัด เจดีย์ วิหาร

พระพุทธรูปและปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในเมืองนครศรีธรรมราชและเมื่อครั้งที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชยกทัพไปรบกับท้าวอุทองที่บางสะพาน (บางต่า) ตอนที่พระองค์ทรงยกทัพกลับเมืองนครศรีธรรมราช ทรงสร้างวัด ก่อเจดีย์ และปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์มาตลอดทางจนถึงเมืองนครศรีธรรมราช ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้สัญลักษณ์ในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จึงเป็นที่นิยมปลูกขึ้นภายในวัดทั้งทั้งอาณาจักรนครศรีธรรมราชและดินแดนที่มีพระพุทธศาสนา (ตรีภูวรักษ์บางแหลม, 2540 : 55)

4.3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับสฤปบรรจุอิฐพระเจ้าตากสินมหาราช

ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีสฤปเจดีย์องค์หนึ่ง สร้างด้วยหินสลักจากเมืองจีน มีลักษณะเป็นเจดีย์ 6 เหลี่ยม สร้างด้วยศิลาสำเร็จรูปนำมาประกอบเป็นองค์สฤปตั้งอยู่ทางทิศของวิหารธรรมศาลา ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นเจดีย์ของใครแต่ชาวบ้านทั่วไปมีความเชื่อว่าเป็นสฤปบรรจุพระอิฐของพระเจ้าตากสินมหาราชและเชื่อว่าเป็นสฤปเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงนิยมบนบานขออำนาจพระบารมีพระเจ้าตากสินช่วยคลบนตาลให้ได้ในสิ่งที่ปรารถนา หรือช่วยปกป้องให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทุกอย่างโดยมีความเชื่อและมีการปฏิบัติดังต่อไปนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับวันและสิ่งของที่ใช้ในการบูชา ความเชื่อที่เกี่ยวกับวันและสิ่งของที่ใช้ในการบูชาสฤปพระเจ้าตากสินมหาราชมีการเลือกวันและสิ่งของที่นำมาถวาย เพราะเชื่อว่าส่งผลให้ได้สมความปรารถนาเมื่อสามารถทำได้ถูกต้องตามขั้นตอนของการบูชาซึ่งจะเห็นผลภายใน 14 วัน คือจะต้องทำในวันอังคารและวันเสาร์เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่แข็งทำให้แคล้วคลาดและชนะภัยทุกอย่าง และต้องบนด้วยรูป 9 ดอก 16 ดอกหรือ 36 ดอก เพราะเชื่อว่าเลข 9 เป็นเลขมงคลทำให้มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เลข 16 เป็นเลขมงคลที่จัดเรียงทุกซักรันต่างๆ จะพบแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรือง และเลข 36 เป็นเลขมงคลเชื่อว่าสมัยที่พระเจ้าตากสินมหาราชออกศึกพระองค์ใช้รูปจำนวน 36 ดอกบูชาก่อนออกศึกเสมอ โดยพระองค์เชื่อว่าจะมีชัยชนะเหนือข้าศึก

ดังนั้นด้วยเหตุที่เชื่อว่าพระเจ้าตากสินมหาราชมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจเหนือธรรมชาติจริง และสามารถคลบนตาลให้ได้ผลดังที่ปรารถนา คนส่วนใหญ่จึงนิยมบนบานและแก้บนด้วยการจุดประทัดเพราะองค์เป็นกษัตริย์นักรบ การจุดประทัดทำให้เกิดเสียงดังคล้ายเสียงปืนเมื่อออกศึกสงคราม ส่วนดอกไม้ที่ใช้บูชาคือดอกบัวหมายถึงการแสดงความเคารพความดีงาม ดอกดาวเรืองหมายถึงความรุ่งเรือง ดอกมะลิ หมายถึงความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังมีพวงมาลัยดอกไม้ต่างๆ หากผู้บนบานมีเจตนาจะถวายผ้าสีต่างๆ โดยเฉพาะผ้าสีที่ตรงกับวันเกิดของผู้บนบานจะยิ่งดีเพราะจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเอง นอกจากนี้ยังมีสิ่งของที่นำไปถวายอีกหลายอย่าง เช่น ขนมเปียะ เชื่อว่าพระองค์มีเชื้อสายจีนน่าจะชอบขนมชนิดนี้ ส่วนแอปเปิ้ล เชื่อว่าพระองค์ทรงโปรดเพราะได้รับการถวายครั้งไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ รูปปั้นไม้ เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่คู่กับพระมหากษัตริย์ ช้าง เชื่อว่าเป็นสัตว์มงคล ม้า เชื่อว่าเป็นสัตว์มงคลที่มีความแคล้วคล่องว่องไว เป็น

ต้น การนำสิ่งของหรือเครื่องบนบานไปถวายสลุบพระเจ้าตากสินมหาราช จะใช้คาถาว่า “โอม สิโน ราชชา เทวะ นะมามิหัง” และมีคาถาอาราธนาอัญเชิญดวงวิญญาณพระเจ้าตากสินมหาราชให้ทรงมารับเครื่องบนบานหรือเครื่องบูชา จะใช้คาถา “โอม สิโน ราชชา เทวะ ชะยะ ตูชะวัง”

ความเชื่อเกี่ยวกับต้นหว้ารอบสลุบบรรจุพระอัฐิพระเจ้าตากสินมหาราช บริเวณรอบๆ สลุบบรรจุพระอัฐิพระเจ้าตากสินมหาราชมีต้นหว้าเก่าแก่จำนวน 6 ต้น เรื่องต้นหว้านี้ ละไม สุวรรณเหคะ เล่าว่า ต้นหว้าหกต้นปลูกไว้เป็นปริศนาหมายถึงว่าพระเจ้าตากสินมหาราชสิ้นพระชนม์มีเขาขุนพนมจริงๆ แล้วพระองค์สิ้นพระชนม์ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารรวมทั้งพระอัฐิทางวัดได้เก็บรักษาเอาไว้ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเป็นสลุบบรรจุพระอัฐิของพระเจ้าตากสินมหาราชจริงๆ ความเชื่อเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่าองค์พระเจ้าตากสินมหาราชทรงช่วยเหลือในเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าได้มาบนบานพระองค์ก็จะช่วยเหลือ ดังที่ เลื่อน แซ่เหล้า เล่าว่า ตนเองได้ป่วยเป็นโรคคอบวมปวดมากเป็นระยะเวลานานไปรักษากับหมดก็ไม่หาย จึงได้ไปบนบานพระเจ้าตากสินให้ช่วยเหลือต่อมาอีกประมาณ 1 สัปดาห์ก็มีอาการปกติหายจากอาการปวดคอ จึงเชื่อว่าพระเจ้าตากสินมหาราชมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้ตนหายจากอาการป่วยจึงได้มาแก้บนด้วยการจุดประทัด 20 แพน และถวายพวงมาลัยดอกไม้ไว้ที่สลุบเจดีย์ (ตรีชฎา รักษาบางแหลม, 2540 : 56)

4.3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับเจดีย์เก็บอัฐิ

ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ถัดจากพระระเปียงวิหารคด มีเจดีย์ขนาดต่างๆ ตั้งเรียงรายรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งถูกสร้างขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน ดังที่ พระธรรมรัตโนภาส ได้กล่าวไว้ว่า เจดีย์นี้มีจำนวน 185 องค์เจดีย์เหล่านี้จำลองแบบจากพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งมีอายุในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ เดิมผู้สร้างเจดีย์มีเจตนาจะใช้บรรจุอะไรไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ปัจจุบันได้มีผู้ปฏิสังขรณ์แล้วนำอัฐิของวงศ์ตระกูลไปบรรจุไว้ที่ฐานเจดีย์เหล่านี้แทบทุกองค์ จากการสำรวจทำให้ทราบว่าเจดีย์บริเวณรอบๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีการบูรณะเจดีย์บริวารเหล่านี้แล้วนำอัฐิผู้ตายไปบรรจุไว้ที่ฐานเจดีย์ เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของผู้ตายไว้ใกล้ชิดกับพระธาตุเจดีย์เสมือนผู้ตายได้ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาหรือใกล้ชิดพระพุทธเจ้า และเป็นการอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ตายได้ขึ้นสวรรค์ ญาติผู้ตายได้บุญกุศลและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตอีกด้วย นอกจากนั้นวิญญาณของผู้ตายจะส่งผลกลับมาทำให้ผู้ที่มิชีวิตอยู่มีชีวิตที่สงบสุข พบแต่ความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในหน้าที่การงานอีกด้วย (ตรีชฎา รักษาบางแหลม, 2540 : 57)

สรุปได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับรูปเคารพและวัตถุสถานต่างๆ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารดังกล่าวมาแล้ว เนื่องมาจากกลุ่มชาวบ้านได้ยอมรับกันว่า ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีอำนาจบางอย่างอยู่เหนือธรรมชาติและมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า และสามารถจะดลบันดาลให้เกิดผลดี ผลร้ายต่างๆ ได้ ถ้าบุคคลใดทำไม่ดีจะดลบันดาลให้ผลร้าย ถ้าทำดีจะดลบันดาลให้ผลดีแก่บุคคลนั้นๆ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับรูปเคารพและความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุสถานอื่นๆ ส่งผล

ให้เกิดพฤติกรรมแก่บุคคลที่มีความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีการปฏิบัติตามความเชื่อเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านพระพุทธศาสนา โดยการทะนุบำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยอนุรักษ์ ทางศาสนวัตถุต่างๆ ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงถาวร ไม่ให้ถูกทำลายเสียหาย และยังต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยการนำเอาหลักคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจและทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสังคมให้เพิ่มมากขึ้น ทำให้พุทธศาสนิกชนที่มาราบไว้บูชาองค์พระธาตุเจดีย์และรูปเคารพตลอดถึงวัตถุสถานต่างในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารทำให้จิตสงบ แจ่มใสมีสติ สมาธิ เกิดความสุข และมีแนวคิดกระทำในสิ่งที่ดีงามและประกอบไปด้วยปัญญาในการดำเนินชีวิต

4.4 คุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์

4.4.1 คุณค่าของปรีชาธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์

ปรีชาธรรมที่เกี่ยวข้องธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งได้สัมภาษณ์พระครูวรวิริยคุณ ได้กล่าวไว้ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่า มีสาระสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อชาวเมืองนครศรีธรรมราช โดยการสื่อความหมายถึงพระธรรมที่มีลักษณะเป็นนามสู่รูปธรรมผ่านการแทนค่าด้วยทักษะทางศิลปะที่แสดงแนวคิดภาษา อารมณ์ ความรู้สึกและความงามในเชิงสัญลักษณ์โดยมุ่งหวังสื่อสารพุทธธรรมด้วยพุทธที่มุ่งสอนให้คนเป็นช่างคิดช่างสังเกตและรู้จักแก้ปัญหา เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจและยกระดับจิตใจของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม อันจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุขและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าตลอดจนเป็นการศึกษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและอนุรักษ์ไว้ให้ยืดยาวคนรุ่นต่อไปได้ศึกษาเรียนรู้ (สัมภาษณ์ พระครูวรวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดท้าวโคตร 12 สิงหาคม 2557)

สรุปได้ว่าวรรณกรรมที่มีคุณค่า มีสาระสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อชาวเมืองนครศรีธรรมราช โดยการสื่อความหมายถึงพระธรรมที่มีลักษณะเป็นนามสู่รูปธรรมผ่านการแทนค่าด้วยทักษะทางศิลปะที่แสดงแนวคิดภาษา อารมณ์ ความรู้สึกและความงามในเชิงสัญลักษณ์โดยมุ่งหวังสื่อสารพุทธธรรมด้วยพุทธที่มุ่งสอนให้คนเป็นช่างคิดช่างสังเกตและรู้จักแก้ปัญหา เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจและยกระดับจิตใจของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

4.4.2 คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม

คำว่า “สังคม” โดยทั่วไปแล้วเป็นคำที่มีความหมายต่างๆ กันบางครั้งหมายถึงชุมชนไปจนถึงรัฐหรือประเทศ บางครั้งหมายถึงกลุ่มคนบางกลุ่ม เช่น สังคมไทย สังคมชั้นสูง สังคมคนใต้ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับสุเชาว์ พลอยชุม ได้กล่าวถึงความหมายของสังคมไว้ว่า สังคมหมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่เป็นกลุ่มอิสระจากกลุ่มอื่น และสามารถดำรงอยู่สืบเนื่องยาวนานได้ด้วย

ตนเอง มีสมาชิกประกอบด้วยทุกเพศ ทุกวัย, และแบบแผนการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างเฉพาะของตนเองไม่มากนักน้อย แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยต้องการให้มองเห็นถึงมโนทัศน์ ของการรวมกลุ่มของคนที่มีความเชื่ออันเดียวกันและเกิดการกระทำระหว่างกันของสมาชิกในสังคม

ส่วนคำว่า วัฒนธรรม หมายถึงพฤติกรรมทางสังคมคือกิริยาอาการที่มนุษย์ในสังคมนั้นๆ แสดงออกมาเป็นนิสัยหรือตามความเคยชิน กิจกรรมคือการกระทำในลักษณะต่างๆทั้งที่เป็นหน้าที่การงานและการเล่น รวมทั้งสิ่งสร้างสรรค์ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังที่ณรงค์ บุญสวขัญ ได้กล่าวไว้ว่า ในที่นี้ผู้ศึกษาต้องใช้คำ วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตหรือชีวิตแบบแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งเป็นมรดกทางสังคมที่มนุษย์สร้างสมบ่มเพาะและได้รับความถ่ายทอดกันมาโดยรุ่นหลัง ดังนั้นคุณค่าทางด้านสังคมวัฒนธรรม ย่อมหมายถึงผลที่เกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของความเชื่อที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งมีประเพณีหลายประเพณีที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไป สามารถเข้าใจความหมายได้ว่ามีประโยชน์และสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอย่างไร บุคคลหรือสมาชิกในสังคมนั้นจะได้รับคุณค่ามากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับมุมมองการเห็นหรือยังเห็นในสาระสำคัญของการปฏิบัติกิจกรรมในคติความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์จากการศึกษาได้พบว่า ความเชื่อมีต่อพระบรมธาตุเจดีย์จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการปฏิบัติกิจกรรมทั้งกระทำในระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มสถาบันต่างๆ และกระทำกันในระดับชุมชนหลายๆ ชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมงานด้วยกัน ผู้ร่วมงานบุญเหล่านั้นมีบทบาทหรือความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกัน ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ในความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงประเพณีหลากหลายประเพณีที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมาเป็นตัวส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจแสดงออกมาถึงความมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งมีดังต่อไปนี้ (สัมภาษณ์ รศ. ดร.รงค์ บุญสวขัญ อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 11 สิงหาคม 2557)

4.4.2.1 คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ

การเห็นคุณค่าของความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งทำให้เกิดประเพณีที่สร้างสรรค์ในอดีตที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปหรือนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าซึ่งเป็นส่วนรวมของคนในจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเครื่องเตือนสติว่า บรรพบุรุษของเรามีส่วนช่วยให้เกิดความเชื่อส่งผลทำให้เกิดประเพณีที่หลากหลาย อันเกิดจากความเชื่อศรัทธาในความเป็นของพระพุทธรูป เพราะพระพุทธรูปทำให้เกิดความเชื่อและส่งผลให้เกิดประเพณีและเป็นบ่อเกิดทางวัฒนธรรม ดังนั้นคุณค่าทางด้านสังคมวัฒนธรรมย่อมหมายถึงผลที่เกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไป สามารถเข้าใจความหมายได้ว่ามีประโยชน์และสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอย่างไร บุคคลหรือสมาชิกในสังคมนั้นจะได้รับคุณค่ามากน้อย

แค่นั้นก็ขึ้นอยู่กับมุมมองเห็นหรือยังเห็นในสาระสำคัญของการปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องของความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรม (สัมภาษณ์ รศ. เปรมชญา ชนะวงศ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช 13 สิงหาคม 2557)

สรุปได้ว่า การศึกษาได้พบว่า ความเชื่อที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์มีการปฏิบัติกิจกรรมทั้งกระทำกันในระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มสถาบัน และกระทำกันในระดับชุมชนหลายๆ ชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมงานด้วยกัน ผู้ร่วมงานบุญเหล่านั้นมีบทบาทหรือความสัมพันธ์เชื่อมโยงด้วยกัน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมให้เป็นตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมาเป็นตัวส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจแสดงออกมาถึงความมีคุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

4.4.2.2 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นมูลเหตุให้เกิดประเพณีที่หลากหลาย เช่นการแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีสวดด้าน ประเพณีตัดดอกไม้ธูปเทียน และอื่นๆ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในละแวกใกล้เคียงและขยายออกไปยังชุมชนอื่นๆ ในการร่วมบุญประเพณีของเหล่านี้พุทธศาสนิกชน ความสัมพันธ์ลักษณะที่มีการปฏิบัติของประเพณี มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การบริจาคทรัพย์ตามกำลังศรัทธาของแต่ละบุคคลแต่ละกลุ่มคนเพื่อนำมาซื้อเครื่องสักการบูชา (จันทิมาตุลเกร์, 2548 หน้า 76)

4.4.2.3 คุณค่าความเชื่อเรื่องศาสนา

ความเชื่อเรื่องศาสนา ศาสนาเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่เกิดจากความกลัวและความไม่รู้เป็นประการสำคัญ โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม เป็นปรากฏการณ์เหล่านั้นมนุษย์เข้าใจว่าจะต้องมีสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลังบังคับให้เป็นไปอย่างนั้น

จึงมีการจินตนาการสร้าง ผี วิญญาณ เทพารักษ์ ขึ้นเป็นการสมมุติว่าเทพเจ้าหรือผีจะมีรูปร่างต่างๆ ตามจินตนาการของมนุษย์และทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาสักการะเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงและมีเมตตากรุณา ไม่ทำร้ายและบันดาลความสุขให้ ทำกันมาเป็นขนบธรรมเนียมและจนภายหลังเกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้น โดยเฉพาะความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนได้ก่อให้เกิดคัมภีร์ที่สำคัญขึ้นในศาสนา เกิดพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการทำดียอมได้บุญประสบผลเป็นความสุขสมบูรณ์ ได้เกิดในสวรรค์ ส่วนการทำชั่วจะได้บาปได้รับความทุกข์ทรมานตกนรก

ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศ ในแง่การจัดระเบียบทางสังคม เป็นสื่อและกลไกในการควบคุมระเบียบของสังคมทำหน้าที่ให้คำอธิบายถึงความเป็นมาของชีวิตหรือความเป็นอยู่ที่ไม่เท่าเทียมกัน ศาสนา

สนับสนุนการปกครอง สร้างความสามัคคีในสังคม ในแง่ของบุคคล ศาสนามีบทบาทต่อชีวิตและจิตใจสร้างเสริมกำลังใจแก่บุคคลให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ศาสนาสร้างความรักในมนุษยชาติให้ละเว้นความชั่ว ยังผลให้สังคมสงบสุขและมั่นคง สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ดังนั้นศาสนาจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของสมาชิกในสังคม

ประเทศไทยแม้ว่าจะมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาอย่างกว้างขวาง และอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่ศาสนาต่างๆ ทุกศาสนา แต่ก็นับได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศแห่งพุทธศาสนาที่สำคัญ เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน และพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ตลอดจนเอกลักษณ์และวัฒนธรรมต่างๆ ของไทยเกือบทุกสาขาผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ (สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร 14 สิงหาคม 2557)

สรุปได้ว่าความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ที่มีคุณค่าต่อพระศาสนาและความเชื่อประมวลได้ว่า คติความเชื่อได้ทำให้เกิดความเชื่อในพระพุทธรูป เชื่อนรก สวรรค์ เชื่อฤกษ์ยาม เชื่อไสยศาสตร์ ความเชื่อเหล่านี้เป็นพลังต่อวิถีชีวิตของคนที่มีความเชื่อมาช้านาน ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานควบคู่กันไป ยิ่งทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาแน่นแฟ้นในพระพุทธรูปมากขึ้น และด้วยรากฐานความเชื่อที่เป็นต้นทุนนี้จึงเป็นผลให้มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเจดีย์ได้ช่วยกันสืบทอดพระพุทธรูปในด้านมิติทางความเชื่อที่हेตุมิผล

4.4.2.4 คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม

จริยธรรมคือสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต เรื่องจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในสังคมที่ทุกคนควรได้รับการพัฒนาเพื่อให้ตนเอง ชุมชน เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและส่วนรวม การปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งทำให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้น พระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีสวนด้าน ประเพณีตักดอกไม้อธิษฐานและประเพณีให้ทานไฟเป็นต้น ของชาวนครศรีธรรมราช ก่อให้เกิดจริยธรรมที่ดีงามไม่ว่าบุคคลในครอบครัว ชุมชน เมื่อจิตใจเกิดจริยธรรมแล้วพฤติกรรมที่แสดงออกมาไม่ว่าในทางกายหรือวาจาเป็นพฤติกรรมที่มีจริยธรรมซึ่งแสดงออกมาในหลายลักษณะ เช่น ความเสียสละ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความกตัญญูกตเวที การตรงต่อเวลา ความมีขันติ ความสามัคคี (จันทิมา ดุลเกริก, 2548 ,หน้า 77) คุณค่าทางจริยธรรมที่กล่าวมาตั้งได้สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของสืบทพงศ์ ธรรมชาติ ได้กล่าวไว้ว่า จริยธรรมอันเกิดจากความเชื่อที่เกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ทำให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีสวนด้าน

ประเพณีการให้ทานไฟเป็นต้น เป็นเหตุให้แนวทางในการดำเนินชีวิตด้วยอนุรักษประเพณีเหล่านั้น ด้วยการเสียสละเงินทอง ความรักสามัคคี ความอดทนเพื่อให้ประเพณียังยืนอยู่ต่อแก่คนรุ่นหลัง (สัมภาษณ์ รศ. ดร. สืบพงศ์ ธรรมชาติ อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 11 สิงหาคม 2557)

สรุปได้ว่าเรื่องจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในสังคมที่ทุกคนควรได้รับการพัฒนาเพื่อให้ตนเอง ชุมชน เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง และส่วนรวม การปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อต่อพระบรมธาตุเจดีย์ของชาวนครศรีธรรมราช ก่อให้เกิดจริยธรรมที่ดีงามไม่ว่าบุคคลในครอบครัว ชุมชน เมื่อจิตใจเกิดจริยธรรมแล้วพฤติกรรมที่แสดงออกมาไม่ว่าในทางกายหรือวาจาเป็นพฤติกรรมที่มีจริยธรรมซึ่งแสดงออกมาในหลายลักษณะ เช่น ความเสียสละ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความกตัญญูต่เวที การตรงต่อเวลา ความมีขันติ ความสามัคคี

4.4.2.5 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ประวัติของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จากการศึกษาที่ผ่านมาอาจกล่าวได้ว่าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความเป็นมา ที่ยาวนานและซับซ้อนยากที่จะสรุปลงได้อย่างง่ายดาย อาจเป็นเพราะหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับ พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีมากมาย หลากหลายที่มาที่แตกต่างกันทั้งในส่วนของหลักฐานทางเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี ในส่วนนี้จึงสามารถทำได้เพียงการกล่าวถึงส่วนหนึ่งแห่งความเป็นมาของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยสังเขปเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานและความสะดวกในการทำความเข้าใจในประเด็นอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในขั้นต่อไป ในการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในที่นี้อาศัยหลักฐาน 2 ประเภท คือ หลักฐานทางเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี

1) หลักฐานทางเอกสาร

ขณะนี้ได้พบเอกสารที่กล่าวถึงความเป็นมาของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เอกสารโบราณดังกล่าวคือ พระนิพนพานโสทร ซึ่งแต่เดิมส่วนหนึ่งของเอกสารโบราณชนิดนี้มักจะเรียกกันว่า ตำนานพระบรมธาตุเมืองคอนฉบับกลอนสวด จากการสนับสนุนของมูลนิธิ ไทโยต้าแห่งประเทศไทย ทำให้ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช สามารถเก็บรวบรวม ศึกษา และพิมพ์พระนิพนพานโสทรออกมาเผยแพร่

นอกจากนี้ยังมีเอกสารโบราณที่เป็นหลักฐานขั้นต้นเกี่ยวกับความเป็นมาของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอย่างน้อย 2 รายการ คือ ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเอกสารทั้งสองรายการนี้เป็นร้อยแก้ว ในขณะที่พระนิพนพานโสทรเป็นร้อยกรอง

พระนิพนพานโสทรตีพิมพ์ครั้งแรกมีชื่อเรียกว่า “ตำนานพระบรมธาตุเมืองนคร” แต่งเป็น กลอนสวด เมื่อปี พ.ศ.2460 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายไว้ในคำนำของการตีพิมพ์ครั้งนั้นซึ่งมีเนื้อหาบางตอน ดังนี้

“...หนังสือเรื่องนี้ ถ้าว่าโดยตำนาน พิศราห์เห็นว่าเป็นหนังสือซึ่งกวีชาวนครฯ แต่งในเมืองนครฯ ถ้าประมาณเวลาที่แต่ง เห็นจะราวในรัชกาลที่ 1 ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้ที่อ่านจะเห็นว่าเรื่องราวหรือสำนวนเรื่อร้ายอย่างไร ต้องเข้าใจว่าเป็นหนังสือชาวนครฯ แต่งในเมืองนครฯ ตามความที่เขาเชื่อมาอย่างนั้น จะติเตียนหาควรไม่ ถ้าจะว่าเป็นหนังสือดี โดยเอกเทศอันหนึ่งก็สมควร โดยทำให้ปรากฏฝีปากกวีชาวนครฯ เห็นจะเป็นเรื่องนี้เป็นครั้งแรกที่ได้พิมพ์ขึ้น...”

หลังจากปี พ.ศ.2460 พระนิพนธ์โสทร สำนวนนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้งจนปัจจุบันนี้ อาจจะถูกกล่าวได้ว่าตำนานพระธาตุเมืองนครที่แต่งเป็นกลอนสวดกับพระนิพนธ์โสทรนั้นคือ อันหนึ่งอันเดียวกันและควรเรียกว่าพระนิพนธ์โสทร นอกจากนี้ได้พบข้อมูลใหม่ที่เกี่ยว พระนิพนธ์โสทรซึ่งเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์แห่งนครศรีธรรมราชอีกหลายประการ

สำหรับตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช (ฉบับร้อยแก้ว) ได้ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2471 ในการพิมพ์ครั้งนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ได้ทรงพิมพ์คำอธิบายไว้ในบทความบางตอน ดังนี้

“...หนังสือนี้พิมพ์ตามต้นฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหนังสือฝรั่งเขียนเส้นหมึกต้นฉบับนี้เป็นสำเนาคัดมาจากหนังสือเก่า เห็นได้ตามตัวสะกดและถ้อยคำสำนวนซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ใช้หมึกและกระดาษอย่างนั้น...

หนังสือนี้สันนิษฐานว่าแต่งในแผ่นดินพระนารายณ์ ศักราชในที่สุดบอปปิในปลายแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ส่วนเนื้อหาซึ่งว่าเป็นตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช ก็เป็นตำนานอย่างนิทานประจำท้องถิ่น มีโน่นปนนี่มากมาย แต่ความจริงอาจมีมาแต่เดิมบ้าง และไม่มีอะไรที่ทำให้เห็นว่าผู้แต่งไม่เชื่อว่าเป็นความจริงทั้งนั้น แม้ที่กล่าวถึงปาฏิหาริย์ต่างๆ และพญาคูขี้หอมก็กล่าวตามที่เชื่อกันว่าจริง ถ้าจะว่าที่แท้เรื่องพระธาตุปาฏิหาริย์นั้น คนยังเชื่อกันอยู่จนเวลานี้ แต่ถ้าจะตั้งปัญหาว่าหนังสือนี้มีประโยชน์เพียงใดในโบราณคดีก็ยากที่ตอบได้ การหาหลักฐานจากโบราณคดี ถ้าไม่มีอะไรดีกว่านิทานก็ต้องรับเอานิทานเข้าประกอบหนังสือนี้ จึงอาจเป็นประโยชน์ได้บ้างในทางโบราณคดี...”

ในทำนองเดียวกันหลังปี พ.ศ.2471 ตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชสำนวนนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำหลายครั้งในต่างกรรมต่างวาระกันตราบนานปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะมีการกล่าวกันว่าได้มีการค้นพบเรื่องนี้อีกหลายสำนวน แต่ไม่ค่อยมีการตีพิมพ์เผยแพร่ (ปริษา นุ่นสุข, 2530:5-6)

จากเอกสารที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การกำเนิดของพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชยึดอยู่กับพระพุทธประวัติอย่างเหนียวแน่น กล่าวคือ ในตอนต้นของเรื่องได้กล่าวถึงการประสูติของพระพุทธองค์แล้วดำเนินเรื่องมาตามลำดับความในพระพุทธประวัติ จบจนพระพุทธองค์เสด็จ ดับขันธปรินิพพาน จากนั้นจึงกล่าวถึงการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ ที่ต่างๆ ทั้งบนสวรรค์ ในโลก และนาคพิภพ ต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูทรงนิมนต์ให้ พระมหากัสสปะไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมารวมไว้ในที่เดียวกัน โดยรับสั่งให้ชุดหลุมฝังไว้ ณ นครราชคฤห์ในชมพูทวีปแล้วผู้ก่อกำพูนตรัสไว้รักษา

เมื่อศักราช 224 พระยาโคกราชหรือธรรมาโคกราชหรือศรีธรรมาโคกราช แห่งนครอินทปัตถ์ในชมพูทวีป ได้โปรดให้ชุดพระบรมสารีริกธาตุนั้นแจกจ่ายไปยังนครต่างๆ ทั้ง 84,000 นคร ส่วนพระเกษมมหาเถระได้กำบังกายเข้าไปในกองเพลิงในวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วอัญเชิญพระทันตธาตุออกไปถวายพระเจ้าสิงหาราชแห่งนครป่าหมาก (ต่อมาเรียกนครนี้เป็น ทนทบุรีหรือทนต์บุรี) เป็นเหตุให้กษัตริย์เมืองต่างๆ ยกทัพมาแย่งพระทันตธาตุจากพระเจ้าสิงหาราช มิได้ขาด พระสิงหาราชทรงอ้างเอาพระพุทธคุณมาปกป้องรักษาพระองค์จึงทรงชนะศึกทุกครั้ง แต่ในครั้งสุดท้ายเข้าศึกได้รวมตัวกันโดยกษัตริย์ 5 พระองค์เข้าประชิดเมือง ด้วยทรงหวังจะแย่งพระทันตธาตุเช่นเดียวกัน พระเจ้าสิงหาราชทรงคาดการณ์ว่ายากจะเอาชนะได้ จึงรับสั่งให้พระราชธิดาคือ เจ้าหญิงเหมชาลาและราชโอรสคือเจ้าชายทนต์กุมารหรือทนต์กุมาร อัญเชิญพระทันตธาตุลงกำปั่นหนีไปลังกาเพื่อถวายพระทันตธาตุแด่พระเจ้ากรุงลังกา เพราะได้มาขอลหลายครั้งแล้วแต่พระเจ้าสิงหาราชมิได้ประทานไป ในที่สุดเหตุการณ์เป็นไปดังที่พระองค์ทรงคาดไว้คือ พระเจ้าสิงหาราชสวรรคตในการศึกครั้งนั้น

เจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารลงเรือกำปั่นไปลังกา โดยซ่อนพระทันตธาตุไว้ในเกศาของพระนางเหมชาลา แต่เรือกำปั่นแตกเพราะถูกพายุ ทั้งสองได้ขึ้นฝั่ง ณ หาดทรายแก้ว แล้วฝังพระทันตธาตุไว้ ณ ที่นั้น ท้าวเนาคาได้มาพบพระทันตธาตุที่ฝังไว้นั้นจึงอัญเชิญไปกรุงนาคา พระมหาเถรพรหมเทพได้ไปอัญเชิญกลับมาคืนแก่สองกุมาร สองกุมารได้อัญเชิญพระทันตธาตุนั้นต่อไปยังลังกาโดยเรือกำปั่นของพ่อค้าที่ผ่านมา ขณะเดินทางท้าวเนาคาได้บันดาลให้เรือถูกพายุเพราะหมายจะแย่งพระทันตธาตุอีก แต่พระมหาเถรพรหมเทพมาปราบได้ ทำให้เรือกำปั่นเดินทางมาถึงลังกาด้วยสวัสดิภาพ

เมื่อมาขึ้นฝั่งแล้วเจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารได้เข้าเฝ้าพระสังฆราชแห่งลังกา ณ โลหปราสาท พระสังฆราชจึงจัดให้พักที่นั่น ตกตอนกลางคืนพระทันตธาตุได้แผ่ฉัพพรรณรังสี ทำให้พระสังฆราชทราบข้อเท็จจริงโดยตลอด จึงมีพุทธปฏิมาให้เจ้าเถรซึ่งสำเร็จพระอรหันต์ไปกราบบังคมทูลให้กษัตริย์ลังกาทราบ พระเจ้าทศคามนุณี (อาจจะหมายถึงพระเจ้าทุมภูคามณิกษัตริย์ แห่งลังกา ซึ่งครองกรุงอนูราชปุระระหว่างปีพุทธศักราช 382-406) ได้เสด็จมารับ

พระทันตธาตุ ณ โลหปราสาท แล้วอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ พระบรมมหาราชวัง จากนั้นจึงทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นประดิษฐานพระทันตธาตุและรับสั่งให้ผูกกาภาพยนตร์ไว้รักษา

พระเจ้าศคามนีทรงทราบพระพุทธานุญาตว่าในศักราช 700 เศษ พระเจ้าธรรมโศกราชแห่งหาดทรายแก้วจะทรงแจกพระบรมสารีริกธาตุ จึงรับสั่งให้เจ้าเงาะไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ 2 ทะนานมาจากท้าวनाค ประทานให้เจ้าหญิงเหมชาลา เจ้าชายทนทกุมาร พระราชครูและบริวาร อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ หาดทรายแก้ว พร้อมด้วยเครื่องพุทธานุภาพมากมาย และทรงมีพระราชสารไปยังกษัตริย์ทั้ง 5 แห่งทนต์บุรีเพื่อฝากฝัง 2 กุมารด้วย เมื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ หาดทรายแก้วพร้อมผูกกาภาพยนตร์ไว้รักษาเรียบร้อยแล้ว เจ้าหญิงเหมชาลาและคณะก็เดินทางต่อไปยังทนต์บุรี

พระเจ้าธรรมโศกราช (โศกราชหรือศรีธรรมโศกหรือธรรมโศกราชหรือศรีธรรมโศกราช) แห่งเมืองเอวราช (อวดีหรือสวสดีราช) พร้อมด้วยพระนันทราชา พระอนุชาได้ทรงอพยพผู้คนหนี ไข้ห่าลงมาทางใต้มาตั้งถิ่นฐานที่เขาลาพราบ เวียงสระ เขาวัง ลานตะกา (ลานตอกาหรือลานสกา) และหาดทรายแก้วตามลำดับ แม้ว่าจะทรงอพยพผู้คนหนีไข้ห่าบ่อยครั้งก็ไม่สามารถหนีไข้ห่าได้ จนต้องทำพิธีทำเงินตรา “น โม” เพื่อแก้ไขห่าตามคำของพระอรหันต์ เมื่อทรงแก้ไขห่าได้สำเร็จก็รับสั่งให้เตรียมการขุดพระบรมสารีริกธาตุ ณ หาดทรายแก้ว โดยมีเจ้ากาภาษาจากเมืองโรมพิสัยเป็นผู้ช่วยเหลือในการแก้ภาพยนตร์ซึ่งเฝ้าอยู่ที่ตึกอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนอกจากนี้เทวดาและท้าวनाคได้ช่วยในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและสร้างเมือง ณ หาดทรายแก้วจนสำเร็จ

ในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ได้มีหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งมวลมาช่วยเหลือ หากเมืองใดมาไม่ทันการก่อสร้างก็ได้ฝังทรัพย์ที่นำมาเป็นพุทธานุภาพไว้ตามที่ต่างๆ โดยทั่วไป นอกจากนี้พระเจ้ากรุงลังกาและเจ้าเมืองหงสาวดีได้มาช่วยด้วยเพราะเห็นว่าเป็นพระญาติกัน ฝ่ายพระเจ้ากรุงลังกานั้นมาช่วยเหลือเพราะทรงทราบจากพระพุทธานุญาตว่าในศักราช 700 เศษ พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งหาดทรายแก้วจะทรงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระบรมธาตุเจดีย์อีกโสดหนึ่งด้วย (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 6-9)

จากการที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์สำเร็จ เป็นเหตุให้มีหัวเมืองน้อยใหญ่มากมายมาเป็นเมืองขึ้นในรูปของเมือง 12 นักษัตริย์ ทำให้พระเจ้าอยู่ทองหรือท้าวอยู่ทองแห่งกรุงทนต์บุรี (ทนต์บุรีหรือทนต์บุรี) ทราบข่าวนี้มีความไม่พอใจอย่างยิ่งจึงรับสั่งให้ราชทูตถือ พระราชสารมากราบทูลให้พระเจ้าศรีธรรมโศกราชเฝ้า แต่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงไม่ยินยอมที่จะเข้าเฝ้าเพราะทรงเห็นว่าพระองค์มิได้อยู่ภายใต้อำนาจของท้าวอยู่ทองแต่อย่างใด จึงเป็นการไม่ถูกต้องที่จะทรงกระทำเช่นนั้น ในที่สุดจึงได้เกิดศึกระหว่างพระเจ้าศรีธรรมโศกราชกับท้าวอยู่ทอง ไพร่พลล้มตามมากมาย พระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงรำพึงว่าพระองค์ทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุสำเร็จนับกุศลมาก ไม่ควรที่จะมาก่อเวรกรรมเพราะการศึกเช่นนี้ จึงรับสั่งให้เจรจาศึกแล้วแบ่งดินแดนกับท้าวอุทองพร้อมได้สัญญาเป็นมิตรไมตรีต่อกันสืบไป อย่างไรก็ตาม เอกสารแต่ละสำนวนอาจจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น บางสำนวนกล่าวว่า

“...เมื่อศักราชได้ 1098 ปี พระยาศรีธรรมโศกราชก็สร้างการลง ณ หาดทรายแก้ว
ขเลรอบเป็นเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แล้วสั่งให้ทำอิฐทำปูนก่อพระธาตุครั้งนั้น
แลยังมีพระสีหังค์ล่องขเลมาแต่เมืองลังกามาถึงเกาะปีนัง แลพ้นมาถึงหาดทรายแก้วที่จะ
ก่อพระมหาธาตุนั้น...”

ส่วนวิธีที่ใช้ในการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์บนหาดทรายแก้วเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เจ้ากาภภาษาให้ขุดและอัญเชิญออกจากตึกที่มีภาพยนตร์เฝ้าอยู่นั้น เอกสารโบราณเหล่านี้ส่วนใหญ่กล่าวไว้ตรงกันคือ เมื่อได้ภูมิชัยแล้วเจ้ากาภภาษาให้ขุดหลุมขนาดกว้าง ยาวและลึกเท่ากัน คือ 8 วา รองพื้นด้วยศิลาขนาดใหญ่อย่างมั่นคง ทำสระลูกหนึ่งด้วยปูนเพชรขนาดกว้างและลึก 2 วา เอาสิ่งต่างๆ ที่กษัตริย์ลังกาเคยถวายมาแต่ต้น คือ แม่ขันที่บรรจุน้ำพิชพญานาคและมีเรือสำเภาทองซึ่งบรรจุผอบพระบรมสารีริกธาตุลอยอยู่ในแม่ขันนั้น ลอยลงในสระ นำเครื่องพุทธรูปขาลงไปวางไว้ให้หามตุ้มที่บรรจุทองคำขนาดตุ้มละ 38 คนหาม ลงไปทั้ง 4 ตุ้ม วางไว้ที่มุมสระมุมละใบ เจ้ากาภภาษาอุทิศว่าอย่าให้น้ำในสระเหือดแห้ง รูปเทียนดอกไม้ธูปเทียนถวาย ขอให้ยืนยงอยู่จนศักราช 5,000 เจ้ากาภภาษาผูกภาพยนตร์ด้วยเวทมนต์คาถาเป็นยักษ์ คน ครุฑ นาค สิงห์ โค ม้าและช้าง เป็นต้น

เมื่อผูกภาพยนตร์ตามตำราแล้วเจ้ากาภภาษาก็ขึ้นมาให้วัดออกไปจากฐานนั้นข้างละ 8 วา ขุดลึกลงไป 4 วาครึ่ง ปักศิลาอย่างมั่นคงคือลึก 6 วา ทั้ง 8 ด้าน ระหว่างศิลาแต่ละเสาให้ก่ออิฐสูง 4 วา ระหว่างเสาศิลาแต่ละต้นกับสระให้เรียบอิฐ ถัดจากเสาศิลาออกไปให้เรียบอิฐอย่างเรียบร้อย ทุกต้น ท้องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ถัดจากองค์ปรางขึ้นไปใช้ศิลาอย่างแข็งแรง ถัดจากประทุมโกศขึ้นไปใช้เหล็กอย่างมั่นคงจนสุดยอด พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้สูง 1 เส้น 15 วา 3 คอก ภายในบรรจุแก้วแหวนเงินทองนานาชนิดที่มีผู้นำมาบูชา ที่ยอดประดับด้วยดวงแก้วที่พญานาคเคยนำมาบูชาพระบรมสารีริกธาตุแล้วพรานสุรเก็บมาถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช ข้างนอกใช้ปูนฉาบทำพระอรหันต์ ยืนโอบรอบพระบรมธาตุทั้ง 8 ทิศ ทิศละองค์ ส่วนที่อาสน์ของพระบรมธาตุเจดีย์ทำเป็นช้างล้อมห้ว จากนั้นจึงทำบันไดขึ้นสู่พระบรมธาตุเจดีย์นั้น ส่วนหัวเมืองน้อยใหญ่ได้ช่วยกันสร้างเสริมพระบรมธาตุเจดีย์ พระพุทธรูป และวิหารต่างๆ มาโดยลำดับ (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 9-16)

2) หลักฐานทางโบราณคดี

การศึกษาทางด้านโบราณคดีเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชยังมีน้อย จนยากที่จะกล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ในทางโบราณคดี จึงมักจะออกมาในรูปแบบของการสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น เมื่อปี พ.ศ.2469 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง

ราชานุกาฬได้ทรงมีพระดำริไว้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (องค์เดิม) ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราชนั้นเป็นศิลปะสมัยศรีวิชัย มีอายุระหว่างปี พ.ศ.1200-1400 ทรงสันนิษฐานว่าเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนาหายาน โบราณสถานในสมัยศรีวิชัยมักจะมีรูปทรงเป็นมณฑปมีหลังคาเป็นสอปและใช้เป็นที่พักประดิษฐานพระพุทธรูป ได้แก่ พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น ส่วนมณฑปที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย อาจจะได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรศรีวิชัย

เมื่อปี พ.ศ.2474 นายเจ วาย คลายส์ (J.Y. Claeys) ได้เห็นด้วยกับสมมติฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่าด้วยพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (องค์เดิม) เป็นสถาปัตยกรรมทรงมณฑปมีหลังคาทรงสอปและสันนิษฐานว่าสอปจำลองห้ายอด ซึ่งตั้งอยู่ติดกับระเบียงคดด้านทิศตะวันออกของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น เป็นต้นแบบของพระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายในพระบรมธาตุเจดีย์องค์ปัจจุบัน

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2512 ศาสตราจารย์ของ บวสเชอลีเย่ (Jean Boisselier) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดังนี้

“...พระเจดีย์ซึ่งสร้างอยู่ใกล้ทางเข้าในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับการพรรณนาอย่างละเอียดจากนายแคลซผู้ได้ให้ภาพวาดไว้ด้วย ตามการค้นคว้าซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้แนะ เจดีย์องค์นี้อาจจะเป็นรูปจำลองของเจดีย์องค์ประกอบดั้งเดิมของวัดนี้ และเจดีย์องค์ประกอบดั้งเดิมนี้อาจจะเหมือนกับเจดีย์องค์อื่นๆ คือ ได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์บวสเชอลีเย่ก็เชื่อตามที่นายแคลซได้กล่าวไว้ว่า ไม่มีอะไรที่ให้น่าเชื่อได้ว่าเจดีย์องค์จำลองนี้เหมือนกับเจดีย์องค์ดั้งเดิมอย่างแท้จริง คือ คงจะไม่ใกล้เคียงเท่ากับรูปจำลองที่พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเจดีย์เดิมยังคงแลเห็นได้อยู่เมื่อมีการสร้างองค์จำลองขึ้นที่วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช การบูรณะครั้งสุดท้ายได้กระทำเมื่อเจดีย์องค์เดิมได้รับการบูรณะไปเสียมากแล้ว และคงจะได้รับการเปลี่ยนแปลงรูปไปเสียมากแล้วด้วย โดยเฉพาะในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 คือในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแห่งพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสวรรคตใน พ.ศ.2299 เชื่อกันว่าในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญแก่ทางเข้า พระสอปใหญ่ ซึ่งมีสอปเล็กๆ ตั้งอยู่ที่มุมลานชั้นบน คำพรรณนาของนายลูเนต์ เดอ ลาจองกิแยร์ ได้ให้ไว้ใน พ.ศ.2452 และ 2455 เกี่ยวกับเจดีย์พระบรมธาตุที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ยังคงใช้ได้ดีอยู่ แม้ว่าท่านจะไม่ได้ให้ภาพวาดไว้ด้วยก็ตาม ชั้นล่างของเจดีย์ซึ่งประกอบด้วยฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมเล็กน้อย มีระเบียงเครื่องไม้มุงล้อมรอบ ทำให้นึกไปถึงศิลปะทวารวดีซึ่งมีชุ่มอยู่ระหว่างเสา แต่ ณ ที่นี้ก็มีส่วนหน้าของรูปช้างเข้ามา

ประกอบ ด้านบนของซุ้มรูปช้างมีวงโค้งคล้ายคลึงกับเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี สำหรับซุ้มที่มีพระพุทธรูปและรูปเทวดาบนเสาดัดกับผนังนั้นคงเป็นสิ่งที่มาต่อเติมขึ้นในภายหลัง ลายลวดบัวฐานไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับศิลปะทวารวดีและก็คงจะประดิษฐ์เพิ่มเติมขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ น่าเสียดายที่ปูนปั้นที่หุ้มอยู่ทำให้ไม่อาจแลเห็นอิฐหรือวิธีเรียงอิฐได้...”

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงมีพระดำริว่า พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของคัมภีร์ปัจจุบันมีลักษณะคล้ายกับเจดีย์กิริเวเหระ เมืองโปโลนนารูวะของประเทศศรีลังกา ซึ่งเจดีย์ดังกล่าวสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าปราชญ์พราหมหาราช ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ได้เข้าไปในบริเวณซึ่งมีชื่อว่า อาพาหนะปริเวน (Alahanaparivena) วัดนี้พระเจ้าปราชญ์พราหมหาราชทรงสร้างอีก ได้แต่เฉพาะเจดีย์กิริเวเหระ ซึ่งกล่าวกันว่ามเหสีของพระเจ้าปราชญ์พราหมหาราชทรงสร้างเป็นเจดีย์สูงใหญ่ มีฐานประดับด้วยลายบัว 3 ชั้น องค์ระฆังเป็นรูปโอคว่ำ แล้วจึงบัลลังก์รูปสี่เหลี่ยมมีลายขัดแตะและธรรมจักรประกอบ เหนือนั้นเป็นส่วนที่คอดเข้าไปแล้วจึงถึงปล้องไฉน มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์พระบรมธาตุที่วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช...”

ส่วนรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดมได้กล่าวว่า เมืองนครศรีธรรมราชอาจเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา แต่โบราณสถานและโบราณวัตถุในเขตเมืองจำนวนมากมีมาก่อนการตั้งเมือง เพราะว่าเป็นบริเวณนี้เป็นแหล่งชุมชนมาแต่เดิม และได้กล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 หน้า 16-23) ดังนี้

“...แม้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชแห่งนี้จะเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งพงศาวดารว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้มองซิเออร์ เดอ ลามา ชาวฝรั่งเศสเป็นนายช่างก่อสร้าง แต่บรรดาโบราณสถานวัตถุในเขตเมืองนี้ก็มิเป็นจำนวนมากที่มีมาก่อนอายุของเมือง ทั้งนี้เพราะบริเวณนี้เป็นแหล่งชุมชนมาแต่ดั้งเดิม โบราณสถานที่เห็นได้ชัด คือพระเจดีย์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช พระสถูปองค์นี้ แม้ว่าจะมีผู้กล่าวว่า เป็นของที่สร้างคลุมสถูปองค์เดิมภายในก็ตาม แต่ลักษณะก็เป็นของเก่าแก่และเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของพระเจดีย์แบบลังกา ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า พระเจดีย์องค์นี้คงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยที่เมืองนครศรีธรรมราช (กระหม่อมโคก) ยังเป็นราชธานีของภาคใต้อยู่ ลักษณะของพระเจดีย์ในระยะแรกๆ นั้น เจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานทักษิณสี่เหลี่ยม มีเจดีย์เล็กประดับที่มุมทั้งสี่ และรอบๆ ฐานประดับด้วยช้างโพล่หัวออกมาจากซุ้มพระเจดีย์นี้ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของเมือง

นครศรีธรรมราช เพราะได้กลายเป็นแบบอย่างให้แก่พระสถูปเจดีย์อีกหลายๆ องค์ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยหลังๆ จนทุกวันนี้ ในทำนองเดียวกันกับพระเจดีย์บรมธาตุไชยา พระเจดีย์พระธาตุนครศรีธรรมราชเป็นเจดีย์ที่ทรงอิทธิพลในทางศิลปสถาปัตยกรรมไปยังเจดีย์ในเขตต่างๆ ทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย...”

จากการศึกษาเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พระนิพนธ์โสทร และแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รูปแบบ วิวัฒนาการและอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่เริ่มตั้งแต่การนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานบนหาดทรายแก้ว การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การบูรณะและเสริมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ให้เป็นเจดีย์ทรงลังกาตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ของพุทธศาสนิกชนและทางราชการบ้านเมืองดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันอย่างชัดเจน

สรุปว่า พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสร้างขึ้นบนหาดทรายแก้วเพื่อประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ มีอายุการก่อสร้างนับพันปีและมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ซับซ้อนยากที่จะสรุปได้ เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีมากมาย ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิง 2 ประเภท คือ หลักฐานทางเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี จากหลักฐานทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า การกำเนิดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสัมพันธ์กับพุทธประวัติ ตำนานพระเชี้ยวแก้ว และคัมภีร์ชินกาลมาลีอย่างเหนียวแน่น ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีขององค์พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีน้อยจนยากที่จะกล่าวถึง จึงมักออกมาในรูปแบบของการสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่

4.4.3 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดบุญประเพณีชาวพุทธจำนวนมากให้ความสนใจและได้เข้าร่วมทำบุญจึงทำให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ เกิดอาชีพและรายได้ การแลกเปลี่ยนหมุนเวียนทางการเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการทำบุญประเพณีและซื้อสิ่งของต่างๆ ส่งผลให้เศรษฐกิจในท้องถิ่นของชุมชนมีความคล่องตัว ทำให้เกิดร้านค้าจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่เป็นสินค้าพื้นเมือง ทำให้เกิดอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ของคนในท้องถิ่น ทำให้รายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว จากการศึกษาคูณค่าทางเศรษฐกิจของประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ได้พบว่าก่อให้เกิดร้านค้าจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่เป็นสินค้าพื้นเมืองภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และบริเวณใกล้เคียง ด้วยเหตุที่พุทธศาสนิกชนเกิดความเชื่อศรัทธาต่อการเคารพสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และความงดงามของโบราณสถานโบราณวัตถุ เมื่อถึงวันงานประเพณีที่สำคัญอย่างประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์พุทธศาสนิกชนจะมาทำบุญกันเป็นจำนวนมาก (จันทิมา ดุลเกร์ , 2548, หน้า 83) และสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของบัณฑิต สุทธิมุสิก ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ทำให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์

ประเพณีสวดด้าน ประเพณีการให้ทานไฟ ประเพณีตัดดอกไม้ธูปเทียนซึ่งทำให้ชาวพุทธทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มาทำบุญทุกๆ ปีที่ผ่านมา ทำให้จำหน่ายสินค้าพื้นเมืองได้มากพอสมควร นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะนิยมซื้อสินค้าประกอบเครื่องถม ทองเหลือง เครื่องเงิน หัตถกรรมย่านลิเภา ภาพหนังแกะสลัก และพระเครื่องสำหรับบูชา นักท่องเที่ยวชาวไทยจะนิยมซื้อสินค้าประเภทขนมพื้นเมือง ยาสมุนไพร สร้อยสามกษัตริย์ และพระเครื่องสำหรับบูชา (สัมภาษณ์ บัณฑิต สุทธิมุสิก 15 สิงหาคม 2557) และสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ สืบพงศ์ ธรรมชาติ ได้กล่าวไว้ว่า ได้ตั้งใจมาทำบุญสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ที่เรียวย่อยก็จะหาซื้อสินค้าพื้นเมืองที่เป็นสัญลักษณ์ของทางจังหวัดนครศรีธรรมราชเพื่อเป็นของใช้เองหรือของที่ระลึกฝากสำหรับญาติมิตร สิ่งของที่ได้จับจ่ายก็เป็นประเภทขนมพื้นเมือง เครื่องประดับ เครื่องถม เครื่องเงิน สร้อยสามกษัตริย์ หัตถกรรมเสื่อกระจูด ราคาก็ไม่แพงมากนักสามารถที่จะซื้อหาได้ และมีสินค้าต่างๆ ตามความต้องการอีกมากมาย นอกจากนี้ยังมีอาหารประเภทอาหารคาวหวานให้เลือกตามใจชอบนานาชนิดในราคาไม่แพง และเป็นเงินทุนหมุนเวียนส่งผลดีต่อผู้ประกอบการค้า และส่งผลดีทั้งทางด้านเศรษฐกิจ แก่ชุมชนเมืองใกล้เคียงของจังหวัดนครศรีธรรมราชพลอยดีขึ้นไปด้วย (สัมภาษณ์ รศ. ดร. สืบพงศ์ ธรรมชาติ อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 11 สิงหาคม 2557)

สรุปได้ว่าความเชื่อพระบรมธาตุเจดีย์มีส่วนให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนให้คล่องตัวมากขึ้น ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดรายได้จากการจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองที่ผลิตเองและผู้ซื้อก็ได้ซื้อจากผู้บริโภคโดยตรง สินค้าจึงมีราคาไม่สูงมากนักซึ่งมีทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภคไว้ให้ประชาชนเลือกซื้อ เพื่อเป็นของฝากของที่ระลึกจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้กระจายรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ธุรกิจโรงแรมก็มีรายได้เพิ่มมากขึ้นเป็นกรณีพิเศษทำให้เกิดการแพร่สะพัดเข้ามาก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน ส่วนประชาชนในท้องถิ่นเองก็นำเงินมาจับจ่ายใช้สอย ทำให้มีการหมุนเวียนของเงินทำให้เศรษฐกิจโดยภาพรวมของจังหวัดนครศรีธรรมราช กระตุ้นรายรับไปในทางที่ดีขึ้น

4.4.4 คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์

เมืองนครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนสันทรายที่เป็นภูมิลักษณะของชายฝั่งยกตัวที่มีการสะสมของตะกอนทรายตามแนวชายฝั่งเกิดเป็นลานตะพักชายฝั่ง (marine terrace หรือ coastal terrace) ของชายฝั่งทะเล ในสมัยโบราณ ตัวเมืองมีขนาดกว้างประมาณ 665 เมตร และยาวประมาณ 2.4 กิโลเมตร จะเห็นได้ว่าหากพิจารณาในประเด็น ของสภาพภูมิศาสตร์ของที่ตั้งจะเห็นว่าแนวของสันทรายดังกล่าวได้แผ่ตัวกว้างมากขึ้นในทางตอนเหนือขึ้นไป แสดงให้เห็นว่าจะ มีพื้นที่กว้างขวางมากขึ้นหากจะเลือกตั้งเมืองในพื้นที่ตอนที่อยู่เหนือขึ้นไป แต่การเลือกตั้งในบริเวณนี้ก็แสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเป็นเมืองที่ขยายตัวสืบเนื่องมาจากเมืองพระเวียงที่อยู่ติดกันทางทิศใต้ แต่เมืองพระเวียงก็ยังมี การตั้งถิ่นฐาน อยู่คู่กับเมืองนครศรีธรรมราชมาด้วย แต่คงมาเสื่อมบทบาทลงในช่วงหลัง

ที่มีการขุดคลองทำวังเชื่อมต่อจากคลองปากนครมายัง เมืองนครศรีธรรมราชโดยตรงประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งของการวางผังวัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชที่นักวิชาการตั้งคำถามกัน คือ “สาเหตุใดที่ทำให้องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชมีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณหันไปทางทิศเหนือ” ซึ่งเดิมที่ผู้วิจัยมีสมมติฐานของสาเหตุดังกล่าวว่า “อาจเป็นผลมาจากการที่วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชได้วางตัวอยู่บนสันทรายที่แคบยาว ที่วางตัวในแนวเหนือ - ใต้ จึงทำให้องค์พระมหาธาตุเจดีย์วางผังให้หันไปยังทิศเหนือ” อันนำไปสู่การค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อพิสูจน์สมมติฐานดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า แนวสันทรายที่เป็นฐานราก (Basement) ของการสร้างเมืองนั้นมีความกว้างประมาณ 600 เมตร ในขณะที่ผังบริเวณเขตพุทธาวาสนั้นมีความกว้าง 75 เมตร(แนวตะวันออก - ตะวันตก) และมีความยาว 120 เมตร (แนวเหนือ - ใต้) เมื่อเทียบเคียงกับความกว้างของสันทรายที่มีถึงประมาณ 600 เมตร จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของพื้นที่ที่ได้รับการออกแบบ วางผังนั้นมีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับความกว้างทั้งหมดและไม่ได้ขีดขวางหากประสงค์จะวางผังพื้นที่ในแนวตะวันออก - ตะวันตกเลย นอกจากนี้ จากการศึกษาทบทวนสารสนเทศที่เกี่ยวข้องและการสำรวจรังวัดเพื่อจัดทำ แบบสถาปัตยกรรมยังให้ข้อมูลอีกว่า ผังบริเวณที่เห็นในปัจจุบันนั้นแตกต่างไปจากผังบริเวณเมื่อแรกสร้างที่มีจำนวนอาคารไม่มากนัก เพราะฉะนั้นผังบริเวณเมื่อแรกสร้างนั้นจะมีขนาดเล็กกว่านี้มาก

นอกจากนี้ ยังมีคำถามต่อเนื่องว่า “หากแนวสันทรายเป็นปัจจัยกำกับให้เกิดการวางผังในแนวเหนือ-ใต้จริง แล้วทำไม องค์พระธาตุเจดีย์จึงไม่มีบันไดทางขึ้นที่หันไปยังด้านทิศใต้” ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองพระเวียง และเป็นทิศที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อในพุทธศาสนาในคติความเชื่อเรื่องชมพูทวีปที่ตั้งอยู่ทางใต้ของเขาค้อสุเมรุอีกด้วย ดังจะเห็นว่าพระเจดีย์สุวรรณมาลิก วัดราชประดิษฐฐาน(วัดพะโคะ) อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และพระเจดีย์ประธาน วัดพระเจดีย์งาม อำเภอรอนดงจังหวัดสงขลา ต่างก็มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณอยู่ทางด้านทิศใต้

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการวางผังขององค์พระมหาธาตุที่สร้างบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณไปทางทิศเหนือนี้ เกิดจากการออกแบบสร้างสรรค์อย่างจงใจ และอาจมีมูลเหตุที่มาที่สืบทอดมาจากคติความเชื่อหรือรูปแบบบางประการที่สืบทอดมาในหน้าประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ซึ่งการรับรู้ในปัจจุบันได้ขาดตอนไปแล้วก็เป็นได้ ทั้งนี้จึงควรศึกษาวิเคราะห์สาเหตุดังกล่าวเชิงลึกต่อไปโดยยังไม่อาจจะสรุปได้ในที่นี้

พัฒนาการของการวางผังพื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชในที่นี้ เกิดจากการบูรณาการองค์ความรู้ ที่ได้รับการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์กับความรู้ที่ได้จากการศึกษาสำรวจจริงวัดอาคาร การจัดทำแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนการจัดทำแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ ดังจะนำเสนอข้อมูลดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

ระยะที่ 1 ก่อสร้างองค์พระมหาธาตุเจดีย์ในปี พ.ศ. 1719 ซึ่งในการก่อสร้างนั้น อาจจะมีการสร้างเจดีย์ราย และวิหารหรือศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่คู่ด้วย แต่ไม่มีหลักฐานลายลักษณ์อักษร

ระยะที่ 2 พัฒนาการของผังบริเวณ อาจเป็นไปได้ 3 แนวทาง คือ

1. ก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และวิหารทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861
2. มีการก่อสร้างโพธิมณฑปก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และวิหารทับเกษตรในปี พ.ศ. 1861
3. มีการก่อสร้างโพธิมณฑปหลังการสร้างวิหารธรรมศาลา และวิหารทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861 (แต่ต้องก่อนหน้าการสร้างวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919)

ระยะที่ 3 ก่อสร้างพระวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919

ระยะที่ 4 ก่อสร้างระเบียงคดล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส ในปี พ.ศ. 2036 และสันนิษฐานว่ามีการล้อมผนังวิหาร ธรรมศาลา และการก่อท่ายวิหารให้เป็นท่ายจรมัน และเชื่อมต่อกับระเบียงคด

ระยะที่ 5 การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระมหาธาตุครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม กล่าวคือมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ ที่ทลายลงมาถึงบัลลังก์ซึ่งคงได้มีการซ่อมวิหารเขียน ทับเกษตร และวิหารพระม้ายด้วย รวมไปถึงมีการปลูกต้นไม้ ศรีโพธิ์ที่นำ มาจากลังกา และสร้างโพธิมณฑปขึ้นใหม่

ระยะที่ 6 ก่อสร้างวิหารที่ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ และพระพุทธรูป เป็นวิหารที่เรือนยอดทรงมณฑป ในปี พ.ศ. 2171

ระยะที่ 7 การสร้างวิหารหลวงใหม่ลงตรงตำแหน่งวิหารยอดมณฑปเดิม ซึ่งการก่อสร้างวิหารหลวงใหม่นี้อยู่ในราวปี พ.ศ. 2354 - 2382

ระยะที่ 8 การก่อสร้างระเบียงคดทางด้านทิศเหนือเพิ่มเติม และการก่อสร้างซุ้มประตูเยวราช ในปี พ.ศ. 2452 ซึ่งเป็นผังบริเวณที่ใกล้เคียงกับผังบริเวณในปัจจุบันมากที่สุด

4.4.4.1 แหล่งมรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรม

การนำเสนอ ข้อมูลเพื่ออนุรักษ์ มรดก ทางสถาปัตยกรรมภายใน ผังบริเวณวัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช จะจัดหมวดหมู่การนำเสนอเป็นชุดของอาคารที่มีความสัมพันธ์กัน โดยไม่ได้เรียงลำดับตามอายุในการก่อสร้างเช่นที่นำเสนอในพัฒนาการของผังบริเวณ เนื่องจากอาคารบางหลังมีบริบทที่คาบเกี่ยวกับในมิติต่างๆ หากแต่สร้างกันคนละยุค คนละสมัย ซึ่งหากจะนำเสนอในแง่การเรียงลำดับตามอายุการก่อสร้างนั้น จะทำให้ตัดขาดมิติของอาคารที่สัมพันธ์กันดังกล่าวมาข้างต้น

1) พระมหาธาตุเจดีย์ พระระเปียงทับเกษตร และเจดีย์ราย

เนื่องจากพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นพระเจดีย์ที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในคาบสมุทรมหานคร และมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในรัฐอื่นๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งอยุธยาและ รัตนโกสินทร์ ตลอดจนสุโขทัย และล้านนาต่างก็มีประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในดินแดนของตนว่ามีความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชทั้งสิ้นนอกจากนี้ ด้วยความศรัทธาของผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพระมหาธาตุ ทั้งผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป จึงมีการทำนุบำรุง ซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์ ตลอดจนสร้างเสนาสนะต่างๆ ถวายเป็นพุทธบูชาเป็นจำนวนมากมายตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

สำหรับการศึกษานี้ มีข้อสันนิษฐานว่าหากพิจารณาจากเอกสารตำนานพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชกล่าวว่า พระยาศรีธรรมโศกราชได้ก่อพระมหาธาตุขึ้นในศักราช 1098 ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. David K. Wyatt ได้ให้บรรดาธิบายว่า ศักราชข้างต้นนั้นเป็นมหาศักราชซึ่งเมื่อแปลงกลับเป็นพุทธศักราช จะเป็นปี พ.ศ.1719 ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับจารึก พระเจ้านรปดิสิทธิแห่งพุกาม (ครองราชย์ระหว่าง 1717- 1754 ระยะเวลาครองราชย์ 46 ปี) จารึกดังกล่าวจารขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1739 โดยมีข้อความกล่าวว่า “ในปี พ.ศ. 1717 พระองค์โดยความเห็นชอบของกษัตริย์ลังกาได้ยกทัพจากเมืองพะโคมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ และมีการสถาปนาพระสังฆราชของเมืองด้วย” โดยบริบทของข้อความในจารึกสะท้อนให้เห็น การที่เมืองนครศรีธรรมราชเดิมได้ร้างกษัตริย์รวมไปถึงพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชได้ทรุดโทรมลงดังกล่าวดังกล่าวถึงได้มีการตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นพระมหาเจดีย์ที่มีความสำคัญ และมีขนาดใหญ่อยู่แล้ว ดังปรากฏหลักฐานขององค์พระเจดีย์ประธานที่ยังแสดงคุณลักษณะบางประการแบบเจดีย์ศรีวิชัย ซึ่งมีได้เป็นการสร้างครอบตามแนวคิดที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้มีพระวินิจฉัยไว้

นอกจากนี้ จะเห็นว่าคำว่า “พระยาศรีธรรมโศกราช” ที่บันทึกในตำนานพระมหาธาตุนครศรีธรรมราชนี้ อาจจะได้หมายถึงกษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชเพียงอย่างเดียวหากแต่ได้หมายถึงธรรมราชา หรือกษัตริย์ผู้ตั้งมั่นในธรรมพระองค์อื่นด้วย ซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงพระเจ้านรปดิสิทธิแห่งอาณาจักรพุกามก็เป็นได้ ในประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทในนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับมหาอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้นทั้ง 2 อาณาจักร คือลังกา และพุกามด้วย

สำหรับประเด็นเรื่อง “รูปทรงดั้งเดิม” ขององค์พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชนั้นมีผู้ให้ความสนใจและมีสมมติฐานหลายประการ ดังที่อาจารย์ ดร.ประภัสสร ขวัญเขียว ได้จัดหมวดหมู่การสันนิษฐาน และสถานภาพการศึกษาในประเด็นที่ว่าด้วย “รูปทรงดั้งเดิม” ขององค์พระมหาธาตุนครศรีธรรมราช ดังสรุปได้ว่ามี 2 กลุ่มแนวคิด คือ

กลุ่มแนวคิดที่ 1. เชื่อว่าภายในเจดีย์ทรงระฆังในปัจจุบัน มีพระเจดีย์แบบเจดีย์ศรีวิชัยที่มีขนาดย่อมกว่าอยู่ภายในพระเจดีย์องค์ปัจจุบัน และ

กลุ่มแนวคิดที่ 2. เชื่อว่าพระเจดีย์องค์ปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกามาตั้งแต่แรกสร้าง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังไม่มียุขสุมใดๆ เป็นแต่เพียงสันนิษฐาน จากบริบทแวดล้อมที่มีอยู่ด้วยวิธีวิทยาแบบต่างๆ กัน แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดกลุ่มที่ 2 นี้เป็นแนวทางที่เป็นไปได้ เนื่องจากได้มีการสำรวจทางโบราณคดีที่เป็นวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในการศึกษาด้วย

ในการศึกษาครั้งนี้ ขอแยกประเด็นในการอภิปรายถึง “รูปทรงดั้งเดิม” ของพระเจดีย์ออกเป็น 2 ส่วน คือ “ส่วนฐาน ถึงลานประทักษิณ” และ “ส่วนตัวองค์เจดีย์” กล่าวคือ ด้วยองค์พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชเป็นพระเจดีย์ที่มีรูปทรงงดงาม อันแสดงออกถึงอัจฉริยะสร้างสรรค์ของช่างฝีมือในอดีต กล่าวคือแม้ว่าพยายามเชื่อมโยงตนเองผ่าน “รูปทรงอันศักดิ์สิทธิ์” ของ “เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา” โดยพิจารณาในภาพรวม หากแต่เมื่อพินิจพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะเห็นความแตกต่างไปจากแบบแผนของพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา

2) ส่วนฐานถึงลานประทักษิณ ข้อสังเกตประการแรก คือ “บันไดทางขึ้นทางขึ้นลานประทักษิณหันไปทางทิศเหนือ” ซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการวางผังดังกล่าวนั้นเป็นการจงใจด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มิได้เกิดจากปัจจัยจำกัดด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์แต่อย่างใด การออกแบบวางผังดังกล่าว จึงเป็นผลลัพธ์ของความจงใจที่อาจได้รับอิทธิพลทางความคิด หรือมีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีมูลเหตุที่สืบทอดมาจากคติความเชื่อ หรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากแหล่งสำคัญทางศาสนาก็อาจเป็นไปได้ทั้งสิ้น

ในที่นี้ มีข้อสังเกตถึงเจดีย์สำคัญองค์หนึ่งที่รู้จักกันในฐานะของแหล่งโบราณคดีว่า “สถูป (เจดีย์) ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปเรียกว่า “สถูป (เจดีย์) พระสารีบุตร” ที่นาลันทาวิหารซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จากทั่วสารทิศเดินทางศึกษาพระพุทธศาสนายังที่แห่งนี้รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังปรากฏจารึกกล่าวถึงการสร้างกุฏิสงฆ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ชาวที่มาศึกษาที่นี้ด้วย เจดีย์องค์ดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยปาละ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างน้อย 5 คราว

ความน่าสนใจของเจดีย์องค์นี้ คือ เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ที่มีชุดฐานยกสูงขึ้นเป็นลานประทักษิณและมีบันไดทางขึ้นสู่ลานดังกล่าวอยู่ทรงทิศเหนือของผัง นอกจากนี้ บนลานประทักษิณเป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์จำนวน 5 องค์ เป็นเจดีย์ประธาน 1 องค์เจดีย์มุมอีก 4 องค์ เรียกการวางผังเจดีย์แบบนี้ว่า “ปัญญาตนะ” ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจาก “ปัญญาตนสถูป” ที่สารนาถซึ่งเป็นสถูปเจดีย์สมัยคุปตะ และเป็นเหตุให้มีการผลิตรูปแบบดังกล่าวไปก่อสร้างเป็นสถูปเจดีย์สมัยคุปตะ สมัยปาละ ไปก่อสร้างยังที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก รวมทั้งดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในวัฒนธรรมทวารวดี และคาบสมุทรมลายู และหมู่เกาะในวัฒนธรรมศรีวิชัย

ความคล้ายคลึงเหมือนของผลลัพธ์ของการออกแบบและวางผัง อาทิ การตัดขาดรูปด้านขององค์เจดีย์ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนฐานถึงลานประทักษิณ และส่วนขององค์เจดีย์ การทำบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณอยู่ตรงด้านทิศเหนือขององค์เจดีย์ และการวางผังเจดีย์เป็นแบบเจดีย์ 5 องค์บนลานประทักษิณเดียวกัน โดยเป็นเจดีย์ประธาน 1 องค์ และเจดีย์มุม 4 องค์ รูปแบบที่กล่าวมาข้างต้นนั้นให้ผลลัพธ์ในการออกแบบเช่นเดียวกับองค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างยิ่ง

แม้ว่าไม่มีหลักฐานใดๆ ยืนยันอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจระหว่างกันที่แสดงออกที่เป็นหลักฐานลายลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกก็สะท้อนความพ้องกันในรูปแบบอยู่ไม่น้อยทีเดียว ซึ่งผลลัพธ์ในการแสดงออกดังกล่าวนั้นอาจจะเป็นการเปิดประเด็นไปสู่แนวความคิดที่สะท้อนให้เห็นว่าในการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมนั้นมีคติ หรือแนวทางในการออกแบบรูปทรงอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นหลักความคิด หรือทฤษฎี เช่นเดียวกันกับระเบียบสัดส่วน หรือองค์ประกอบที่มีความหมายต่างๆ ในการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อให้สถาปนิกหรือนายช่างศิลปินนำไปตีความและประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรมเพื่อทำหน้าที่เชิงความหมาย และการใช้สอยในเชิงพิธีกรรมอีกด้วยนอกจากนี้ การวางผังที่มีเจดีย์ 5 องค์ ที่เรียกว่า “ปัญจายตน” หรือการทำเจดีย์ขนาดขนาดย่อมตบแต่งที่นั้นก็พบแพร่หลายอยู่ในวัฒนธรรมศรีวิชัยที่มีอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่คาบสมุทรมลายู และหมู่เกาะอินโดนีเซียมาก่อนหน้าหลายศตวรรษ นอกจากนี้ยังมีความนิยมก่อสร้างเจดีย์ที่มีลานประทักษิณที่ยกสูง ตลอดจนมีเจดีย์มุมตบแต่งในการก่อสร้างเจดีย์ในวัฒนธรรมพม่าที่พุกามอีกด้วย

สำหรับส่วนฐานของพระบรมธาตุเจดีย์อยู่ในผังยกเก็จนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับชุดฐานของเจดีย์แบบศรีวิชัย และทวารวดีซึ่งต่างก็ได้รับอิทธิพลต่อเนื่องมาจากอินเดียในสมัยคุปตะและปาละ ซึ่งผังที่ยกเก็จนั้นหากพิจารณาในรูปด้านของเจดีย์ก็จะคือส่วนเสาอิงที่แนบอยู่กับชุดฐานของลานประทักษิณที่ยกสูงนั่นเอง ความน่าสนใจอีกประการของชุดฐาน คือ บนหน้ากระดานระหว่างห้องของผนังชุดฐานที่ถูกกำกับด้วยเสาอิงนั้น ออกแบบตกแต่งอย่างมีจังหวะด้วยซุ้มกรอบหน้านางที่ภายในซุ้มเจาะเข้าไปตรงส่วนฐานของเจดีย์เพื่อตกแต่งในซุ้ม ด้วยประติมากรรมช้างยืนที่โผล่จากคroupe และลำตัวออกมาจากเจดีย์เล็กน้อยซึ่งการประดับตกแต่งฐานเจดีย์ด้วยช้างนี้มาก่อนหน้าแล้วทั้งในอินเดียและลังกา เนื่องจากช้างเป็นสัตว์มงคลที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ของอำนาจ

ประเด็นปัญหาในส่วนนี้ คือ “ประติมากรรมช้างนั้น ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับการสร้างชุดฐานของเจดีย์ตั้งแต่แรกหรือไม่” เนื่องจากว่าชุดฐานที่ออกแบบเป็นแบบเสาอิงประดับผนังดังที่พบแพร่หลายในวัฒนธรรมศรีวิชัยนั้น ไม่มีการออกแบบตกแต่งด้วยประติมากรรมช้าง และหากว่าประติมากรรมรูปช้างได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาแต่ทำไมออกแบบตกแต่งอยู่บนชุดฐานมีลักษณะร่วมกับศิลปสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย

ในที่นี้จึงสันนิษฐานว่า ชุดฐานยกเก็จเป็นเสาอิงขององค์พระบรมธาตุนั้น เป็นการออกแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยที่เคยรุ่งเรืองอยู่พื้นที่แถบนี้มาก่อนหน้า ซึ่งตามปกตินั้นบนพื้นที่หน้ากระดานของชุดฐานของเจดีย์แบบศรีวิชัย หรือทวารวดี หรือแม้แต่พุกามที่รุ่งเรืองมาก่อนหน้านั้น หากมีพื้นที่ว่างมากเพียงพอมักจะตกแต่งด้วยภาพชาดกซึ่งมีทั้งที่แกะสลักด้วยหิน ทำด้วยเครื่องเคลือบ หรืออาจจะงานปูนปั้นก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น สำหรับชุดฐานขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชที่มีลักษณะเป็นเสาอิงดังกล่าวมานี้จึงเป็นชุดฐานดั้งเดิมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เดิมก่อนที่จะถูกบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.1719

ประเด็นปัญหาลำดับถัดมา คือ “ประติมากรรมรูปช้างนี้ ถูกออกแบบตกแต่งฐานของพระเจดีย์เมื่อใด” เนื่องจากไม่มีเอกสารใดๆ กล่าวถึง แต่อย่างไรก็ตาม ก็อาจจะถูกนำมาตกแต่งตั้งแต่เมื่อแรกบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 1719 เนื่องจากการสร้างประติมากรรมรูปช้างยืนตกแต่งส่วนฐานของพระบรมธาตุเจดีย์นั้นก็อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปสถาปัตยกรรมลังกาที่นิยมสร้างประติมากรรมรูปช้างตกแต่งพระเจดีย์ แต่อย่างไรก็ตามประติมากรรมรูปช้างที่ตกแต่งเจดีย์ในลังกานั้นจะออกแบบเป็นช้างหมอบในลักษณะที่กำลังนอนบงูชาพระพุทธรูปองค์เท่านั้น ยกเว้นที่ออกแบบเป็นช้างยืนอย่างสง่างามนั้นจะเป็นการประดับตกแต่งกำแพงล้อมรอบเขตพุทธาวาสของพระเจดีย์รวันเวรีเสยะเมืองอนูราชปุระ ซึ่งตกแต่งในส่วนที่ไม่ใช่ขององค์พระเจดีย์โดยตรง เพราะฉะนั้น หากว่าแนวคิดในการออกแบบตกแต่งฐานพระบรมธาตุเจดีย์นี้เป็นแบบแผนที่ได้รับมาจากลังกาโดยตรงก็แสดงว่ามีการปรับเปลี่ยนท่วงทีในการแสดงออกให้

เหมาะสมกับสุนทรียภาพของท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามอีกประเด็นหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ คือ มีบ่อยครั้งที่การแสดงออกทางศิลปสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นต่างๆ นั้น เกิดขึ้นจากการรับรู้ผ่านสื่อ (Media)หาได้ไปประสบพบเห็นด้วยตาตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าภาพเขียนรูปด้านของแบบสถาปัตยกรรม (Elevation Architectural Drawing) ที่แสดงแบบของพระเจดีย์รวันเวรีเสยะในมุมมองที่เขียนผ่านกำแพงหัตถิปราการเข้าไปยังองค์พระเจดีย์ซึ่งอยู่ในระยะที่ลึกกว่า อาจจะ เป็นสื่อกลางที่สามารถเดินทางมาถึงยังท้องถิ่นต่างๆเมื่อนายช่างศิลปินของท้องถิ่นเห็นจึงแสดงออกเช่นนั้นก็อาจเป็นไปได้ทั้งสิ้น

สร้างวิหารทับเกษตร ดังที่ในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้กล่าวว่า พระระเบียงทับเกษตรที่ส่วนฐานของพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชนั้นสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1861 และถ้าหากจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ดังที่มีข้อความกล่าวถึงการสถาปนาพระเจดีย์ที่ศรีสัชนาลัยนั้นหมายถึงพระเจดีย์วัดช้างล้อมว่าถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1828 ก็อาจจะเป็นไปได้ว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ช้างล้อมแห่งเมืองศรีสัชนาลัยที่มีการออกแบบพระระเบียงทับเกษตรมาพร้อมกันกับตัวพระเจดีย์ตั้งแต่ต้นจึงเป็นความงดงามที่ลงตัว ก็อาจส่งอิทธิพลต่อมายังการต่อเติมพระระเบียงทับเกษตรพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เนื่องจากไม่มี

ข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับการตกแต่งฐานเจดีย์ด้วยประติมากรรมรูปช้างนี้มากนัก จึงจำเป็นต้องนำเป็นข้อสังเกตปลายเปิดไว้เพื่อสร้างคำอธิบายที่น่าจะเป็นไปได้ให้เกิดขึ้นหลากหลายแนวทาง

นอกจากนี้ ยังพบจารึกภาษามอญโบราณที่มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองพะโค และในจารึกได้กล่าวถึงรูปพระยานาคสองตน ซึ่งอาจจะหมายถึงพระยานาคเชิงบันไดทางขึ้นลานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุอีกด้วย

แม้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อแรกสร้างนั้นจะยังไม่มีหลังคา “พระระเบียงทับเกษตร” ซึ่งเรียกในท้องถิ่นว่า “พระระเบียงตีนธาตุ” ซึ่งได้มาต่อเติมเป็นหลังคาที่ฝากโครงสร้างหลังคาด้านหนึ่งไว้กับตัวฐานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ พร้อมๆกับการก่อสร้าง “วิหารธรรมศาลา” ในปี พ.ศ.1861 เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม และมีลักษณะเป็นโถงทางเดินบริเวณฐานพระธาตุเจดีย์ แต่เดิมก่อนการสร้างวิหารพระม้านั้น ยังมีพื้นที่สามารถเชื่อมต่อเนื่องกันได้โดยรอบ

แม้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อแรกสร้างนั้นจะยังไม่มีหลังคาพระระเบียงทับเกษตร และได้มาต่อเติมเป็นหลังคาพระระเบียงทับเกษตรขึ้นในภายหลังเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม รวมไปถึงแต่เดิมที่ก่อนที่จะมีการสร้างวิหารพระม้าที่ท้ายวิหารเขียนมาบรรจบกับพระเจดีย์ พระระเบียงทับเกษตรนี้คงถูกใช้เพื่อเวียนประทักษิณรอบเจดีย์ นอกเหนือไปจากลานประทักษิณชั้นบนอีกด้วยทั้งนี้พื้นที่ภายใต้หลังคาคลุมของพระระเบียงทับเกษตรถูกแยกพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ด้วยการยกระดับของพื้นที่แตกต่างกัน ตลอดจนแนวเสาพาไลที่รับโครงสร้างหลังคาก็เป็นตัวสร้างให้เกิดเส้นที่จำแนกพื้นที่ออกจากการเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ห้องเสาด้านในที่ติดกับฐานพระบรมธาตุเจดีย์ก่อยกระดับตลอดแนว แลเห็นชุดฐานของพระธาตุเจดีย์ซึ่งออกแบบเป็นเสาอิง และมีซุ้มที่ภายในมีประติมากรรมช้างดังกล่าวมาข้างต้น สำหรับบนเสาอิงได้รับการต่อเติมเป็นซุ้มจระนำที่มีลวดลายปูนปั้นอย่างวิจิตร ภายในซุ้มประดิษฐานพระยืนปางต่างๆ อย่างงดงาม

ความน่าสนใจในเชิงพื้นที่ (Space) ของหลังคาทับเกษตรที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ยังทำให้ตัวองค์พระบรมธาตุเจดีย์นี้ได้มีความหมายเช่นเดียวกับเจดีย์ที่มีหลังคาคลุมตามแบบแผนของศรีลังกาอีกด้วย กล่าวคือ สถูปเจดีย์ของศรีลังกานั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ “ธูปา (Thupa)” ซึ่งหมายถึงสถูปเจดีย์ทั่วไป, “ธูปาฆระ (Thupaghara)” ซึ่งหมายถึงสถูปเจดีย์ที่มีหลังคา ซึ่งทำให้มีพื้นที่ใช้สอยเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวพระเจดีย์ ดังความหมายของ “เจดีย์วิหาร” ด้วยนั่นเอง และแบบสุดท้าย คือ “ธูปาปราสาท (Thupa Pasada)” ที่หมายถึงสถูปที่ออกแบบให้มีช่องจระนำซึ่งในภาษาไทยเรียกเจดีย์แบบนี้ว่าเจดีย์ทรงปราสาทนั่นเอง

อย่างไรก็ดี “ธูปาฆระ” ของลังกานั้น มีทั้งที่ทำหลังคาบางส่วน และมีที่ทำเป็นหลังคาคลุมพระเจดีย์ทั้งองค์ เนื่องจากระบบโครงสร้างหลังคาของศรีลังกาเป็นโครงสร้างหลังคา

ในระบบ “จันทัน” และมีระบบโครงสร้างที่ยึดโยงกันเป็นพันธะที่แข็งแกร่ง เนื่องจากการพัฒนาภูมิปัญญาเพื่อการก่อสร้างในพื้นที่ที่มีฝนและลมรุนแรงจนสามารถพัฒนาโครงสร้างสถาปัตยกรรมชั้นสูงให้สามารถสร้างหลังคาคลุมพระสถูปที่มีขนาดใหญ่ได้

ในขณะที่โครงสร้างหลังคากระเบื้องทับเกษตรพระธาตุนครศรีธรรมราช รวมไปถึงโครงสร้างหลังคาอาคารทางศาสนาต่างๆ ของไทยมีวิธีการออกแบบที่แตกต่างไป กล่าวคือ โครงสร้างหลังคาของไทยพัฒนาต่อเนื่องมาจากโครงสร้างแบบจัน ที่เป็น โครงสร้างหลักในระบบเสาคาน รวมทั้งโครงสร้างหลังคาก็ไม่ได้ยึดโยงกันแน่นหนาเช่นโครงสร้างของลังกา เนื่องจากไม่ได้อยู่ในภูมิประเทศที่มีภูมิอากาศที่แปรปรวน จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาโครงสร้างหลังคาให้ซับซ้อนเกินความจำเป็น อย่างไรก็ตามในแง่ทางวิศวกรรมแล้วโครงสร้างหลังคาแบบไทยนั้นจะมีประสิทธิภาพไม่ด้อยเท่ากับโครงสร้างหลังคาของลังกา ในการทำหลังคาทับเกษตรจึงแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการฝากโครงสร้างรับน้ำหนักส่วนไว้กับเจดีย์ และลดรูปของการสร้างอาคารตามแนวคิด “อุปาพระ” ของลังกา ที่สร้างหลังคาคลุมพระเจดีย์ทั้งองค์ลงเป็นเพียงการสร้างพื้นที่ภายใต้หลังคาคลุม สำหรับการประกอบพิธีกรรมของพุทธศาสนิกชน แต่ทว่าก็ยังแสดงออกถึงความหมายและความสัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ที่เป็นประธานอยู่กลางของผังบริเวณได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกันกับพื้นที่ “เจดีย์วิหาร” หรือ “อุปาพระ” ของลังกาสำหรับประเด็นที่ว่า “ครมฤคฤภายใตพระเจดีย์นครศรีธรรมราช นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร” ในการศึกษาครั้งนี้ตั้งคำถามว่าพระเจดีย์นครศรีธรรมราชตั้งแต่แรกสร้างนั้น ควรมีรูปทรงแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบและในการสร้างพระเจดีย์ของลังกาจะให้ความสำคัญแก่กรุภายในพระเจดีย์ที่ทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่เรียกในภาษาสิงหลว่า “ธาตุครมฤกะ (Dhatugarbha)” ซึ่งเจดีย์ในลังกาจะมีกรุอยู่ในระดับพื้นของเจดีย์ ดังตัวอย่างของ “เจดีย์อุปาราม (Thuparama)”, “เจดีย์รุวันเวริสายะ (Ruvanvalisaya)”, และ “เจดีย์มหาอุปา (Mahathupa)” และแผ่นหินที่ปิดบนปากกรุนั้นจะอยู่ตรงตำแหน่งของฐานบัวของเจดีย์

สำหรับตำนานพระบรมธาตุได้กล่าวถึงการสร้างครมฤคฤหาสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยสรุปใจความได้ดังต่อไปนี้ “ขุดหลุมกว้างยาวลึก 8 วา แล้วทำสระด้วยปูเพชรกว้าง และลึก 2 วา วางแม่ขันใส่พิชพระยานาค แล้วลอยสำเภาทองบรรจุผอบพระบรมสารีริกธาตุ นำตุ้มใส่ทองคำที่มีน้ำหนักมากกว่าที่ 1 ต้มต้องใช้คนหาม 38 คน วางมีมูมทั้ง 4 ของสระ แล้วผูกภาพยนต์ตามตำรารักษา จากนั้นวัดออกจากฐานข้างละ 8 วา ขุดลึก 4 วาครึ่ง ปักศิลาลึก 6 วาทั้ง 8 ด้าน” ระหว่างเสาศิลาแต่ละต้นให้ก่อกำแพงอิฐสูง 4 วา และระหว่างเสาศิลากับสระให้เรียงอิฐ” เมื่อพิจารณาในบทพรรณนาดังกล่าวนั้นจะเห็นว่ามีทั้งข้อมูลเชิงอุดมคติเหนือจริง และข้อมูลทางกายภาพบางประการ ทั้งนี้จะเห็นว่า ครมฤคฤหาของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นอยู่ใต้ดิน และมีการขุดดินเพื่อเตรียมคลองรากของพระเจดีย์ให้มั่นคงด้วยการใช้เสาหินเป็นหลัก ยึด และก่ออิฐเป็นกำแพงกันดินด้วยนั่นเอง

บทพรรณนาดังกล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับการทำครมคฤหของพระเจดีย์ต่างๆ ในลังกาดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทำกรุไว้ใต้ดิน หรือตรงระดับฐานของเจดีย์ แต่อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าการที่ให้ขุดหลุมทั้งกว้างและลึกดังกล่าวนี้มีได้มุ่งหมายสำหรับการทำห้องครมคฤห หากแต่เป็นการเตรียมฐานรากของพระเจดีย์ให้มั่นคงแข็งแรงเพียงพอที่จะรองรับองค์เจดีย์ที่จะก่อสร้างขึ้นในลำดับถัดมา โปรดดูภาพของห้องครมคฤหของเจดีย์ต่างๆในลังกาที่น้ำประกอบ จะเห็นว่าแม้จะเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่โตอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้ทำห้องครมคฤหะใหญ่มากนัก

3) ส่วนตัวองค์เจดีย์ จากรูปทรงขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้แสดงออกถึงความสัมพันธ์กับเจดีย์ทรงระฆังของลังกาอย่างใกล้ชิดและเป็นที่น่าสนใจว่าส่วนองค์ระฆังของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชน่าจะมีรูปทรงแบบเจดีย์ทรงระฆัง แบบลังกามาแต่ เดิม ก็อาจเป็นไปได้ตั้งข้อมูลในจารึกโปโลนาลูวะได้กล่าวข้อมูลว่า พระเจ้าวิกรมพาหุที่ 1 ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 1654 - 1675 ได้ส่งพระอนันทเถระเป็นสมณทูตมาประกาศพระพุทธศาสนาเถรวาทของสำนักมหาวิหารยังตัม-ลิงคมุ ซึ่งนับเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่สำคัญของเค้ามูลการประดิษฐานพระพุทธรูปเถรวาทยังเมืองนครศรีธรรมราช ข้อมูลต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการประดิษฐานพระพุทธรูปนิกายลังกาวงศ์อย่างเข้มแข็งในเมืองตามพรลิงค์โดยสมณทูตของพระเจ้าวิกรมพาหุที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1675 จากข้อมูลดังกล่าวมานี้ จึงทำให้สันนิษฐานว่ารูปทรงระฆังของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้ อาจจะเป็นรูปทรงที่เชื่อมโยงกับพระเจดีย์ในลังกามาตั้งแต่ พ.ศ.1675 แล้วก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม หากรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์ไม่เป็นทรงระฆังแบบลังกา ก็อาจจะมีการแกัรูปทรงในคราวบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ปี 1719 ต่อม ที่กล่าวถึง ในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นอกจากนี้เหตุการณ์ครั้งดังกล่าวปรากฏในจารึกพระเจ้านรปตีสิตูแห่งพุกามซึ่งจารขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1739 ได้กล่าวว่าใน พ.ศ. 1717 พระเจ้านรปตีสิตูด้วยความเห็นชอบของกษัตริย์ลังกาได้ยกทัพจากเมืองพะโคมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ และมีการสถาปนาพระสังฆราชของเมืองด้วย ในประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปแบบเถรวาทในนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับมหาอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้นทั้ง 2 อาณาจักร คือลังกาและพุกามด้วย แสดงว่าเหตุการณ์บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วปี พ.ศ. 1717 และดำเนินการเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.1719 เป็นที่น่าสนใจว่าอาณาจักรพุกามในสมัยพระเจ้านรปตีสิตูซึ่งมีพระพุทธรูปนิกายลังกาวงศ์ที่รุ่งเรืองมาก และมีพระสงฆ์ไปบวชเรียนที่ลังกาเป็นครั้งแรก และมีความนิยมในการสร้างพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาในพุกามด้วย จึงเป็นที่น่าสนใจว่า หากมีการซ่อมเปลี่ยนรูปทรงของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชให้มีความใกล้ชิดกับกับรูปทรงเจดีย์แบบลังกานั้น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นได้รับแบบแผนดังกล่าวตรงมาจากลังกา หรือได้รับผ่านมาทางพุกาม ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่จะต้องค้นคว้ากันต่อไป

สำหรับส่วนฐานขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนี้ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศกุล มีความเห็นว่ามีคล้ายคลึงกับเจดีย์กิริเวเหระ สมัยโปโลนาวัระ โดยเฉพาะ ส่วนชุดฐานและองค์ระฆัง เหนือองค์ระฆังขึ้นไปเป็นบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยมที่มีสัดส่วนใหญ่เมื่อเทียบกับ ส่วนบัลลังก์ของเจดีย์อื่นๆ โดยการยัดชั้นหน้ากระดานให้สูงขึ้นและตกแต่งบัลลังก์ด้วยเสาอิงซึ่งได้รับ อิทธิพลมาจากลังกา เหนือขึ้นไปคือ “เสาดาน” ที่ปัจจุบันบนเสาดานมีประติมากรรมปูนปั้นรูปพระสาวกหันหน้าเวียนประทักษิณรอบก้านฉัตร

ในที่นี้สันนิษฐานว่า ตรงก้านฉัตรเดิมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชไม่มีเสาดาน เช่นเดียวกับเจดีย์สุโขทัย และล้านนา แต่เมื่อเกิดเหตุส่วนยอดพังทลายลงมาถึงชั้นบัลลังก์ เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมในราวปี พ.ศ. 2254 - 2255 จึงไม่ทำ ก้านฉัตรแบบเดิม และทำเสาดานมาวางเพื่อพยุงตัวเรือนยอดเพิ่มเติมด้วย แต่ไม่ทำเสาดานที่เป็นรูปทรงกระบอกเช่นที่มีอย่างแพร่หลายในอยุธยาเนื่องจากมีเงื่อนไขที่จะต้องปั้นประติมากรรมพระสาวกเดินประทักษิณประดับเช่นเดิมนั่นเอง ส่วนใต้ของปล้องไฉนตกแต่งด้วยลายลูกไม้หล่อโลหะทำ ลวดลายรูปหงส์เดินเป็นแถวอย่างมีชีวิตชีวา

ถัดออกจากพระระเบียงทับเกษตรออกมาคือ เจดีย์รายอยู่ล้อมรอบเจดีย์ประธานทั้งสี่ด้านซ้อนกันจำนวน 3 ชั้น ซึ่งในพระราชหัตถเลขาธิราชกาลที่ 5 ทรงเรียกว่า พระเจดีย์ราย ที่วางตัวซ้อนกัน 3 ชั้นดังกล่าวว่า “สามเถา” โดยรูปแบบโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง และมีขนาดลดหลั่นกันลงมาตามวงที่ล้อมรอบพระเจดีย์ประธานจากการสำรวจจริงวัดพบว่า ส่วนฐานของเจดีย์รายเหล่านี้จมลงใต้พื้นทราย และจากการคาดคะเนดูในแง่ของไวยาकरणทางสถาปัตยกรรม จะเห็นว่าเจดีย์รายเหล่านี้สร้างอยู่บนพื้นระดับเดียวกันกับฐานของพระเจดีย์ประธาน จึงสันนิษฐานว่า สร้างขึ้นหลังจากพระเจดีย์ประธานไม่นาน

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ความหมายของการสร้างพระเจดีย์ราย ล้อมรอบพระเจดีย์ประธานเป็นชั้นๆ 3 ชั้นนั้น สอดคล้องกับการวางผังของ “เจดีย์บุโรพุทโธ” มหาสถูปแห่งเกาะชวาหรือที่รู้จักกันในนามว่า “บรมพุทโธ” ซึ่งสร้างขึ้นเป็นพระมหาเจดีย์ในพุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งร่วมรากวัฒนธรรมศรีวิชัยเช่นเดียวกัน เพียงแต่การวางตัวของเจดีย์รายของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นวางตัวอยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยม ในขณะที่การวางตัวของเจดีย์รายของพระเจดีย์บุโรพุทโธนั้นอยู่ในผังรูปวงกลม อย่างไรก็ตาม ประเด็นดังกล่าวเป็นเพียงข้อสังเกตที่พิจารณาเปรียบเทียบผ่านการออกแบบสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่ให้ผลลัพธ์ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อหาคำอธิบายทางวิชาการเพิ่มเติมต่อไป

4.4.4.2 พระวิหารเขียน และวิหารพระม้า

จากการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ในปีพ.ศ.1719 รวมไปถึงพระเจดีย์ราย และมีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตรในปี พ.ศ.1861 ดังกล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ในเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงการสร้าง “วิหารเขียน” ว่าสร้างขึ้นเมื่อ ศักราช1919 (หรือปี พ.ศ.1919) โดยหลวงศรีวรวงษาเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้ ในเอกสารกล่าวถึง ตำแหน่งในการก่อสร้างพระวิหารเขียนว่าอยู่ตรงพื้นที่ระหว่างทิศเหนือองค์พระบรมธาตุ และอยู่ทางทิศใต้ของโพธิมณฑล หากจะสันนิษฐานบนพื้นฐานของแบบแผนการใช้สอยพื้นที่ จะเห็นว่าคงมีอาคารสำหรับประกอบศาสนกิจมาแต่เดิม และอาจจะอายุเก่าแก่พร้อมกับการสร้างพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช หรือหลังจากการสร้างพระบรมธาตุไม่นานนัก เนื่องจากมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้ประโยชน์ ในประเด็นนี้จึงสันนิษฐานว่าอาคารหลังเดิมคงถูกสร้างเป็นอาคารโถง เมื่อมีการสร้างอาคารใหม่จึงสร้างเป็นอาคารที่มีฝาผนังและมีการเขียนลวดลายตกแต่ง จึงให้ชื่ออาคารที่สร้างขึ้นใหม่ แทนที่ศาลาหลังเดิมนี้ว่า “วิหารเขียน” แต่วิหารหลังนี้ไม่ได้สร้างเข้าไปบรรจุกับฐานขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ยังคงปล่อยให้เป็นที่บันไดทางขึ้นลานประทักษิณอยู่กลางแจ้งดังเดิม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระวิหารเขียนเมื่อแรกสร้างนั้นเป็นวิหารขนาดเล็กโดยมีพื้นที่ขนาด 5 ห้องเสา จึงมีการสร้างหลังคาทอดเดียวไม่มีมุขลด ปัจจุบันมีประตูทางเข้าด้านเดียวทางทิศเหนือ ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยที่ยังคงพุทธลักษณะแบบโบราณ กล่าวคือ เป็นพระพุทธรูปที่ลงรักปิดทองเฉพาะพระวรกาย และส่วนที่เป็นจีวรจะทาสีด้วยชาดสีแดง นอกจากนี้ พระเศวตมาลาที่อยู่บนอุษณิษะเหนือเศียรขึ้นไปยังสะท้อนถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปศิลปะของพระพุทธรูปแบบลังกา ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า แต่เดิมวิหารเขียนคงทำหน้าที่เป็นวิหารหน้าเจดีย์ จึงสันนิษฐานว่าเคยมีช่องประตูที่อยู่บนผนังสกัดหลังทางซ้ายและขวาแต่คงได้ก่อปิดในภายหลังเมื่อได้ปรับเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยจากพระวิหารไปเป็น พิพิธภัณฑที่เก็บรักษาข้าวของมีค่าที่พุทธศาสนิกชนมาถวายพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชเพื่อเป็นพุทธบูชา ในนามของ “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน” เป็นสาขาหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประจำจังหวัด นครศรีธรรมราช

ด้านท้ายวิหารเขียน คือ “วิหารพระมหาภิเนษกรมณ” หรือ “วิหารพระทรงม้า” ซึ่งเรียกขานตามภาพปูนปั้นบนสูงเล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติตอนพระบรมโพธิสัตว์เสด็จออกมหาภิเนษกรมณที่มีความงดงามอย่างยิ่ง ภาพปั้นดังกล่าวตกแต่งอยู่บนผนังที่ก่อขึ้นขนานกับบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ซึ่งผนังส่วนนี้ได้ทำหน้าที่รับโครงสร้างหลังคาด้วย ตัวอาคารได้ก่อสร้างเพิ่มเติมต่อจากท้ายวิหารเขียนเพื่อเชื่อมเข้ากับบันไดทางขึ้นลานประทักษิณให้มีหลังคาคลุมเพื่อกันแดดกันฝนวิหารส่วนนี้ไม่ได้สร้างขึ้นพร้อมกับสร้างวิหารเขียน

ดังปรากฏประจักษ์หลักฐานทางสถาปัตยกรรมบ่งชี้อยู่ กล่าวคือ ตัวผนังที่ชนาบันไดซึ่งก่อทับขึ้นไปรับโครงสร้างหลังคา ตรงตำแหน่งที่ผนังดังกล่าวบรรจบกับส่วนฐานของเจดีย์ จึงยังปรากฏลักษณะของฐานยกเก็จขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เมื่อมีการก่อสร้างซุ้มเรือนแก้วเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป จึงไม่สัมพันธ์กับเสาอิงฐานพระเจดีย์ นอกจากนี้ ยังมีการตั้งเสา และการออกแบบโครงสร้างรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาเป็นพนัสด้านข้างของบันได เป็นผนังก่ออิฐสูงจนจรดโครงสร้างหลังคา นับเป็นการออกแบบเพื่อแก้ปัญหาที่แยบยลอย่างยิ่ง และในช่วงต้นของการก่อสร้างวิหารพระม้านั้นยังคงมีประตูที่เชื่อมมาจากวิหารเขียน ทำให้พื้นที่ของวิหารพระม้าทำหน้าที่เป็นดังท้ายจรมณัมของพระวิหารเขียนซึ่งท่วงทีในการแสดงออกของความหมาย และคุณลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวนั้นชวนให้นึกถึงพื้นที่ส่วนท้ายจรมณัมพระวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่ต่อเชื่อมไปยังแนวแกนพระมณฑป และพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา ประฐานของวัดพระศรีสรรเพชญ์

สำหรับช่วงเวลาในการสร้างวิหารพระม้านั้นไม่ปรากฏกล่าวถึงในเอกสารทางประวัติศาสตร์หากมีแต่เรื่องเล่าเป็นมุขปาฐะ อันแสดงให้เห็นว่าวิหารพระม้าไม่ได้เป็นวิหารที่สร้างใหม่หากเปรียบได้เป็นส่วนต่อเติมจึงไม่มีการจดบันทึกพัฒนาการไว้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาจากองค์ประกอบตกแต่งภายในอาคาร ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าถูกทำขึ้นพร้อมกับการต่อเติมวิหารหลังนี้ ส่วนแรกคือ บานประตูบริเวณทางเข้าลานประทักษิณที่มีการแกะสลักเป็นรูปเทวดายืน โดยรูปแบบของเครื่องทงนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับทวารบาลบนบานประตูสลักไม้จากวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่อยุธยา ซึ่งกำหนดอายุได้ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 อย่างไรก็ตาม บานประตูดังกล่าวนั้น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้กล่าวไว้ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าเป็นบานประตูที่สร้างขึ้นใหม่ตามแบบเดิมที่ถูกไฟไหม้ไป

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ว่างที่ชนาบข้างบันได มีการตกแต่งด้วยรูปปั้นสัตว์ต่างๆ รวมทั้งประติมากรรมลอยตัวรูปสิงห์คู่ที่ทำขึ้นจากปูนปั้นแบบสิงห์แบบเขมร ประเด็นดังกล่าวอาจเชื่อมโยงได้ถึงเหตุการณ์คราวที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ยกทัพไปตีเมืองพระนครและได้เทวรูปและรูปหล่อสำริดต่างๆ กลับมายังอยุธยาและได้นำมาถวายไว้ที่วัดมหาธาตุอยุธยา จึงสันนิษฐานรูปแบบการประดับตกแต่งของพระมหาธาตุอยุธยาด้วยประติมากรรมต่างๆ นั้นอาจส่งอิทธิพลมาจากการประดับตกแต่งบันไดทางขึ้นลานประทักษิณ พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชด้วยในที่นี่จึงอาจกำหนดช่วงเวลาในการก่อสร้างวิหารพระม้า และการประดับตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปสัตว์ดังกล่าวว่าเป็นเหตุการณ์หลังจากที่เจ้าสามพระยาได้เมืองพระนครแล้ว แต่ต้องก่อนเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 เนื่องจากรูปหล่อสำริดเหล่านั้นได้ถูกกองทัพพม่าเคลื่อนย้ายไปยังพม่า

นอกจากนี้ ในส่วนของประติมากรรมรูปปั้นรูปนาค 5 เศียร 1 คู่ ซึ่งปัจจุบันถูกเคลื่อนย้ายไปตั้งอยู่ด้านข้างของบันได สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวในสาส์น

สมเด็จฯ ว่าเป็นองค์ประกอบในส่วนฐานบันไดของพระมหาธาตุเดิมก่อนที่จะมีการสร้างวิหารพระม้า เนื่องจากมีบางส่วนถูกพื้นก่อทับขึ้นมา ทั้งนี้จากการสำรวจจริงวัดในการทำวิจัย พบว่าเมื่อวัดระยะจากขอบบันไดถึงรูปปั้นนาคดังกล่าวมีระยะห่างถึง 3 เมตร เมื่อรวมระยะห่างทั้งสองข้างมีความกว้างถึง 7 เมตร ซึ่งไม่สัมพันธ์กับขนาดความกว้างของบันไดในความเป็นจริง ดังนั้นตำแหน่งของนาคที่เห็นในปัจจุบัน จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีการเคลื่อนย้ายที่ตั้งในคราวที่มีการปรับบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นั่นเอง

4.4.4.3 โปธิมณฑิเตอร์

“โปธิมณฑิเตอร์” มีความหมายตรงกับคำว่า “โพธิมระ” ซึ่งหมายถึง “วิหารตันโพธิ์” ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งของลังกาที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ตรงกลางอาคาร อันเป็น 1919 เนื่องจากเหตุการณ์คราวสร้าง “วิหารธรรมศาลา” และ “ทับเกษตร” เมื่อปี พ.ศ. 1861 นั้นไม่ได้กล่าวถึง “โปธิมณฑิเตอร์” จึงมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 1816 แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการสร้างทั้ง “วิหารธรรมศาลา” และ “พระระเบียงทับเกษตร” ก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในแนวแกนที่ต้องสัมพันธ์กับแกนทางทิศเหนือซึ่งเป็นที่ตั้งของโปธิมณฑิเตอร์ จึงไม่มีความจำเป็นต้องอ้างถึงเนื่องจากอยู่คนละแกนกันคดีที่ลังการับสืบทอดมาจากอินเดียพร้อมกับคติการบูชาตันโพธิ์ที่เป็นหน่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า หลังจากที่พระมหินทรเถระนำตันโพธิ์สัญลักษณ์เข้าไปปลูกยังลังกาอันเป็นสัญลักษณ์ของการประกาศศาสนา และตั้งมั่นศาสนาของพระพุทธองค์ยังลังกาแล้วนั่นเอง ตันโพธิ์ที่พุทธคยาก็มีเหตุที่ต้องสิ้นอายุขัยลง จึงถือกันว่าตันโพธิ์ที่ลังกาได้สืบทอดจากหน่อตันโพธิ์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้นศาสนาพุทธนิกายเถรวาทลังกาวงศ์จึงมีธรรมเนียมการบูชาตันโพธิ์ด้วยสำหรับโปธิมณฑิเตอร์ของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1919 เนื่องจากเหตุการณ์คราวสร้าง “วิหารธรรมศาลา” และ “ทับเกษตร” เมื่อปี พ.ศ. 1816 นั้นไม่ได้กล่าวถึง “โปธิมณฑิเตอร์” จึงมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 1816 แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการสร้างทั้ง “วิหารธรรมศาลา” และ “พระระเบียงทับเกษตร” ก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในแนวแกนที่ต้องสัมพันธ์กับแกนทางทิศเหนือซึ่งเป็นที่ตั้งของโปธิมณฑิเตอร์ จึงไม่มีความจำเป็นต้องอ้างถึงเนื่องจากอยู่คนละแกนกัน

แต่สาเหตุที่ระบุว่า โปธิมณฑิเตอร์ต้องสร้างก่อน ปี พ.ศ. 1919 เนื่องจากในการสร้างวิหารเขียนซึ่งอยู่บนแกนทางทิศเหนือขององค์พระบรมธาตุจึงจำเป็นต้องอ้างถึงที่ตั้งที่สัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุ และโปธิมณฑิเตอร์ ดังข้อความว่า “เมื่อศักราชได้ 1919 ปี โปรดให้หลวงศรีวรวงศามาเป็นเจ้าเมือง มาทำวิหารฝ่ายอุดรพระธาตุทักษิณโปธิมณฑิเตอร์....ชื่อว่า เพหารเขียน...” จึงทำให้ทราบว่าก่อนปี พ.ศ. 1919 ที่มีการสร้าง วิหารเขียนนั้น มีอาคารโปธิมณฑิเตอร์อยู่ก่อนหน้าแล้ว

ต่อมาในช่วงเวลาที่วัดพระบรมธาตุนั้นถูกทิ้งร้างลงไปด้วยถูกปล้นสะดม และเหตุโรคภัยต่างๆวัดพระบรมธาตุขาดผู้ทำนุบำรุงดูแลจนทรุดโทรมจนถึงขั้นที่ว้ายอดขององค์พระบรมธาตุชำรุดทลายลงมาเหลือเพียงบัลลังก์ ครั้นนั้นเสนาสนะต่างๆ คงชำรุดทรุดโทรมอย่างยิ่งรวมทั้งโพธิมณฑปด้วยและสันนิษฐานว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์คงถึงอายุชั้ยลงด้วย ดังปรากฏว่าเมื่อพระเจ้าทรงธรรมโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะใหม่ทั้งพระอาราม และมีการสร้าง“โพธิมณฑป” ขึ้นอีกครั้ง ดังที่กล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ความว่า “...ภายยับพระมหาธาตุ จึงมหาปเรียนทศสี่ ภูมิอยู่ภายยับพระมหาธาตุ จึงมหามงคลเอามาหาโพธิ แลธรรมาธิปรวงวนมาดาปเรือมาแต่ลังกา พระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองมา สร้างวัดชื่อวัดลับ พรศรีมหาโพธิ์ปลูกฝ่ายอุดรพระมหาธาตุ ปลูกทั้งอ่างทองนั้น แล้วก่ออาสน์ขึ้นล้อมรอบทั้งสี่ด้านอุดรก่อพระพุทธรูปสามด้าน ปิดฉิมก่อพระบันทมองค์หนึ่ง พระระเปียงรอบ 28 ห้อง จึงมหามงคลขึ้นชื่อว่าพรโพธิมณฑป..”

ข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบว่าการนำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองคำมาจากลังกาโดยปลูกอยู่ทางทิศเหนือของพระมหาธาตุเจดีย์ล้อมรอบด้วยอาสนะทั้งสี่ด้าน และประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ 3 ด้าน ทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ และมีพระระเปียงล้อม 28 ห้อง โดยในลำดับ ซึ่งการสร้าง “โพธิมณฑป” ขึ้นใหม่นั้นคงอยู่ในช่วงระหว่างปี 2155 – 2117 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2131 - 2171) จนกระทั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีการนำหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอนูราชปุระ เกาะลังกามาปลูกไว้ ณ วิหารโพธิลังกา ซึ่งทรงโปรดให้ส่งสมณทูตเจริญสมณมิตรกับลังกา เมื่อ พ.ศ. 2357 ครั้งเมื่อกลับมาใน พ.ศ. 2360 ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์กลับมาจำนวน 6 ต้น โดยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเวลานั้น ได้นำมาปลูกที่เมืองนครศรีธรรมราช ณ วิหารโพธิลังกา จำนวน 2 ต้น ใน พ.ศ.2427 เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จวัดพระธาตุนครศรีธรรมราช ได้บรรยายความตอนหนึ่งว่า

“ที่หน้าวิหารเขียนข้างทิศเหนือนี้ มีฐานโพธิ์ลังกามีพระไสยาสน์องค์ 1 ยาว 5วา 1ศอก สูง 5ศอก”จากบันทึกดังกล่าวอธิบายถึง “โพธิมณฑป” ว่ามีลักษณะเป็น “ฐาน” ล้อมรอบต้นโพธิ์ ซึ่งมีได้บรรยายถึงลักษณะของการ “ระเปียง” ที่มีหลังคาคลุมแต่อย่างใด จึงมีความเป็นไปได้ที่ในช่วงเวลานั้น ส่วนที่เป็นระเปียงทางเดิน ที่มีโครงสร้างส่วนใหญ่ทำด้วยไม้คงมีการเสื่อมสภาพลงตามกาลเวลาทำให้ส่วนที่เหลืออยู่ มีเพียงแท่นฐานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบ ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบก่ออิฐ ทำให้คำอธิบายในบันทึกจึงใช้คำว่า “ฐานโพธิ์ลังกา” นอกจากนี้ในบันทึกยังไม่พบการใช้คำว่า “โพธิมณฑป” จึงมีความเป็นไปได้ชื่อของ “โพธิมณฑป” ได้เลื่อนไปจากความทรงจำของคนแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ครั้งเมื่อเสด็จเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ. 2445 ได้กล่าวถึงการบูรณะหลังคาระเบียงของ “วิหารโพธิลังกา” โดยมี “ท่านนิม” เป็นผู้ดำเนินการ จากเดิมที่มีเพียงกำแพงคูหาพระล้อมรอบต้นโพธิ์ ภายหลังจากการบูรณะแล้ว จากเดิมที่มีเพียง “ฐาน” ล้อมรอบต้นโพธิ์ กลายเป็นลักษณะของ “อาคาร” หรือ “วิหาร” ล้อมรอบต้นโพธิ์แทน ดังนั้นที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่เรียกว่า “วิหารโพธิลังกา”

“โพธิมณฑป” หรือ “วิหารโพธิ์ลังกา” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุฝังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีต้นโพธิ์อยู่ ณ ศูนย์กลางของอาคารล้อมรอบด้วยระเบียงทางเดินมีหลังคาคลุม บริเวณทางเข้ามีลักษณะเป็นโถงอยู่ทางทิศใต้ของอาคารซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างวิหารเขียน และวิหารโพธิ์ลังกา บริเวณโถงแยกเป็น 3 ทาง โดยตรงกลางเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานต้นโพธิ์ ยกสูงจากระดับพื้น

4.4.4 พระธรรมศาลา และระเบียงคต

“วิหารธรรมศาลา” เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของฝั่งบริเวณ ทำหน้าที่เช่นเดียวกับวิหารหลวงซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของพระบรมธาตุ หรือวัดมหาธาตุ โดยมีประวัติศาสตร์กล่าวว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.1861 พร้อมกับ “พระระเบียงทับเกษตร” ซึ่งร่วมสมัยกับรัชกาลพระยาเลอไทของกรุงสุโขทัยซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราช ดังปรากฏข้อความในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า “ศักราช 1861 โปรดให้ข้าหลวงออกมา เป็นศรีมหาราชาแต่งพระธรรมศาลา ทำพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุ...” จากข้อความดังกล่าว ระบุว่าศักราช 1861 แต่เนื่องจากไม่ได้ระบุรูปแบบศักราชที่ชัดเจน หากเป็นมหาศักราช 1861 เมื่อนำมาแปลงเป็นพุทธศักราชจะได้เท่ากับ พ.ศ.2482ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ใกล้กับกับปัจจุบันมาก จึงเป็นไปได้ที่จะสร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเนื่องจากวิหารธรรมศาลาได้ถูกกล่าวถึงในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อคราวเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2427 ดังนั้นวิหารธรรมศาลาจึงอาจสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1861ร่วมสมัยกับพระยาเลอไทแห่งอาณาจักรสุโขทัย (ครองราชย์ พ.ศ.1841 –1866) และความเป็นไปได้ที่รูปแบบของวิหารธรรมศาลาจะมีลักษณะเป็น “วิหารโถง” เนื่องจากเป็นรูปแบบวิหารที่นิยมสร้างในสมัยสุโขทัย และการสร้างพระพุทธรูปยืนในวิหารธรรมศาลา ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงคติในการสร้าง “พระอัฐารส” ในวัฒนธรรมสุโขทัยได้ด้วยนอกจากนี้การเรียกชื่อว่า “ธรรมศาลา” ยังมีนัยถึงคุณลักษณะของอาคารโถง เช่น ในวัฒนธรรมภาคใต้ที่นิยมสร้าง “ศาลาโรงธรรม” อยู่ภายในวัดต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบันอีกด้วยปัจจุบันวิหารธรรมศาลามีลักษณะเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 15.10 เมตรยาว 35.80 เมตร มีจำนวน 9 ห้องเสา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ “พื้นที่มุขโถงหน้าวิหาร” มีลักษณะเป็นโถงโถง ยกพื้นสูง 1.30 เมตรบันไดหลักอยู่ทางทิศ

ตะวันออกบริเวณกึ่งกลางของด้านสกัด นอกจากนี้มุขโถงด้านหน้ายังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนปางประทานอภัย สูง 8.4 เมตร นามว่า “พระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าชายทนต์กุมาร” พื้นที่ภายในมีขนาด 6 ห้องเสา ก่อด้วยกำแพงอิฐล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน มีประตูบนด้านสกัด 2 ประตู โดยแต่ละด้านข้างด้านละ 1 ประตู ซึ่งการมีช่องประตูทางเข้าหลายช่องดังกล่าวยังแสดงคุณลักษณะของวิหารโถงแบบดั้งเดิมอยู่ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยบนฐานชุกชีซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อมีการกันท่ายุทธวิหารให้กลายเป็นท่ายุทธเมื่อมีการสร้างระเบียงคดมาบรรจบตรงห้องรองสุดท้ายของวิหารจึงต้องสร้างพระประธานองค์ใหม่ขึ้นแทนที่

นอกจากนี้ ภายในอาคารยังประดิษฐานพระเจดีย์ มีชื่อเรียกว่า “เจดีย์สวรรค์” มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสิงห์ซ้อน 3 ชั้น บรรลักร้อยมุมไม้สิบสอง บรรจุอัฐิ “พระยารามราชทนายน้ำ” ที่สิ้นชีพลงในคราวสู้รบกับโจรสลัด เมื่อปี พ.ศ. 2144 โดยบริเวณฐานเจดีย์มีแผ่นจารึกกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์องค์นี้ โดยชาวจีนที่อยู่สะพานดินท่าวัง ระบุปี พ.ศ. 2437 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2433 – 2438 โดยท่านปานด้านหลัง คือ “ส่วนท่ายุทธ” หรือ “ท่ายุทธ” เป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับระเบียงคดมีขนาด 2 ห้องเสา กว้าง 5.8 เมตร ก่อกำแพงอิฐทั้ง 4 ด้าน มีประตูเชื่อมต่อกับระเบียงคดทางทิศเหนือและทิศใต้ ภายในห้องท่ายุทธ ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน มีชื่อว่า “พระพุทธรูปนางเหมชาลา” มีพุทธลักษณะคล้ายกับ “พระพุทธรูปเจ้าชายทนต์กุมาร” แตกต่างกันที่พระพุทธรูปนางเหมชาลาพระหัตถ์ขึ้นทั้งสองข้างเป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ

สำหรับโครงสร้างหลังคาเป็นทรงจั่ว มีมุขลดหน้าหลัง และมีหลังคา 3 สิ่งที่น่าสนใจ คือโครงสร้างหลังคาเป็นแบบเครื่องประตู และมีจันทันต่อที่ยึดระหว่างแปแต่ละตัว ซึ่งการใช้จันทันต่อนี้เป็นระบบโครงสร้างที่เก่าแก่ที่พบในวิหารและอุโบสถที่เก่าแก่แถบพิษณุโลก ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับสุโขทัยสำหรับระเบียงคดล้อมรอบผังบริเวณเขตพุทธาวาส มีประวัติการก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2036 ดังกล่าวถึงในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ว่า “เมื่อมหาศักราชได้ 1415 ปีนั้น.....จะทำพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุและกำแพงล้อมพระระเบียง ทั้งศรีดานนั้นแล้ว...ได้แก่มหา มงคลแต่่มุมอีสาน 15 ห้อง ได้แต่่มหาโชติติบาญ 20 ห้อง ทั้งประตูถึงมหาเถรเหมรังศรีพระ ทำขามสาลา แต่นั้นไปได้แก่มหาเถรสุดีพงษ์ 15 ห้อง.....เมื่อคิดตามผู้ใดห้องนั้นใช้ เป็นห้อง 165 ห้องแลพรพุทธรูปสมาธิ อยู่ทุกห้องเปนพรพุทเจ้า 165 พรองศรีดานเปนพรพุทรูปเทานี้”

กล่าวคือ การสร้างระเบียงคดทั้งสี่ด้านล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส และระเบียงคดดังกล่าวเป็นระเบียงแบบมีกำแพงทึบด้านนอก และโถงด้านใน โดยเริ่มต้นนับจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านวิหารธรรมศาลาจนถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวน 50 ห้อง จากมุขทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึงมุขทิศตะวันตกเฉียงใต้ จำนวน 33 ห้อง จากมุขทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงมุขทิศตะวันตกเฉียงเหนือจำนวน 43 ห้อง จากมุขทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

จำนวน 36 ห้อง รวมทั้งหมด 165 ห้องเสา และประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประจำทุกห้องเสาในที่นี้มีข้อสังเกตว่า วัดหลวงที่สำคัญ หรือวัดพระมหาธาตุในกรุงศรีอยุธยาที่เป็นหลักของพระนคร และเมืองอื่นๆ ในวัฒนธรรมอยุธยานั้นจะมีการสร้างระเบียงคตอยู่ล้อมรอบพระเจดีย์หรือพระปรางค์ประธานอยู่ด้วยกันทั้งสิ้นโดยระเบียงคตดังกล่าวนี้เป็นวัฒนธรรมการใช้พื้นที่การปิดล้อมพื้นที่เพื่อความปลอดภัย การกำหนดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน ตลอดจนการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงสัญลักษณ์ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับแนวคิดแบบเทวราชาที่อยุธยาได้รับสืบทอดมาจากวัฒนธรรมเขมร ในขณะที่พุทธศาสนาที่รับมาจากลังกาดั้งแต่ดั้งเดิมนั้นมีวิธีคิดเรื่องดังกล่าวที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างระเบียงคตเพื่อล้อมรอบพื้นที่ของเขตพุทธาวาสให้เป็นสัดส่วนและลากวงล้อมเข้าไปบรรจบตรงห้องสุดท้ายของวิหารธรรมศาลา จึงมีความจำเป็นการต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารธรรมศาลาจากที่เคยเป็น “วิหารโถง” เดิมมาเป็นวิหารที่มีผนังล้อม และทำให้ห้องส่วนท้ายของวิหารเดิมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติที่เป็นพระพุทธรูปที่ก่อสร้างขึ้นตามคติพระอัฐฐารสในสมัยสุโขทัยนั้นได้กลายเป็นพระประธานในห้อง “ท้ายจรมัน” ในส่วนที่เชื่อมต่อกับระเบียงคตแทน จึงมีความจำเป็นต้องสร้างฐานชุกชีใหม่ และประดิษฐานพระประธานเป็นพระปางมารวิชัยขึ้นเป็นประธานของพื้นที่แทน ทั้งนี้รูปแบบการวางผังและการสร้างพื้นที่ปิดล้อมดังกล่าวเป็นแบบแผนที่นิยมทำกันในอยุธยา ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญดังปรากฏในวัดสมัยอยุธยาที่สำคัญหลายวัด เช่น วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ เป็นต้น

4.4.4.5 พระวิหารหลวง

ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2155 – 2170 จะเห็นว่า วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช มีพัฒนาการของผังบริเวณเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์เสียมากกว่า จนกระทั่งในมหาศักราช 1550 หรือ ปี พ.ศ. 2171 ซึ่งตรงกับปีสุดท้ายของรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ได้มีการสร้างพระวิหารยอดมณฑปอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุตรงตำแหน่งที่เป็นพระวิหารหลวงในปัจจุบัน ดังกล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ความว่า “พระมหาธาตุนั้นด้วยแล้วศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุ เป็นมรรภูบล้อมแลอพระเจดีย์ ในพรวิหารลง..วาปิด ท้องมาถึงอาสน แล้วอพรพุทธรูปเปนต้นสี่ด้าน ด้านลแปดพรองค์ เข้ากันเปนพรสามสิบสองพรองค์ พระพุทธรูปทานสี่ด้านๆ ละองค์เข้ากันเปนสามสิบหกพรองค์ จึงศรีมหาราชาสร้างนาฏกัวยไว้สำหรับพรวิหารๆ นั้นชื่อพรวิหารหลวง..”

โดยสร้างเป็นแรกสร้างนั้น มีลักษณะเป็น “พระวิหารยอดครอบเจดีย์” ซึ่งตรงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ของศรีลังกาที่เรียกว่า “อุปาษระ” หรือหมายถึง สถูปเจดีย์ที่มีหลังคาคลุม ดังที่กล่าวความในเอกสารว่า เป็นพระมณฑปล้อม พระสถูปเจดีย์ซึ่งสูง 7 วา 44 โดยรอบสถูปเจดีย์ทั้ง 4 ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ 8 องค์ และพระพุทธรูปประธาน ด้านละ

1 องค์ รวมเป็นพระพุทธรูปทั้งสิ้น 36 องค์จากการกำหนดสัดส่วนของพระเจดีย์ที่อยู่ ภายในพระมณฑปที่กล่าวว่ามี ความสูง 7 วา ทำให้สัดส่วนของชั้นหลังคา ยอดของพระมณฑปนั้นยิ่งสูงต้องมากขึ้น ในที่นี้จึงมีข้อสังเกตว่า การก่อสร้างพระวิหารยอดมณฑปที่มีขนาดใหญ่โตเช่นนี้ต้องมี ประสพการณ์เชิงช่างชั้นสูง ซึ่งในรัชกาลของ

พระเจ้าทรงธรรมนี้ได้มีการก่อสร้างวิหารยอดมณฑปขนาดใหญ่มาก่อนหน้า นี้ 2 องค์ คือ พระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระมงคลบพิตร ในปี พ.ศ. 2146 และพระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปที่สระบุรีด้วย จึงแนวคิดของการทำพระวิหารยอดมณฑปทั้ง 3 องค์นี้จึงย่อมต้องแสดงความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่งอย่างแน่นอน

นอกจากนี้ การสร้างพระวิหารคลุมเจดีย์ได้ทำให้พระเจดีย์ภายในนั้นมีความหมายเป็น“อุปาษระ” ตามคติของลังกา อาจจะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ได้รับสนับสนุนให้ คณะสงฆ์ไปจาริกแสวงบุญยังลังกาด้วยก็เป็นได้ ซึ่งในการนั้นทำให้พระองค์ ได้ทราบข่าวสารของการมีอยู่ของ “รอยพระพุทธรูป” ที่ยังประทับอยู่ในความทรงจำของชาวลังกา แต่ทว่าสูญสิ้นไปจาก ความทรงจำชาวสยามแล้ว ทำให้พระองค์ได้โปรดเกล้าให้ค้นหาจนพบรอยพระพุทธรูปที่เขาสกเมืองสระบุรีในที่สุดเพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นของ “อุปาษระ” ทรงมณฑปแห่งนี้ จึงมีอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญหากแต่เป็นการเข้าใจในแก่นสารอย่างลึกซึ้ง ในคติการก่อสร้าง และประยุกต์สู่การสร้างสรรค์ออกแบบทางสถาปัตยกรรมและได้ถ่ายทอดออกมาเป็นอาคารทรงมณฑปอยู่ภายในที่สุด

สำหรับวิหารหลวงในปัจจุบันนั้น มีบันทึกไว้เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 24452 ซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ว่า “ทำเมื่อครั้งเจ้าคุณปู่ กรมศักดิ์เป็นแม่การ” ซึ่งเจ้าคุณปู่ของพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ก็คือเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างปี พ.ศ. 2354 – 2382 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในรัชสมัยของพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 และต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยการก่อสร้าง ในครั้งนั้นคงมีการซ่อมแปลงวิหารหลวงครั้งใหญ่จนถึงกับต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

พระวิหารหลวง ตั้งอยู่ในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ตั้งขนานอยู่ภายนอกกระเปียงคตทางด้านทิศใต้ มีการแยกฝั่ง บริเวณอย่างชัดเจนด้วยรั้วกำแพงเหล็กเตี้ยๆ รอบล้อมอาคาร และต่อชนกับกระเปียงคตทิศใต้ ภายในรั้วมีซุ้มเสมาทั้งหมด 8 ซุ้มอยู่บริเวณทิศทั้ง 4 ทิศ และมุมอาคารทั้ง 4 มุมอย่างไรก็ตาม จากประวัติการบูรณะอาคาร เมื่อ พ.ศ. 2428 ได้ระบุถึงการ สร้างใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมโดยนายบุญศักดิ์ ชาวอำเภอบางแพนซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชที่เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ในปีเดียวกันที่บรรยายถึงพระประธาน และพระ สากยืนภายในโบสถ์ จากการบันทึกดังกล่าวได้ระบุไว้

อย่างชัดเจนว่า “เป็นโบสถ์” นั้น หมายความว่าในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเสด็จไปนั้นได้มีการสร้างโบสถ์โดยรอบของวิหารหลวงแล้ว ดังนั้นอาคารหลังนี้จึงทำหน้าที่เป็นพระอุโบสถของวัดด้วย

อาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบ่งเป็น 13 ห้องเสา บริเวณพื้นที่โดยรอบของอาคารมีเสาดำเพื่อรับหลังคาปีกนกดับสุดท้าย ตัวเสามีลักษณะสอบเข้าหาตัวอาคาร บัวฐานเสาและบัวปลายเสา มีลักษณะเป็นกลีบแบบบัวแฉก บริเวณปลายเสามีคันทวยรูปหัวนาครี้นับชายคา โดยบริเวณเสาดำไล ในส่วนของผนังด้านสกัดทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ซึ่งเป็นตำแหน่งของประตูทางเข้า จะมีความกว้างมากกว่าเสาดำไลในช่วงอื่นๆ ซึ่งตามปกติต้องมีเสาดำตรงกลางเพื่อรองรับชายคาไม่ให้เกิดการแอ่นโค้ง หรือตามศัพท์ช่างเรียกว่า “ตกท้องช้าง” ซึ่งเกิดจากโครงสร้างที่พาดบริเวณช่วงเสาที่กว้างเกินไป อย่างไรก็ตามจากหลักฐานภาพถ่ายเก่าในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ได้ปรากฏภาพถ่ายในส่วนด้านหน้า ของพระวิหารหลวง ซึ่งมีคันทวยขนาดใหญ่จำนวน 2 ตัว อยู่ระหว่างประตูกลาง และประตูข้างทั้ง 2 ข้าง โดยทำหน้าที่รับชายคาในส่วนหน้าของพระวิหาร และมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้แกะสลัก จากลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความจงใจออกแบบด้วยเหตุผลด้านโครงสร้าง และความงามไปพร้อมกัน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องมีเสาดำไลในบริเวณด้านหน้าอาคาร และจากภาพถ่ายเก่าในชั้นหลังพบว่าการซ่อมแปลงอาคารวิหารหลวง และได้ถอดคันทวยดังกล่าวออก และใช้ไม้ค้ำยันโครงสร้างชั่วคราวแทนตำแหน่งเดิม และในปัจจุบัน ไม่ปรากฏคันทวย หรือโครงสร้างค้ำยันในส่วนดังกล่าวแล้ว เนื่องจากมีการเสริมความแข็งแรงในส่วนโครงสร้างรับชายคา ทำให้บริเวณด้านหน้าและด้านหลังของอาคารไม่จำเป็นต้องมีคันทวยขนาดใหญ่เช่นเดิม

ฐานอาคารมีลักษณะเป็นฐานสิงห์ ยกสูงจากพื้นลานพอดีกับซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างโดยรอบคั่นด้วยบันไดทางขึ้นบริเวณประตูทางทิศตะวันออกและตะวันตก โดยบันไดทั้งหมดก่อนขึ้นเข้ากับฐานอาคาร ผนังบันไดเป็นลายปูนปั้นรูปสัตว์ลำตัวยาวคล้ายนาคร ประดับกระຈฉี่ ผนังของอาคาร มีลักษณะเป็นผนังก่ออิฐต่อจากฐานสิงห์ ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้าน เพื่อประโยชน์ใช้สอยภายใน ผนังของอาคารถูกก่อขึ้นไปรับหลังคาชั้นที่ 2 โดยมีลักษณะเป็นผนังรับน้ำหนัก กล่าวคือ เป็นผนังที่มีความหนาและไม่มีเสายู่ภายในผนัง น้ำหนักของผนังทั้งหมดจะถ่ายลงสู่ฐานของอาคารโดยตรงอย่างไรก็ตาม บริเวณผนังที่มีตำแหน่งตรงกับแนวเสา จะมีการก่ออิฐพอกขึ้นมา และประดับตกแต่งให้มีลักษณะคล้ายเสาอาคาร เพื่อความสวยงามและเพิ่มมิติในรูปด้านของอาคาร นอกจากนี้บริเวณดังกล่าว ยังเป็นจุดรับน้ำหนักโครงสร้างของหลังคาฉะนั้นการก่อพอกเสาเพิ่มจึงมีเหตุผลด้านความแข็งแรงอีกประการหนึ่ง

อาคารได้รับการออกแบบให้มีทางเข้าบริเวณผนังด้านสกัด ทิศตะวันออกซึ่งเป็นทางเข้าหลักจำนวน 3 ประตู โดยประตูใหญ่ตรงกลางมีลักษณะเป็นซุ้มยอดมณฑป และประตูเล็ก

ขนาดข้างอีก 2 ประตูมีลักษณะเป็นซุ้มบันแถลง หน้าบันเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เช่นเดียวกับ ประตูด้านหลังทางทิศตะวันตกอีก 2 ประตู โดยซุ้มประตูทั้งหมดตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจกสี ในขณะที่บริเวณด้านข้างของอาคาร มีการเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ซึ่งมีลักษณะเป็นซุ้มบันแถลง หน้า บันเป็นรูปเทพพนม ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจกสีเช่นเดียวกับซุ้มประตู โดยหน้าต่างมี จำนวนทั้งหมด 22 บาน อยู่ระหว่างช่องเสาแต่ละห้องของผนัง ยกเว้นบริเวณห้องเสาที่ 8 และ 10 ซึ่งมีระยะห่างระหว่างเสาไม่กว้างมาก เนื่องจากมีการออกแบบให้ห้องเสาที่ 9 มีความกว้างกว่าปกติ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของอาคาร มีชื่อว่า “พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช” เป็นพระพุทธรูป ปางมารวิชัย มีขนาดหน้าตักกว้าง 3 วา 1 ศอก 12 นิ้ว สูง 5 วา ประดิษฐานบนฐานชุกชี ซึ่งมี ลักษณะเป็นฐานปัทม์ ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี และวางอยู่บนฐานไฟที่อีก ชั้นหนึ่ง ฐานไฟที่ตั้งอยู่บริเวณกลางอาคาร มีขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 15 เมตร มีบันไดขึ้นลงทั้ง ด้านหน้าและด้านหลัง มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก บริเวณ ด้านหน้าพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย และพระสาวกพนมมือประทับยืน ทั้ง ทางด้านซ้ายและขวา นอกจากนี้ตำแหน่งที่ประดิษฐานพระประธานยังสัมพันธ์กับพระบรมธาตุเจดีย์ ในแนวแกนทิศใต้อีกด้วย

บริเวณภายในอาคาร มีลักษณะเป็นโถงโถ่งและมีแนวเสาร่วมในเพื่อรับ โครงสร้างของหลังคาจั่วชั้นบนสุดนอกจากนี้แนวเสาดังกล่าว ยังทำหน้าที่เป็นเส้นนำสายตามุ่งสู่พระ ประธานอีกด้วยภายในอาคารมีการทำฝ้าเพดานความสูงอยู่ในระดับเดียวกับบัวปลายเสาของเสาร่วม ใน ฝ้าเพดานไม้พื้นหลังสีแดง ประดับตกแต่งด้วยดาวเพดานไม้แกะสลักลงรักปิดทอง บริเวณฝ้า เพดานเหนือพระประธาน มีลักษณะเป็นหลุมยกสูงขึ้นกว่าระดับฝ้าเพดานปกติ เป็นการออกแบบ เพื่อให้พื้นที่มีคุณลักษณะที่โดดเด่น และให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ซึ่งสัมพันธ์กับระดับของหลังคาชั้นสูงสุดของอาคาร

ในส่วนของหลังคา มีลักษณะเป็นหลังคาทรงจั่วแบบมีเสาดำรับชายคา ปีกนกล้อมรอบอาคารเนื่องจากอาคารมีขนาดใหญ่ จึงทำให้มีขนาดหลังคาที่กว้างมากเพื่อครอบคลุม พื้นที่ของอาคารทั้งหมด ซึ่งจะส่งผลให้มีความรู้สึกที่มั่นคง ดังนั้นในทางการออกแบบ จึงแก้ปัญหาโดย การแบ่งผืนของหลังคาด้วยการซ้อนชั้นหลังคาเป็น 3 ระดับ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ในส่วนของ หลังคาชั้นบนสุดและชั้นรองลงมา มีการแบ่งผืนหลังคาออกเป็นดับจำนวน 3 ดับ โดยให้มีขนาด ลดหลั่นจากหลังคาประธานซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด แล้วจึงลดขนาดหลังคาในแต่ละดับให้เล็กลง ตามลำดับ ในส่วนของหลังคาชั้นล่างสุด

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของพระวิหารหลวงคือ การใช้หลังคา “มุขประเจิด” ซึ่งเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของอาคารสมัยอยุธยา และเป็นรูปแบบที่ ได้รับความนิยมนำมาใช้อย่างยิ่งในภาคใต้ดังปรากฏหลักฐานในแผนที่ประกอบตำราพระกัลปนาที่เขียนถึงวัด

และชุมชนต่างๆ บนคาบสมุทรสทิงพระก็วาดรูปพระอุโบสถในพื้นที่ดังกล่าวใช้หลังคาแบบมุขประเจิดทั้งสี่และการที่ถูกรื้อออกแบบโดยใช้หลังคามุขหน้าหลังเป็นหลังคามุขประเจิดดังกล่าว ทำให้มีผู้เข้าใจผิดว่าเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา

สำหรับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของหลังคามุขประเจิด คือ มีลักษณะเป็นมุขลดบริเวณด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร โดยออกแบบให้มีเสาทะลุขึ้นมารับจากหลังคาปีกนกให้เสมือนหลังคายื่นลอยออกมาเพื่อเพิ่มความโดดเด่นให้กับอาคาร ช่องว่างระหว่างซุ้มของมุขประเจิดกับหลังคาปีกนก มีการประดับตกแต่งด้วยรวงผึ้งไม้แกะสลักลายก้านขดโดยมีเทพพนมอยู่กึ่งกลางและปลายทั้งสองด้านแกะสลักเป็นนาค ลงรักปิดทองประดับกระจกสีเพื่อความสวยงามหลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำตาล เครื่องบนประดับด้วยชุดเครื่องลายอง ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์ประดับกระจกสี และมีนาคสะดุ้งในตำแหน่งของแปตัวที่ 3 โดยช่อฟ้าและหางหงส์มีลักษณะแบบปากปลา

หน้าบันมุขหน้าเป็นหน้าบันไม้แกะสลักเป็น “พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ” และ “พระนารายณ์ทรงครุฑ” ในส่วนของหน้าบันมุขหลัง ตกแต่งด้วยการลงรักปิดทองประดับกระจกสี จากลักษณะของลวดลายหน้าบันของอาคาร พบข้อสังเกตบางประการ คือ ในทางการออกแบบนั้น ลายหน้าบันของหลังคาและลายหน้าบันของซุ้มประตูในด้านเดียวกันจะมีลวดลายที่มีความสัมพันธ์กัน

กล่าวคือ หากหน้าบันของหลังคาเป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ หน้าบันของซุ้มประตูก็จะใช้เป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณเช่นเดียวกัน หรือหากไม่ใช่ก็มักจะใช้เป็นลวดลายอื่นๆ เช่น รูปเทพพนมลายเครือเถา หรือลายก้านขด ซึ่งเป็นลวดลายพื้นฐานของการประดับตกแต่ง แต่ในกรณีของอาคารหลังนี้ พบว่า หน้าบันของหลังคามุขหลังเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งสัมพันธ์กับลายหน้าบันของซุ้มประตูหลัง ในขณะที่หน้าบันของหลังคามุขหน้าเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ แต่ลายหน้าบันของซุ้มประตูหน้าเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งในกรณีนี้สามารถสันนิษฐานได้ 2 รูปแบบคือ

1) หน้าบันของหลังคามุขหน้าแต่เดิมเคยเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑมาก่อน แต่มีการแก้ไขเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณภายหลังเนื่องจากพระนารายณ์ และครุฑ เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์โดยตรง ซึ่งสัมพันธ์กับอาคารที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้าง ถวายโดยเฉพาะสัญลักษณ์ในส่วนของหน้าบันทางด้านของอาคาร ซึ่งในกรณีของพระวิหารหลวง วัดพระธาตุนครศรีธรรมราชนั้น ไม่ได้ถูกสร้างโดยพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการใช้หน้าบันรูปพระนารายณ์ทรงครุฑจึงเป็นการเทียบเคียงกับพระมหากษัตริย์ภายหลังจึงได้มีการเปลี่ยนหน้าบันเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณแทน

2) หน้าบันเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณมาตั้งแต่แรกสร้าง เพื่อให้สอดคล้องกับฐานานุศักดิ์ของอาคารดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ผู้สร้างจึงไม่ได้ใช้สัญลักษณ์หน้าบันที่เทียบเท่ากับพระมหากษัตริย์

อย่างไรก็ตาม จากบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเมื่อคราวเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อ พ.ศ.2427 ได้บรรยายในส่วนของโบสถ์ไว้ว่า “ด้านใต้ขององค์พระธาตุนั้นมีโบสถ์หลัง 1 ผนังก่ออิฐหลังคามุงกระเบื้อง มีช่อฟ้าใบระกาหน้าบรรณเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ชื่อประมาณ 3 วา 13 ห้อง ในโบสถ์มีพระประธาน...” จากบันทึกดังกล่าวไม่ได้บรรยายถึงหน้าบันรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณซึ่งปรากฏอยู่ในรูปถ่ายเก่าในคราวที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2441 หลังจากการเสด็จของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นเวลาถึง 14 ปี จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีการเปลี่ยนลายหน้าบันจากรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณในช่วงเวลาดังกล่าว

สรุปได้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์และบวรวิหารที่สร้างเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นผลงานทางของภูมิปัญญาเชิงช่างชั้นสูงของคนในยุคหนึ่ง ซึ่งได้ส่งข้อความผ่านพระบรมธาตุเจดีย์และบวรวิหารที่สร้างเป็นองค์ประกอบกับพระบรมธาตุเจดีย์ มีทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม แสดงออกถึงวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี ปรีชาธรรมและอำนาจ ดังนั้น พระบรมธาตุเจดีย์สร้างสุนทรีภาพให้แก่มนุษย์ มนุษย์รับรู้และซาบซึ้งในคุณค่าของภูมิปัญญาเชิงช่าง เป็นผลให้เกิดความซาบซึ้งใจ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้มนุษย์ สร้างสรรค์ความดี ความพากเพียร และประสบการณ์ทางสุนทรีภาพจะช่วยเสริมสร้างให้มนุษย์พัฒนาสติปัญญาและความรู้สึกภายใต้เงื่อนไขของสิ่งเร้าต่างๆ ความเชื่อ ความดีใจ สัจจาทญาณแห่งความกลัว ความชื่นชอบ ความสวยงาม เป็นต้น สิ่งเหล่านั้นเป็นอำนาจกระตุ้นเร้าให้มนุษย์สร้างสรรค์งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมภายใต้จิตสำนึกที่ดี ส่วนการสร้างงานด้วยจิตที่ไร้สำนึกไม่ถือเป็นผลงานศิลปะ เพราะผลงานศิลปะเป็นผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์ในการแสดงออก ด้วยการสร้างสื่อความหมายของความงามความประณีต มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ กล่าวได้ว่า ศิลปะมนุษย์เป็นผู้สร้างและสร้างมาเพื่อตอบสนองมนุษย์ด้วยกันเอง

จากที่กล่าวมาแล้วประมวลได้ว่าการศึกษาศรีธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ทั้ง 2 ประเด็นหลัก คือ คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าทางเศรษฐกิจ ส่วนประเด็นย่อยมี 6 ประเด็น คือ คุณค่าต่อครอบครัวและเครือญาติ คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน คุณค่าต่อศาสนา คุณค่าทางด้านความส่งเสริมจริยธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ คุณค่าทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วล้วนแต่มาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ขาวนครศรีธรรมราชให้ความสำคัญกับพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่างๆ ที่งดงามมีประวัติความเป็นมาอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ขาวนครศรีธรรมราชต้องมีบทบาทสำคัญเป็นตัวขับเคลื่อนเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์พระบรมธาตุเจดีย์ให้เป็นมรดกธรรมทางสังคมเอาไว้

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “**ปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช**” นี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเอกสารและวิธีวิจัยทางความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งจะได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล บทสรุปและข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาปริศนาธรรมเกี่ยวกับด้วยพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและ เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณภาพสามารถนำมาเขียนไว้ในงานวิจัยได้ และเป็นข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และคติความเชื่อในเมืองนครศรีธรรมราช

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสังเกต 2 วิธี คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

3. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) จากปราชญ์ท้องถิ่นและผู้รู้ในท้องถิ่น จำนวน 20 ท่านซึ่งจะมีแนวคำถามในการเข้าไปสัมภาษณ์ตามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้า (Interview Guide) แต่แนวคำถามสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

4. วิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามประเด็นที่ศึกษาโดยวิเคราะห์สิ่งที่เหมือนกันสิ่งที่ต่างกันและสิ่งที่สัมพันธ์กันขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและพระพุทธศาสนา ลังกาวงศ์ในเมืองนครศรีธรรมราช

5. นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงแล้วนำเสนอในรูปแบบการวิจัยตามขอบเขตการศึกษา เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ **ปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช**

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ปริศนาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1) พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสร้างขึ้นบนหาดทรายแก้วเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีอายุการก่อสร้างนับพันปีและมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานซับซ้อนยากที่จะสรุปได้ เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ยังคงนี้มีมากมาย ซึ่งมีหลักฐานอ้างอิง 2 ประเภท

คือ หลักฐานทางเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี จากหลักฐานทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า การกำเนิดพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสัมพันธ์กับพุทธประวัติ ตำนานพระเชี้ยวแก้ว และคัมภีร์ชินกาลมาลีอย่างเหนียวแน่น ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีขององค์พระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้มีน้อยจนยากที่จะกล่าวถึง จึงมักออกกมาในรูปแบบของการสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่

2) ปรีศนาธรรม พระบรมธาตุเจดีย์นั้นเชื่อว่า ผู้คิดและผู้สร้างคงหมายเอาเขาพระสุเมรุ (หรือสิเนรุราช) และเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มาเป็นแผนผังการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ รูปแบบในบริเวณองค์พระบรมธาตุคงจะถ่ายทอดมาผังจักรวาลนั่นเอง เพราะแนวคิดผังจักรวาลตามคติไตรภูมิเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ในส่วนที่เป็นปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ที่มีความสูง 37 อันหมายถึงรหัสธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องให้เกิดการตรัสรู้ หรือปักกรรมบิณเข้าสู่พระนิพพาน มีทั้งหมด 7 กองคือ กองที่ 1 สติปัฏฐาน 4 กองที่ 2 สัมมัปปธาน 4 กองที่ 3 อธิเบทา 4 กองที่ 4 อินทรีย์ 5 กองที่ 5 พละ 5 กองที่ 6 โพชฌงค์ 7 กองที่ 7 อริยมรรค 8 รวมแล้วทั้งหมด 7 กองธรรม ซึ่งมี ในตำราเรียนในทางพระพุทธศาสนาแต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ที่ว่าความสูงของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช สูง 37 วา คือกองธรรม 7 กอง และข้อธรรม 37 ประการ อยู่ที่ใดขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังนั้นจึงเกิดความคิดขึ้นมาว่าจะต้องค้นคว้าหาความสูง 37 วา อันเป็นรหัสธรรม โพธิปักขิยธรรมว่าอยู่ ณ ที่ใดขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งภูมิปัญญาบรรพชนชาวนครศรีธรรมราชว่า ได้ใช้จำนวนนับผนวกกับศิลปะเชิงช่างเพื่อประกาศพระธรรมอันล้ำเลิศเทิดพระนิพพาน ซึ่งไม่มีตัวอักษรปรากฏให้คนเห็นให้คนอ่านนี่คือความชาญฉลาดหลักแหลมแห่งความคิด ให้ผู้เข้านมัสการบูชาได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองเรื่องความสูงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์

ปราชญ์เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีการใช้มาตราไทยเดิมมาใช้ให้คนได้คิดเพื่อเข้าหาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา แทนที่จะใช้คำว่า 37วา 5 คืบ ให้มาใช้มาตราไทยให้ครบเส้น วา สอกคืบปราชญ์บางท่านใช้คำประพันธ์ว่าเส้น 17วา ส่วนบัวชั้นที่ 7 คือ กรงแก้ว (ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์) รองรับ หม่อน้ำพุทมนต์ทองคำ (เท้าฟองไข่ไก่) ศิลปะเชิงช่างเรียกเมล็ดนิพพาน คือ รหัสธรรม 1 คืบ หมายถึงพระนิพพาน ดังนั้นตั้งแต่บัวกลาชั้น 5รองรับพระอภิธรรม คือจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ความสูงตั้งแต่บัวกลาชั้นที่ 5 จรดฐานกรงแก้ว ทรงข้าวบิณฑ์สูงเท่ากับ 15 วา เป็นรหัสธรรมของกองที่ 6 และที่ 7 (คือ โพชฌงค์ 7 และมรรค 8) เป็นจำนวน 15 หัวข้อธรรมนี้คือความชาญฉลาดในการใช้มาตราของไทยโบราณใช้วัดความกว้าง สูง ยาว และประกอบด้วยศิลปะเชิงช่างเป็นประดิษฐ์กรรมให้เกิดเป็นองค์ความรู้ในพระไตรปิฎกเพื่อนำหมู่ชนเดินทางเข้าสู่พระนิพพานทั้งหมดนี้ คงจะเป็นแนวทางการเรียนรู้บูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ผู้ใดเดินทางไปนมัสการองค์พระบรมธาตุเจดีย์ควรทำจิตใจให้เข้าถึงพระรัตนไตร มององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ให้เห็นธรรม ตามหลักวิชาที่ว่า ผู้ใดเห็น

ธรรม ผู้นั้นเห็นคฤคาคต ผู้นั้นจะมีความปิติ อิ่มในธรรมในกาลทุกเมื่อแล อนึ่ง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่ทรงกล่าวถึงลักษณะของพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีความสูงตั้งแต่ฐานจรดยอดสุดที่มีความสูงถึง 37วา และความกว้างของปากระฆัง 30 วานั้น อันที่จริงองค์พระบรมธาตุมีความสูง 37 วา 2 ศอก 1 คืบ แต่พระองค์นิพนธ์ไว้เพียง 37 วา น่าจะเป็นเพียงประมาณการ ทั้ง 2 ส่วน ที่กล่าวมานี้ล้วนมีความหมายและเป็นปริศนาธรรมอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างพระเจดีย์ ความปรารถนาที่จะให้ผู้ที่เข้ามานมัสการองค์พระบรมธาตุ ได้ศึกษาค้นคว้าและเข้าใจหลักธรรม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องเป็นผู้ที่เคยได้ศึกษาหลักธรรมมาก่อน หรือผู้สนใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จากการได้ศึกษากับท่านผู้รู้ในอดีต มีพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐาภรณ์ เถระ ป.ธ.4) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (อายุ 94 ปี 75 พรรษา ได้มรณภาพเมื่อวันศุกร์ที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2521) ท่านได้เคยเล่าให้ฟังถึงความหมาย ความสูง 37 วา 2 ศอก 1 คืบ และส่วนความกว้างของปากระฆังบนลานประทักษิณยาว 30 วา จะกล่าวต่อไปมาตราที่ใช้วัดความสูง ความกว้าง และความยาวขององค์พระบรมธาตุ ในอดีตบรรพชนได้วัดเป็นมาตราไทยโบราณ โดยใช้วัดเป็นเส้น วาศอกและคืบ (ไม่ได้วัดแบบมาตราเมตริกอย่างยุคปัจจุบัน) โดยถือเอาความยาวของคืบ พระสุคตเป็นหลักเกณฑ์ ศอกก็เป็นศอกพระสุคต วาก็เป็นวาพระสุคต ถ้าเทียบมาตราเมตริกได้ดังนี้ 1 วา เท่ากับ 2 เมตร 1 ศอก เท่ากับ 50 เซนติเมตร 2 คืบ เท่ากับ 5 เซนติเมตร 1 คืบเท่ากับ 25 เซนติเมตร อย่างนี้เป็น การเทียบตามความเป็นจริง แต่ในมาตราไทยโบราณ 1 เส้นเท่ากับ 20 วา 1 วาเท่ากับ 4 ศอก 1 ศอก เท่ากับ 2 คืบ 1 คืบเท่ากับ 25 เซนติเมตรในที่นี้ขอแบ่งส่วนต่างๆขององค์พระบรมธาตุเป็น 9 ส่วน ด้วยกันคือ

ส่วนที่ 1 ปากระฆัง อันเป็นส่วนลานประทักษิณ ความยาววัดโดยรอบได้ 30 วา หมายถึงบารมี 30 ทศ ซึ่งเป็นชาดกที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญบารมี 10 ชาตีสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่

ชาติที่ 1	ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์
ชาติที่ 2	ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก
ชาติที่ 3	ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม
ชาติที่ 4	ทรงบำเพ็ญอุยฺยฐานบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช
ชาติที่ 5	ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระมหาสี
ชาติที่ 6	ทรงบำเพ็ญศีลบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระกัณโฑ
ชาติที่ 7	ทรงบำเพ็ญขันติบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร
ชาติที่ 8	ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระพรหมนาถ
ชาติที่ 9	ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระวิรุฬ
ชาติที่ 10	ทรงบำเพ็ญทานบารมี	เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร

บารมีที่กล่าวมาทั้งหมด 10 ชาติ 10 ประการ มีชั้นของบารมี 3 ชั้น

ชั้นที่ 1 เรียก บารมี เช่น ทานบารมี

ชั้นที่ 2 เรียก อุปบารมี เช่น ทานอุปบารมี

ชั้นที่ 3 เรียก ปรมัตถบารมี เช่น ทานปรมัตถบารมี

หมายถึงลักษณะของการบริจาคทานหรือให้ทานต่างระดับกัน เช่นปัจจัย 4 มีอาหาร เป็นต้น เป็นบารมี ถ้าให้สูงขึ้นไป เช่น การสละของยิ่งใหญ่กว่า เช่นให้เลือดช่วยชีวิต เป็นต้นเป็นอุปบารมี จนกระทั่งให้สูงสุด คือยอมตายให้ชีวิต อย่างนี้เข้าชั้น ปรมัตถบารมี บารมี 10 ประการมี 3 ระดับรวมแล้วเป็นบารมี 30 ทศน์เป็นเป็นความหมายของปากระฆัง บนลานประทักษิณอันมีความยาวรอบปาก 30 วา

ส่วนที่ 2 37 วา นั้นความว่าด้วยหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ อันหมายถึงคุณธรรมเป็นไปในฝ่ายปัญญา เป็นเครื่องตรัสรู้มี 37 ประการโดยผ่านพระบรมธาตุเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้คมคิด และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังได้อธิบายหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการเป็นธรรมะที่เป็นเครื่องมือฆ่ากิเลส ฆ่าความทุกข์

ส่วนที่ 3 ความสูงจากบัวกาบป्ली (บัวคว่ำบัวหงาย) ซึ่งเป็นส่วนของทองคำแผ่น สูงจรดบาตรนํ้ามนต์ (หม้อทองคำ) มีความสูง 6 วา 2 ศอก กับ 1 คืบ รวมแล้วได้เท่ากับ 9 หมายถึงโลกุตระธรรม 9 ประการ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ทองคำหนัก 216 กิโลกรัม $2 + 1 + 6$ เท่ากับ 9 คือโลกุตระธรรม 9 ประการ

ส่วนที่ 4 ปล้องไฉนที่เป็นปูนนับได้อีก 52 ปล้อง บวกกับบัวคว่ำบัวหงายอีก 2 ซึ่งเป็นส่วนยอดของปล้องไฉนเป็น 54 เท่ากับ 9 หมายถึงโลกุตระธรรม 9 ประการ คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 (แต่ขณะนี้ปล้องไฉนจะมีเท่ากับจำนวนเดิม หรือไม่หลังจากบูรณะแล้ว)

ส่วนที่ 5 ส่วนบัลลังก์ที่เสาดาร มีจำนวน 4 ฐาน 8 เสา 4 ด้าน (คอรชง) หมายถึงอริยสัจ 4 ทำให้ผู้มาในทิศต่างๆ ได้มองเห็นแต่ไกล ทุกทิศจะเห็นอริยสัจ 4 เสมอกัน และ 8 เสา หมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ประกอบด้วยอริยสัจ 4 หมายถึง ธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 มี 4 ประการคือ 1) ทุกข์ ความจริงคือทุกข์เป็นผล 2) สมุทัย ความจริงคือสมุทัย เหตุที่เกิดทุกข์เป็นเหตุ 3) นิโรธ ความจริงคือนิโรธ ความดับทุกข์เป็นผล 4) มรรค ความจริงคือมรรค ได้แก่ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นเหตุ

ส่วนที่ 6 เสดาร หรือองค์พระอริยเสาวก 8 องค์ ประนมมือทำประทักษิณรอบบนรัตนบัลลังก์ (หรือเรียกอีกอย่างว่าอรหันต์ 8 ทิศ) อยู่ประจำทิศทั้ง 8 ดังนี้ 1) ทิศตะวันออก เป็นรูปพระอัญญาโกณฑัญญะ ปฐมสาวก 2) ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นรูปองค์พระมหากัสสปะ 3) ทิศใต้ เป็นรูปองค์พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา 4) ทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นรูปองค์พระอุบาลี 5) ทิศตะวันตก เป็นรูปองค์พระอานนท์ 6) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นรูปองค์พระคัมภี

7) ทิศเหนือ เป็นรูปองค์พระโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย 8) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระราหูล พุทธชินารส

ส่วนที่ 7 เป็น กรงแก้ว พุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นส่วนที่มีความสวยงามที่สุด เพราะ ประดับด้วยแก้วหลากสี มีลูกปัดเป็นตาข่าย ดุคล้ายดอกบัวตูม มีพานทองสัมฤทธิ์รูปทรงเก๋ๆ มี กลีบยื่นออกไปข้างๆ ทั้ง 4 ทิศ 4 กลีบ กลางพานทะลุมีลวดทองแดง 4 อัน ยื่นขึ้นมาระหว่างพานที่ ทะลุจัดให้ผายออกตามขอบพาน 4 อัน แล้วรวบปลายเป็นพุ่มบัว (ที่เรียกว่าพุ่มข้าวบิณฑ์) แต่ละซี่ ประกอบด้วยลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุกร้อยไว้ตามซี่ของเสาแทรก จากลูกแก้วลูกโตด้านล่างจนถึงลูก เล็กสุดส่วนยอดของยอดพุ่มบัวซี่ละ 16 ลูก รวม 4 ซี่ มี 64 ลูก อีกซี่หนึ่งเป็นแกนกลางมีดวงแก้ว 8 ลูกบางแห่งว่า 9 ลูก หมายถึงมรรค 4 ผล 4 รวมหม้อคว่ำพระพุทธรูปยืนอดบนสุดอีก 1 เป็น 9 หมายถึงพระโลกุตรธรรม ระหว่างกลีบช่องซี่กรง เสาแทรก 4 ช่อง มีลวดทองคำผสมพิเศษร้อยด้วย ตะกรุดและลูกประคำศิลาเป็นตาข่ายกันรอบมีลักษณะคล้ายกลีบบัว ดูแล้ววิจิตรพิสดาร ทั้งหมดล้วน มีความหมายบ่งบอกถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นก้านกลีบบัว 4 ซี่หมายถึงอริยสัจ 4 ส่วน แกนกลางของกลีบบัวมีลูกแก้ว 8 ลูก หมายถึงมรรค 4 ผล 4 (รวมเป็น 8)

ส่วนที่ 8 กระดุมเพชร 4 ทิศ 4 ดอก กระดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าเมืองนครซึ่งได้รับ พระราชทานจากสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ถวายวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารใน สมัยพระครูปลัดแก้วชินเป็นเจ้าอาวาส เพื่อนำไปประดับบนยอดอยู่ระหว่างกรงแก้วกับหม้อทองคำ หรือบาตรทองคำในทิศทั้ง 4 อัน หมายถึงอริยสัจ 4 (แต่บางท่านหมายถึงอิทธิบาท 4)

ส่วนที่ 9 บาตรทองคำ หรือหม้อน้ำพระพุทธรูป ซึ่งเป็นส่วนยอดสุดขององค์พระ บรมธาตุ ทำด้วยทองคำมีความใหญ่เท่ากับผลไข่ไก่ 1 ฟอง ซึ่งได้รับน้ำค้าง น้ำฝน ที่ตกลงมาจาก พากฟ้า เมื่อถูกแสงอาทิตย์ก็จะเป็นไอน้ำประพรมให้ชาวนครศรีธรรมราช และผู้ที่ได้เข้ามานมัสการ องค์พระบรมธาตุบาตรน้ำมนต์นี้หมายถึงพระนิพพาน ซึ่งมีหนึ่งเดียวและเป็นส่วนสูงสุดขององค์พระ บรมธาตุดังนั้น ทั้ง 8 ส่วน ตั้งแต่ส่วนล่างสุดจนถึงยอดสูงสุดของพระบรมธาตุนั้น บรรพชนได้สร้างไว้ มิได้จะเห็นเพียงแค่อัฐิ ปูน ทองคำ เหล็ก เงิน และแก้วรัตนะต่างๆ เท่านั้น และได้ฝากธรรมะซึ่งเป็น ส่วนที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตให้เป็นเครื่องเตือนจิตใจให้ผู้คน ได้ปฏิบัติธรรมในเวลาใดที่ได้เห็น องค์พระบรมธาตุด้วยตาเนื้อแล้ว เราจะเห็นอัฐิ ปูน ทองคำ แก้วรัตนะ แต่เวลาใดได้มองด้วยใจโดย มองเห็นเป็นธรรมะแล้วนำไปปฏิบัติก็จะเกิดมรรคเกิดผล และพระนิพพานอันเป็นจุดสูงสุดของ พระพุทธศาสนา บรรพชนได้สร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ด้วยชีวิตจิตใจแห่งการเสียสละนับอายุเป็น พันปีหวังเพื่อให้เป็นมรดกของแผ่นดิน ฝากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเอาไว้ได้นำไปศึกษา แล้วนำไปปฏิบัติ ปรินิพพานและคติความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ที่กล่าวมาแล้วบางส่วน ของ ผังจักรวาลตามไตรภูมิก็มีอยู่บางส่วนก็ไม่มี แต่รวมความแล้ว การจัดผังขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ก็ คงจัดรูปแบบเดียวกันกับผังจักรวาลไตรภูมินั่นเอง

5.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ

การสร้างเจดีย์ทรงลังกานอกจากการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังเป็นการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เช่น ฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์หมายถึง อริยสัจ 4 ฐานที่เรียงกันสามชั้นหมายถึงไตรภูมิ โดยความหมายขององค์พระเจดีย์หมายถึง พระพุทธศาสนาอันเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งสามโลกหรือไตรภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุณภูมิ มีอริยสัจ 4 เป็นธรรมข้อพิจารณาอันทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้บรรลุถึงพระนิพพาน ส่วนปล้องไฉนบนส่วนยอดคือชั้นของภูมิฝ่ายสุดตื้นอันเป็นไปของสัตว์ผู้ประพฤติดุขอบมีพระนิพพานเป็นยอดสูงสุด และ ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณเชื่อว่า ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์มีสระใหญ่กว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 5 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้างๆ ก่อด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้านและภายในสระใหญ่ยังมีสระเล็กอยู่กลางสระใหญ่อีกสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา ภายในสระนี้มีแม่ขันทองคำลอยอยู่ ภายในชั้นบรรจุผอบทองมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ ที่มุมสระทั้ง 4 มีตุ่มใหญ่ 4 ตุ่ม บรรจุทองคำหนัก 38 คนหาบ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่ออีกว่าที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์หากใครไปแหวนหูฟังแล้วจะได้ยินเสียงน้ำไหลในองค์พระบรมธาตุเจดีย์หรือได้ยินเสียงขันเงิน ขันทอง ซึ่งเชื่อกันว่ามีอยู่ภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์กระทบกันเป็นจังหวะเชื่อกันว่าผู้นั้นจะเป็นผู้มีบุญมาก

2) ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว และยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน ดังนั้นจึงมีการนำสิ่งของมีค่าต่างๆ ไปถวายเป็นเครื่องบูชาพระบรมธาตุเจดีย์มิได้ขาด ทั้งที่เป็นปัจเจกชนและเป็นคณะโดยมีความเชื่อดังกล่าวแตกต่างกันไป เช่น ชาวบ้านที่นำต้นข้าวที่ทำด้วยเงินทอง ทำด้วยทองคำถวายองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าผลบุญครั้งนี้จะเป็นสิริมงคลในการทำนา ช่างทองนำทองรูปพรรณบูชา ช่างถมนำเครื่องถมมาบูชา ช่างทอผ้าทอมาบูชา รวมทั้งนำเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพต่างๆ มาบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีความเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จและเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ

3) ความเชื่อเกี่ยวกับการห่มทองคำปัลลิตพระบรมธาตุเจดีย์

การบูรณะปัลลิตทองคำพระบรมธาตุเจดีย์ทุกครั้งจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนทุกชนชั้นทุกอาชีพช่วยกันสละทรัพย์สินเงินทองเข้าร่วมทำบุญบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพราะเชื่อว่าบุญกุศลที่ตนสร้างจะทำให้ตนไปสู่พระนิพพานหรือเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์หรือเกิดในชาติภพที่ดีหรือได้เกิดในยุคพระอริยเมตไตรย

4) ความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา

ชาวบ้านทั่วไปจึงมีความเชื่อว่าเป็นเพราะพระบรมธาตุเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ปรากฏเงาให้เห็น แต่เคยมีบางครั้งเช่นกันที่ผู้คนเห็นการปรากฏเงาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านมีความเชื่อกันว่าเป็นลางบอกเหตุร้ายบ้านเมืองจะเกิดอาเพศหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติผิดปกติจากที่เป็นอยู่ เช่น เกิดพายุ เกิดฟ้าผ่า ข้าวยากหมากแพง เกิดน้ำท่วม ชาวบ้านจะทุกข์เข็ญลำบากยากแค้น เป็นต้น จึงมีความเชื่อต้องรับจัดงานสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์โดยเร็ว เพื่อเป็นการแก้เคล็ดก่อนที่จะเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ ขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์จะคุ้มครองบ้านเมืองให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยจากเหตุร้ายต่างๆ หากมีเหตุร้ายองค์พระบรมธาตุเจดีย์จะปรากฏมีลางเตือนบอกเหตุเสมอ

5) ความเชื่อเกี่ยวกับตะปูสังฆานร

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นตะปูที่ผ่านพิธีกรรมการปลุกเสกให้มีความศักดิ์สิทธิ์ใช้สำหรับยึดเนื้อปูนขององค์เจดีย์ ตะปูเนื้อชันมีหัวโตแบนกลมประมาณ 6 ในแปดส่วนของนิ้วและมีความยาว 2 นิ้วพบบังอยู่ในผิวปูนขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ของประปราย ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าสังฆานรเป็นโลหะศักดิ์สิทธิ์ เพราะใช้ตะปูนี้ตอกพระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยเหตุนี้ทางวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจึงได้นำโลหะสังฆานรไปหล่อเป็นพระเครื่อง เช่น พระหลวงพ่อดาว พระท่าเรือ พระสมเด็จ เป็นต้น ได้แจกจ่ายให้ชาวบ้านนำไปใช้ป้องกันอันตรายต่างๆ อีกด้วย

6) ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล่า

ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล่าที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากตำนานพระบรมธาตุเจดีย์โดยมีฝูงกา 4 เหล่าทำหน้าที่คุ้มครองเฝ้ารักษาทั้ง 4 ทิศ ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ฝูงกาจึงได้ทำหน้าที่รักษา พระบรมธาตุทั้ง 4 ทิศ คือ ฝูงกาสิขาวเฝ้ารักษาทางทิศตะวันออกเรียกว่า “กาแก้ว” ฝูงกาสิเหลืองเฝ้ารักษาทางทิศใต้เรียกว่า “การาม” ฝูงกาสีแดงเฝ้ารักษาทางทิศตะวันตกเรียกว่า “กาชาด” และฝูงกาสีดำเฝ้ารักษาทางด้านทิศเหนือเรียกว่า “กาเดิม” ต่อมาเมื่อพระเจ้าศรีศรีธรรมโคกราชได้จัดระเบียบการปกครอง สงฆ์จึงโปรดให้นำเอานามกาทั้ง 4 เหล่ามาตั้งเป็นสมณศักดิ์พระสงฆ์ผู้ดูแลรักษาพระบรมธาตุเจดีย์เพราะทรงเห็นว่าเป็นมงคลนาม

7) ความเชื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ผู้รักษาทิศ

ชาวบ้านเรียกว่า “พระเวียน” เพราะลักษณะยืนเวียนเป็นทักษิณาวรรต ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ผู้รักษาทิศทั้ง 8 ซึ่งเป็นความเชื่อที่รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าทิศทั้ง 8 มีเทวารักษาประจำทิศ ต่อมาศาสนาพุทธได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาใช้โดยเปลี่ยนความเชื่อจากเทวารักษาทิศเป็นองค์พระอรหันต์ทั้ง 8

8) ความเชื่อเกี่ยวกับช้างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์

ความเชื่อเกี่ยวกับช้างรักษาพระบรมธาตุเจดีย์ ดังที่ ดิเรก พรตตะเสนกล่าวไว้ว่ามีหลักฐานปรากฏในรูปของเศียรช้างปูนปั้นรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์ จำนวน 22 เศียร ทำเป็นลักษณะขมมีเศียรช้างโผล่ออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์ สันนิษฐานว่าเศียรช้างทั้งหมดคือหัวชื่อนั่นเอง (เหมือนกับเจดีย์วัดช้างล้อม ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เพราะช้างเป็นสัตว์มงคลโดยเฉพาะช้างที่มีลักษณะที่ดี เช่น ช้างเผือก เป็นต้น ช้างจึงมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา เนื่องจากสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสวยพระชาติเป็นพระยาช้างชื่อฉัททันต์ ดังนั้นเพื่อเป็นการเชิดชูและการคุ้มครองพระบรมธาตุเจดีย์มี

9) ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์

ความเชื่อเกี่ยวกับรูปปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งอยู่ภายในวิหารพระม้า ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างและรูปปั้นต่างๆ เป็นรูปเทวดาและสัตว์ในเทพนิยาย ทางด้านซ้ายตอนบนมีพระพุทธรูปจำลอง ด้านขวาเป็นรูปพระหลักเมือง ที่ผนังตรงหัวบันไดมีรูปครุฑ 1 คู่ ที่เชิงบันไดมีรูปยักษ์และหัวนาครอย่างละหนึ่งคู่ เพื่อเป็นการเชิดชูและการคุ้มครองพระบรมธาตุเจดีย์

5.1.2.1 ความเชื่อที่เกี่ยวกับรูปเคารพ

1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระปัญญา ชาวบ้านมีความเชื่อว่าภายในขุมพระปัญญาเป็นที่เก็บซ่อนทรัพย์สมบัติเงินของคนโบราณ แต่ความจริงแล้วอาจเป็นปริศนาที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่เชื่อตามผู้อื่นแต่ค้นหาความจริงด้วยตนเองจะเป็นผู้ที่มีปัญญาอย่างแท้จริงความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระปัญญา ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระปัญญามีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านเสริมสติปัญญา ถ้าใครอยากมีปัญญาให้มา บอนบานขอพรจากพระปัญญา ผู้ที่มาบอนบานส่วนใหญ่เป็นนักเรียน โดยเชื่อกันว่าจะทำให้มีความจำในการอ่านหนังสือได้ดีเมื่อทำการสอบก็จะได้คะแนนดีๆ จะเฉลียวฉลาดรู้ทันคนอื่น

2) ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย ความเชื่อเรื่องการขอบุตร ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระพวยเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการเข้าไปกราบไหว้และบอนบานไม่เว้นแต่ละวัน ส่วนใหญ่เรื่องบอนบานคือ การขอบุตรกับพระพวย รวมทั้งกราบไหว้บูชาองค์พระพวยโดยเชื่อว่าองค์พระพวยสามารถบันดาลให้ได้ บางคนแต่งงานแล้วหลายปี ยังไม่มีบุตรก็มาบอนบานกับพระพวย โดยมีความเชื่อว่าการขอบุตรจาก พระพวยจะต้องปฏิบัติดังนี้หากต้องการบุตรชายให้บอนบานด้วยผ้าขาวและธูปเทียน ถ้าอยากรู้ว่าบุตรของตนที่จะคลอดออกมาจะมีผิวขาวหรือผิวดำ ให้อธิษฐานแล้วหยิบก้อนกรวดได้กระถางรูปบูชาบริเวณหน้าฐานพระพวยหากก้อนกรวดที่หยิบมามีสีขาวบุตรที่เกิดมาก็จะมีผิวขาว หากหยิบได้ก้อนกรวดสีดำบุตรที่เกิดมาก็จะมีผิวดำ

3) ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอดหรือพระสังกัจจายนะ ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่าพระแอดเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครองในทางขอฝน เดิมพระแอดประดิษฐานในวิหารมุงหลังคาจากประดิษฐานอยู่นอกวิหารคด และปีใดเกิดฝนแล้วไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านจะบอนบานพระ

แอด และทำพิธีขอฝนนอกจากนั้นว่าพระแอดเป็นพระอรหันต์ที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้หายจากการปวดหลัง ปวดสะเอวได้การได้บันบานให้หายจากอาการปวด และความเชื่อว่า พระแอดมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านการขอบุตร

4) ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย ชาวบ้านมีความเชื่อว่า เมื่อสิ้นศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันคือพระสมณโคตมจะถึงยุคพระศรีอริยเมตไตรยมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เนื่องจากปัจจุบันพุทธศาสนาเลิกละทิ้งที่เชื่อว่ายั่งยืนนานวัน โลกมนุษย์ยิ่งเสื่อมโทรมลงไปเรื่อยๆ เพราะความประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับบัพพัญญุตินทางศาสนาหย่อนยานลงไปจนในที่สุดก็จะถึงกลียุคก่อนที่จะถึงวันโลกาวินาศ เพื่อสกัดกั้นไม่ให้สังคมมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะตกต่ำมนุษย์จะต้องหมั่นถือศีลปฏิบัติ เพื่อรอคอยการมาช่วยเหลือโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์องค์ใหม่คือพระศรีอารย

5) ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร ความเชื่อเรื่องการพิทักษ์พระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระนางเหมชาลาและ พระทนต์กุมาร เป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่หาดทรายแก้วเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นเมื่อทั้งสองพระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ววิญญาณทั้งสองยังคงสิงสถิตอยู่ในพระพุทธรูปปูนปั้น เพื่อดูแลรักษาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้

6) ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราชประดิษฐานภายในวิหารสามจอม เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งปางมารวิชัยทรงเครื่องอย่างกษัตริย์โบราณ ฝีมือช่างสมัยอยุธยา ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และคุ้มครองความปลอดภัยตลอดจนดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย

7) ความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมาก พระบุญมากเป็นพระพุทธรูปสำคัญมี 2 องค์ องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวิหารคดเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรกชาวบ้านทั่วไปมีความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมากว่าถ้ากราบไหว้บูชาจะดลบันดาลให้เกิด โชคลาภและช่วยเหลือปกป้องให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง

8) ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าชายทนต์กุมาร เจ้าหญิงเหมชาลาและพระเชี้ยวแก้ว ชาวพุทธในนครศรีธรรมราชมีความเชื่อว่าเจ้าชายทนต์กุมารและเจ้าหญิงเหมชาลาได้อัญเชิญพระทันตธาตุหรือพระเชี้ยวแก้วของพระพุทธองค์มาประดิษฐานในองค์พระบรมธาตุเจดีย์บนหาดทรายแก้ว ดังที่ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชและพระนิพนพานโสธร

9) คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์ พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลององค์ที่ประดิษฐานอยู่ในศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาหลังกำแพงและศูนย์กลาง

เมืองนครศรีธรรมราช ณ วัดพระธาตุรวมหาวิหาร เมืองนครศรีธรรมราชเป็นการแสดงออกถึงคติที่ว่า กษัตริย์เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าหรือการสร้างพระบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และอีกคติหนึ่งว่า กษัตริย์มีฐานะเป็นจักรพรรดิราช ส่วนพระพุทธรูปที่แทนบุคคลที่ไม่ได้ทรงเครื่องนั้นสร้างเพื่อให้เป็นตัวแทนของอดีตกษัตริย์

5.1.2.2 ความเชื่อที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุสถานที่สำคัญเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหาร สรุปได้ดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปจำลอง ชาวบ้านเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปจำลองเป็นวัตถุแทนองค์พระพุทธรูป การได้กราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปจึงเปรียบเสมือนได้บูชาพระพุทธรูป ซึ่งจะเสริมมงคลแก่ชีวิตที่จะคล้อยตามให้ประสบกับความสุข ความเจริญตลอดไป

2) ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ชาวบ้านเชื่อว่ามีคุณค่าศักดิ์สิทธิ์ต่างพากันไปกราบไหว้บูชา โดยเฉพาะต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อยู่ในวิหารโพธิ์ลังกามีชาวบ้านไปกราบไหว้กันเป็นจำนวนมากเพราะเชื่อว่าพระศรีมหาโพธิ์สามารถบันดาลสิ่งที่ดีได้หลายอย่าง เช่น บันดาลให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย ให้ของหายกลับคืนมา ให้มีบุตรธิดา ให้มีบุตรธิดา เป็นต้น

3) ความเชื่อเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพระเจ้านาคเสนมหาราช ความเชื่อเกี่ยวกับต้นหว้ารอบสถาปัตยกรรมพระเจ้านาคเสนมหาราช บริเวณรอบๆ สถาปัตยกรรมพระเจ้านาคเสนมหาราชมีต้นหว้าเก่าแก่จำนวน 6 ต้น เรื่องต้นหว้านี้ ละไม สุวรรณหะ เล่าว่า ต้นหว้าหกต้นปลูกไว้เป็นปริศนาหมายถึงว่าพระเจ้านาคเสนมหาราชสิ้นพระชนม์มีเขาขุนพนมจริงๆ แล้วพระองค์สิ้นพระชนม์ที่วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหารรวมทั้งพระอัฐิทางวัดได้เก็บรักษาเอาไว้ ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเป็นสถาปัตยกรรมพระอัฐิของพระเจ้านาคเสนมหาราชจริงๆ ความเชื่อเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่มีความเชื่อว่างค์พระเจ้านาคเสนมหาราชทรงช่วยเหลือในเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย

ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงประเพณีหลายประเพณีที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมาเป็นตัวส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจแสดงออกมาถึงความมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม

5.1.3 คุณค่าของปริศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์ จำแนกได้ดังนี้

5.1.3.1 คุณค่าของปริศนาธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์

ปริศนาธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่า มีสาระสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อชาวเมืองนครศรีธรรมราช โดยการสื่อความหมายถึงพระธรรมที่มี

ลักษณะเป็นนามสู่รูปธรรมผ่านการแทนค่าด้วยทัศนศาสตร์ที่แสดงแนวคิดภาษา อารมณ์ ความรู้สึกและความงามในเชิงสัญลักษณ์โดยมุ่งหวังสื่อสารพุทธธรรมด้วยพุทธที่มุ่งสอนให้คนเป็นช่าง คิดช่างสังเกตและรู้จักแก้ปัญหา เพื่อกล่อมเกลাজิตใจและยกระดับจิตใจของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

5.1.3.2 คุณค่าต่อครอบครัวหรือเครือญาติ

ความเชื่อที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์มีการปฏิบัติกิจกรรมทั้งกระทำกันใน ระดับครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มสถาบัน และกระทำกันในระดับชุมชนหลายๆ ชุมชน โดย สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมงานด้วยกัน ผู้ร่วมงานบุญเหล่านั้นมีบทบาทหรือความสัมพันธ์เชื่อมโยง ด้วยกัน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดความเชื่อที่ผลส่งผลให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมให้เป็น ตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมาเป็นตัวส่งเสริม ความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจแสดงออกมาถึงความมีคุณค่าทางด้านสังคมและ วัฒนธรรม

5.1.3.3 คุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ในละแวกใกล้เคียงและขยายออกไปยังชุมชนอื่นๆ ในการร่วมบุญประเพณีของเหล่านี้พุทธศาสนิกชน ความสัมพันธ์ลักษณะที่มีการปฏิบัติของประเพณี มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

5.1.3.4 คุณค่าความเชื่อเรื่องศาสนา

ความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ที่มีคุณค่าต่อคุณค่า ต่อพระศาสนาและความเชื่อประมวลได้ว่า คติความเชื่อได้ทำให้เกิดความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา เชื่อ นรก สวรรค์ เชื่อฤกษ์ยาม เชื่อไสยศาสตร์ ความเชื่อเหล่านี้เป็นพลังต่อวิถีชีวิตของคนที่มีความเชื่อ มาช้านาน ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานควบคู่กันไป ยิ่งทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาแน่น แฝงในพระพุทธรูปศาสนามากขึ้น และด้วยรากฐานความเชื่อที่เป็นต้นทุนนี้จึงเป็นผลให้ที่มีความเชื่อที่ เกี่ยวข้องกับพระธาตุเจดีย์ได้ช่วยกันสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาในด้านมิติทางความเชื่อที่हे็ดมีผล

5.1.3.5 คุณค่าทางด้านส่งเสริมจริยธรรม

เรื่องจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในสังคมที่ทุกคนควรได้รับการ พัฒนาเพื่อให้ตนเอง ชุมชน เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและ ส่วนรวม การปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อต่อพระบรมธาตุเจดีย์ของชาวนครศรีธรรมราช ก่อให้เกิด จริยธรรมที่ดีงามไม่ว่าบุคคลในครอบครัว ชุมชน เมื่อจิตใจเกิดจริยธรรมแล้วพฤติกรรมที่แสดง ออกมาไม่ว่าในทางกายหรือวาจาเป็นพฤติกรรมที่มีจริยธรรมซึ่งแสดงออกมาในหลายลักษณะ เช่น ความเสียสละ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความกตัญญูกตเวที การตรงต่อเวลา ความมีขันติ ความ สามัคคี

5.1.3.6 คุณค่าทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต

ความเชื่อพระบรมธาตุเจดีย์มีส่วนให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนให้คล่องตัวมากขึ้น ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดรายได้จากการจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองที่ผลิตเองและผู้ซื้อก็ได้ซื้อจากผู้บริโภคโดยตรง สินค้าจึงมีราคาไม่สูงมากนักซึ่งมีทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภคไว้ให้ประชาชนเลือกซื้อ เพื่อเป็นของฝากของที่ระลึกจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้กระจายรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ธุรกิจโรงแรมก็มีรายได้เพิ่มมากขึ้นเป็นกรณีพิเศษทำให้เกิดการแพร่สะพัดเข้ามาก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน ส่วนประชาชนในท้องถิ่นเองก็นำเงินมาจับจ่ายใช้สอย ทำให้มีการหมุนเวียนของเงินทำให้เศรษฐกิจโดยภาพรวมของจังหวัดนครศรีธรรมราช กระตุ้นรายรับไปในทางที่ดีขึ้น

5.1.3.7 คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์

พระบรมธาตุเจดีย์และบวรที่สร้างเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นผลงานทางของภูมิปัญญาเชิงช่างชั้นสูงของคนในยุคหนึ่ง ซึ่งได้ส่งข้อความผ่านพระบรมธาตุเจดีย์และบวรที่สร้างเป็นองค์ประกอบกับพระบรมธาตุเจดีย์ มีทั้ง จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม แสดงออกถึงวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี ทัศนคติและอำนาจ ดังนั้น พระบรมธาตุเจดีย์สร้างสุนทรียภาพให้แก่มนุษย์ มนุษย์รับรู้และซาบซึ้งในคุณค่าของของภูมิปัญญาเชิงช่าง เป็นผลให้เกิดความทราบบ้างใจ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้มนุษย์ สร้างสรรค์ความดี ความพากเพียร และประสบการณ์ทางสุนทรียภาพจะช่วยเสริมสร้างให้มนุษย์พัฒนาสติปัญญาและความรู้สึกภายใต้เงื่อนไขของสิ่งเร้าต่างๆ ความเชื่อ ความดีใจ สัญชาตญาณแห่งความกลัว ความชื่นชอบ ความสวยงาม เป็นต้น สิ่งเหล่านั้นเป็นอำนาจกระตุ้นเร้าให้มนุษย์สร้างสรรค์งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมภายใต้จิตสำนึกที่ดี ส่วนการสร้างงานด้วยจิตที่ไร้สำนึกไม่ถือเป็นผลงานศิลปะ เพราะผลงานศิลปะเป็นผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์ในการแสดงออก ด้วยการสร้างสื่อความหมายของความงามความประณีต มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ กล่าวได้ว่า ศิลปะมนุษย์เป็นผู้สร้างและสร้างมาเพื่อตอบสนองมนุษย์ด้วยกันเอง

ภาพมองจากงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งอยู่ 2 ประเด็นใหญ่ๆ เพื่อศึกษาปรีชาธรรมเกี่ยวกับด้วยพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและ เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นที่ตอบคำถามได้ในเวลาหนึ่งได้ระดับหนึ่งเท่านั้น ผลการวิจัยทั้ง 2 ประเด็นนี้จึงมีใช้งานวิจัยที่สมบูรณ์แบบหรือไร้คุณภาพอย่างสิ้นเชิง แต่งานวิจัยนี้ได้บอกเล่าเรื่องราวในเชิงประจักษ์ ปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชให้ดำรงอยู่ในอนาคต

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) จากการวิจัย พบว่า ปรีศนาธรรม พระบรมธาตุเจดีย์นั้นเชื่อว่า ผู้คิดและผู้สร้างคงหมายเอาเขาพระสุเมรุ (หรือสิเนรุราช) และเขาไกรลาส อันเป็นที่สถิตของพระพรหมตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มาเป็นแผนผังการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ รูปแบบในบริเวณองค์พระบรมธาตุคงจะถ่ายทอดมาผังจักรวาลนั่นเอง เพราะแนวคิดผังจักรวาลตามคติไตรภูมิเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในสมัยนั้น ในส่วนที่เป็นปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์เมื่อนครศรีธรรมราช ที่มีความสูง 37 อันหมายถึงรหัสธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องให้เกิดการตรัสรู้ หรือปิกธรรมบิณเข้าสู่พระนิพพานและบารมี 30 ทศ ซึ่งเป็นชาดกที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญบารมี 10 ชาตีสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ทุกภาคส่วนควรจะทำให้การสนับสนุนถอดรหัสปรีศนาธรรมจากพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีอยู่พระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นบทเรียนรู้โดยผลิตเป็นสื่อนวัตกรรมเพื่อให้นักเรียนศึกษานักศึกษาและบุคคลทั่วไปได้เรียนรู้ผ่านพระบรมธาตุเจดีย์

2) จากการวิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เป็นตัวกำหนดและเป็นกลไกเชื่อมโยงประเพณีหลายประเพณีที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นแสดงบทบาทออกมาเป็นตัวส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมจิตใจแสดงออกถึงความมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมเพราะฉะนั้นทุกภาคส่วนควรอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาที่ผสมผสานไปด้วยความเชื่อ ของบรรพชนและถ่ายทอดมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ ประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีสวดด้าน ประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีลากพระ เป็นต้นโดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราชจะต้องมีแผนงานการส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นเหล่านี้ ให้อยู่คู่กับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอย่างยั่งยืนต่อไปได้

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าความเชื่อและประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้ครบทุกมิติและลุ่มลึกต่อไป

2) ควรมีการศึกษาวิจัยบทบาทของวัดมหาธาตุวรมหาวิหารในด้านต่างๆ เช่น ด้านการบำรุงพระพุทธศาสนา ด้านพัฒนาสังคม ด้านพัฒนาด้านการศึกษา เป็นต้น

3) ควรมีการศึกษาวิจัยพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ด้านศิลปะ โบราณสถานโบราณวัตถุ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

1) หนังสือทั่วไป

กิ่งแก้ว อรรถากร และธรรักษ์ ศิริสวัสดิ์. (2520). **คติชนวิทยา**. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

กิ่งแก้ว อรรถากร. (2520). **คติชนวิทยา**. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู โรงพิมพ์คุรุสภา.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2537). “**พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช**” ศิลปากร. ปีที่ 37 ฉบับที่ 4 กรกฎาคม – สิงหาคม.

กรมการศาสนา. (2538). **คู่มือการศึกษา นักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

ขุนอาเทศคดี. (2527). “**พระแอต**” ใน อาเทศคดี อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพขุนอาเทศคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.

ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ. (2544). “**ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช**”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ชำนาญ รอดเหตุภัยและ บุญยงค์ เกศเทศ. (2520). “**ความเชื่อ - ประเพณี**” ในคติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรวัฒนา.

ดิเรก พรตตะเสน. (2529). “**ตักบาตรรูปเทียน**” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. เล่ม 3 สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

दनัย ไชโยธา. (2538). **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.

_____ ดนัย ไชโยธา. (2535). **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ตรี อมาตยกุลและคณะ. (2521). **ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์.

ตรี อมาตยกุล. (2513). **เมืองเหนือและเมืองใต้**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.

ทัศนีย์ ทานตวนิช. (2523). **คติชาวบ้าน**. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน

ทรงสิริ วิจิธรานนท์. (2538). “**พิธีชิงเปรต : ประเพณีเทศกาลเดือนสิบในภาคใต้**”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ธวัช ปุณโณทก. (2530). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพวัฒน์ สมพันธ์. (2543). **ปณิธานทองคำพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชงานบูรณปฏิสังขรณ์เกี่ยวกับพลอยสี อัญมณี ศิลปกรรมประดิษฐ์และพุ่มข้าวบิณฑ์**. นครศรีธรรมราช : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- แน่นน้อย ปัญจพรรค. (2534). **เครื่องเงินในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- บุปผา บุญทิพย์. (2532). **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด.
- บริรักษ์, **พระบรมธาตุ**. (2539). กรุงเทพฯ : ชมปฏิบัติธรรมแก้วแสงทอง.
- ปรีชา นุ่นสุขและคณะ. (2523). **หนังสือรัตนธัมมือนุสรณ์**. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2530). **พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล. (2529). **“พระบรมธาตุเจดีย์กับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช”** ในเดือนสิบ 29, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุขและวิรัตน์ ธีระกุล. (2529). **“พระบรมธาตุเจดีย์กับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช”** ในเดือนสิบ 29, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2523). **รัตนธัมมือนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมิ (แบนคุณฐาภโร-เปรียญ) วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2530). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ วิทยาลัยนครศรีธรรมราช.
- ปรีชา นุ่นสุข, รัตนธัมมือนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมิ (แบนคุณฐาภโร เปรียญ). (2523). **วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2545). **ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ชมรมเด็กเล็กการพิมพ์.
- ประยุทธ์ หลงบุญ. (2540). **พจนานุกรมมรดก-ไทย สำนักเรียนวัดปากน้ำ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปากน้ำ.
- ปราณี วงศ์เทศ. (2532). **ความเชื่อและระบบความเชื่อในสังคมไทย. ในเอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะ การละเล่น และการ แสดงพื้นบ้านของไทยหน่วยที่ 1-8**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช.
- ปิ่น มุกกันต์. (2535). **มงคลชีวิต ภาค 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย.
- ผาสุก มุทเมธา. (2532). **คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- พุทธทาส. (2548). **ภาพปริศนาธรรมเห็นจากสวนโมกข์**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2529). “พระพวย” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529. เล่ม

6. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. (2529). “ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชุมชนโบราณภาคใต้” ในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีศรีวิชัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศการพิมพ์.

พระอริยานุวัตรเจมจารีเถระ. (2553). “ความเชื่อของชาวอีสาน”, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.(บรรณาธิการโดยเพ็ญศรี ติ๊กและคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระยาอนูมานราชชน. . (2502). คาถาอาคม. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุขพัฒน์ ดร. อนนทจักรย์. (2546). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ลูก ส.ธรรมภักดี.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2529). “พระพวย” ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2559 เล่ม

6. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2518). “ความเชื่อ” วารสารรามคำแหง. ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “เกสบุตติสูตร” ในพระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.

รัตน์ ธนมาลาพงศ์, “พิธีเกี่ยวกับพระธาตุนาตุน อำเภอนาตุน จังหวัดน่าน”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ. (2521). “นครศรีธรรมราชของเรา”. กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์.

วรรณสิริ นุ่นสุข. (2545). “ศึกษาคติในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีดอกไม้เงินดอกไม้ทอง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

ศรีศักร วัลลิโภคม. (2521). ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุญ อุตสาหกรรมการพิมพ์.

สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). “บูชาพระธาตุในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 5.

สงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมิทธิ์ สระอุบล. (2534). **มนุษย์วิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2543). **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน**. กรุงเทพฯ : อักษราพัฒนา.

สุนันท์ อุดมเว. (2524). **คติชนวิทยา**. เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2553). “ประเภทความเชื่อ”, ในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ.

(บรรณาธิการโดยเพ็ญศรี ตึกและคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). “ความเชื่อเกี่ยวกับจริยวัตรของชาวใต้.” ในสารานุกรม

วัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุนันท์ อุดมเว. (2524). **คติชนวิทยา**. เพชรบุรี : วิทยาลัยครูเพชรบุรี.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สมิทธิ์ สระอุบล. (2534). **มนุษย์วิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). “ความเชื่อของชาวใต้”. ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.

2529. กรุงเทพฯ : บรรณาการ.

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. (2542). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สุพัตรา สุภาพ. (2531). **สังคมและวัฒนธรรมไทย คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.

สุพจน์ ทองเนื้อขาว. (2541). “ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านนาขาม อำเภอ น้ำ

พอง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล. (2522). **พิธีของทุกคน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บรรณกิจการพิมพ์.

อรุณ รอดประดิษฐ์. (2539). **วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนครศรีธรรมราช**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

หจก. นวตริเอตีปโปรดักชั่นเฮาส์.

อรุณ รอดประดิษฐ์. (2539). **ประวัติและตำนานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนครศรีธรรมราช**.

โรงพิมพ์หจก. นวตริเอตีปโปรดักชั่นเฮาส์.

2) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ และงานวิจัย

ชุมแพ ศรีปัญญา. (2543). “ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุพระอานนท์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ปรีชา นุ่นสุข. (2544). ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช: พัฒนาการของรัฐคาบสมุทรไทยในศตวรรษที่ 11 – 19 “, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

3) การสัมภาษณ์

1) พระภิกษุ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูกาแก้ว, 21 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ พระเทพวินยาภรณ์, 14 สิงหาคม 2557)
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูภาวนาจันทคุณ, 22 ธันวาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์พระครูวรวิริยคุณ, 22 ธันวาคม 2557.

2) ผู้ทรงวุฒิ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์บัณฑิต สุทธิมุสิก, 22 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์นายเพ็ญ พัทธ์, 22 ธันวาคม 2557.
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์นายเฉลิม จิตรมาศ, 21 ธันวาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อาจารย์สมพุทธ ธุระเจน, 23 ธันวาคม 2557.

3) นักวิชาการ

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ผศ. ประหยัด เกษม, 23 ธันวาคม 2557.
2. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ, 13 ธันวาคม 2558.
3. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ. ดร.ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 11 สิงหาคม 2557.
4. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ รศ. เปรมชญา ชนะวงศ์, 13 สิงหาคม 2557.

ภาคผนวก ก
ภาพประกอบ

ภาพประกอบที่ 1 องค์พระบรมธาตุเจดีย์รูปทรงระฆังคว่ำทรงเจดีย์ลังกา

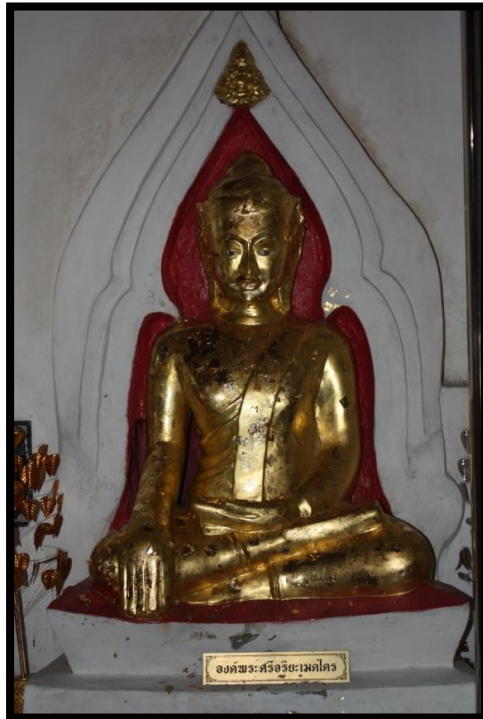
ภาพประกอบที่ 2 พระพวยหล่อด้วยทองสำริด ปางประทาบอภัยประดิษฐานอยู่หน้าพระวิหารเขียน และพระวิหารลังกา

ภาพประกอบที่ 3 อนุสาวรีย์พระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมารประดิษฐานด้านทิศใต้
ข้างพระวิหารหลวง

ภาพประกอบที่ 4 พระแอดหรือพระสังกัจจายนะ สร้างด้วยปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดิษฐานใน
วิหารพระแอดทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 5 พระศรีอริยเมตไตรยสร้างด้วยปูนปั้นลงรักปิดทอง ประดิษฐานในซุ้มบริเวณฐาน
องค์พระบรมธาตุเจดีย์

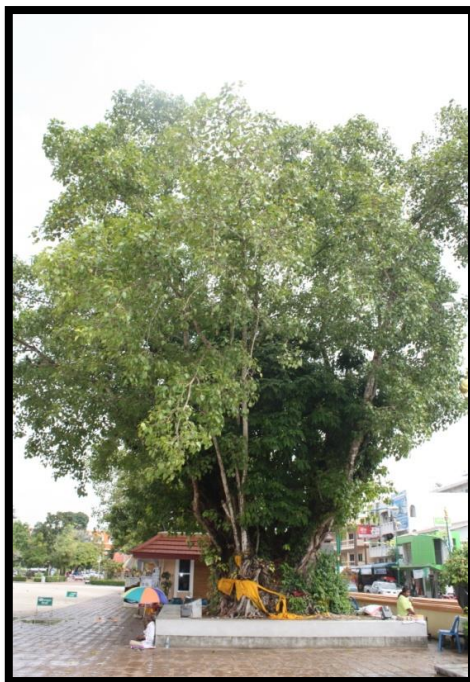
ภาพประกอบที่ 6 พระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย
ประดิษฐานในวิหารพระสามจอมทรงเครื่องอย่างกษัตริย์โบราณฝีมือช่างสมัยอยุธยา

ภาพประกอบที่ 7 พระบุญมาก เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัยประดิษฐานภายในซุ้ม
บริเวณฐานวิหารพระพุทธบาท

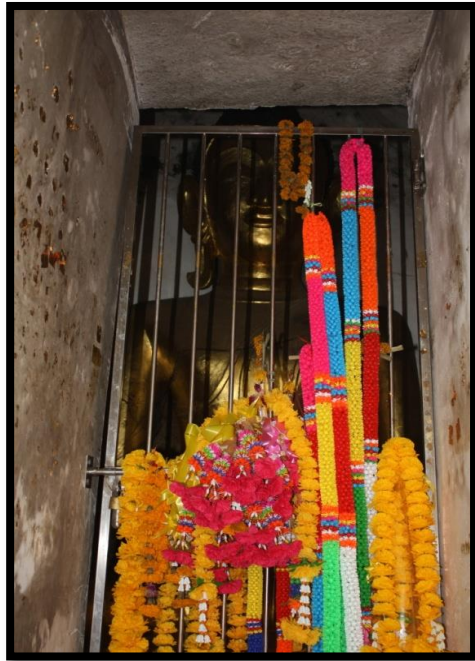
ภาพประกอบที่ 8 พระพุทธบาทจำลอง สลักจากหินอ่อนประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนเนินสูงนอก
วิหารคตทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 9 ต้นพระศรีมหาโพธิ์บริเวณหน้าศาลาศรีพุทธานุสรณ์ นำพันธุ์มาจากลังกา พระพุทธานุสรณ์
สารอติตรองเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทำพิธีปลูกเสก
เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2488

ภาพประกอบที่ 10 สถูปเจดีย์ที่มีความเชื่อว่าบรรจุอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งอยู่ทาง
ทิศใต้ของวิหารธรรมศาลาในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภาพประกอบที่ 11 พระปัญญาเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ในซุ้มพระ
เจดีย์พระปัญญา ซึ่งเป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูนแบบย่อมุม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระ
บรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 12 พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าชายทนต์กุมารประดิษฐานอยู่หน้าวิหารพระธรรม
ศาลา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางห้ามญาติที่สร้างขึ้นแทนพระทนต์กุมาร

ภาพประกอบที่ 13 พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระนางเหมชาลาประดิษฐานอยู่ด้านหลังวิหารพระ
ธรรมศาลา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางห้ามญาติที่สร้างขึ้นแทนพระนางเหมชาลา

ภาพประกอบที่ 14 เจดีย์รายบรรจุมหาอัฐิฐานพระบรมธาตุเจดีย์

ภาพประกอบที่ 15 รูปของเศียรช้างปูนปั้นรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์ทำเป็นลักษณะซุ้มมีเศียรช้าง
โผล่ออกมาจากฐานพระ

ภาพประกอบที่ 16 รูปปูนปั้นบริเวณบันไดพระบรมธาตุเจดีย์

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก

รายนามผู้ให้การสัมภาษณ์ โครงการวิจัย
เรื่อง ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. พระครูภาแก้ว. เจ้าคณะตำบลในเมือง เจ้าอาวาสวัดหน้าพระลาน.
2. พระเทพวินยาภรณ์. รองเจ้าคณะภาค 16 17 18 (ธรรมยุต) เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.
3. พระครูภาวนาจันทคุณ. เจ้าคณะตำบลโพธิ์เสด็จ เจ้าอาวาสวัดชายนา.
4. พระครูวรวิริยคุณ. เจ้าอาวาสวัดท่าวโคตร.
5. นายบัณฑิต สุทนต์สิก. อดีตข้าราชการครูวัดศรีทวี.
6. นายเฟื่อง พัทธ์. อดีตศึกษาธิการอำเภอ.
7. นายเฉลิม จิตรามาศ. ประชาชนท้องถิ่น.
8. นายสมพุทธ ธุระเจน. อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
9. ผศ. ประหยัด เกษม. อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
10. รศ.ดร.สืบพงษ์ ธรรมชาติ. อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
12. รศ.ดร.ณรงค์ บุญสวขวิญ. อาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
13. รศ. เปรมชญา ชนะวงศ์. อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

แบบสัมภาษณ์

วิจัยเรื่อง ปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อทราบปรีศนาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ขอให้ท่านได้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง เพื่อจะได้นำข้อมูลมาเขียนเป็นโครงการวิจัยต่อไป

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....
ศาสนาที่นับถือ.....อาชีพ.....การศึกษา.....

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับปรีศนาธรรมจากสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. ปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีความสูง 37 ว่า อันหมายถึงปรีศนาธรรม
2. ปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีบัวกลาแต่ละชั้นหมายความว่าปรีศนาธรรม
3. ปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีแบ่งส่วนๆ เป็น 9 ส่วน อันหมายถึงปรีศนาธรรม
4. ปรีศนาธรรมขององค์ลักษณะของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีส่วนฝังภายในปริมณฑลวิหารรายทั้ง 4 ด้าน อันหมายถึงปรีศนาธรรม

ตอนที่ 3 ข้อคำถามเกี่ยวกับความเชื่อของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุสารีริกธาตุ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์
3. ความเชื่อเกี่ยวกับทองคำเปลวของพระบรมธาตุเจดีย์
4. ความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ไม่มีเงา
5. ความเชื่อเกี่ยวกับตะปูสังฆวานร
6. ความเชื่อเกี่ยวกับกาสิเหล้า
7. ความเชื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ผู้รักษาทิศ

ตอนที่ 4 ข้อคำถามความเชื่อเกี่ยวกับรูปเคารพที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. ความเชื่อเกี่ยวกับพระปัญญา
2. ความเชื่อเกี่ยวกับพระพวย
3. ความเชื่อเกี่ยวกับพระแอดหรือพระสังกัจจายนะ
4. ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรย
5. ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระนางเหมชาลาและพระทนต์กุมาร
6. ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช
7. ความเชื่อเกี่ยวกับพระบุญมาก
8. ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าชายทนต์กุมาร เจ้าหญิงเหมชาลาและพระเขี้ยวแก้ว
9. ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปฉลององค์กษัตริย์

ตอนที่ 5 ข้อคำถามความเชื่อที่เกี่ยวกับวัตถุสถานต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

1. ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปจำลอง
2. ความเชื่อเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์
3. ความเชื่อเกี่ยวกับสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าตากสินมหาราช
4. ความเชื่อเกี่ยวกับเจดีย์เก็บอัฐิ

ตอนที่ 6 ข้อคำถามคุณค่าของปรีชาธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับพระบรมธาตุเจดีย์

1. คุณค่าของปรีชาธรรมที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์
2. คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม
3. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
4. คุณค่าด้านเศรษฐกิจและการดำรงชีวิต
5. คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างการสร้างพระบรมเจดีย์

ขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ให้สัมภาษณ์

สันติ อุณจะนำ

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – สกุล : นายสันติ อุณจะนำ
- วัน / เดือน / ปีเกิด : 23 พฤษภาคม 2509
- ที่อยู่ปัจจุบัน : 54/168 ตำบลปากนคร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ. 2536 : ปริญญาตรี สาขาสังคมวิทยา (ศน.บ.)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2541 : ปริญญาโท สาขาศาสนาเปรียบเทียบ (อ.ม.)
มหาวิทยาลัยมหิดล
 - พ.ศ. 2559 : ปริญญาเอก สาขาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ประวัติการทำงาน : หัวหน้าฝ่ายบริหารวิทยาลัยศาสนศาสตร์และงานกิจการ
นักศึกษา
: ตำแหน่งอาจารย์ประจำ
- ผลงานวิชาการ – งานวิจัย : การนำหลักความสันโดษไปประยุกต์ใช้ในประวัติประจำวันของ
นักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช
: การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินงานของสมาชิกสหกรณ์
การเกษตร เมืองนครนายก จำกัด
: เอกสารประกอบการสอนรายวิชา BU 2010 ศาสนศึกษา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ – สกุล	: พระเทพวินยาภรณ์
ประวัติการศึกษา	: ปริญญาตรี สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย : ปริญญาโท สาขาปรัชญา ประเทศอินเดีย
ประวัติการทำงาน	: เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร : เป็นรองเจ้าคณะภาค 16 17 18 (ธรรมยุต) : เป็นอดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช : เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์
ชื่อ – สกุล	: พระครูปริยัติวิธานดา
ประวัติการศึกษา	: ปริญญาตรี สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย : ปริญญาโท ประเทศอินเดีย
ประวัติการทำงาน	: เป็นเจ้าอาวาสวัดนันทาราม : เป็นเจ้าอำเภอเมืองเฉลิมพระเกียรติ : เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์
ชื่อ – สกุล	: พระมหาฉลอง กลยานเมธี
ประวัติการศึกษา	: ปริญญาตรี สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย : ปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง
ประวัติการทำงาน	: อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตร์การปกครอง

ประวัติผู้ช่วยวิจัย

ชื่อ - สกุล : นายจิรพัฒน์ เผื่อแก้ว
วัน / เดือน / ปีเกิด : 5 พฤษภาคม 2523
ที่อยู่ปัจจุบัน : 79 หมู่ 5 ตำบลเคิ่ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา 80180

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2548 : ปริญญาตรี สาขาการสอนภาษาอังกฤษ (ศน.บ.)
พ.ศ.2556 : ปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์การปกครอง (ร.ม.)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

ประวัติการทำงาน : ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ประกันคุณภาพการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช